

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไท บ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า
อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

โดย

นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ์ และคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ธันวาคม 2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไท บ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า
อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

โดย

นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ

นางสาวกฤษณา ไชยเทพ

นายวิศักดิ์ อารมณฺ์สวะ

นายเสกศักดิ์ เรืองไชย

นายพัฒนา ศรีหاتا

นายพิมพ์ ศรีหاتا

นางสาวพิพา ศรีอ่อน

นายเปิ่น ศรีหاتا

นายอนุรัก ศรีอ่อน

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ วิจัยการพัฒนารูปแบบการสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ในการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตนักศึกษาปริญญาโท พื้นที่ภาคอีสาน

ชื่อโครงการ รูปแบบการจัดการป่าภูผาบักคิของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง อำเภอนากลาง จังหวัด
กาฬสินธุ์
ผู้ศึกษา นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ์
อาจารย์ที่ปรึกษา ดร.สมศรี ชัยวนิชยา
ปริญญา ศศ.ม. สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา
มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยรูปแบบการจัดการป่าภูผาบักคิของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง อำเภอนากลาง จังหวัด
กาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนบ้านโนนสูง ด้านประวัติศาสตร์ ชาติ
พันธุ์ วัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการด้านความเชื่อ และภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าภูผาบักคิของคน
ผู้ไทตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษาสาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ
ของชาวผู้ไทบ้านโนนสูงต่อการอนุรักษ์ป่า 4) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าภูผาบักคิร่วมกันของ
ชาวผู้ไทบ้านโนนสูง เริ่มต้นจากความสนใจในการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการจัดการพื้นที่
ป่าด้วยตนเอง การศึกษาวิจัยนี้จึงใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกับ
ชุมชน ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากการสอบถาม การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
การจัดเวทีระดมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อปฏิบัติการเบื้องต้นร่วมกัน

ผลการศึกษาบริบทชุมชนบ้านโนนสูงด้านประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม พบว่า
ชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเป็นกลุ่มคนผู้ไทที่อพยพมาจาก
เมืองวัง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานในทำเลที่
เหมาะสมต่อการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ โดยชาวผู้ไทบ้านโนนสูงอพยพมาจากบ้านกุดบอด ตำบล
สงเปือย มีสาเหตุจากความต้องการหาพื้นที่เพื่อเป็นทำเลเลี้ยงวัว เมื่อมาพบพื้นที่บริเวณบ้านกุดดง
หมูซึ่งยังคงสภาพความสมบูรณ์ของป่าอยู่นั้น ทำให้มีการถากถางพื้นที่เพื่อใช้ในการทำนาไปพร้อม
กัน โดยก่อนที่จะมีการตั้งหมู่บ้านได้เชิญเจ้าโคตรหรือปู่ตามามายอยู่บริเวณป่าไม้ใกล้กับที่ตั้ง
บ้านเรือน เรียกว่าดอนปู่ตาและมีพิธีกรรมในการแสดงถึงความเคารพในเดือนหกดของทุกปีมาจนถึง
ปัจจุบัน

ผลจากการศึกษาพัฒนาการความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนผู้ไทบ้านโนนสูงได้ถูกปรับเปลี่ยนโดยแบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคของการตั้งบ้านเรือน ตั้งแต่ พ.ศ.2448 – 2500 ซึ่งเป็นช่วงการเข้ามาจับจองพื้นที่ป่า ทำให้มีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติทั้งในเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค พร้อมกับมีพื้นที่สำหรับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ

ยุคต่อมาเป็นช่วงการพัฒนาชุมชน ตั้งแต่ปี 2500 – 2525 ซึ่งในช่วงนี้มีกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจส่งผลให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น มีการถางป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่การผลิต ในด้านการจัดการป่านั้นชาวผู้ไทบ้านโนนสูงได้แบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าออกเป็น ป่า 3 ประเภท ได้แก่ 1)ป่าพิธีกรรมหรือป่าดอนเจ้าปู่ ซึ่งเป็นแหล่งสมุนไพรมหาศาลที่ใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยของคนผู้ไท 2)ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์หรือบริเวณพื้นที่ภูบักดี ซึ่งนอกจากจะเป็นทำเลเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ตั้งแต่อดีตแล้ว ยังเป็นพื้นที่สำหรับทำสวนครัวและเป็นที่สำหรับตัดไม้เพื่อสร้างบ้านเรือน 3)ป่าหัวไร่ปลายนา ที่รักษาไว้เพื่อปลูกพืชสวนครัวในฤดูหนาว ส่วนการพัฒนาอื่นๆ ได้แก่ การตัดถนนเข้าสู่ชุมชน มีการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรเพิ่มขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยเงินตรา และมีการเข้าพัฒนาพื้นที่จากทหารเพื่อปราบปรามขบวนการแบ่งแยกการปกครอง

ยุคการพัฒนาต่อเนื่องจากปี 2526 – 2552 การพัฒนาของหน่วยงานรัฐยังคงสนับสนุนโครงการในพื้นที่ เช่น การเวนคืนที่ดินของรัฐในการสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยัง การสร้างอุโมงค์ผันน้ำห้วยไผ่ และการกันพื้นที่ป่าเพื่อให้มีเขตป่าอนุรักษ์ ระบบการจัดการป่าของชุมชนในยุคนี้อยู่ภายใต้แนวคิดแบบรัฐคือ ขึ้นอยู่กับกฎหมายป่าไม้ แต่ยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้บางส่วน เช่น การเลี้ยงวัว การหาสมุนไพรรักษาโรค การเก็บหาเห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ซึ่งในพื้นที่เป็นการใช้ประโยชน์ร่วมกับคนที่อาศัยอยู่รอบพื้นที่ป่าภูบักดี

แนวทางการจัดการป่าในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของการคงพื้นที่ป่าดอนเจ้าปู่ให้มีความอุดมสมบูรณ์และร่วมกันดูแลรักษาตามพิธีกรรมดั้งเดิม การจัดการป่าภูบักดีเป็นการเสนอแนวคิดเบื้องต้นต่อองค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่าให้มีบทบาทร่วมกับชุมชนแต่ยังไม่สามารถจัดการได้ เนื่องจากพื้นที่อยู่ในการปกครองของสองตำบลทำให้ยังไม่เกิดข้อตกลงร่วมกัน ส่วนแนวทางที่เกิดขึ้นใหม่คือการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาเพื่อให้เกิดการจัดการป่าด้วยตนเอง

Research name: Phu Pha Buck-di Forest Management Pattern of Phu thai community: Case study of Baan Non-sung Tumbon Khum-kao Khao-wong district, Karasin province

Name : Miss SUPHAWADI MISIT

Professor : Dr.SOMSRI CHAIWANICHAYA

Degree : Master of Arts

University : Ubonratchatani University

Abstract

The research of Phu Pha Back-di Forest Management Pattern of Phu tai community case study of Baan Non-sung Khao-wong district, Karasin province has objectives.

- 1) To study the social context data of Baan Non-sung in history ethnic and cultural perspectives
- 2) To study the development of Phu Tai's belief and wisdom to conserve Phu Pha Buck di forest
- 3) To study causes, elements and impacts of Bann Non-sung Phu Tai community's belief on changing of the forest conservation pattern
- 4) To develop a management pattern of Pha Buck di forest incorporated with Bann Non-sung Phu Tai community motivated from their interest to manage the community forest

The research emphasized on participation process to cooperate with the community. The data collected from formal and informal enquiry and interview including the forum to gathering and analyzing data for primary action.

The result of social context's study in aspects of history, ethnical and culture found out that Baan Non-sung Phu tai community Kum-kao Tambon, has historical relation to Phu Tai community. They migrated from Meung Wang, Laos to settle down in fertile area which is suitable to practice agriculture and to domesticate animal Baan Non-sung Phu Tai community has evacuated from Baan Kud-bod, Sung-Peay Tambon to search for proper land to herd their livestock. After they discovered the area of Baan Kud dong mu where the forest is still fertile, they have been settled down and invoked a spirit to stay nearby their living area which called Don chao pu. The ceremonial show their respect hold annually on June.

The result of the study divided the change of Baan Non-sung development of belief into 3 ages. Firstly, the era of settlement lasted from B.E. 2448 – 2500. In this era people occupied the forest area and rely on natural resources to support their living and having an area for nature. Secondly, the era of community development from B.E.2500 – 2525. The economic trends increasing the cultivation area of industrial crops by open more forest area. About the forest management, Baan Non-sung Phu Tai community has divided forest area into 3 categories 1) ceremonial forest or Don chao pu forest, a vast area of herbs to use as traditional medicine for Phu Tai community. 2) agriculture area or Phu Buck-di area, an area for animal

domesticate harvest and wooden for their dwelling. 3) Hua-rai Plai-na forest area is an area for growing vegetable in cultivating season. Moreover, they also have various developments such a road construction to connected community increasing number of using machine for agricultural and the using of money system including the area development from army to prevent the area.

Lastly, the era of continuous development between B.E.2526 – 2552. Government sector maintain project supported in this area such as expropriation Lum pa young water reserve construction of Hui Pai Water tunnel, separated forest area for conservation. The community forest management pattern in this era is depened on forestry law. However, villager and other communities around Phu Pha Buck-di area maintain their utilization for some purposes for example herding livestock, finding herbs fungi or baby's bamboo.

The Pattern of forest management in present time is to maintain fertile of the Don chao pu forest and communities participation to project the area according to traditional. The forest management Pattern Phu Pha Buck di is to purpose primary method for Kum Kao management district to cooperate with community which is now not proceed since the area was overlap peed. Or the other hand the new method is to recall the fruitful of Hua-rai Plai-na forest area for their self-management.

คำนำ

การศึกษาวิจัยโครงการ“รูปแบบการจัดการป่าภูบักคิของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า อำเภอกวาง จังหวัดกาฬสินธุ์” โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนบ้านโนนสูง ด้านประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการด้านความเชื่อและภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าภูบักคิของคนผู้ไทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษาสาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวผู้ไทบ้านโนนสูงต่อการอนุรักษ์ป่า 4) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักคิร่วมกันของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตามกรอบแนวคิดที่ว่าพัฒนาการการจัดการป่าของคนผู้ไทบ้านโนนสูงจะเกิดรูปแบบในอนาคตได้ต้องมีการศึกษาสาเหตุและปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อพัฒนาการและนำไปสู่รูปแบบการจัดการป่าที่ยั่งยืน

ในขณะที่ทำการศึกษาพบว่า วิธีการดำรงชีพของคนผู้ไทปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ก่อให้เกิดช่องว่างในครอบครัว ชุมชนและสังคมรอบข้าง คนผู้ไทที่มีวิถีในการดำรงชีวิตแบบเดิมที่อาศัยพึ่งพิงและรักษาทรัพยากรธรรมชาติผ่านระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมถูกปรับเปลี่ยนคิดและวิถีปฏิบัติทำให้ความเชื่อบางส่วนถูกผลักและกดทับให้หายไปตามความเจริญ การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรโดยไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของ ถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นพื้นที่มีเจ้าของดูแล จากการอยู่อย่างสงบเรียบง่ายได้เปลี่ยนให้คนผู้ไทบ้านโนนสูงต้องดิ้นรนทำงานหนักเพื่อสร้างฐานะและใช้หนี้ในภาคการเกษตรซึ่งเกิดจากการส่งเสริมทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เหล่านี้เป็นเพียงบางส่วนที่ได้รับการบอกเล่าจากผู้สูงอายุในชุมชนโนนสูง การเรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคมปัจจุบันแต่ไม่ลืมอดีตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เกิดฐานที่มั่นคงในการใช้ชีวิตในอนาคต แม้ปัญหาต่างๆ ของคนผู้ไทบ้านโนนสูงไม่ได้แตกต่างจากที่อื่นๆ ในประเทศไทย แต่การรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ได้โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติน่าจะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนรุ่นใหม่ต่อไป

รายงานวิจัยเล่มนี้มิได้มุ่งหวังในการแก้ปัญหาสังคมทั้งหมด หากแต่มุ่งหวังเพียงให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงสิ่งที่ปู่ย่าตายายได้สร้างสมเพื่อให้ชุมชนอยู่รอดจนถึงปัจจุบัน สุดท้ายนี้จะไม่มียารายงานเล่มนี้ได้หากไม่มีผู้ให้โอกาสในการสร้างงานและเปิดโลกทัศน์ในการศึกษา ขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ โปะะ เม๊ะ ลุงป้าน้ำอา ที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมดที่ให้การดูแลและสนใจในการทำงาน ขอขอบคุณลูกศิษย์ทั้งหลายที่เป็นแรงผลักดันให้อยากเรียนรู้ ขอขอบคุณกัลยาณมิตรที่แบ่งปันความคิด และท้ายที่สุดขอกราบขอบพระคุณบิดามารดาที่ให้กำเนิดพร้อมคอยเป็นกำลังใจแม้ในยามลำบากและสนับสนุนการทำงานมาโดยตลอด

นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ์

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	๖
สารบัญรูปภาพ	๖
สารบัญแผนที่	๖
สารบัญตาราง	๖
สารบัญแผนภาพ	๖
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์โครงการ	3
1.3 คำถามการวิจัย	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.5 ระยะเวลาในการศึกษา	4
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
1.7 ขอบเขตการศึกษา	6
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น	6
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและทบทวนวรรณกรรม	
2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม(cultural ecology)	8
2.2 แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์	12
2.3 แนวคิดเชิงซ้อน	13
2.4 แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่า	14
2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วม	23
2.6 ทบทวนวรรณกรรม	26
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 กระบวนการพัฒนาโครงการ	35
3.1.1 กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม	39
3.1.2 กระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 (ต่อ)	
3.2 แผนการดำเนินงานเพื่อการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม	52
3.3 การดำเนินการศึกษาค้นคว้า	24
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	25
บทที่ 4 บริบทชุมชนบ้านโนนสูง	
4.1 ที่ตั้ง อาณาเขตและสภาพพื้นที่	60
4.2 ประวัติชุมชนบ้านโนนสูง	62
4.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	
4.3.1 ประชากร	64
4.3.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน	65
4.3.3 เส้นทางคมนาคม	65
4.3.4 วัฒนธรรมและประเพณี	65
4.3.5 ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ	67
4.4 การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ	70
4.5 การศึกษา	71
4.6 สาธารณสุข	73
4.7 เศรษฐกิจ	
4.7.1 อาชีพ	72
4.7.2 ภาวะหนี้สิน	74
4.7.3 เงินออม	75
4.7.4 ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างรายได้	75
4.8 ทรัพยากรธรรมชาติ	
4.8.1 สภาพที่ดิน	75
4.8.2 แหล่งน้ำ	76
4.8.3 ป่าไม้	78
บทที่ 5 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง	
5.1 ความเป็นมาของชุมชนโนนสูง	79
5.2 พัฒนาการรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีระหว่างปี 2448 – 2552	86

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 (ต่อ)	
5.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการป่าภูบักดี	101
5.4 รูปแบบและแนวทางในการจัดการป่าภูบักดีในปัจจุบัน	118
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
6.1 บทสรุป	124
6.2 บทเรียนที่ได้จากการทำวิจัย	126
6.2 ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย	128
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	
ภาคผนวก ข	
ภาคผนวก ค	
บรรณานุกรม	

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
ภาพที่ 1 นายวิศักดิ์ อารมณฺ์สวะ	47
ภาพที่ 2 นายเสกศักดิ์ เรืองไชย	48
ภาพที่ 3 นายพัฒนา ศรีหาคา	48
ภาพที่ 4 นายเป็น ศรีหาคา	48
ภาพที่ 5 นายอนุรัก ศรีอ่อน	49
ภาพที่ 6 นายพิมพ์ ศรีหาคา	49
ภาพที่ 7 นางสาวพิพา ศรีอ่อน	49
ภาพที่ 8 นางสาวกฤษณา ไชยเทพ	50
ภาพที่ 9 ทีมวิจัยรุ่นเยาว์ที่เข้าร่วมกระบวนการศึกษาเรียนรู้ชุมชน	50
ภาพที่ 10 ผู้รู้เรื่องความเป็นมาในชุมชนดงหมู – โนนสูง	51
ภาพที่ 11 ผู้รู้หลักเกี่ยวกับการเก็บหาของป่า เลี้ยงวัว และยาสมุนไพร	51
ภาพที่ 12 แสดงบริเวณวัดโพธิ์ไทร ที่มีการก่อสร้างในปี พ.ศ.2463	69
ภาพที่ 13 แสดงวิธีการเคลื่อนย้ายศพในงานศพแบบปัจจุบัน	69
ภาพที่ 14 แสดงป่าดอนเจ้าปู่	70
ภาพที่ 15 แสดงการใช้ประโยชน์ในที่นา	76
ภาพที่ 16 แสดงงานการจัดการน้ำตามโครงการพระราชดำริฯ	77
ภาพที่ 17 แสดงเห็ดชนิดต่างๆที่เกิดในพื้นที่ป่า	78
ภาพที่ 18 คุณตาตินทอง จันทร์ศรี	80
ภาพที่ 19 คุณตาทองสุข ภูลสร	81
ภาพที่ 20 แสดงการเขียนผังการย้ายถิ่นฐานเพื่อตั้งบ้านเรือน โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2448 เป็นต้นมา	83
ภาพที่ 21 แสดง “ตอไม้แคน” หรือไม้ตะเคียน	84
ภาพที่ 22 การสรุปข้อมูลการศึกษาประวัติชุมชนจากกลุ่มผู้อาวุโสร่วมกับทีมวิจัย	84
ภาพที่ 23 แสดงการประยุกต์งานบุญมหาชาติของชุมชน โนนสูง	86
ภาพที่ 24 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดีด้วยการใช้วัสดุที่มีในป่ามาสร้างบ้าน	89
ภาพที่ 25 แสดงบริเวณป่าช้าตั้งแต่การตั้งหมู่บ้าน	95
ภาพที่ 26 แสดงลักษณะการทำสวนของคนผู้ไทแถบบ้านดงหมู	97

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพ	หน้า
ภาพที่ 27 แสดงบางส่วนของขั้นตอนการ “เลียบหิ้ง” เพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ	113
ภาพที่ 28 แสดงการไถกลบปรับสภาพที่ดินหลังฤดูกาลเกี่ยวข้าวเพื่อปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	114
ภาพที่ 29 การจัดการป่าที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้	122

สารบัญแผนที่

แผนที่	หน้า
แผนที่ 1 แสดงเขตการปกครองตามตำบลของพื้นที่อำเภอเขาวง	61
แผนที่ 2 แสดงภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์	63
แผนที่ 3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศลักษณะการตั้งหมู่บ้าน	64
แผนที่ 4 แสดงลักษณะการจัดการพื้นที่ชุมชนโนนสูงและป่าภูบักดีในปัจจุบัน	123

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตาราง 1 แสดงพัฒนาการและแนวคิดการจัดการป่าในประเทศไทย	20 – 22
ตาราง 2 แสดงกระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม	41 – 45
ตาราง 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง	52 – 57
ตาราง 4 แสดงจำนวนประชากรในช่วงวัยต่างๆ	65
ตาราง 5 แสดงระดับการศึกษาของคนบ้านโนนสูง	72
ตาราง 6 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโนนสูง ปี 2448 – 2500	100
ตาราง 7 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโนนสูง ปี 2500 – 2525	107
ตาราง 8 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโนนสูง ปี 2526 – 2552	110

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยการจัดการป่าภูบักดี บ้านโนนสูง	5
แผนภูมิ 2 แสดงระบบนิเวศน์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	11
แผนภูมิ 3 แสดงลักษณะการทำงานแบบ AM	25
แผนภูมิ 4 แสดงการนำแนวคิดและทฤษฎีไปใช้วิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย	26
แผนภูมิ 5 แสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนในชุมชนชาวเขา	31
แผนภูมิ 6 แสดงกระบวนการพัฒนาโครงการ	38
แผนภูมิ 7 แสดงกระบวนการทำความเข้าใจเพื่อพัฒนาโครงการ	39
แผนภูมิ 8 แสดงกระบวนการสร้างทีมวิจัยและการพัฒนาทีมวิจัยตามกระบวนการมีส่วนร่วม	40
แผนภูมิ 9 แสดงกระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม	46
แผนภูมิ 10 แสดงภาพการสรุปกระบวนการศึกษาข้อมูล	58
แผนภูมิ 11 ผังตระกูลศรีหาตาที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อไปตั้งบ้านเรือนยังหมู่บ้านต่างๆ	90
แผนภูมิ 12 แสดงรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท ของคนบ้านโนนสูง ปี 2448 – 2463	99
แผนภูมิ 13 สรุปความสัมพันธ์ในการจัดการป่าภูบักดีตามลักษณะทางนิเวศของคนบ้านโนนสูง ปี 2448 – 2463	101
แผนภูมิ 14 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท ปี 2500 – 2525	108
แผนภูมิ 15 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท ปี 2526 – 2552	112
แผนภูมิ 16 แสดงระบบการผลิตด้านการเกษตรในรอบ 1 ปี	115
แผนภูมิ 17 แสดงการสำรวจชนิดของเห็ดและรายได้ที่เกิดจากการหาเห็ดในรอบ 1 ปี	117

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากข้อมูลของกรมป่าไม้ ภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภูบักคีมีลักษณะพื้นที่ป่าเป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ ซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบนเนื้อที่ 1,600 ไร่ ภายใต้การดูแลของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานในเนื้อที่ 156,250 ไร่ โดยมีพื้นที่ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหารและอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ จากการประกาศในราชกิจจานุเบกษาเพื่อให้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2533 ในขณะที่ป่าภูบักคียังคงเป็นที่พึ่งพาด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคของคนในพื้นที่รอบป่ามาตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งชุมชน

เช่นเดียวกับชุมชนผู้ไทบ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ย้อนหลังเมื่อประมาณปี 2448 ได้มีการตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ราบใกล้แนวเขตป่าภูบักคีโดยที่ชุมชนเรียกบริเวณนี้ว่า “กุดบอด” ในช่วงเวลานั้นบริเวณนี้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้ใหญ่ ป่ารกทึบและสัตว์ป่าจำนวนมาก ประชากรที่อาศัยในพื้นที่ยังมีจำนวนไม่มาก การรวมตัวกันในรูปแบบชุมชนยังมีขนาดเล็ก จนกระทั่งมีประชากรเพิ่มขึ้นจึงมีการแยกชุมชนออกไปเป็นหย่อมบ้าน โดยกลุ่มผู้ไทบ้านโนนสูงได้ขยายพื้นที่การอยู่อาศัยมาตั้งบ้านเรือนที่บริเวณ “ดงหมู” ซึ่งเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้ใหญ่และแร่ธาตุจึงทำให้มีหมูป่ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หลังจากมีการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนแล้วทางราชการจึงได้แบ่งการปกครองของหมู่บ้านออกเป็นแต่ละหมู่บ้าน ดังนี้ บ้านม่วงไข่ หมู่ 5 บ้านโนนสวรรค์ หมู่ 12 บ้านดงหมู หมู่ 11 และบ้านโนนสูง หมู่ 7 ซึ่งปัจจุบันมีประชากรในชุมชนโนนสูงมีจำนวนทั้งหมด 739 คน แบ่งเป็นชาย 371 คน หญิง 368 คน พร้อมกับส่งเสริมการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคทุกด้าน

การพัฒนาดังกล่าวมาพร้อมกับเหตุการณ์ประมาณปี 2510 ซึ่งขณะนั้นมีกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าแถบนี้เป็นจำนวนมาก เป็นสาเหตุให้เกิดการเปิดพื้นที่ป่าโดยการสร้างถนนตามนโยบายเมืองล้อมป่าในสมัย ฯพล ฯพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากการปราบปรามกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในพื้นที่แล้วนั้น ยังมีการพัฒนาเพื่อเอกราชด้วย การสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่อีกครั้งในปี 2525 – 2527 ซึ่งการสัมปทานในครั้งนี้ใช้เวลาไม่นานแต่ส่งผลให้พื้นที่ป่าถูกทำลายอย่างรวดเร็วจากเครื่องมือและเครื่องจักรกลที่ทันสมัย การใช้เลื่อยยนต์และการขนส่งไม้โดยใช้รถบรรทุกขนาดใหญ่ ให้พื้นที่ป่าลดลงเป็นจำนวนมาก จากพื้นที่ป่ารกทึบกลายเป็น

พื้นที่โล่งเตียนและเหลือเพียงต้นไม้ขนาดเล็ก สัตว์ป่าลดลง ของป่าหายากขึ้น(นายแสวง พิมพ์โก : 13 พฤษภาคม 2551, สัมภาษณ์)

ในด้านวัฒนธรรมของชาวผู้ไทตั้งแต่อดีตจะต้องมีการแยกเรือนหลังจากแต่งงานแล้ว ทำให้มีการอาศัยป่าบุกเบิกเพื่อตัดไม้มาสร้างบ้านและขยายพื้นที่สำหรับทำกินเพิ่มขึ้น ส่วนในด้านสังคมของคนผู้ไทใช้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติดูแลปกครองคนชุมชนพร้อมกับการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต เช่น การถางป่าเพื่อปลูกฝ้ายไว้ทำเครื่องนุ่งห่ม และการเก็บหาของป่าเพื่อยังชีพ เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าบุกเบิกทำให้สามารถเก็บหาของป่าได้ตลอดทุกฤดูกาล มีการแลกเปลี่ยนอาหารหรือสิ่งของที่ได้ให้แก่กันในชุมชนเสมอ ขณะเดียวกันคนผู้ไทซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รักความสงบและมีวัฒนธรรมที่มีลักษณะโดดเด่น โดยเฉพาะภาษาพูดและวิถีปฏิบัติในการดำรงชีวิต เช่น คนผู้ไทไม่มีความเชื่อและเกรงกลัวต่อภูตผี วิญญาณหรือสิ่งที่มองไม่เห็น ฉะนั้นการที่จะทำกิจกรรมใดๆ ที่เป็นการเบียดเบียน ลบหลู่หรือล่วงเกินต่อสิ่งที่มองไม่เห็นนั้นจะต้องมีการขอมมาก่อนทุกครั้ง ทำให้เป็นวิถีปฏิบัติที่ส่งผลให้เกิดความพอเพียงต่อการใช้ทรัพยากร เช่น เมื่อต้องการพื้นที่ทำกินจะต้องมีการถางป่าซึ่งถือเป็นการเบียดเบียนต่อสิ่งที่มองไม่เห็นและเป็นการล่วงเกิน ดังนั้นจึงต้องมีการไหว้ผีเพื่อขอมมา หรือแม้กระทั่งการก่อสร้างบ้านเรือนที่จะต้องมีการแบ่งพื้นที่ป่าสำหรับผีบรรพบุรุษก่อนการตั้งชุมชนหรือที่เรียกว่า “ดอนเจ้าปู่” (มเหศักดิ์) เพื่อให้เกิดความร่มเย็นของคนที่อยู่ร่วมกัน (นายต่อ เพ็ญธิสาร : 13 พฤษภาคม 2551, สัมภาษณ์)

แม้ว่าการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของคนผู้ไทในฐานะการดำรงชีวิตจะไม่มีแตกต่างจากคนกลุ่มอื่น ๆ ในแถบภาคอีสาน หากแต่ความเชื่อและวิธีการปฏิบัติที่ส่งผลให้คนกับธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้ ความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทเกี่ยวกับข้อห้ามในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ สอดคล้องกับการรักษาพื้นที่ป่า เช่น ความเชื่อในการเลือกไม้เพื่อสร้างบ้านจะต้องไม่ใช้ไม้ในลักษณะที่เป็นปลายคุด ไม้ฟ้าผ่า ไม้ตกมัน ไม้ตายยืนต้น ไม้มีตา มีกิ่งสาขาขนาดใหญ่ เป็นต้น เพื่อเป็นเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์จากป่า ขณะที่กระแสวัฒนธรรมค่อย ๆ รุกคืบการทำลายทรัพยากรธรรมชาติทีละน้อย แต่กระแสการพัฒนาของรัฐกลับกระโจนเข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว เช่น การพัฒนาเส้นทางคมนาคมเพื่อความสะดวกต่อการค้า การส่งเสริมการใช้ไฟฟ้าและประปาเพื่อเร่งการผลิต การใช้เครื่องจักรเพื่อทุ่นเวลาและขยายปริมาณพื้นที่ในการผลผลิต ทำให้เกิดการปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อรองรับกระแสการพัฒนา โดยที่ความเชื่อและภูมิปัญญาการใช้ป่าถูกปรับให้สอดคล้องกับการพัฒนาและวิธีการจัดการโดยรัฐ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะ “ของหน้าหมู” “ทรัพยากรส่วนรวม” ถูกเปลี่ยนให้เป็นการจัดการโดยชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ติดกับทรัพยากรเหล่านั้นควบคู่กับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

การที่ป่าภูบักดีที่มีสภาพเป็นป่าดงดิบได้กลายเป็นผืนป่าเสื่อมโทรมโล่งเตียนภายในเวลา 2 ปี ส่งผลให้ชาวบ้านได้เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกพืชเพื่อการส่งออกเพิ่มขึ้น ในพื้นที่ ตัมปทานป่าไม้ถูกแทนที่ด้วยพืชเศรษฐกิจ โดยพื้นที่ราบถูกปรับให้เป็นที่นา บริเวณภูเขาถูกมัน ลำปะหลังเข้าแทนที่ป่า และความเสื่อมถอยในการนับถือผีของชาวผู้ไทได้เริ่มหายไปพร้อมกับการเข้ามาของเครื่องจักรกล ความรู้สึกผูกพันทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการเป็นเจ้าของป่าไม้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นเพียงการแย่งชิงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และคนในชุมชนปรับเปลี่ยนการใช้ป่าภูบักดีเป็นเพียงพื้นที่สำหรับการสร้างรายได้มากกว่าการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน พร้อมกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบเครือญาติที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลเปลี่ยนรูปความสัมพันธ์เป็นการค้า ประกอบกับ แนวทางการพัฒนากระแสหลักได้ผลักดันให้คนวัยหนุ่มสาวปรับรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพา ธรรมชาติไปเป็นการสร้างรายได้ ทำให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ของผู้ไทขาดสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ แม้ว่าการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าตามรูปแบบของรัฐโดยการกันเขตพื้นที่ป่าให้เป็นป่านุรักษ์จะสามารถนำมาซึ่งการเพิ่มขึ้นของปริมาณพื้นที่ป่าไม้ แต่ยังไม่สามารถให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและมองคุณค่าในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนได้ เมื่อชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าตั้งแต่ต้นแล้วส่งผลให้ขาดสำนึกในความเป็นเจ้า ความยั่งยืนในการดูแลรักษาป่าร่วมกัน หายไป การดำรงอยู่ร่วมกันของคนกับป่าถูกลดทอนคุณค่าการที่จะทำให้ป่าไม้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตตามวิถีปฏิบัติของคนผู้ไทได้จะมีวิธีการอย่างไร และรูปแบบการจัดการป่าแบบใดจึงจะส่งผลให้คนผู้ไทสามารถเกิดความหวงแหนพร้อมกับใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนได้

ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงให้ความสนใจต่อพัฒนาการ ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านความเชื่อและภูมิปัญญาในการจัดการป่า ความสัมพันธ์ในการใช้ประโยชน์และการรักษาป่าภูบักดีของชุมชนผู้ไทเป็นอย่างไร มีสาเหตุและปัจจัยอย่างไรที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงการจัดการป่าของคนผู้ไท สาเหตุและปัจจัยที่เกิดขึ้นสามารถนำมาวิเคราะห์แก้ปัญหา ร่วมกันโดยคนในชุมชนได้หรือไม่ และจะก่อให้เกิดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในหารูปแบบ แนวทางเบื้องต้นในการจัดการป่าภูบักดีอย่างยั่งยืนตามวิถีคนผู้ไทได้อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนบ้านโนนสูง ด้านประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการด้านความเชื่อ และภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าภูบักดีของคนผู้ไท ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาสาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวผู้ไทบ้านโนนสูงต่อการอนุรักษ์ป่า
4. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีร่วมกันของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

1. ความเชื่อและภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าแบบดั้งเดิมของคนผู้ไทเป็นอย่างไร
2. มีสาเหตุ ปัจจัยอะไรบ้างที่นำมาสู่ผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าของชาวผู้ไท
3. จะมีกระบวนการสร้างรูปแบบการจัดการป่าร่วมกันของชาวผู้ไทได้อย่างไร

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

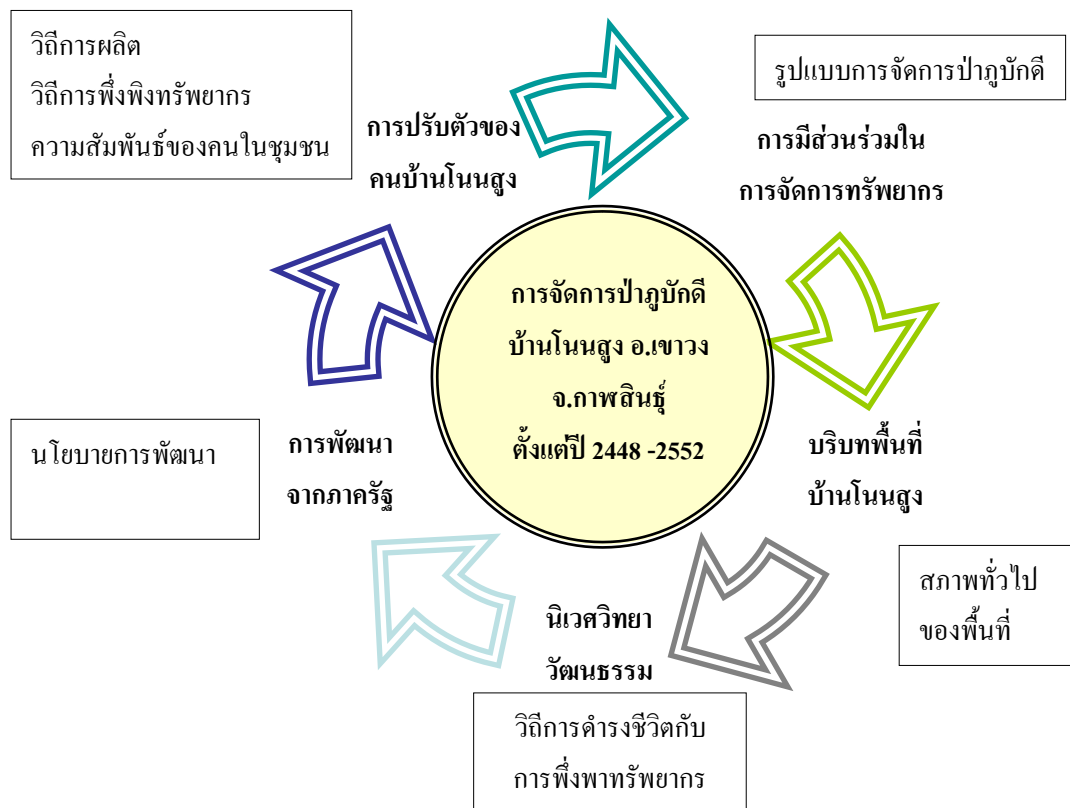
1. ได้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม พัฒนาการ ความเชื่อและภูมิปัญญาของการรักษาป่าของคนผู้ไทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาทบทวนถึงศักยภาพและข้อจำกัดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน
2. สามารถวิเคราะห์สาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อต่อการอนุรักษ์ป่าของชาวผู้ไท เพื่อกำหนดทิศทาง/วิธีการในการรักษาป่าภูบักดี
3. มีรูปแบบ/วิธีการจัดการป่าภูบักดีพร้อมกับการปฏิบัติการและสรุปผลร่วมกัน

1.5 ระยะเวลาศึกษาวิจัย

ระยะเวลาดำเนินงาน 1 ปี เริ่มดำเนินตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2551 ถึง 30 มิถุนายน 2552

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยการจัดการป่าภูบักดี บ้านโนนสูง อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

ที่มา : พัฒนาโดยนักวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูง อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ตั้งแต่ปี 2448 – 2552 เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านโนนสูงที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าภูบักดี ทั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดแบบแผนในการดำรงชีวิตควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีการพัฒนาจากภาครัฐเป็นปัจจัยภายนอกที่กระตุ้นให้เกิดการปรับตัวของชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นรูปแบบการจัดการป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและค้นหาแนวทางในการจัดการป่าภูบักดีของคนผู้ไทบ้านโนนสูงต่อไป

1.7 ขอบเขตการวิจัย

1.7.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

บ้านโนนสูง หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเทือกเขาภูพานและมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพื้นที่ป่าภูบักดี ในพื้นที่ขนาด 1,600 ไร่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

ประชากรในปี 2551 มีจำนวนทั้งหมด 243 หลังคาเรือน ประชากร 739 คน แบ่งเป็นชาย 371 คน หญิง 368 คน พื้นที่หมู่บ้านรวมที่ทำกินประมาณ 400 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านแดนสามัคคี หมู่ 13

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านโนนสวรรค์ หมู่ 12

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อ.คงหลวง จ.มุกดาหาร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านดงหมู หมู่ 11

1.7.2 กลุ่มเป้าหมาย

1. สมาชิกในชุมชนที่มีความสนใจและมีแนวคิดในการจัดการป่าภูบักดี จำนวน 20 คน
2. กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่ยังคงสืบทอดเรื่องราวความเป็นผู้ไททั้งในชุมชนโนนสูงและชุมชนใกล้เคียง จำนวน 10 คน
3. กลุ่มผู้รู้ในเรื่องป่า หมอเหยา และ/หรือหมอสมุนไพร จำนวน 10 คน
4. เด็กและเยาวชนในชุมชน จำนวน 15 คน

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากการวิจัยเล่มนี้เป็นงานวิจัยในรูปแบบของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีสมาชิกในชุมชนโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นทีมวิจัยเพื่อหารูปแบบและแนวทางการจัดการป่าที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความพร้อมของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ดังนั้นผลการศึกษาในเชิงปฏิบัติการในพื้นที่จึงสามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมในการค้นคว้าข้อมูลชุมชนตามความเหมาะสมได้

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการป่า หมายถึง วิธีการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ การรักษา และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ภายใต้ขนบประเพณีและความเชื่อของท้องถิ่น

ป่าภูบักดี หรือภูผากักดี หมายถึง ผืนป่าบริเวณแนวเทือกเขาภูพาน ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,600 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหารและอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

คนผู้ไท หมายถึง กลุ่มคนชาวผู้ไทที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านโนนสูง หมู่ 7 ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ โดยมีการดำรงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาในการพึ่งพาพื้นที่ป่าภูบักดี

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับแนวคิดซึ่งนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเพื่อให้เกิดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสร้างทีมวิจัยในพื้นที่ เนื่องจากชุมชนอยู่ร่วมกันภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของสังคม ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในหลายด้าน เช่น การพึ่งพาอาศัย การแบ่งปันใช้ประโยชน์ และความขัดแย้ง เป็นต้น ดังนั้นการอยู่ในสังคมเดียวกันจึงมีปัจจัยที่หลากหลายในการทำให้อันในสังคมอยู่ร่วมกันได้ ทั้งนี้แนวคิดการมีส่วนร่วมจะเป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมชุมชน ที่เป็นการสร้างกรอบธรรมเนียมและกฎของสังคมในการปฏิบัติของคน ซึ่งไม่ใช่ข้อกำหนดแต่เป็นการอยู่ในสังคมตามแนวปฏิบัติ

การวางกรอบการศึกษาและวิเคราะห์ให้เห็นถึงพัฒนาการประวัติศาสตร์ของคนในชุมชนสืบทอดและดำรงอยู่ พร้อมกับวิถีชีวิตภายใต้สถานการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีแนวคิดและรูปแบบในการจัดการป่าในพื้นที่ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จากคนหลากหลายกลุ่มเพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์ ปัจจัย และความเหมาะสมในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในแบบของหมู่บ้านโนนสูง หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ดังนั้นแนวคิดทฤษฎีหลักที่นำมาใช้เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลและเป็นแนวทางในการสร้างกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน ได้แก่ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural ecology) แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แนวคิดเชิงซ้อน แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และแนวคิดการมีส่วนร่วม ซึ่งแนวคิดทั้ง 3 แนวคิดนี้มีหลักเดียวกันในการมองชุมชนเป็นพลวัตและมีการปรับตัว ซึ่งกระบวนการสำคัญในการปรับตัวของชุมชนมาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดและนำไปสู่การสร้างแนวทางการมีส่วนร่วมเพื่อให้สอดคล้องกับหลักธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันของชุมชนโดยใช้แนวคิดทั้ง 3 แนวคิดในการทำความเข้าใจประเด็นดังกล่าว คือ

2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

การศึกษา “นิเวศ” “นิเวศวิทยา” และ “วัฒนธรรม” มีการใช้เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการสร้างกฎการอยู่ร่วมกันของคน โดยแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเน้นการปรับตัวและสร้างความสมดุลภายในจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การปรับตัวทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับระบบนิเวศในแต่ละพื้นที่

จากการอธิบายศัพท์สังคมศาสตร์ คำว่า นิเวศวิทยา (ecology) คือ การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อม เพื่อควบคุมการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์ โดยการอนุรักษ์และการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้มีลักษณะสมดุลทางธรรมชาติและมีความยั่งยืน (วิทยากร เชียงกูล, 2550: 47-48)

นิเวศวิทยา (Ecology) เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งทางชีววิทยา(biology) ที่ก่อตัวมาจากวิชาประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (natural history) ตั้งแต่ 400 ปีก่อนคริสต์ศักราช ราวยุคสมัยของ Aristotle ที่ให้ความสนใจเรื่องของสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม และได้พัฒนามาเรื่อยๆ สู่มัยของ Malthus และยุคเฟื่องฟูของทฤษฎีวิวัฒนาการของ Darwin .ใน ค.ศ. 1895 โดยคำว่านิเวศวิทยาได้ถูกค้นพบในจดหมายของ Henry Thoreau ตั้งแต่ ค.ศ.1858 ต่อมานักธรรมชาติวิทยาชื่อ Reiter ได้นำคำนี้มาใช้ในผลงานวิชาการของเขาและถูกตีพิมพ์ โดยอ้างว่าเป็นผู้สร้างคำนี้มาจากรากศัพท์เดิมในภาษากรีก คือ Oikos แปลว่าบ้านหรือที่อยู่อาศัย (Habitat) กับ Logos แปลว่าการศึกษา(Study) รวมเป็น oecology และต่อมาได้เขียนตามหลักภาษาอังกฤษว่า ecology ใช้เรียกศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในด้านความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับที่อยู่อาศัย และถือว่าเป็นการแยกตัวออกมาจากวิชาชีววิทยาตั้งแต่นั้น (อึ้งในธรรมา ใจเที่ยง, 2549)

ต่อมา ค.ศ. 1866 นักสัตววิทยาชาวเยอรมันชื่อ Ernst Haeckel ได้หยิบเอาคำนี้ขึ้นมาใช้และได้นิยามคำว่านิเวศวิทยาไว้ว่า “ นิเวศวิทยาเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์สิ่งต่างๆ อย่างประหยัดของธรรมชาติ คือการศึกษาสังเกตความสัมพันธ์ทั้งมวลของสัตว์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นอินทรีย์วัตถุ และอนินทรีย์วัตถุ” จากคำนิยามนี้จึงเป็นการกำหนดแนวทางการศึกษาทางนิเวศวิทยาแก่นักวิทยาศาสตร์ที่สนใจในแนวดังกล่าว ดังนั้น นิเวศวิทยาจึงเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ (Inter-relationship) ระหว่างสิ่งมีชีวิต (Organisms) กับสิ่งแวดล้อม (Environment) และระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกันเอง ซึ่งจะเป็นการศึกษาทั้งในด้านโครงสร้าง (Structure) และหน้าที่ (Function) ของระบบ (พัชรินทร์ พันธุ์แน่น ;ระบบออนไลน์) ในการให้ความหมาย “นิเวศวิทยา” ตามแนวคิดของ Ernst Haeckel จึงมีความหมายว่า การศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือน และสิ่งมีชีวิตโดยเน้นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อม และ Haeckel ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาของศาสตร์ทางด้าน

นิเวศวิทยา การศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Culture ecology) มีนักมานุษยวิทยาที่สำคัญ ได้แก่ จูเลียน เอช สตวอด (Julian H. Steward), แดรี ฟอร์ด (Daryl Forde), คลิฟฟอร์ด กีทซ์ (Clifford Geertz) และมาร์วิน แฮร์ริส (Marvin Harris) (ธันวา อ้างแล้ว)

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจาก Julian H. Steward ซึ่งเป็นกลุ่มนักคิดที่พัฒนา มาจากแนวคิดวิวัฒนาการ โดย Steward นำแนวคิดหน้าที่นิยมมาผสมกับการวิจัย เป็นผลให้เกิด แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่มีความหมายถึงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทาง กายภาพของสังคมนั้น ใช้วิธีการศึกษาวัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

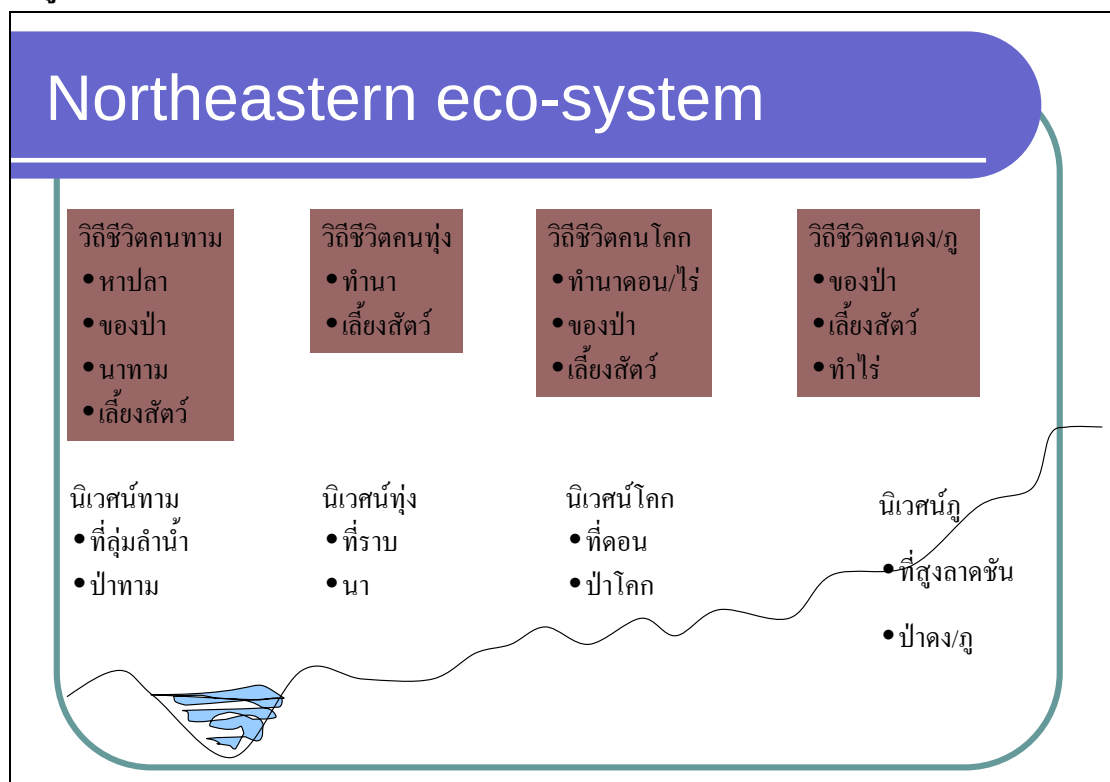
Julian H. Steward พัฒนาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดวิวัฒนาการ ซึ่งนำระเบียบวิธีวิจัยที่ผสมผสานทฤษฎีหน้าที่นิยมและการวิจัย มาเป็นแนวทางการศึกษารูปแบบใหม่ ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเท่านั้น คือ วิวัฒนาการวัฒนธรรม ไม่ใช่วัฒนธรรมส่วนรวมต่างๆ ไป แต่เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่มีอิทธิพลในการ พัฒนากฎเกณฑ์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบวัฒนธรรมของสังคม ส่วนรวมทั้งหมดโดยไม่เน้นศึกษาปัจเจกบุคคลในระบบวัฒนธรรม มีการปรับตัวของวัฒนธรรมให้เข้ากับ สภาพแวดล้อม โดยระบบวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลกำหนดความสัมพันธ์

Julian H. Steward ให้ความหมายนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ว่าหมายถึง วิธีการศึกษาข้อกำหนดหรือ กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อมของมนุษย์แต่ละ สังคม โดยนัยยะสำคัญของแนวคิดนี้อยู่ที่ “แก่นวัฒนธรรม” (Cultural Core) ซึ่งมีกระบวนการปรับตัว ของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 1) เทคโนโลยีรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและ เครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น 2) ระบบสังคม คือ การรวมตัวกันขององค์กรทางสังคมและ พฤติกรรมของมนุษย์ 3) ระบบคิดรวมถึงความรู้ ความเชื่อ ทศนคติและค่านิยม เป็นการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตด้วยกันเองภายใต้โครงสร้างและหน้าที่ (อ้างในยศ สันตสมบัติ, 2548: 34-36)

ในขณะที่แฮร์ริส ศึกษาการทำสงครามของชนบรรพกาล (Primitive Warfare) โดยอธิบายว่า “สงครามเป็นกลไกอันหนึ่งในการปรับจำนวนประชากรให้เหลือพอที่จะสามารถอาศัยอยู่ในระบบ นิเวศน์หนึ่งได้อย่างเหมาะสม” ส่วนกรีทซ์ ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแบบแผนการ เกษตรในอินโดนีเซีย ได้เขียนหนังสือ “Agricultural Involution” (1963) ซึ่งให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบ นิเวศน์ที่มีต่อโครงสร้างสังคม หัวใจที่สำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ “การรวมเอาระบบสังคม วัฒนธรรม และสภาวะทางชีววิทยาเข้าด้วยกันในการศึกษาการพัฒนาของสังคม” (อ้างในนิยพรณ, 2540)

จากการพัฒนาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมไปสู่สาขาวิชาต่างๆ นั้น นำไปสู่การวิเคราะห์ชุมชนโดยบุญร แก้ว-ส่อง(2551) ได้ศึกษาข้อมูลระบบนิเวศของท้องถิ่นอีสาน ที่มีกลุ่มคนและชุมชนเป็นตัวกำหนดระบบสังคมที่เน้นความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ เน้นระบบการผลิต และระบบคุณค่าที่เป็นระบบคิดของคนในชุมชนและเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ ซึ่งความเป็นท้องถิ่นนี้สามารถอธิบายผ่านระบบนิเวศของภาคอีสาน (Northeastern eco-system) ไว้ว่า วิถีชีวิตของคนท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้นในการกำหนดรูปแบบการผลิตทางภาคการเกษตรของพื้นที่ ระบบการผลิตนี้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทางด้านประเพณีและกิจกรรมทางภาคการผลิต การปกครอง และสามารถกำหนดความเชื่อเพื่อเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิ 2 แสดงระบบนิเวศน์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่มา : บุญร แก้ว-ส่อง เอกสารประกอบการสัมมนาเพื่อการพัฒนาบัณฑิตทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ของสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) วันที่ 25 พฤษภาคม 2551

จากแผนภูมิแสดงเป็นการศึกษาความหลากหลายของการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติตามระบบนิเวศน์ต่างๆ โดยเป็นการศึกษาพื้นที่ระบบนิเวศน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่อาศัยในแต่ละระบบนิเวศน์ ได้แก่ 1) นิเวศน์ทามจะเป็นที่ลุ่ม

ลำนํ้า ทำให้กลุ่มคนที่อาศัยบริเวณนี้มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการหาปลา ทำนาทามและเลี้ยงสัตว์ 2) นิเวศน์ทุ่ง เป็นพื้นที่ราบจะมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับการทำนาและเลี้ยงสัตว์ 3) นิเวศน์โคกเป็นพื้นที่ดอน ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นการทำนาดอนและเก็บหาของป่า ซึ่งป่าแถบนี้เป็นป่าโก 4) นิเวศน์ภู เป็นที่สูงชัน อยู่บริเวณป่า ซึ่งวิถีชีวิตคนแถบนี้จะเป็นผู้ที่ทำไร่ เก็บหาของป่าและเลี้ยงสัตว์ ความสำคัญในการแบ่งพื้นที่ตามระบบนิเวศน์บ่งชี้ถึงการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของกลุ่มคน โดยมีวิถีชีวิตเป็นผู้แสดงถึงการพึ่งพาระบบนิเวศน์นั้นๆ

อมรา พงศาพิชญ์ (2549) สรุปว่า ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมเน้นว่า “ความเชื่อและการปฏิบัติต่างๆ ตามระบบวัฒนธรรมที่ดูเหมือนไร้สาระ ไม่มีเหตุผล แต่อาจมีผลในด้านการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุมีผลก็ได้ โดยคำนึงถึงระดับของเทคโนโลยีที่ใช้เฉพาะสถานที่ด้วย” โดยสรุปแล้ว ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนี้จะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากร สิ่งแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพในสังคมได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ปัจจุบันนักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจกับทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมและกลายมาเป็น “มานุษยวิทยานิเวศน์” (Ecological anthropology) และได้เจริญเติบโตก่อให้เกิดแนวทฤษฎีใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ภายในแขนงย่อยออกไปเป็น แนววิเคราะห์ระบบนิเวศ แนววิเคราะห์ชาติพันธุ์นิเวศ (Ethno ecology) แนววิเคราะห์กลวิธี และแนววิเคราะห์การเมืองนิเวศ เป็นต้น

แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมพัฒนาขึ้นมาเพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในสังคม เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพใดกายภาพหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งหมายถึงนิเวศวิทยาชี้ให้เห็นวิวัฒนาการในการปรับตัวของคนกับสิ่งแวดล้อม โดยมีกฎระเบียบที่เรียกว่าวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด

การนำแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาใช้ในการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้าน-โนนสูง อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัวทางสังคม โดยมองว่าชุมชนบ้านโนนสูงมีลักษณะความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ทั้งเกื้อกูลและขัดแย้งกัน ทั้งคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมกับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง โดยมีปัจจัยเกี่ยวข้องจากระบบเทคโนโลยีและลักษณะแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการนำไปสู่การกีดสรรหรือเลือกสรรโดยธรรมชาติและกำหนดถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเทคโนโลยีปัจจุบันที่นำมาสู่การปรับพฤติกรรมมนุษย์ ทำให้คนผู้ไทเกิดความหลากหลายในการปรับวิถีการผลิตและการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและสมดุลกับสิ่งที่เป็นอยู่

2.2 แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

“กลุ่มชาติพันธุ์” (ethnic group) หรือความเป็นชาติพันธุ์ (ethnic city) ในทางมนุษยวิทยายุคแรก ๆ ได้ให้ความหมายว่าเป็นบุคคลที่พูดภาษาเดียวกัน เป็นหน่วยทางสังคมการเมืองและระบบเครือญาติเดียวกัน ผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ชุดเดียวกัน และมีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน แต่จากการศึกษาในระยะต่อมาจึงพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆอาจมีการเปลี่ยนแปลงภาษาที่ตนใช้ตลอดเวลาและในทางตรงข้าม ภาษาที่กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งใช้ อาจมีความคงทนถาวรข้ามกาลเวลาอันยาวนานก็เป็นได้

จากการตั้งข้อสังเกตของนักมานุษยวิทยาหลายท่าน เกี่ยวกับการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆมักมีการปรับเปลี่ยนพรมแดนทางวัฒนธรรมของตนอย่างรวดเร็ว ปัจเจกบุคคลอาจมีสถานภาพทางสังคมในระบบสังคมหลายๆระบบ หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มพร้อมกัน และในบางช่วงเวลาชุมชนจำเป็นต้องเลือกและตัดสินใจว่าตนจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด

นิโคลัส เทป เสนอว่า ควรมองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) ในลักษณะที่เป็น **จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์** (historical consciousness) ดังนั้นความเป็นชาติพันธุ์จึงมิใช่อะไรบางอย่างที่กำหนดจากสายเลือด หากเป็นผลมาจากการจงใจเลือก กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มเลือกสรรประวัติศาสตร์ของตนเอง โดยเลือกที่จะหยิบยกเอาเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ มาตีความในลักษณะที่มีนัยสำคัญต่อชีวิตทางสังคมของตน และกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้นในเวลาต่อมา ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะนิยามอัตลักษณ์ของตนอย่างไรในบริบทของสำนึกทางประวัติศาสตร์ชุดหนึ่ง การทำความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงต้องเริ่มต้นจากการศึกษาสำนึกทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น

โดยนัยนี้ความเป็นชาติพันธุ์จึงมิใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยสายเลือดหรือโดยปัจจัยทางชีววิทยาในทางตรงกันข้าม กลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตัวเอง จากสำนึกทางประวัติศาสตร์ และเป็นการจงใจเลือกที่จะบ่งชี้ตนเองกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่งเพราะการกระทำนั้นให้ประโยชน์สูงสุดกับกลุ่มของตน ดังนั้น “**การผลิตใหม่ของประเพณี**” (the invention of tradition) จึงอาจเกิดขึ้นได้เสมอ เมื่อชนกลุ่มหนึ่งต้องการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยหรือใช้ลักษณะทางวัฒนธรรมประเพณีบางประการมาเป็นอาวุธในการปกป้องผลประโยชน์ของตน (ยศ สัตตสมบัติ, 2548 : 122-123)

2.3 แนวคิดเชิงซ้อน

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่แตกต่างจากตะวันตก การมองสังคมไทยจึงต้องมองที่ตัวบริบททางสังคม ที่มีมิติในด้านการเข้าถึง การจัดการทางสังคม ผ่านมุมมองมิติที่เข้ามากระทบกับการดำรงชีวิต ทั้งในเรื่องของเวลาและข้อจำกัดจากการกำหนดกฎเกณฑ์

แนวคิดเชิงซ้อนเป็นการมองความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกันของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมนั้นๆ โดยพิจารณาถึงการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันของผู้ที่อยู่รวม การเข้าถึงทรัพยากร และสิทธิในการครอบครองโดยใช้ประโยชน์ร่วม

2.4 แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงหลายประเทศทั่วโลกหันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศตนเอง ซึ่งเป็นมองว่าในแต่ละประเทศนั้นเกิดความยากจนและอยู่ในกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา การพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นจึงเป็นแนวจากบนลงล่าง(top-down) ซึ่งมีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดการลงทุนและมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมภายใน การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยถูกนำไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยลดพื้นที่ลงจนทำให้เกิดนโยบายการจัดการป่าขึ้นมากำกับพื้นที่ป่าที่ยังเหลือ แนวคิดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทยที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งการจัดการทรัพยากรป่าไม้ออกได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

2.4.1 การจัดการป่าแบบวนศาสตร์

แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย เกิดจากการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งประเทศไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเทศสากลในประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องการจัดการป่าเพื่อเป็นแหล่งพลังงานทดแทน และมีการปรับแนวทางในการจัดการป่าไม้มาโดยตลอด ซึ่ง Prasong Jantakad และ Don Gilmour (1999) เรียบเรียงถึงประวัติโดยย่อของป่าไม้ในประเทศไทย โดยแบ่งได้เป็น 4 ช่วง คือ

1. กลางพ.ศ. 2433 – 2473 เป็นช่วงที่เกิดการทำลายป่า ซึ่งได้มีการสถาปนา กรมป่าไม้ ขึ้นในปี 2435 เพื่อจัดการกับปัญหานี้โดยเฉพาะกับป่าสักในภาคเหนือ ช่วงเวลานี้เริ่มมีการทำไม้เพื่อการค้า
2. พ.ศ.2473 – ต้นพ.ศ.2523 เป็นการทำลายและการจัดการป่า เมื่อการทำไม้กลายเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ในช่วงเวลานี้ได้มีการสถาปนาองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(FOI)
3. พ.ศ.2503 – 2523 มีการทำลายป่าสูงสุดเพราะมีการขยายพื้นที่เกษตรอย่างรวดเร็ว และการกระตุ้นการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ มีการจัดการป่าไม้ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก

4. ปลายพ.ศ. 2523 ถึงปัจจุบัน มีการลดลงของป่าไม้จนถึงจุดที่รัฐบาลให้มีการสงวนป่าที่เหลือ

ปิ่นแก้ว เหลืออร่ามศรี (2548: 67-109) เรียบเรียงการจัดการป่าแบบวนศาสตร์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 โดยให้ความหมายของ “ป่า”(Forest) ไว้ว่า คือที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน ซึ่งเป็นการสร้างอัตลักษณ์ในการครอบครองพื้นที่ของรัฐ การรอบครอบเช่นนี้นำมาสู่การจัดการป่าที่ปลอดภัย โดยประเทศไทยได้นำแนวคิดเรื่อง การจัดการป่าปลอดภัยหรืออุทยานแห่งชาติเข้ามาจัดการพื้นที่ป่า ทำให้เกิดการประกาศพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศ

เจนศักดิ์ วิชาวุฒิพงษ์ ให้ความหมายของการจัดการป่า หมายถึง ที่ดินและ/หรือที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการกิจการด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติและแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือการดำเนินงานดังกล่าวก็เพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน(กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2546)

จุดเริ่มต้นแนวคิดป่าไม้สังคมถูกอ้างว่าเป็นความพยายามของนักวิชาการป่าไม้ในการทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชาวชนบทที่มีอัตราการเพิ่มประชากรสูงมากขึ้น จนได้มีการจัดประชุมสมัชชาป่าไม้โลกในช่วงทศวรรษ 2510 ถึง 2520 ในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างน้อย 3 ประเทศ เริ่มจากประเด็นเรื่อง “ป่าไม้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” จัดที่เมืองบัวโนสไอเรส ประเทศบราซิลในปี 2515 “ป่าไม้สำหรับประชาชน” จัดที่จาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซียในปี 2521 การประชุมเรื่องการพัฒนาชนบทและการปฏิรูปการเกษตรในปี 2522 และ “ทรัพยากรป่าไม้เพื่อการพัฒนาอย่างรอบด้าน” จัดที่เม็กซิโกในปี 2528 (Pragtong,1992 อ้างในอภิชัย, 2539)

จากแนวคิดการจัดการป่าแบบวนศาสตร์นี้สามารถปฏิบัติได้ตามกฎหมายป่าไม้แห่งชาติ โดยมีวิธีการคือการทำแผนแม่บทฟื้นฟูป่าธรรมชาติและระบบนิเวศไม้ เพิ่มป่าใช้สอยชุมชน ปลูกป่าเศรษฐกิจเพื่ออุตสาหกรรม แนวคิดนี้สอดคล้องกับกลุ่มแนวคิดนิเวศนิยมแนวลึก (Deep Ecology) (อ้างในยศ และอรัญญา, 2543) ซึ่งเน้นธรรมชาติหรือระบบนิเวศเป็นศูนย์กลางมากเกินไปจนละเลยการพิจารณาบริบททางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ความคิดและความเชื่อของมนุษย์ที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

2.4.2 การจัดการป่าแบบวนศาสตร์ชุมชน

แนวคิดเรื่องวนศาสตร์ชุมชนหรือป่าไม้ชุมชนที่เรียกกันว่า community หรือ social forestry เกิดจากการดัดแปลงแนวคิดของ FAO ในเอกสารเผยแพร่ในชุดกรมป่าไม้เพื่อการพัฒนาชนบท (Forestry for Local Community Development) ขึ้นในปี 2521 โดยให้นิยามคำว่าวนศาสตร์ชุมชนว่า “สถานการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในกิจกรรมทางด้านป่าไม้” (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550 : 41)

จากแนวคิดและพัฒนาการจัดการป่าไม้ของรัฐ นำมาสู่แผนปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูสภาพป่าในปัจจุบัน ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้(2540) เสนอแนวคิดการจัดการป่าชุมชนที่กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยาและสังคม โดยผู้จัดการป่าอาจจำแนกตามความจำเป็นในการพึ่งพิงป่าได้ 3 ประเภท ได้แก่

1. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่างๆ เช่น ไม้เพื่อก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน แหล่งป่าไม้ที่จะขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

2. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่ม ในขณะที่เดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชมน้ำ

3. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงจากพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชมน้ำต่างๆ

การกำหนดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนถูกนำมาจัดทำแผนเพื่อการปฏิบัติการ โดยเริ่มจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ เมื่อวันที่ 21-22 มิถุนายน 2546 ณ โรงแรมมารวยการ์เดน มีนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น) ได้จัดทำแผนแม่บทการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ (พ.ศ. 2547 - 2556) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ฟื้นฟูป่าธรรมชาติและระบบนิเวศป่าไม้ 2) เพิ่มป่าใช้สอยชุมชน 3) ปลุกป่าเศรษฐกิจเพื่ออุตสาหกรรม และ 4) ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมรับผิดชอบและมีสิทธิใช้ทรัพยากรป่าไม้ที่ร่วมกันสร้างขึ้น โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ไว้ 3 ด้าน คือ

1. สร้างความเชื่อมั่นและแรงผลักดัน โดยมีแผนในการ

- 1) จัดทำฐานข้อมูลและพื้นที่เป้าหมาย
- 2) จัดตั้งศูนย์ข้อมูลการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้
- 3) จัดรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม

- 4) เพิ่มความร่วมมือ ลดความขัดแย้ง
- 5) แผนสร้างมาตรการและกลไกส่งเสริมการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้
- 6) แผนปรับปรุงกฎหมายและระเบียบ
2. ฟื้นฟูป่าธรรมชาติเพิ่มป่าชุมชนโดยประชาชนมีส่วนร่วม
 - 1) แผนฟื้นฟูป่าธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน
 - 2) แผนเพิ่มป่าชุมชน
3. ส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมไม้ต่อเนื่อง
 - 1) แผนการส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจ
 - 2) แผนส่งเสริมอุตสาหกรรมต่อเนื่องครบวงจร

แผนแม่บทการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ มุ่งสัมฤทธิ์ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และด้านเศรษฐกิจ โดยด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งฟื้นฟูให้ทรัพยากรป่าไม้มีความสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพเพิ่มขึ้น ส่วนด้านสังคมมุ่งให้เกษตรกรมีความมั่นคงในอาชีพ สร้างความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐาน สำหรับด้านเศรษฐกิจมุ่งเน้นการมีป่าเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น มีการจ้างงานในชนบทและในโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น มีแหล่งวัตถุดิบเพื่ออุตสาหกรรมไม้ภายในประเทศเพิ่มขึ้น มีไม้เพื่อการบริโภคภายในประเทศเพิ่มขึ้นและเพียงพอต่ออุตสาหกรรมในครัวเรือน(กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2546)

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2545) กล่าวถึงการจัดการป่าในเชิงพลวัตซึ่งเป็นนวัตกรรมทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง โดยมีลักษณะเป็นทั้งวิธีการใหม่ เป็นทั้งการปรับปรุงงานเดิมให้ดีขึ้น กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในกระบวนการทำงานเพื่อรักษาทรัพยากร โดยวิธีการศึกษาระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงและปรับตัวจากองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ 1) ลองทำสิ่งใหม่ให้ได้ผล 2) ปรับวิธีการปฏิบัติใหม่ โดยนำข้อมูลมาประเมินผลจากการทดลองแล้วปรับปรุงวิธีการทำงาน 3) เรียนรู้ วิเคราะห์กระบวนการและผลอย่างเป็นระบบ โดยสรุปของแนวคิดนี้วิเคราะห์ว่าทรัพยากรป่าไม้ไม่ใช่พื้นที่ป่าแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อระบบนิเวศมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัว ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงและปรับตัว ดังนั้นระบบการจัดการก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวด้วยเช่นกัน เมื่อมีการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าแบบวนศาสตร์ชุมชนแล้ว ส่งผลต่อส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้ (2540) ที่จำแนกการรักษาพื้นที่ป่าไม้ตามวัตถุประสงค์ได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้โดยมีรูปแบบดั้งเดิมต่อไปนี้

- 1.1 ป่าคอนปู้ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ป่าที่ประชาชนได้ดูแลรักษามีการตั้งศาลปู้ตา เป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งจะมีพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
- 1.2 ป่าช้า
- 1.3 ป่าหวนา
- 1.4 ป่าชันน้ำ
- 1.5 ป่าธรรมชาติในวัด
- 1.6 ป่าอภัยทาน
- 1.7 ป่าอนุรักษ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เน้นการรักษาสภาพป่าไว้ตามธรรมชาติ
- 1.8 ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่นอยู่ใกล้หมู่บ้าน เป็นแหล่งเสริมรายได้
- 1.9 ป่าชุมชนที่มีลักษณะพิเศษอื่นๆ เช่น ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่ามุง ป่าทาม

2) ป่าชุมชนพัฒนา เป็นผลจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นใหม่สำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ โดยมีรูปแบบต่างๆ คือ

- 2.1 ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ
- 2.2 ป่าปลูกสองข้างทาง
- 2.3 ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม
- 2.4 ป่าปลูกในโรงเรียน
- 2.5 ป่าปลูกในวัด

การจัดการป่าในแนวนวนศาสตร์ชุมชนนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าที่มีการเริ่มต้นจากการจัดการป่าแบบวนศาสตร์ที่เริ่มต้นจากการกันคนออกนอกพื้นที่ป่าเพื่อให้เกิดเป็นป่าอนุรักษ์ และการพัฒนาการจัดการป่าในระยะต่อมาคือการจัดการป่าแบบวนศาสตร์ชุมชนที่เน้นการปลูกป่าทดแทน โดยพิจารณาการปลูกไม้ใช้สอยเนื่องมาจากการทดแทนพลังงาน

จากแนวคิดแบบวนศาสตร์ชุมชนนี้ สอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมโดยมองชุมชนมีวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงให้เกิดการปรับตัว ซึ่งไม่เพียงทรัพยากรป่าเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลง แต่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางระบบสังคมโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการปรับตัว วิธีในการจัดการป่าจึงเริ่มหันมาที่คนมีการปรับตัวเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

ป่า แต่ยังคงใช้วิธีการที่รัฐมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบ พื้นที่ และประเภทของไม้ที่นำมาปลูก เช่น ไม้ยูคาลิปตัส ซึ่งเป็นไม้โตเร็วโดยวิเคราะห์ตามแนวทางการสร้างพลังงานทดแทนในพื้นที่ชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องไม้พืนเพื่อใช้สอย

แนวคิดการจัดการป่าแบบวนศาสตร์ชุมชนนี้สามารถนำมาใช้วิเคราะห์การปรับตัวของชุมชน โนนสูงในช่วงของการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานภายนอกในการจัดการป่า ซึ่งมีแนวโน้มว่ากระแสการพัฒนานี้ส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรในพื้นที่และส่งผลต่อการจัดการป่าในเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

2.4.3 แนวคิดป่าชุมชน

พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรป่ารูปแบบวนศาสตร์ชุมชน ที่เป็นการเน้นให้มีการจัดการป่าอย่างชัดเจนด้วยการส่งเสริมการปลูกไม้ใช้สอยในพื้นที่ป่าทั่วประเทศ ส่งผลให้แนวคิดป่าชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกคือรัฐบาลที่มุ่งเน้นให้เกิดการเพิ่มขึ้นของปริมาณพื้นที่ป่า และส่วนที่สองคือภาคประชาชนที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ตนเอง เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า การจัดการป่าชุมชนในส่วนภาคประชาชนนี้จึงมีการวิเคราะห์ทั้งเรื่องเชิงวัฒนธรรมและการจัดการในทางสิทธิชุมชน

แนวคิดการจัดการป่าชุมชน มีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจออกมาจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีการจัดการป่าชุมชนโดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยรวม การจัดการป่าชุมชนในเชิงการอนุรักษ์ มี 2 แนวคิดใหญ่ คือ การอนุรักษ์ที่มาจากเบื้องบนที่มองประโยชน์โดยตรงโดยมีเป้าหมายเศรษฐกิจเป็นหลัก และแนวคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่าง เป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาและการใช้ประโยชน์เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่ต่อไป (ปรีชา เปี่ยมพงษ์-สถานต์, 2534) โดยมีการสนับสนุนแนวคิดนี้จากเพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ (2543 : 85-86) ที่เสนอหลักการจัดการป่าชุมชนไว้ว่า เป็นการให้ความสำคัญกับคนและกลุ่มองค์กรในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากร ได้มีสิทธิอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบในการคุ้มครองและจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีกลไกทางสังคมในการตรวจสอบและมีกฎหมายคุ้มครอง ป่าชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทั้งชุมชนที่ดั้งเดิมและชุมชนดั้งเดิม และรัฐควรสนับสนุนให้เกิดการจัดการป่าชุมชนพร้อมทั้งสนับสนุนให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งเพื่อสามารถทำป่าชุมชนให้สำเร็จ

แอนดรู อิงเกิลส์ และ สมศักดิ์ สุขวงศ์(2545) เสนอแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าแบบพหุภาคี โดยเน้นถึงการจัดการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องมีการกำหนดว่าต้องทำอะไรบ้างในการจัดการ โดยมีกระบวนการร่วมกันตัดสินใจและร่วมกันควบคุม ซึ่งแนวคิดนี้โกเมธ ทองบุญชูชัย (2540 : 84)

เสนอว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐเป็นฐานสำคัญในการบริหารจัดการ
สิ่งแวดล้อมของรัฐ สามารถกระจายสิทธิประโยชน์ในการดำรงชีพอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพไปสู่
ทุกพื้นที่ได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เพราะสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่กระจายความมั่งคั่งทาง
เศรษฐกิจ (distribution of economic welth) และทรัพยากรทางสังคมที่มีค่าอื่นๆ ตามรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ตามมาตรา 79

เห็นได้ว่าพัฒนาการในการจัดการป่าไม้และการพัฒนาระบบติดตามของประเทศไทยในช่วง
ก่อน พ.ศ. 2530 นั้นมีการจัดการป่าไม้ภาครัฐ (government-based forestry) ซึ่งรัฐมีสิทธิอำนาจในการ
จัดการฝ่ายเดียว ต่อมาในช่วงปี 2535 เริ่มมีการศึกษาประเด็นวิถีชีวิตคนที่อยู่กับป่า ทำให้เข้าใจและ
สร้างเครื่องมือทำงานเพื่อจัดการความสัมพันธ์ของคนกับป่ามากขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการทำป่าชุมชน
และเริ่มทำป่าชุมชนแพร่หลายในประเทศ จนมีการเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชนที่นำไปสู่การถกเถียง
เรื่องคนกับป่าโดยมีคนเมืองเข้าร่วม (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2542)

เดโช ไชยทัพ(2545 : 20-21) อธิบายถึงการจัดการป่าแบบชุมชน หมายถึง ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้
กำหนดลักษณะการใช้ประโยชน์ การรักษาและสร้างความยั่งยืนบนฐานการผลิต วิถีชีวิตของชุมชน
โดยการพึ่งพาอาศัยกันในการดูแลรักษาระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นการอาศัยหลักการธรรมชาติใน
การฟื้นฟูสภาพป่า และใช้กฎระเบียบตามประเพณีและพิธีกรรมเพื่อสร้างสัญลักษณ์ในการฟื้นฟู

แนวคิดการจัดการป่าแบบชุมชนสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมกลุ่มนิเวศสังคมนิยม
แบบ Eco-anarchism ที่ได้รับอิทธิพลจาก Peter Kropotkin ซึ่งเป็นนักทฤษฎีอนาธิปไตย (อั้งแล้ว) โดย
เน้นความเป็นอิสระของชุมชนและการกระจายอำนาจปกครองผ่านประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและ
การดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติโดยเชื่อว่าสภาพแวดล้อมและธรรมชาติจะกลับคืนสู่สภาพเดิม
ได้เมื่อมีความเป็นธรรมทางสังคม

จากแนวคิดการจัดการป่าที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์โลกที่มองเรื่องการจัดการป่าเชิงพาณิชย์ การ
สร้างป่าเศรษฐกิจเพื่อสังคม และการสร้างป่าเพื่อเป็นแหล่งพลังงานทดแทนนี้ นำมาสู่การปฏิบัติการ
ในประเทศไทย ซึ่งมีรูปแบบการจัดการป่า 3 รูปแบบ โดยพัฒนาการของการใช้กฎหมายและวิธีการใน
การดำเนินงานตามแผนนโยบายการจัดการป่า สามารถสรุปได้ดังนี้

ตาราง 1 แสดงพัฒนาการและแนวคิดการจัดการป่าในประเทศไทย

แนวคิด	พัฒนาการในประเทศไทย	หลักการ/วิธีการ	หมายเหตุ
วนศาสตร์	- ปี 2400 ยึดแนวคิดการจัดการป่าไม้เพื่อผลิตไม้ซุงอย่างสูงสุดและยั่งยืน (Sustained yield forestry) (FAO,1993)	- มีการทำไม้ให้เป็นสินทรัพย์ โดยมีการสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือ ส่งผลให้ไม้สักกลายเป็นไม้มีค่า	- การจัดการป่าในยุคนี้เป็นการควบคุมโดยรัฐบาลเป็นผู้กำหนดและออกกฎหมายในการจัดการป่า พร้อมกับมีการเรียกร้องให้มีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าโดยนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เรื่องการสงวนป่าเพื่ออนุรักษ์(Wilderness area) เกิด พรบ.สงวน
	- ปี 2417 และ 2426 แก้กฎหมายกรมป่าไม้	- รัฐบาลกรุงเทพฯ ประกาศใช้กฎหมายโดยกำหนดให้การทำสัญญาใดๆระหว่างคนต่างชาติกับเจ้านายฝ่ายเหนือต้องได้รับอนุญาตก่อน	
	- ปี 2439 มีการออกกฎหมายในการจัดการป่า 9 ฉบับ	- รัฐบาลกลางเจรจาขอสิทธิในการบริหารผลประโยชน์จากป่าไม้ของเจ้านายฝ่ายเหนือมาเป็นของรัฐบาลกลาง และตั้งกรมป่าไม้ซึ่งมี มร. เซอร์เบิร์ต เกลด เป็นอธิบดีคนแรก	คุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 และพรบ.อุทยานแห่งชาติ 2504
	- ปี 2483 – 2513 รัฐบาลยังมุ่งหาประโยชน์และ	- รัฐบาลควบคุมชนเผ่าต่างๆ ให้มีความเป็นหนึ่งเดียวใน	

	รายได้จากการทำไม้	ประเทศ	
	- ปี 2510	- ธนาคารโลก สนับสนุนเงินทุนเพื่อ การปฏิวัติเขียว (Green Revolution) จอห์น สเปียร์ (John Spears)	ส่งเสริมการปลูกยูคาลิปตัสทั่วประเทศ

ตาราง 1 แสดงพัฒนาการและแนวคิดการจัดการป่าในประเทศไทย (ต่อ)

แนวคิด	พัฒนาการในประเทศ	หลักการ/วิธีการ	หมายเหตุ
วนศาสตร์(ต่อ)	- ปี 2510	เจ้าหน้าที่ธนาคารโลก แนะนำการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ในด้านการป่าไม้เพื่อช่วย ในการรักษาความ หลากหลายทางชีวภาพ	
วนศาสตร์ ชุมชน	- ปี 2515 – 2523 เป็นช่วง กำเนิดแนวคิดวนศาสตร์ ชุมชนหรือการป่าไม้ ชุมชนหรือการป่าไม้ สังคม(Community forest)	- มีโครงการปลูกป่าและทำ ประเทศให้เป็นสีเขียว	- คนชนบทเป็น แรงงาน ส่วนรัฐบาล เป็นนายจ้าง
ป่าชุมชน	-ปี 2525 – 2533 เริ่มมีการ ยอมรับการทำงานแบบ ล่างขึ้นบน ซึ่งเป็น ข้อผิดพลาดในการจัดการ สิ่งแวดล้อมจากหลายๆ ประเทศ	- เริ่มพัฒนาวิธีการให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม (participatory methods) ทำให้ชนชั้นกลางเข้ามามี บทบาทสำคัญต่อการ เรียกร้องในการพัฒนา ประชาธิปไตย	-เป็นยุคที่มีการถกเถียง และขัดแย้งกัน ระหว่างการอนุรักษ์ และการมีส่วนร่วม ของประชาชน
	ปี 2535 – ปัจจุบันมีการ ขยายงานป่าชุมชน	- ยอมรับว่าป่าชุมชนเป็น ฐานทรัพยากรที่สำคัญใน	

		วิถีชีวิตของคนชนบทและ ช่วยในการรักษาวัฒนธรรม การที่จะจัดการได้ต้องมี หลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม	
--	--	--	--

ที่มา : ดัดแปลงจาก Lindayati (2000) อ้างใน สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550

โดยสรุปแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าทั้ง 3 รูปแบบมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องกันจากการจัดการป่าโดยการควบคุมของรัฐบาลกลางที่กำหนดให้เป็นพื้นที่ป่าปลอดคนหรืออุทยานแห่งชาติ ที่นำมาซึ่งความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ และมีพัฒนาการต่อเนื่องมาถึงแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าแบบวนศาสตร์ชุมชนที่มองเห็นความสำคัญของการปลูกป่าเพิ่มเติมโดยคนในชุมชนหรือกลุ่มชนพื้นเมืองมีส่วนร่วม โดยในรูปแบบวนศาสตร์ชุมชนนี้ชนพื้นเมืองยังเป็นเพียงลูกจ้างในการปลูกป่าเพิ่มเติมแต่รัฐบาลเป็นนายจ้าง ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งกับคนในพื้นที่ที่มีการรับจ้างปลูกป่าโดยไม่ที่ปลูกไม่สอดคล้องและเหมาะสมต่อวิถีชีวิต ซึ่งนโยบายของรัฐเน้นไม้ใช้สอยเป็นหลัก ทำให้เกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมกับคนพื้นที่ดั้งเดิม และการจัดการป่าแบบวนศาสตร์ชุมชนจึงถูกเรียกร้องและพัฒนามาเป็นการจัดการป่าชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนดั้งเดิมและเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน พร้อมกับขยายถึงการมีสิทธิในการดูแลจัดการพื้นที่ตนเอง

ผู้วิจัยนำแนวคิดการจัดการป่าทั้ง 3 รูปแบบ มาใช้เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลพัฒนาการที่ส่งผลให้เกิดปัจจัยภายนอกในการพึ่งพา เกื้อกูลและปรับตัวเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการใช้สอยระหว่างสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้ประโยชน์จากป่าของคนผู้ไทบ้านโนนสูงที่มีการพัฒนาจากรัฐเข้ามาเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถคงอยู่ในด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นแนวทางในการจัดการป่าของชุมชน

2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นคำที่ถูกนำมาใช้ในตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 – 2529) ปัจจุบันการมีส่วนร่วมได้ใช้ในวงกว้างทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมเพื่อลดช่องว่างและความขัดแย้งจากนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยการมีส่วนร่วมได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

R. Stavenhagen (1970) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มกระทำออกมาในลักษณะของการแสดงการทำงานร่วมกันให้เห็นถึงความสนใจและความต้องการ

ร่วมกัน มีความต้องการร่วมในการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองหรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้มีอิทธิพลต่ออำนาจมหาชนในทางตรงและทางอ้อม

วิทยากร เชียงกูล (2550 : 98) อธิบายคำว่า การมีส่วนร่วม หรือ participation หมายถึง แนวคิดสมัยใหม่ทั้งในวงการบริหารธุรกิจและการเมือง ที่จะให้พนักงานมีส่วนร่วมในการบริหารองค์กร และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองเพิ่มขึ้น ทั้งเพื่อประสิทธิภาพและความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

จากการรวบรวมความหมายของแนวคิดการมีส่วนร่วมโดยมนัส สุวรรณ(2549) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเข้ามามีส่วนในกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่แสดงความสนใจ การคิดค้น วางแผนตัดสินใจ ดำเนินการ รับผิดชอบแก้ปัญหาและรับผลประโยชน์ด้วยความสมัครใจ ซึ่งผู้เข้าร่วมจะอยู่ในฐานะผู้กระทำการ (Actors) หรืออาจอยู่ในฐานะผู้ได้รับผลประโยชน์ (Beneficiary) ซึ่งการมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมของกลุ่มคนที่เกิดขึ้นจากความต้องการร่วมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพทางสังคม ซึ่งกิจกรรมต้องอยู่บนพื้นฐานการดำรงชีวิต ค่านิยม ประเพณี โดยส่งผลต่อการวิเคราะห์เพื่อนำมาสู่การปฏิบัติกรร่วมจากคนภายในกลุ่มเองหรือจากการกระตุ้นจากบุคคลภายนอก โดยมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเริ่มจากการสำรวจศักยภาพและความพร้อมหากท้องถิ่นยังไม่เข้าใจกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไม่มีประโยชน์

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรมการวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้เพราะถ้าหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการเพียงแต่ผลงานการพัฒนาให้เสร็จสิ้นโดยรวดเร็ว ก็จะดำเนินกิจกรรมการวางแผนงานด้วยตนเองดังนั้นการพัฒนาคนท้องถิ่นในการวางแผนการดำเนินงานด้วยตนเองได้ในอนาคตและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนปฏิบัติงาน ถึงแม้คนท้องถิ่นจะยากจนและขาดแคลนทุนทรัพย์แต่ก็มีทรัพยากรท้องถิ่น แรงงานที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุน การปฏิบัติงานได้ การร่วมลงทุน การปฏิบัติงานจะทำให้เขาคิดค้นทุนให้กับตนเองในการดำเนินงาน ระมัดระวังรักษากิจกรรมที่ทำขึ้น เพราะเขาจะมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของซึ่งต่างไปจากสภาพการลงทุนการปฏิบัติงานทั้งหมดที่มาจากปัจจัยภายนอก ถ้าเกิดมีอะไรเสียหายก็ไม่ต้องเดือดร้อนมากนัก อีกทั้งยังไม่สนใจในการบำรุงรักษา เพราะเมื่อเขารู้สึกว่าไม่มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของจึงไม่มีความรักและความห่วงใย นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองจะทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด เมื่อเห็นประโยชน์ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน รับผลประโยชน์ขั้นตอนนี้เป็นขั้นสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่งอีกขั้นตอนหนึ่งเพราะถ้าหากการติดตามงาน การประเมินผลขาดการมีส่วนร่วมของคนที่ต้องทำก็จะทำให้เขาไม่ได้ประเมินตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดีได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างใด การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อ ๆ ไปจึงอาจประสบความยากลำบากเพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร ไม่รู้สีกว่าตนเองนั้นเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมชุมชน

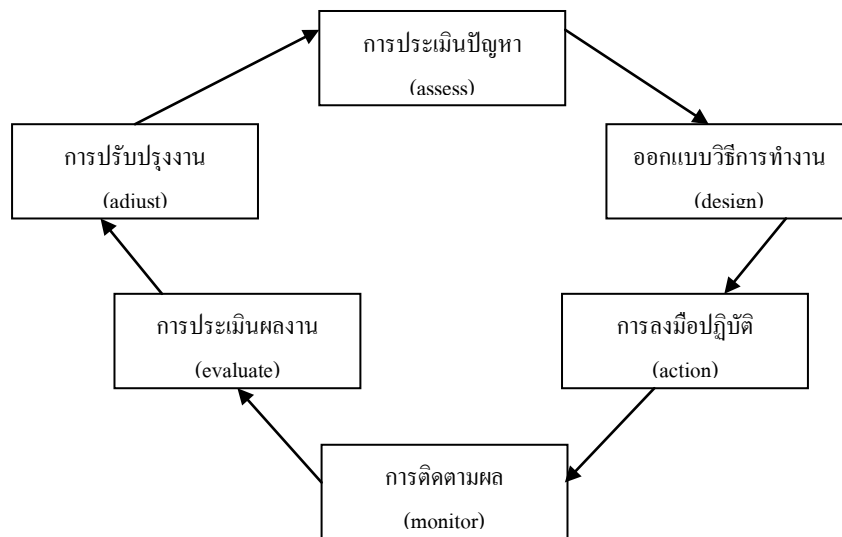
ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ (2549)อธิบายการมีส่วนร่วมมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นวิธีการ(Means)หรือเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ในขณะที่นักวิชาการบางคนมองว่าการมีส่วนร่วมเป็นเสมือนเป้าหมายประสงค์(ends) ของการพัฒนา Cohen(1996)มองว่าการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นวิธีการในการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมประสานทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนโดยบุคคลที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญกับการออกแบบกิจกรรมต่างๆ โดยคำนึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างเหมาะสม ส่วนการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นเป้าหมายประสงค์ เกี่ยวข้องกับการออกแบบกระบวนการ ต่างๆ โดยเปิดโอกาสให้ ประชาชนก้าวเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบ นับตั้งแต่การกระตุ้นให้ประชาชนมีความตระหนักเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ การพัฒนาระบบที่เอื้อต่อการสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง

จากหลักการการมีส่วนร่วมนำมาสู่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้ในการศึกษาวิจัยการจัดการปัญหาสังคมของบ้าน โนนสูง ซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่องมือ(method)ที่เป็นหลักและสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วม ซึ่งใช้หลัก AM (adaptive management)หรือ ACM (adaptive collaborative management)ที่เป็นหลักการสำคัญของ PAR โดยสมศักดิ์ สุขวงศ์(2550 : 289-299) ได้กล่าวถึงในหลักการจัดการป่าที่สามารถปรับปรุงได้ โดยใช้ AM ซึ่งมีหัวใจสำคัญในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ที่ต้องเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ (learning by doing) โดยยึดหลักว่า

- 1) ทั้งระบบป่าไม้ และระบบสังคมต่างก็ซับซ้อนและปรับตัวเองได้ด้วยกันทั้งคู่
- 2) สิ่งไม่คาดคิดย่อมเกิดขึ้นได้เสมอในระบบทั้งสอง
- 3) การทำนายอนาคตนั้นทำได้ยาก

วิธีการแบบ AM สามารถนำเสนอได้จากแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิ 3 แสดงลักษณะการทำงานแบบ AM

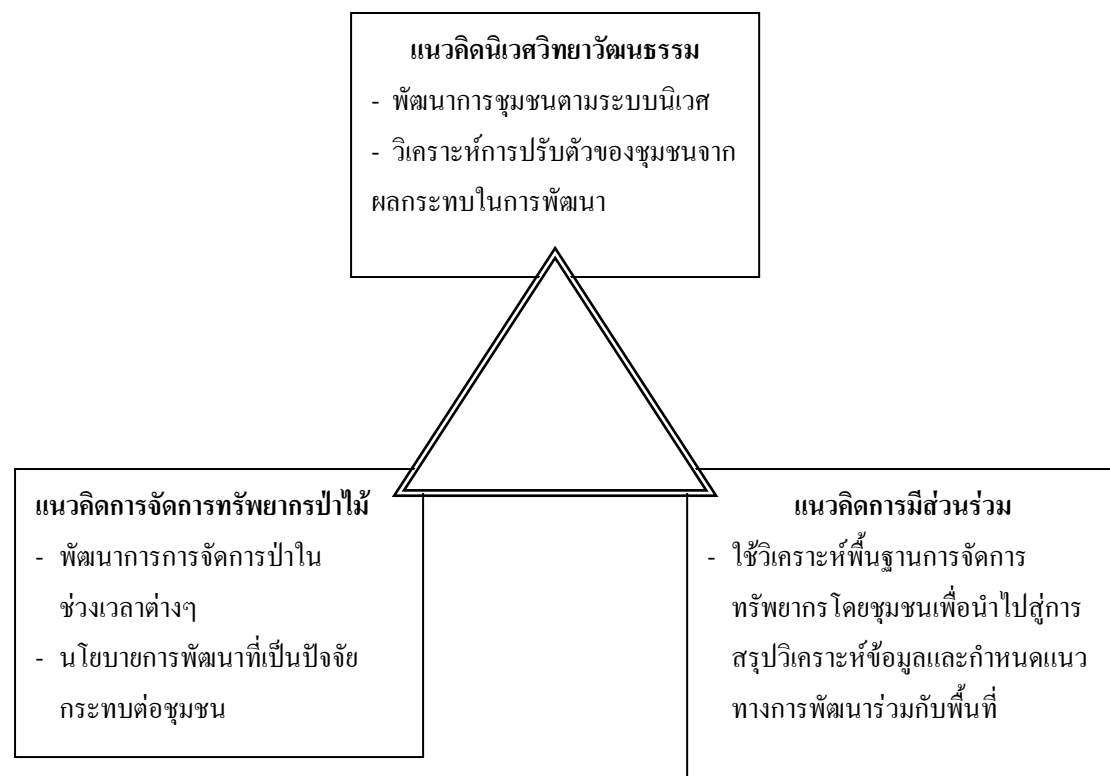
ที่มา : อ้างในสมศักดิ์ สุขวงศ์, (2550)

การนำแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้ในการศึกษาวิจัยเนื่องจากความต้องการข้อมูลที่มาจากสมาชิกในชุมชน และการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักคิของคนบ้านโนนสูง เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นเครื่องมือในการศึกษาเพื่อให้เกิดผลที่สามารถแก้ไขสถานการณ์ที่มากระทบในชุมชนได้ อีกทั้งแนวคิดการมีส่วนร่วมเป็นการเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อใช้วิเคราะห์แนวคิดการจัดป่าและนิเวศวัฒนธรรม

จากแนวคิดทั้งสาม คือ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้และแนวคิดการมีส่วนร่วม มีการวิเคราะห์เชื่อมโยงแนวคิดทั้งสาม โดยพบว่าแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าที่มีการเปลี่ยนแปลงและแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบทำให้เกิดพัฒนาการและการปรับตัวของชุมชนตามแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมซึ่งสามารถสะท้อนพัฒนาการและการปรับตัวทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม โดยนำมาสู่การกำหนดรูปแบบทางวัฒนธรรมที่เป็นกฎในการอยู่ร่วมกันของชุมชน การปรับตัวนี้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งในรูปแบบ

ของการศึกษาชุมชนและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ซึ่งสามารถสรุปความเชื่อมโยงของการใช้แนวคิดเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยได้ตามแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิ 4 แสดงการนำแนวคิดและทฤษฎีไปใช้วิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัยจากการรวบรวมประเด็นสำคัญในแนวคิดหลักทั้ง 3 แนวคิด

2.6 ทบทวนวรรณกรรม

Larry Lohmann กล่าวถึงวิกฤติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทย ซึ่งเริ่มต้นเมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับอังกฤษในปี 2398 โดยผลักดันให้มีการขยายพื้นที่การผลิตเพื่อส่งออกเป็นผลให้มีการมีการถากถางพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้น พร้อมกับในระหว่างปี 2493 – 2521 หลังจากที่สหรัฐอเมริกาส่งตัวแทนเข้ามาทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจนั้นมีการขยายพื้นที่การปลูกพืชพาณิชย์เพื่อการส่งออก ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย และพืชไร่ชนิดอื่นๆ ส่งผลให้เกิดการบุกรุกที่ดินผืนใหม่

ในเขตป่า ประกอบการวางแผนทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งหลาย คือ การตัดถนน การสร้างเขื่อน ซึ่งเป็นแนวทางในการกระตุ้นให้เกิดการทำลายป่า พร้อมกับในปี 2511 รัฐบาลให้กลุ่มธุรกิจเอกชนเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าด้วยการเปิดสัมปทานป่าไม้กว่า 500 แห่งทั่วประเทศ แนวทางการพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยนี้ส่งผลต่อการทำลายพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยที่กระจายไปทุกภาค นโยบายเศรษฐกิจของประเทศส่งผลต่อการจัดการป่าในระยะต่อมา เมื่อประเทศไทยประสบกับปัญหาน้ำท่วมใหญ่ในภาคใต้ ส่งผลให้รัฐบาลไทยต้องประกาศปิดป่าสัมปทานทั้งหมด แต่แนวทางที่ดำเนินการมานั้นไม่สามารถแก้ปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ (อ้างในยศ และ วิฑูรย์, 2537: 95-130)

การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่มองผ่านวัฒนธรรมนั้นเห็นได้จากงานศึกษาของยศ สันตสมบัติ (2539) เขียนไว้ในการศึกษา “ท่าเกวียน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม” โดยเป็นการอธิบายถึงปรากฏการณ์การพัฒนาประเทศไทยมากกว่า 30 ปี ที่ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของเศรษฐกิจของภาคอุตสาหกรรม จนทำให้เกิดภาวะวิกฤตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกมากขึ้นเรื่อยๆ จนทำรัฐบาลเร่งนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจในทิศทางที่ไม่สมดุลด้วยการส่งเสริมการเจริญเติบโตภาคธุรกิจอุตสาหกรรม โดยปล่อยให้ภาคเกษตรกรรมถูกปล่อยให้ล้มละลายอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังแย่งชิงทรัพยากรจากภาคชนบทหลายรูปแบบ

การล่มสลายในขอบเขตทั่วโลกของระบบคอมมิวนิสต์ การปรากฏขึ้นของโลกยุคโลกาภิวัตน์ และการแผ่ทธิพลอย่างเข้มแข็งของทุนการเงิน-การสื่อสาร เป็นเสมือนหลักไมล์สำคัญที่บอกย้ำว่าโลกทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงจากวันวาน และโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ซึ่งไม่เหมือนกับยุคใด ๆ ในอดีต (ศิริรัตน์ คล้ามไพบูลย์, 2549) จากคำกล่าวข้างต้นสามารถนำมาสู่ภาพการพัฒนาประเทศไทยที่สอดคล้องกับบทสรุปการพัฒนาประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของประเทศ ซึ่งเอกสารประกอบงานวิถิพลังไทสู่ชุมชนพึ่งตนเอง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2546 : 5-10) กล่าวถึงพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในแต่ละยุคของประเทศไทย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการทรัพยากรแต่ละยุคไว้ดังนี้

ยุคบ้านป่า เป็นยุคตั้งถิ่นฐานของคนมีการอพยพโยกย้ายเพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน ประชากรมีน้อย ทรัพยากรมาก และเป็นการผลิตเพื่อยังชีพโดยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า

ยุครัฐส่วนกลางขยายอำนาจ มีการตั้งกรมป่าไม้ในปี 2435 โดยมีการออกกฎหมายในเรื่องการตัดไม้ครั้งแรกในประเทศไทย

ยุคการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ เริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ที่มีการพัฒนาประเทศโดยใช้ทรัพยากรเป็นต้นทุนในการพัฒนาประเทศ ยุคนี้ชุมชนกลายเป็นผู้ถูกรุกพื้นที่ป่าของรัฐ เป็นผู้ทำผิดกฎหมาย เนื่องจากมีการขยายพื้นที่แนวเขตป่าไปสู่ชุมชนต่างๆ ในภูมิภาค

ยุคการแย่งชิงทรัพยากร ซึ่งเริ่มจากประมาณปี 2530 ช่วงเศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างคึกคักตามนโยบายเปลี่ยนสนาามรบให้เป็นสนาามการค้าของ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในภาคเมืองและภาคชนบท เกิดการซื้อขายที่ดินเพื่อประกอบกิจการอุตสาหกรรมและการบริการหรือทำการเกษตรขนาดใหญ่ การอพยพแรงงานจากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตรมีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีกลายเป็นเกษตรพึ่งพาอย่างสมบูรณ์แบบ ต่อมาในปี 2535 รัฐมีการกำหนดมาตรการการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชุมชนส่วนใหญ่ตกอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในพื้นที่กับรัฐอย่างกว้างขวาง

ยุคเปิดเสรี ปี 2540 ภาวะเศรษฐกิจนำไปสู่การกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศ โดยมีการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการจัดการทรัพยากรเพื่อให้ทุนต่างชาติได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเปิดเผยและเสรี

การจัดการทรัพยากรภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ส่งผลให้เกิดการปะทะกันระหว่างแนวคิดการจัดการทรัพยากรในรูปแบบรัฐกำหนด และการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลใช้ประโยชน์ ทำให้เกิดการแย่งชิงพื้นที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งหนึ่งที่ชุมชนนำมาใช้ในการแย่งชิงการจัดการคือรูปแบบองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการผลิตของชุมชน ซึ่งองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมสามารถนำมาต่อรองในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อปฏิเสธหลักทางกฎหมาย แต่คนในชุมชนนำมาใช้โดยไม่เกิดความขัดแย้ง ปัจจัยที่มากกระทบกับชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยมีการวิเคราะห์จากฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอกหมู่บ้าน คือ รัฐพัฒนาขึ้นนอกหมู่บ้าน รัฐและระบบทุนเข้าไปกระทบชีวิตในหมู่บ้าน ทั้งรัฐและระบบทุนไม่ใช่สถาบันของชาวบ้านเข้ามาเอาผลประโยชน์จากชาวบ้าน ไม่ได้มาพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงไม่ได้เข้าร่วมกับสถาบันทั้งสองอย่างเต็มที่ เป็นการถูกลากเข้าร่วมและในความเป็นจริงชาวบ้านได้ต่อสู้ตามแบบโบราณ ไม่ได้ปรับตัว ไม่ได้ปรับปรุงการผลิต เทคโนโลยี ส่วนทุนนิยมไทยเป็นทุนที่ไม่เป็นอิสระจากรัฐที่ต้องพึ่งอำนาจการผูกขาดจากรัฐ ซึ่งในการวิเคราะห์พบว่าคนที่คนในชุมชนมีรายได้ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่มาจากการค้ากับ

คนภายนอกส่งผลให้คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ในชุมชนตนเอง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเป็นตัวกระตุ้นชุมชน

การทำให้เกิดการพัฒนาประเทศไปในทางที่ไม่สมดุลและเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มทุนและภาคชนบทมากขึ้น ซึ่งในการพัฒนากระแสหลักที่เน้นภาคอุตสาหกรรมทำให้ชาวนาต้องปรับตัวเพื่อสร้างทางเลือกให้กับชุมชน ทั้งในด้านอาชีพและการสร้างองค์กรเครือข่ายเพื่อสร้างสมดุลในการดำรงชีวิต โดยการรักษาวัฒนธรรมที่มีไว้ในระบบของชุมชนและเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของศรีศักร วัลลิโภดม (2544) ที่ว่าเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นไปตามกระแสของปัจจัยภายนอก คือระบบทุนนิยม การค้าเสรี ซึ่งส่งผลกระทบให้การดำรงอยู่ในด้านวัตถุและจิตใจของผู้คนในสังคม ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาของรัฐบาลหลายกลุ่มยังอยู่ในความคิดและวิธีการแบบเดิม ในขณะที่การแก้ปัญหาโดยการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างในเรื่องท้องถิ่นวัฒนา (localization) ยังเป็นเรื่องของคนกลุ่มน้อยที่ต้องใช้เวลาเรียนรู้กระบวนการให้เกิดการปรับตัวเองให้ทันโลก

การศึกษาการปรับตัวและภูมิปัญญาของคนไทยในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ฉลาดชาย(2537) ปิ่นแก้ว(2539) กฤษณา(2540) ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มคนเพื่อเคลื่อนไหวของการเมืองในภาคประชาชนเพื่อปกป้องและรักษาสมดุลความหลากหลายทางชีวภาพ สิทธิชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต้องการ(อ้างในโกมาตร. 2548) ส่วนในงานของยศและวิฑูรย์(2537) ได้นำเสนอรูปธรรมการปรับตัวของกลุ่มคนในประเทศไทยที่มีการปรับตัวในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งมีทั้งขบวนการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของตนเองตามแบบแผนประเพณีที่นำมาปรับใช้

จากพัฒนาการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเทศซึ่งก่อให้เกิดวิกฤติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน ทำให้เกิดรูปแบบการศึกษาแนวคิดในรูปแบบอื่นๆ ที่ใกล้เคียงกับแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประวัติศาสตร์นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ในอดีตที่มีการใช้ปัจจัยด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมมาอธิบาย ซึ่งมีสองลักษณะ คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งมีมิติความเปลี่ยนแปลงของนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ และการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างนิเวศวิทยาสังคมกับเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2545: 147)

จากการสรุปของบำรุง บุญปัญญา(2549) ถึงแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจพื้นที่ในการวิเคราะห์ชุมชนแบบแนวราบโดยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกระแส โลกาภิวัตน์

และกระแสนบพที่รวมถึงเรื่องการดูแลทรัพยากร เพราะทรัพยากรหมายถึงการคิดและเข้าใจเรื่องการจัดถิ่นฐานของคน ซึ่งทำให้เข้าใจถึงระบบนิเวศที่สร้างวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและนำมาสู่การวิเคราะห์พื้นฐานของชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม โดยในที่นี่มีการสรุปการพัฒนาภาคอีสานตามแนวนิเวศวัฒนธรรมออกเป็น 4 ช่วง คือ

ช่วงแรก เป็นช่วงการวิเคราะห์สังคมวัฒนธรรมหรือโครงสร้างชุมชน

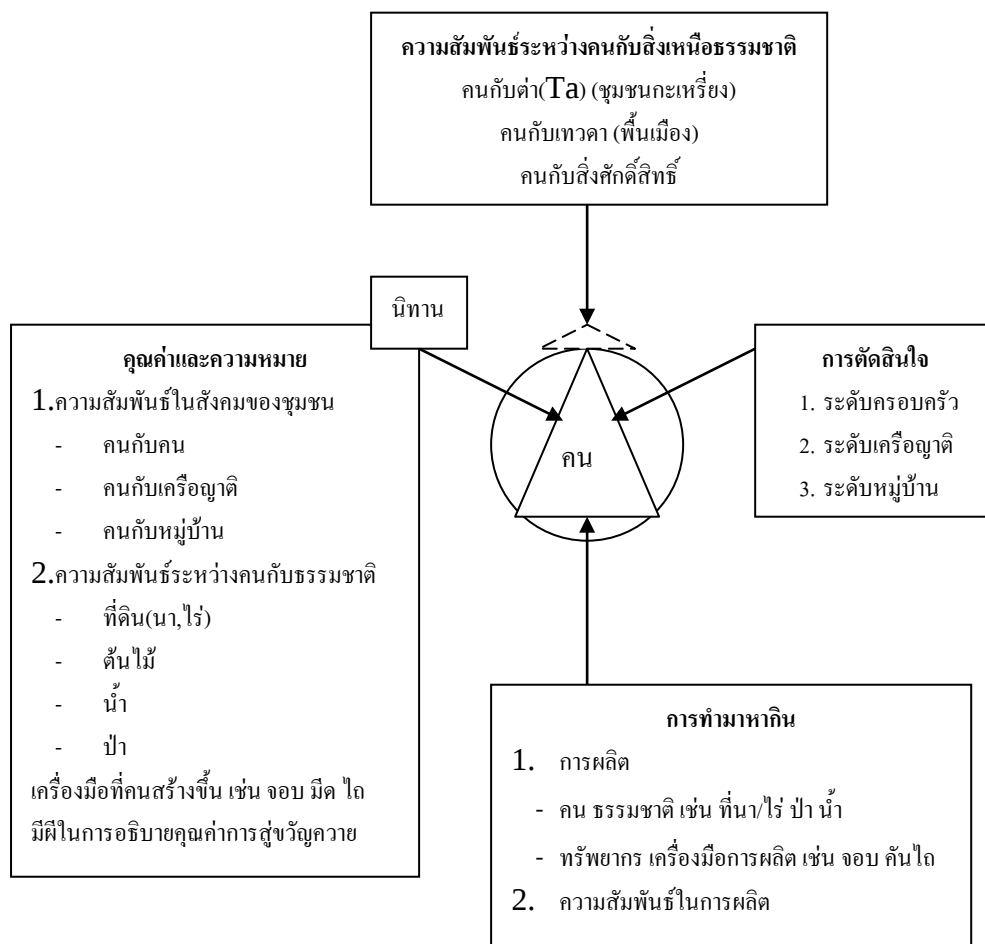
ช่วงที่สอง เป็นช่วงการวิเคราะห์นิเวศที่เน้นสิ่งแวดล้อมเป็นศูนย์กลาง

ช่วงที่สาม เป็นช่วงการวิเคราะห์ที่เป็นการปะทะกับนโยบายรัฐบาล เป็นช่วงที่มีการมองระบบนิเวศขนาดใหญ่ของภาคอีสาน เช่น กลุ่มน้ำขนาดใหญ่

ช่วงที่สี่ เป็นช่วงที่มีการวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงการต่อสู้เคลื่อนไหวของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เห็นประวัติศาสตร์การต่อสู้เคลื่อนไหวของแต่ละชุมชน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ชุมชนและระบบนิเวศอย่างชัดเจน

งานที่สนับสนุนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของบำรุง บุญปัญญา คือ บุญเทียน ทองประสาน (2531,90 - 101) โดยสะท้อนวัฒนธรรมของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิตของชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมของตนเอง เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนไปหรือพัฒนาไป วัฒนธรรมของชาวบ้านก็มีการเปลี่ยนหรือพัฒนาไปด้วย หรือที่เราเรียกว่าการผลิตซ้ำ (Reproduce) ซึ่งขบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมีอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งเมื่อมีการผลิตและวัฒนธรรมแบบทุนนิยมเข้าไปปะทะทำลายวัฒนธรรมชาวบ้าน หากต้องการดูผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านจะต้องมีการศึกษาถึงพัฒนาการในการผลิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านในประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งบุญเทียน ทองประสานได้เสนอกรอบความสัมพันธ์ในวัฒนธรรมชุมชนชาวเขาไว้ ดังนี้

แผนภูมิ 5 แสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนในชุมชนชาวเขา

ที่มา : บุญเทียน ทองประสาน, 2531

จากแผนภูมิที่บุญเทียน ทองประสานได้เสนอแนวคิดด้านวัฒนธรรมของชาวเขาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ในกลุ่มกะเหรี่ยงมีการนับถือคำคนกับเทวดา และคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งการดำรงชีวิตภายใต้วัฒนธรรมของชาวเขายังมีระบบ

ความสัมพันธ์ที่เป็นการตัดสินใจผ่าน 3 ระดับ คือ ระดับครอบครัว ระดับเครือญาติระดับหมู่บ้าน ซึ่งส่งผลต่อการทำมาหากินของชุมชนโดยมีการกำหนดการผลิตที่มีความเกี่ยวข้องกันระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น การเลือกพื้นที่ในการผลิตโดยใช้ทรัพยากรมาเป็นเครื่องมือใน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระบบการผลิต โดยระบบความสัมพันธ์เหล่านี้มีความเชื่อที่ส่งถึงคุณค่าและความหมายในวิถีชีวิตที่สืบทอดผ่านนิทานเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ในสังคมของชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งมีสุเทพ สุนทรเกสซ์(2511) ได้ศึกษาความเชื่อเรื่องผีปอบในหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านชนบท ชาวบ้านเชื่อว่าผีปอบเป็นผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน เป็นผู้มีความอำนาจในการคุ้มครองลูกบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยความเชื่อของผีปอบมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองอย่างแยกไม่ออกจากชุมชน โดยสรุปการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรป่า เป็นเพียงส่วนหนึ่งของฐานนิเวศวัฒนธรรมที่ต้องมีการสร้างการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การปรับตัวและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน พร้อมกับวิเคราะห์คนในชุมชนที่สัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน

งานวิจัยรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูง เป็นความพยายามในการศึกษาให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการร่วมกันศึกษาข้อมูล ร่วมวิเคราะห์ข้อมูลและร่วมกันปฏิบัติการสรุปผล ซึ่งมีเป้าหมายพื้นที่ในการศึกษาบริบทป่าภูบักดีเพื่อให้เห็นวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้เห็นรูปแบบการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับการพึ่งพิงป่าภูบักดี โดยงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นการชี้ให้เห็นลักษณะของการจัดการป่าที่มีขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ ซึ่งการดำรงอยู่ของป่าตามแนววัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนั้นสามารถนำเสนอได้จากงานวิจัยที่จะกล่าวถึงต่อไป

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า พบว่างานวิจัยของอนันต์ ลิขิตประเสริฐ (2535) ที่ศึกษาลักษณะการจัดการพื้นที่นิเวศป่าของภาคอีสานโดยใช้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเพื่อให้เห็นลักษณะพื้นที่ในการดำรงวิถีชีวิตของคนภาคอีสาน ที่ดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่ยังคงมีสภาพป่าเหลืออยู่หลายหมู่บ้าน โดยมีการแบ่งพื้นที่สำหรับตั้งบ้านเรือน พื้นที่ป่าของวัดและพื้นที่ป่าช้าของหมู่บ้าน และยังมีความสัมพันธ์ในการใช้ประโยชน์ เช่น แหล่งอาหาร แหล่งไม้ใช้สอยเพื่อเป็นฟืน การสร้างคอดสัตว์ สร้างบ้านเรือน เครื่องมือทางการเกษตรและแหล่งสมุนไพร ซึ่งสอดคล้องกับวาสนา ต่อชาติ(2545) ที่ศึกษาการจัดการป่าชุมชนของคนผู้ไทยบ้านคำโพน คำบลคำโพน อำเภอบุพผราขวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ ที่ศึกษาการจัดการทรัพยากรในแนวคิดมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยและกระบวนการจัดการทรัพยากรป่า โดยพบว่าการจัดการป่าชุมชนมี 2 ระบบ คือ การจัดการตามระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาที่มีการเลือกใช้ไม้

มงคล และมีวัฒนธรรม พิธีกรรมที่สืบเนื่องต่อการใช้ประโยชน์ เช่น การอยู่ไฟ หรือ การใช้เป็นแหล่งสมุนไพร ส่วนระบบที่สองเป็นการจัดการป่าตามรูปแบบคณะกรรมการ ซึ่งหมายถึงมีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในการดำรงชีวิตและรักษาพื้นที่ป่าของชุมชนตามแนววัฒนธรรมดั้งเดิมให้คงอยู่

เช่นเดียวกับงานวิจัยของชยุติ ผลชวนปัญญา โยธ (2543) ที่มีการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนววัฒนธรรมชุมชน กรณีบ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชาวม้งและมีการผลิตแบบกึ่งยังชีพ มีระบบความสัมพันธ์ทั้งในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติผ่านตระกูลแซ่ มีระบบความเชื่อทั้งพุทธผี โดยระบบความสัมพันธ์ในกลุ่มความเชื่อและเครือญาติพร้อมกับการผลิตนี้ นำมาซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังมีปัจจัยภายนอกที่เข้ามากำหนดรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้แก่ การดำเนินงานของรัฐในด้านเศรษฐกิจ การปกครอง และเทคโนโลยีต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน

ในงานของสุวิทย์ ธีรสาส์ตร (2535) สรุปการจัดการป่าชุมชนอีสานในแง่ของการอนุรักษ์ป่าที่ประสบผลสำเร็จมีสาเหตุมาจาก 1) องค์การชุมชน ได้แก่ กรรมการหมู่บ้านและพระสงฆ์ทำงานอย่างต่อเนื่องและยาวนาน 2) มีกฎลงโทษผู้บุกรุกป่าชุมชน 3) ป่าชุมชนมีขอบเขตชัดเจน 4) มีพระคอยดูแล 5) ที่ดินไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก 6) กลัวผีป่า ส่วนป่าชุมชนที่มีการบุกรุกเนื่องมาจากผู้นำไม่เป็นตัวอย่างและมีการบุกรุกจากคนภายนอก โดยงานวิจัยชิ้นนี้มีงานของถิร จงตระกูล (2543) ที่สนับสนุนหลักการจัดการป่าชุมชน โดยศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยองค์การชุมชนตำบลด่านขุนทด อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการป่าชุมชนหนองประดู่ ซึ่งเป็นการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนหนองประดู่ในกรณีการมีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่า พบว่าการจัดการป่าเริ่มจากแนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้เป็นแหล่งอาหาร การเก็บหาของป่าและเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน ซึ่งมีการดูแลรักษาร่วมกันในจำนวน 16 หมู่บ้าน ซึ่งการดูแลรักษาป่าไม้สามารถดำเนินได้เนื่องจากมีผู้นำที่มีความคิดเห็นในการจัดการป่าร่วมกันและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสังคมเอื้อต่อการดูแลรักษาป่า เนื่องจากพื้นที่ทำกินของสมาชิกครัวเรือนในชุมชนมีจำนวนเพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชเพื่อบริโภค ทำให้คนในชุมชนอาศัยป่าไม้ในด้านเชื้อเพลิงและเป็นแหล่งสร้างรายได้เสริมเท่านั้น การเข้าร่วมกิจกรรมการปลูกป่าของสมาชิกจึงไม่จำกัดเพศ อายุและการประกอบอาชีพเป็นหลัก ซึ่งในชุมชนมีการส่งสมาชิกของครัวเรือนเข้าร่วมในกิจกรรมการปลูกป่าได้ งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการบอกถึงกิจกรรมที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์

ศลิษา พึ่งแก้ว (2537) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนห้วยแก้ว อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในเรื่องการนับถือผีที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่า และยังถือว่าป่าเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชนไม่ใช่ของรัฐ ทำให้ชาวบ้านมีสำนึกร่วมกันถึงสิทธิและหน้าที่ในการจัดการและรวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากป่า นอกจากนี้งานของฉัตรภัทร พานิช (2545) ที่ศึกษาการสืบทอดวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนไทลื้อ ยังเป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นวัฒนธรรมพื้นฐานกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อระบบคิดและแบบแผนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ให้ความสำคัญในเรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมกับคนรุ่นหลัง เพื่อให้มีความตระหนักเห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ และเพื่อให้เกิดสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดความยั่งยืน

นอกจากการศึกษาด้านการจัดการป่าที่มีแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของคนแต่ละท้องถิ่นแล้วของ วิเชิด ทวีกุล (2548) ได้ศึกษาถึงความขัดแย้งต่อการจัดการทรัพยากร โดยเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอกมากระทบ โดยการศึกษาพลวัตการเมืองภาคประชาชนกรณีศึกษาการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ.2530 – 2547 สรุปว่า กระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวบ้านที่เกิดขึ้น มีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน คือ ความเปลี่ยนแปลงในวิถีการใช้และการเข้าถึงทรัพยากรภายในชุมชน จากแรงกระทบของกระแสความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายนอก 3 ประการ ได้แก่ แรงกระทบจากการขยายตัวของอำนาจรัฐในการควบคุม จัดการทรัพยากร แรงกระทบจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และแรงกระทบจากความเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของภาครัฐ

การทบทวนงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีการศึกษาทั้งในด้านวัฒนธรรมเพื่อให้เห็นพื้นฐานของชุมชน โดยแต่ละชุมชนมีความเชื่อและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพื้นที่ซึ่งเรียกว่าระบบนิเวศพื้นที่ ส่งผลต่อความสืบเนื่องในการจัดการชุมชนเป็นนิเวศวัฒนธรรมและมีการปรับตัวต่อสิ่งที่มากระทบทั้งที่เป็นปัจจัยภายใน คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตและปัจจัยภายนอกที่มากระทบ คือ นโยบายการพัฒนาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีทั้งชุมชนที่สามารถปรับตัวได้และชุมชนที่มีความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้สามารถนำไปใช้วิเคราะห์ความสอดคล้องและความแตกต่างในพัฒนาการของการจัดการป่าภูมิกติของบ้านโนนสูงต่อไป

จากแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แนวคิดเชิงซ้อน แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และแนวคิดการมีส่วนร่วม ที่มีหลักการสำคัญในการศึกษาระบบการ

ปรับตัวระหว่างคนกับธรรมชาติ ที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวกำกับ ซึ่งวัฒนธรรมถูกสร้างโดยความเชื่อของคนที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการศึกษาระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่และนำมาสู่กระบวนการจัดการป่าในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อให้เห็นเทคนิควิธีการที่หลากหลายต่อการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมจะได้นำมาเป็นหลักการในการศึกษาเนื้อหา ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไท บ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการที่นักวิจัยเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนและร่วมกับทีมวิจัยชุมชนในการเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาและทำการวิเคราะห์ พร้อมกับร่วมกำหนดกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติการได้จริงในพื้นที่ โดยเริ่มจากการค้นหากลุ่มผู้รู้ (Key informant) เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาพัฒนาการเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ทรัพยากร ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลโดยเริ่มต้นจากบุคคลหนึ่งเพื่อเชื่อมโยงไปหาบุคคลอื่นๆ ตามลำดับ ช่วยในการเก็บข้อมูลที่ต้องการอ้างอิง และตรวจสอบความน่าเชื่อถือจากข้อมูลที่ได้รับ โดยใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านการบอกเล่าของคนกลุ่มต่างๆ เน้นภาพรวมของระบบนิเวศชุมชน ผสมผสานความเชื่อ วัฒนธรรม และระบบเกษตรกรรม ที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และการทบทวนวรรณกรรมพร้อมกับการปฏิบัติการของทีมวิจัยร่วมกัน โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1 กระบวนการพัฒนาโครงการ

กระบวนการพัฒนาโครงการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูง เริ่มต้นจากความสนใจเบื้องต้นของผู้วิจัยในเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ เมื่อมีโอกาสเข้าพื้นที่ที่บ้านม่วงไข่ หมู่ที่ 5 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ และได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของกลุ่มคนผู้ไทซึ่งเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องการศึกษาบริบทชุมชนม่วงไข่ของนางกนกนาถ โพธิสัยและคณะ จึงเกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับความเป็นมาและประวัติศาสตร์ของคนในพื้นที่แถบนั้น ดังนั้นจึงทดลองอาศัยอยู่ในชุมชนม่วงไข่ 3 วัน เพื่อเป็นการสังเกตการณ์ชุมชนอย่างใกล้ชิดและค้นหาประเด็นที่น่าสนใจ เบื้องต้นผู้วิจัยสนใจประเด็นการใช้ที่ดินของคนผู้ไทบ้านม่วงไข่ เนื่องจากมีการเพาะปลูกพืชสำหรับการยังชีพในหลายพื้นที่และสามารถดำรงชีวิตได้โดยพึ่งพาผลจากการตลาดน้อยที่สุด หลังจากนั้นจึงได้ทำการสำรวจพื้นที่หมู่บ้านข้างเคียง พบว่าในบริเวณพื้นที่นี้มีโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริฯ ในเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่และมีทรัพยากรป่า ดิน น้ำ ที่เกิดโครงการพัฒนาจากภาครัฐ เช่นการสร้างอุโมงค์ผันน้ำห้วยไผ่ การสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยัง การส่งเสริมปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การส่งเสริมพื้นที่เกษตร

ผสมผสาน เป็นต้น หลังจากนั้นจึงได้เกิดการแลกเปลี่ยนแนวคิดการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยในพื้นที่ ดังนี้

ครั้งที่ 1 วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2551 การแลกเปลี่ยนแนวคิดการทำงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยกับตัวแทนชุมชน โดยมีนายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 นายเสกศักดิ์ เรืองชัย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 และนางกนกนาถ โพธิสัย อสม.หมู่ 5 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาประเด็นร่วมกันในการศึกษาวิจัยและขออนุญาตในการทำงานวิจัยร่วมกับคนในชุมชนโนนสูงบ้านโนนสูง ซึ่งในครั้งแรกนี้ยังไม่สามารถกำหนดประเด็นที่สนใจร่วมกันได้ เนื่องจากตัวแทนที่พูดคุยยังไม่เข้าใจงานวิจัยแต่มีประเด็นที่ชุมชนกำลังสนใจคือเรื่องการจัดการป่าภูบักดี ดังนั้นจึงได้มีการนัดหมายในการประชุมร่วมกับคณะกรรมการชุมชนบ้านโนนสูงอีกครั้งในเดือนพฤษภาคม

ครั้งที่ 2 วันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ประธานคนในพื้นที่และนักวิจัยเพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องงานวิจัยและพัฒนาโครงการร่วมกับแกนนำชุมชนโนนสูง โดยมีวัตถุประสงค์รองคือการค้นหาประเด็นการวิจัยและสร้างกรอบแนวทางการวิจัยร่วมกันระหว่างคนในพื้นที่และนักวิจัย มีผู้เข้าร่วมการระดมความคิดเห็น ดังนี้

- นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนสูง หมู่ 7
- นายเสกศักดิ์ เรืองชัย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนสูง หมู่ 7
- นายเปิ่น ศรีหาคา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนสูง หมู่ 7
- นายพัฒนา ศรีหาคา ส.อบต.บ้านโนนสูง หมู่ 7
- นายพิมพ์ ศรีหาคา อสม.บ้านโนนสูง หมู่ 7
- นายอนุรัก ศรีอ่อน สมาชิกบ้านโนนสูง หมู่ 7
- นางสาวกฤษณา ไชยเทพ สมาชิกบ้านโนนสูง หมู่ 7
- นางสาวพิพา ศรีอ่อน สมาชิกบ้านดงหมู หมู่ 11
- นางกนกนาถ โพธิสัย สมาชิกบ้านม่วงไข่ หมู่ 5
- นางสาวปาริชาติ หาญไชนะ ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการหนุนเสริมและติดตามงานชาติพันธุ์ผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์
- นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ์ ผู้วิจัย

โดยนางสาวปาริชาติ หาญไชนะเป็นผู้ริเริ่มกระบวนการในการระดมข้อมูล พบว่าชุมชนมีความสนใจในการเข้าไปศึกษาความเป็นไปได้ในการดูแลรักษาป่าไม้ ซึ่งมีการใช้ประโยชน์จากทั้งคนในชุมชนและคนพื้นที่อื่นๆ ที่อาศัยรอบผืนป่าภูบักดี พื้นที่ป่าแห่งนี้มีการดูแลรักษาโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้และอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ส่วนคนในพื้นที่อำเภอเขาวงมีการเข้าใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดีมา

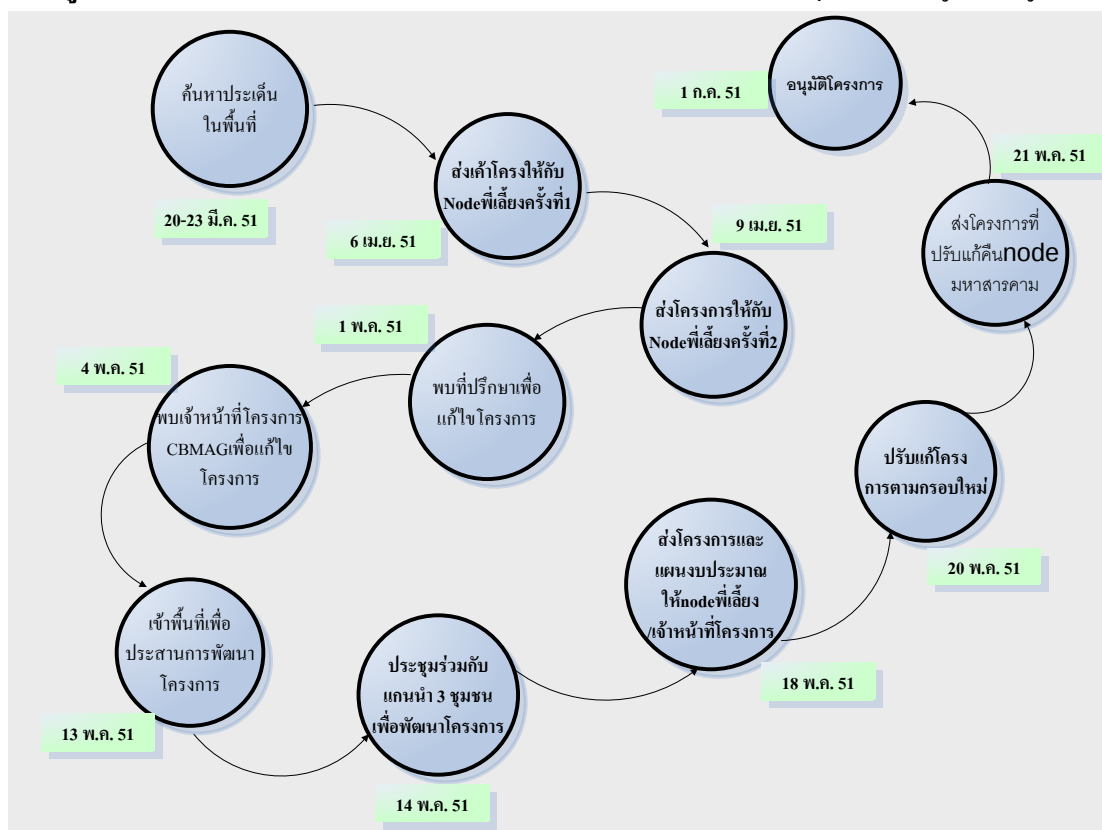
ตั้งแต่อดีต ซึ่งมีการวางกรอบการวิจัยไว้ที่เรื่องของการศึกษาความเป็นมาของคนบ้านโนนสูงกับการใช้ประโยชน์จากป่า และแนวทางในการรักษาพื้นที่ป่าร่วมกันคือชุมชนยังสามารถใช้ประโยชน์ได้พร้อมกับมีการดูแลเพิ่มเติม ประเด็นที่ค้นพบในระบายนี้อีกคือ จากอดีตชาวผู้ไทแถบบ้านโนนสูงมีการใช้ประโยชน์จากป่าและมีการอนุรักษ์ป่าอย่างไร และจะอย่างไรให้กลุ่มเด็กในชุมชนได้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และเรียนรู้ป่าภูบักคี่ด้วยการใช้กระบวนการวิจัยเรื่องการจัดการป่าภูบักคี่ ส่วนทีมวิจัยได้จากอาสาสมัคร 8 คนที่เข้าร่วมระดมความคิดเห็นในครั้งนี้ และเรียกว่าทีมวิจัยชุมชน

ครั้งที่ 3 วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2551 นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ นัดประชุมเพื่อทำการประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการป่าภูบักคี่และแผนการดำเนินงาน โดยมีผู้เข้าร่วมคือ ทีมวิจัยชุมชน 8 คน ได้แก่ นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ, นายเสกศักดิ์ เรืองไชย, นายเปิ่น ศรีหาคา, นายพัฒนา ศรีหาคา, นายพิมพ์ ศรีหาคา, นายอนุรัก ศรีอ่อน, นางสาวกฤษณา ไชยเทพ, นางสาวพิพา ศรีอ่อน และสมาชิกในชุมชนจำนวน 50 คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มแม่บ้าน-พ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ยังมีนายบุญชู พาสินนท์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงหมู และนายประดม ศรีหาคา นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่า เข้าร่วมแลกเปลี่ยนประเด็นการศึกษาและอธิบายแนวทางการทำงานวิจัยให้สมาชิกในชุมชนเข้าใจ พร้อมกันนี้นางปริยาพรรณ การวิทย์ เจ้าหน้าที่โครงการหนุนเสริมและติดตามกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผู้ดำเนินรายการในภาษาถิ่น(ภาษาผู้ไท)เพื่อให้เกิดการเสนอข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผลที่เกิดจากการประชุมพิจารณาในชุมชนเสนอให้มีการเพิ่มเติมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าดอนเจ้าปู่เพื่อเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมงานวัฒนธรรม

การพัฒนาโครงการในชุมชนใช้วิธีการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็น ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการพัฒนาโครงการวิจัย เนื่องจากกระบวนการที่ผู้วิจัยจะต้องพัฒนาโครงการต่อ คือ การนำเสนอโครงการงานวิจัยให้กับโครงการหนุนเสริมและติดตามงานชาติพันธุ์ผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์และศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสานจังหวัดมหาสารคามเพื่อให้พิจารณาอนุมัติโครงการต่อไป

โดยสรุป ในขณะที่ผู้วิจัยต้องจัดทำเอกสารในการเสนอโครงการวิจัยนั้นจะต้องสัมพันธ์กับคน 4 กลุ่ม คือ ทีมวิจัยและสมาชิกในชุมชน ที่เลี้ยงในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นผู้อนุมัติโครงการเพื่อสนับสนุนทุนการวิจัย และอาจารย์ที่ปรึกษาในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับทุกฝ่าย การติดต่อประสานงานและเสนอความคิดเห็นต่างๆ ต้องผ่านนักศึกษา และต้องใช้เวลาอันสั้นเพื่อให้ทันต่อกำหนดในการส่งโครงการและการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา (ดูแผนภูมิ 2 และ 3 ประกอบ)

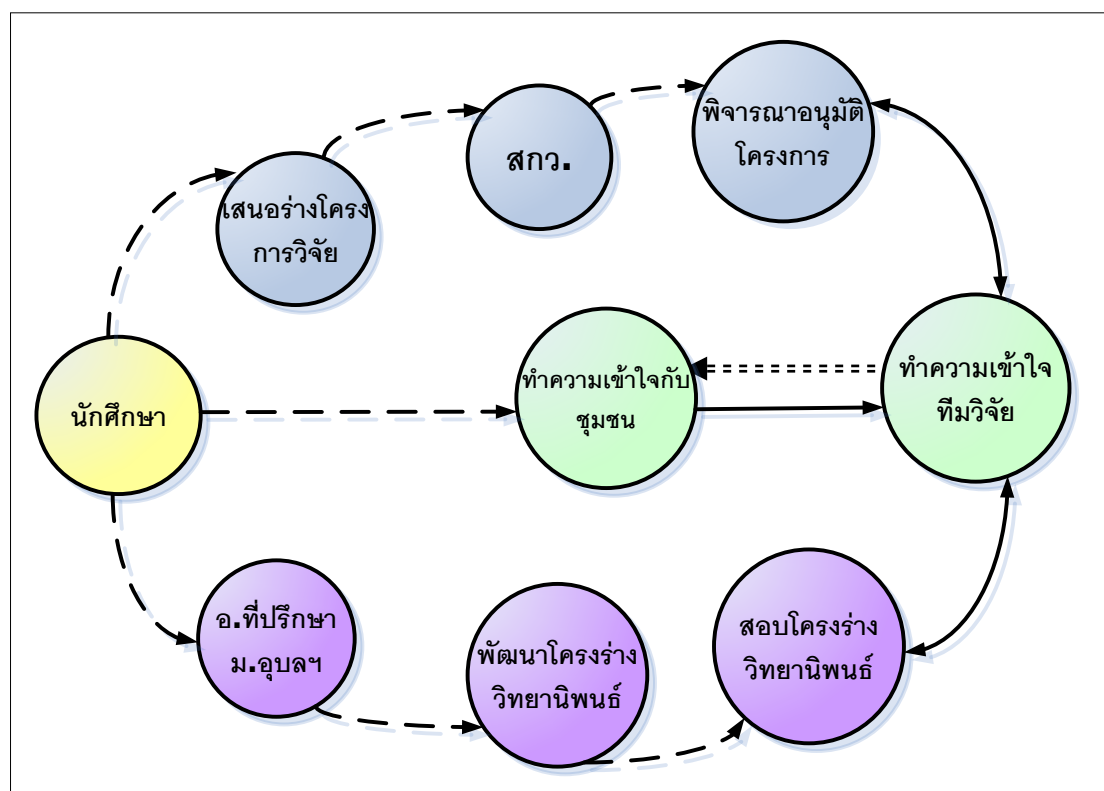
แผนภูมิ 6 แสดงกระบวนการพัฒนาโครงการระหว่างนักวิจัย ทีมวิจัยในชุมชน โนนสูง และผู้เกี่ยวข้อง

ที่มา : ผู้วิจัยใช้ในการนำเสนอความก้าวหน้าครั้งที่ 1 ณ จังหวัดมหาสารคาม

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่านักวิจัยต้องมีการพัฒนาโครงการวิจัยตั้งแต่ขั้นตอนแรกในการค้นหาประเด็นในพื้นที่ ซึ่งในแผนภูมิเสนอขั้นตอนในการพัฒนาโครงการถึงเพียงแต่การอนุมัติโครงการในส่วนของการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันกับชุมชนนั้นยังมีการสร้างความเข้าใจร่วมกันในชุมชนโนนสูงเพื่อให้เกิดการค้นหาผู้สนใจหลักมาเข้าร่วมในการวิจัย และร่วมคิดกรอบประเด็นการวิจัยร่วมกัน ตลอดจนการวางแผนในการศึกษาข้อมูล การคิดค้นเครื่องมือ วิธีการทำงาน การประสานงานและจัดสรรบทบาท ตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

แผนภูมิ 7 แสดงกระบวนการทำความเข้าใจเพื่อพัฒนาโครงการ

ที่มา : เวทีนำเสนอความก้าวหน้าครั้งที่ 1 ณ มหาสารคาม จากงานสรุปของผู้วิจัย

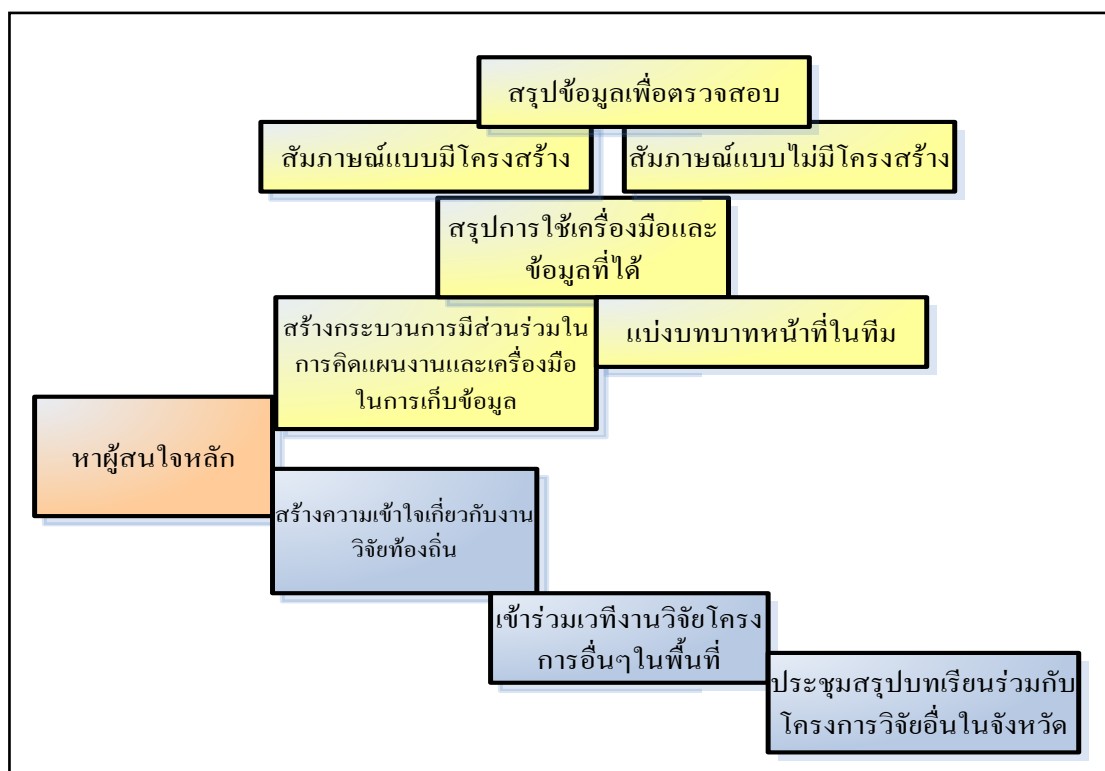
จากแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ในการพัฒนาโครงการระหว่างนักศึกษา พี่เลี้ยงที่เป็นตัวแทน สกว.ในพื้นที่ ศูนย์ประสานงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจังหวัดมหาสารคาม มหาวิทยาลัย อุบลราชธานีและชุมชนบ้านโนนสูง เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาโครงการที่สอดคล้องกับ วิทยานิพนธ์และสร้างความเข้าใจกับชุมชนในการศึกษาและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งต้องใช้ ระยะเวลาในการพิจารณาและร่วมสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่ายร่วมกัน

3.1.1 กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม

กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาทีมวิจัยเกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาโครงการวิจัยรูปแบบการ จัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูง และได้ผู้สนใจหลักในการเรียนรู้เรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าร่วม ซึ่ง หมายถึงทีมวิจัยชุมชน โดยในการพัฒนาทีมวิจัยนั้นทางโครงการหนุนเสริมและติดตามงานชาติพันธุ์ผู้ ไท จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นผู้สนับสนุนวิธีการทำงาน โดยเริ่มจากการให้ความรู้ในเรื่องการใช้เครื่องมือ สำหรับการวิจัย การนำเสนองาน การสรุปบทเรียนตนเอง ส่วนในด้านเนื้อหาได้พิจารณาเครื่องมือใน การทำงานร่วมกันและสรุปผลที่เกิดขึ้น เช่น การออกแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์และสรุป

ข้อมูลร่วมกัน การจัดเวทีประชุมและระดมความคิดเห็น เป็นต้น พร้อมทั้งทดลองวิธีการเก็บข้อมูลในรูปแบบอื่นๆ ตามความถนัดของแต่ละคน

แผนภูมิ 8 แสดงกระบวนการสร้างทีมวิจัยและการพัฒนาทีมวิจัยตามกระบวนการมีส่วนร่วม

ที่มา : ผู้วิจัย จากการสรุปข้อมูลเพื่อใช้ในการรายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 ณ มหาสารคาม

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานของทีมวิจัยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การเป็นผู้ดำเนินรายการหลัก ผู้จัดบันทึก ผู้สรุปประเด็น ฝ่ายอาหารและการจัดสถานที่ประชุม เป็นต้น เพื่อสร้างการเรียนรู้และวิธีการในการศึกษาชุมชนโดยทีมวิจัยมีส่วนร่วมในการปฏิบัติทุกขั้นตอน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงกระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีมโดยการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน

กิจกรรม	วิธีการ	การแบ่งบทบาทหน้าที่	ผลที่ได้รับ
1. ร่วมประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	-รับฟังความเป็นมาและวิธีการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น -วางแผนการทำงานในโครงการตนเอง -เสนอให้กับโครงการอื่นๆ ในจังหวัดกาฬสินธุ์	-ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นผู้ประสานงาน -สมาชิกของโครงการวิจัยบ้านโนนสูงที่เข้าร่วม ได้แก่ นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ, นายเสกศักดิ์ เรืองไชย, นายพัฒนา ศรีหาคา และผู้วิจัย	-ทีมวิจัยชุมชนโนนสูงได้รับฟังวิธีการทำงานของโครงการวิจัยอื่นและมีการนำมาวางแผนการทำงานตนเอง
2. อบรมการใช้เครื่องมือวิจัย และ กำหนดประเด็นคำถามหลักในการสัมภาษณ์ด้านการประวัติศาสตร์ชุมชน โดยมีผู้ประสานงานโครงการหนุนเสริมและติดตามงานชาติพันธุ์ผู้ไท เป็นผู้ดำเนินรายการ วันที่ 23 กรกฎาคม 2551	1. ให้ทุกคนคิดและตั้งคำถามที่ตนเองสนใจเกี่ยวกับชุมชน 2. คัดเลือกคำถามหลักที่เหมาะสม	-ผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกคำถาม - ทีมวิจัยชุมชนร่วมกันเสนอคำถาม - ทีมวิจัยชุมชนจัดกลุ่มคำถาม - ผู้วิจัยรวบรวมและจัดพิมพ์เป็นเอกสารประกอบ	ทีมวิจัยชุมชนแต่ละคนเสนอคำถามที่ตนเองสนใจเกี่ยวกับชุมชน ทีมวิจัยช่วยกันคัดเลือกคำถามที่เหมาะสมกับประเด็นและวัตถุประสงค์
	3. ค้นหารายชื่อและเสนอชื่อผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชน ได้แก่ - นายลีนทอง จันทร์ศรี - นายต่อ เพ็ญธิสาร - นายเห็ด ศรีหาคา - นายหาญ ศรีหาคา - นายสนแพง ศรีหาคา และกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านอื่น	- นายพิมพ์ ศรีหาคา ติดต่อขอความร่วมมือกับผู้รู้ในชุมชน - นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ติดต่อผู้รู้ชุมชนอื่น	เกิดการทบทวนถึงผู้รู้ในแต่ละเรื่องของชุมชนและมีการเสนอรายชื่อเพื่อนำมาคัดเลือกเพื่อใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการเก็บข้อมูล
	4. จับคู่เพื่อการสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูล และกำหนดวันที่ 1 สิงหาคม 2551 เพื่อระดมข้อมูลเบื้องต้น	มีการจับคู่แบ่งบทบาทหน้าที่ดังนี้ -นายพิมพ์ ศรีหาคา ผู้ถาม คู่กับ นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ผู้บันทึก - นางสาวพิพา ศรีอุ้น ผู้ถาม คู่กับ	- แต่ละคนเลือกคู่ที่เหมาะสมและสามารถทำงานร่วมกันได้

ตารางที่ 2 (ต่อ)

กิจกรรม	วิธีการดำเนินงาน	การแบ่งบทบาท	ผลที่ได้รับ
2. (ต่อ)		นางสาวกฤษณา ไชย-เทพ ผู้ บันทึก - นายเป็น ศรีหาคา ผู้ถาม คู่กับ นายพัฒนา ศรีหาคา ผู้บันทึก - นายอนุรัก ศรีอุ่น ผู้ถาม คู่กับ นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ผู้บันทึก - ผู้วิจัย ถามและบันทึก	
3.สรุปการใช้เครื่องมือ ในการเก็บข้อมูลเพื่อ วิเคราะห์ปัญหา ร่วมกัน วันที่ 1 สิงหาคม 2551	- ระดมปัญหา และ แลกเปลี่ยนวิธีการทำงาน การเก็บข้อมูลของแต่ละคู่	- ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จงกาสินธุ์ เป็นผู้ดำเนินรายการ - ทีมวิจัยชุมชน เสนอปัญหา อุปสรรคในการใช้แบบสัมภาษณ์ - ผู้วิจัยรวบรวมปัญหา	- พบว่าแต่ละคู่ สามารถถามได้แต่ยัง ไม่สามารถเขียนได้ ทัน พร้อมกับมีผู้รู้ที่มี การอ้างอิงเพิ่มเติม ซึ่งจะมีการเก็บข้อมูล เพิ่มขึ้น - มีข้อเสนอในการ เก็บข้อมูลแบบไม่เป็น ทางการ โดยการ พูดคุยตามประเด็นที่ กำหนด
4. เวทีสรุปการดำเนิน งานวิจัยของทีมวิจัย 4 เดือนในชุมชน วันที่ 10 ตุลาคม 2551	- ทบทวนการทำงานใน ระยะ 4 เดือน คือ มิถุนายน ถึง กันยายน 2551 - เตรียมแบ่งบทบาท หน้าที่ในการสรุปงาน ร่วมกับศูนย์ประสาน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ. กาฬสินธุ์	- ผู้วิจัย ดำเนินรายการเพื่อ รวบรวมประเด็นและจัดทำ เอกสารเตรียมนำเสนอ - นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ, นาย เป็น ศรีหาคา, นายอนุรัก ศรีอุ่น, นายเสกศักดิ์ เรือง-ไชย, นาย พิมพ์ ศรีหาคา, นางสาวพิพา ศรี อุ่น, นางสาว กฤษณา ไชยเทพ เสนอข้อมูล และนายพัฒนา ศรีหาคา บันทึก การประชุม	- การดำเนินงาน ระยะแรกเป็น การศึกษาประวัติและ บริบทชุมชน ซึ่งทีม วิจัยสามารถทำได้ - พบว่าสมาชิกในทีม ทั้งหมดมี ปัญหาความกล้า แสดงออก - มีการแบ่งบทบาท การนำเสนอข้อมูลใน การดำเนินงาน 4

ตารางที่ 2 (ต่อ)

กิจกรรม	วิธีการดำเนินงาน	การแบ่งบทบาท	ผลที่ได้รับ
4.(ต่อ)			เดือนของจังหวัด กาฬสินธุ์ โดยมี ผู้เข้าร่วม คือ นายวิ ศักดิ์ อารมณ์สวะ, นายเสกศักดิ์ เรือง ไชย, นายอนุรัก ศรี อุ้นและนายพัฒนา ศรีหาตา
5. การเข้าร่วมเวทีสรุป การทำงาน 4 เดือน ซึ่ง จัดโดยศูนย์ประสาน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่	- ผู้วิจัยประสานทีมวิจัย ชุมชนและศูนย์ ประสานงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อส่งเนื้อหาบทความ และจำนวนผู้เข้าร่วมเวที แลกเปลี่ยน - เตรียมเอกสารและข้อมูล สำหรับนำเสนอ - เตรียมสไลด์สำหรับการ นำเสนองาน - ทีมชุมชนนำเสนอ	- ผู้วิจัยรับผิดชอบงานเขียน - นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ และ นายอนุรักษ์ ศรีอุ้น ร่วม แลกเปลี่ยนและบันทึกเพื่อนำมา วิเคราะห์ในชุมชน - นายเสกศักดิ์ เรืองไชยและนาย พัฒนา ศรีหาตา นำเสนอข้อมูล โครงการ - ด.ญ.ลลิตา เรืองรุ่ง และ ด.ญ. เพ็ญนภา เรืองไชย เข้าร่วม แลกเปลี่ยนการศึกษาข้อมูล ชุมชนที่กลุ่มเด็กมีส่วนร่วม	- ทีมวิจัยชุมชนกล้าที่ จะนำเสนอผลการ ดำเนินงานและได้ ข้อคิดเห็นที่เป็น ข้อเสนอของ อ. บัญชา แก้วส่อง ใน เรื่องการจัดการป่าภู บักดี - เกิดการแลกเปลี่ยน การดำเนินงานกับ โครงการอื่นใน จังหวัด
6. ทีมวิจัยรวบรวม ข้อมูลประวัติ- ศาสตร์ ชุมชนเบื้องต้น วันที่ 7 สิงหาคม 2551	- ระดมข้อมูลที่ได้มีการ สัมภาษณ์เบื้องต้น - วิเคราะห์สิ่งที่ได้จาก ข้อมูล - วิเคราะห์ข้อมูลอดีตเพื่อ เชื่อมโยงถึงปัจจุบัน	- ทีมวิจัยทั้งหมด ให้ข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ - ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.กาฬสินธุ์ คึงประเด็นสำคัญและ วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับทีม - นายอนุรัก ศรีอุ้นและผู้วิจัยจับ ประเด็น - นายพัฒนา ศรีหาตา ช่วยบันทึก - นายอำเภอ ไพ ศรีหาตา ส.อบต., นางสุพั้ง อารมณ์สวะและนายต่อ เพ็ญธิดาเพิ่มเติมข้อมูล	- มีการแบ่งหน้าที่การ ดำเนินรายการทำให้ เกิดการแลกเปลี่ยน และได้ข้อมูลตาม วัตถุประสงค์ใน การศึกษา - การวิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้เบื้องต้นจะต้อง นำไปตรวจสอบ ข้อมูลจากผู้รู้อีกครั้ง

ตารางที่ 2 (ต่อ)

กิจกรรม	วิธีการดำเนินงาน	การแบ่งบทบาท	ผลที่ได้รับ
7. วิเคราะห์ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน วันที่ 21 สิงหาคม 2551	- เตรียมประเด็นที่ได้รวบรวมมาเบื้องต้น - แบ่งบทบาทหน้าที่ในการระดมข้อมูลในทีม - แบ่งกลุ่มผู้รู้ออกเป็น 2 กลุ่ม - เตรียมประเด็นในการค้นหาให้ผู้รู้ร่วมวิเคราะห์และข้อมูลที่ต้องการตรวจสอบความถูกต้องเพิ่มเติม	- นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ และ นายพิมพ์ ศรีหาตา ประสานผู้รู้ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเพื่อเข้าร่วมเวที จำนวน 14 คน - นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ดำเนินรายการ - นายอนุรัก ศรีอ่อน, นายเป็น ศรีหาตาและผู้วิจัย เตรียมข้อมูลที่ต้องกันให้ผู้รู้ตรวจสอบ โดยการเล่าเรื่องราวที่ได้สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเชิงลึก- นางสาวพิลา ศรีอ่อนและนางสาวกฤษณา ไชยเทพ รับผิดชอบการลงทะเบียนและการเงิน - จัดกลุ่มย่อย 2 ทีม เพื่อระดมข้อมูลเพิ่มเติม - ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.กาฬสินธุ์ ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล	ผู้รู้ที่เข้าร่วมเวทีมาจากบ้านดงหมู บ้านโนนสูง บ้านโนนสวรรค์และบ้านม่วงไข่ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนเพิ่มเติมข้อมูลด้านต่างๆ ตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และสถานการณ์ปัจจุบันในชุมชน
8. เวิร์กช็อป สถานการณ์ชุมชน	- กำหนดประเด็นบริบททั่วไปของชุมชนโนนสูงกับการเปลี่ยนแปลงในด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร - ใช้วิธีการระดมข้อมูลจากกลุ่มย่อย โดยแบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกรรมการชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มเด็ก จำนวน 54 คน	- นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ และ นายเป็น ศรีหาตา ประสานผู้รู้ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเพื่อเข้าร่วมเวที - นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ดำเนินรายการ - นางสาวพิลา ศรีอ่อน,นางสาวกฤษณา ไชยเทพและนางสาววรลักษณ์ โม-เอม รับผิดชอบลงทะเบียน จัดเอกสารการเงิน - นายพิมพ์ ศรีหาตาและนายพัฒนา ศรีหาตา บันทึกในวงใหญ่	- มีการเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจากทุกกลุ่ม ในเรื่องเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงเนื่องจาก การเปลี่ยนอาชีพด้านวัฒนธรรมที่เสื่อมถอยเนื่องจากไม่มีการถ่ายทอดสิ่งดีๆ จากผู้ใหญ่ให้เด็กและเยาวชน ด้านสังคมยังหลงเหลือความเป็นเครือญาติใน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

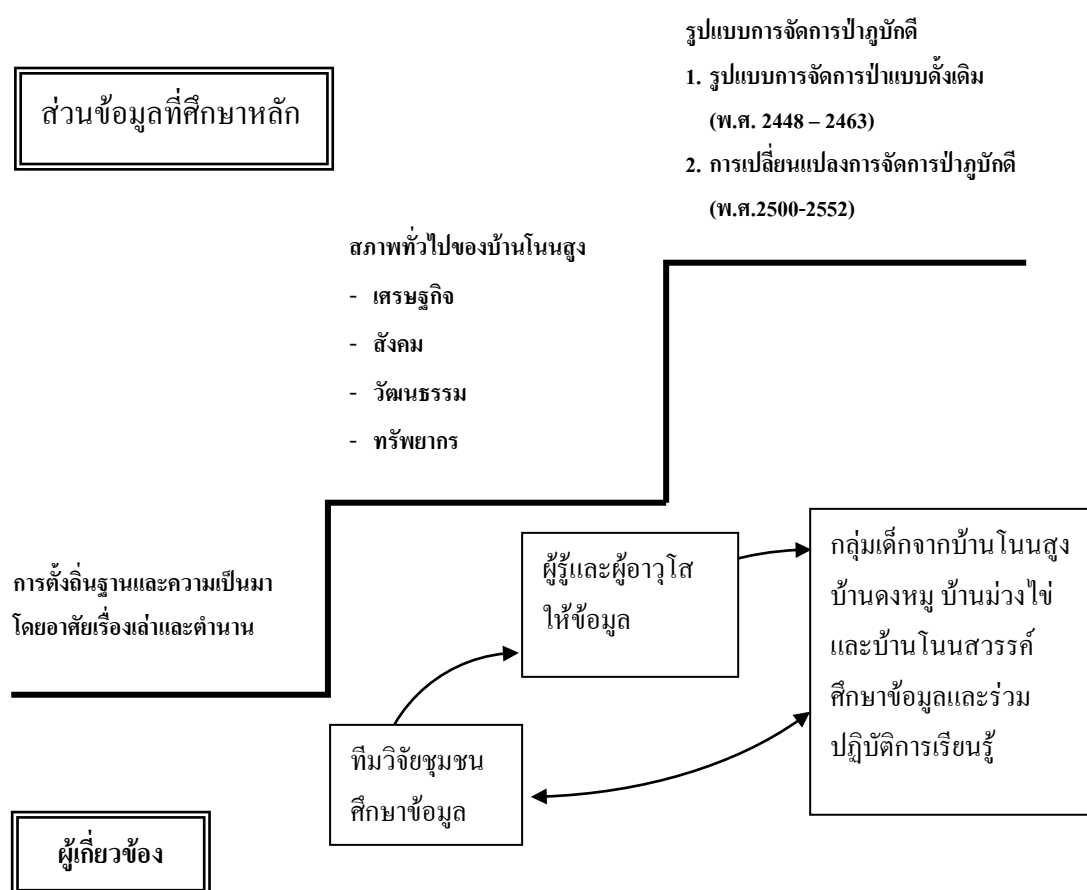
กิจกรรม	วิธีการดำเนินงาน	การแบ่งบทบาท	ผลที่ได้รับ
8. (ต่อ)		- แบ่งทีมเพื่อเข้าร่วมในการจัดกลุ่มย่อย 5 ทีม เพื่อระดมข้อมูลและบันทึก - ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.กาฬสินธุ์ ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล	ชุมชนที่ช่วยเหลือกัน ได้ ส่วนด้านทรัพยากร มีจำกัด และมีปัจจัย ในด้าน การพัฒนาเข้ามาเกี่ยวข้อง - กลุ่มเด็กได้เสนอปัญหาที่แตกต่างจากกลุ่มผู้ใหญ่ เนื่องจากเห็นสภาพชุมชนมี ปัญหา เช่น ครอบครัแตกแยก วัยรุ่นติดยา และการพนันในชุมชนเป็นต้น - เกิดการวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดแผนกิจกรรมเพื่อให้มีการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาอย่างรอบด้านอีกครั้ง
9. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดแผนปฏิบัติการ	- ทบทวนข้อมูลทุกด้าน และวิเคราะห์หาสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลในเรื่องการจัดการป่าชุมชน	- ทีมวิจัย 9 คน ให้ข้อมูล - ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ. กาฬสินธุ์ และ ผู้ช่วย ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ. ชัยภูมิ ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล	- จากข้อมูล ต้องมีการเพิ่มเติมเรื่องกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อที่จะนำมาใช้วิเคราะห์เพิ่มเติม

3.1.2 กระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม

เพื่อให้เกิดความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและสร้างเครื่องมือการวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักศึกษา ทีมวิจัยชุมชนและสมาชิกในชุมชน เบื้องต้นได้มีการประชุมทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจโครงการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาทั้งหมดพร้อมกับมีวางแผนการศึกษาพื้นที่

ทั้งนี้ นอกจากทีมวิจัยซึ่งเป็นผู้ศึกษาชุมชนของตนเองแล้ว กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลต้องมีการศึกษาองค์ความรู้บางส่วนจากทีมวิจัยเอง ซึ่งหมายถึง 1) นักศึกษาเป็นผู้ทำการศึกษาทั้งสมาชิกในทีมวิจัยเพื่อเข้าใจบริบทและวิธีการในการทำงานร่วมกัน 2) นักศึกษาทำความเข้าใจพื้นที่ศึกษาโดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม 3) ทีมวิจัยชุมชน ทำความเข้าใจชุมชนผ่านการใช้เครื่องมือวิจัย โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การพูดคุย และการถอดวิเคราะห์จากประสบการณ์ตนเอง 4) หากกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการศึกษาเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการได้มาซึ่งข้อมูลและการนำข้อมูลไปใช้เพื่อปฏิบัติการ โดยกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับกิจกรรมในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังต่อไปนี้

แผนภูมิ 9 แสดงกระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย

แผนภูมิแสดงกระบวนการศึกษาข้อมูลในภาคสนามที่ผู้วิจัยเกี่ยวข้องและดำเนินการรวบรวมข้อมูล ซึ่งประเด็นหลักในการรวบรวมข้อมูล เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน บริบทชุมชน วัฒนธรรม และ

ทรัพยากรป่าภูบักดี มีความสอดคล้องในเนื้อหาที่เกิดจากการรวบรวมข้อมูลเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลและนำมาสู่การศึกษาที่แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ทีมวิจัยชุมชนที่ประกอบไปด้วยแกนนำ 8 คน ได้แก่ นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ, นายเสกศักดิ์ เรืองไชย, นายเปิ่น ศรีหาคา, นายพัฒนา ศรีหาคา, นายพิมพา ศรีหาคา, นายอนุรัก ศรีอ่อน, นางสาวพิพา ศรีอ่อน และนางสาวกฤษณา ไชยเทพ ขยายสู่การเรียนรู้ในกลุ่มเด็กซึ่งสนใจเรื่องราวในชุมชนตนเอง และเข้าสู่กระบวนการวิจัยไปพร้อมกับทีมผู้นำ โดยมีการสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งกระบวนการวิจัยและการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากทีมวิจัย ได้ศึกษาข้อมูลจากผู้ภายในชุมชน และกลุ่มเด็กสนใจข้อมูล จึงเริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้ชุมชนจากการเล่าตำนานจากทีมวิจัยที่ได้ศึกษามาแล้ว และมีการสำรวจทรัพยากรในชุมชนเพื่อทำผังชุมชนและเรียนรู้เรื่องป่าภู-บักดีที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตนเองตั้งแต่อดีต มีการสำรวจสภาพป่าและไม้ที่ใช้ประโยชน์โดยจำแนกเป็นประเภทต่างๆ ซึ่งการนำมาสู่การวิเคราะห์สภาพปัญหาและการจัดการป่าในแบบที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้ โดยมีบทสรุปจากการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้านในการจัดการป่าภูบักดี โดยให้กรรมการหมู่บ้านทำความเข้าใจและร่วมงานกับป่าไม้จังหวัด พร้อมกับให้กลุ่มเด็กได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของป่าภูบักดีของตนเอง และมีการสร้างพื้นที่ป่าเพิ่มในที่ดินตนเองและที่ดินสาธารณะอื่นๆ เช่น ดอนเจ้าปู่ ริมขอบถนน และที่รกร้างว่างเปล่าของชุมชน เป็นต้น

บทบาทในกระบวนการเก็บข้อมูลของสมาชิกในทีมวิจัยแต่ละคน มีดังนี้

ภาพที่ 1 นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ผู้ใหญ่บ้าน โนนสูง อายุ 42 ปี บทบาทหลักในทีมวิจัย คือ การประสานงานในชุมชนและจัดการประชุมทั้งในทีมและในชุมชน

“เป็นการทำงานวิจัยครั้งแรกที่ตนเองต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะข้อมูลที่เก็บมาได้จะนำมาใช้อย่างไร...พออยู่ในกระบวนการทำให้รู้จักหมู่บ้านของเรามากขึ้นจากการที่เราได้ไปคุยกับคนเฒ่าทั้งในหมู่บ้านและบ้านอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับเรา...ข้อมูลที่ได้ทำให้เห็นแนวทางที่เราจะทำงานพัฒนาในบ้านเราเอง...เด็กๆ ในชุมชนก็สนใจเรื่องของเรา ซึ่งต้องมีผู้ช่วยในการบอกเล่าเรื่องราว

หมู่บ้านและทำงานร่วมกับเด็กต่อไป” (7 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 2 นายเสกศักดิ์ เรืองไชย อายุ 35 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโนนสูง ในภาพแสดงการเป็นผู้ดำเนินรายการครั้งแรกเพื่อสรุปกิจกรรมคืนข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน หน้าที่หลักในทีมวิจัย คือ การประสานงานระหว่างหัวหน้าทีมวิจัยและทีมวิจัยชุมชนเพื่อประชุมและจัดกิจกรรมตามที่มีการวางแผนไว้

“เดิมทีไม่รู้ว่าจะช่วยงานได้อย่างไร เนื่องจากเป็นคนไม่ค่อยกล้าแสดงออก มาทำงานวิจัยต้องคิดเยอะขึ้นและพูดมากขึ้น ตอนนีพูดดีขึ้นแต่ยังเขียนไม่เก่ง...งานวิจัยทำให้เราเห็นคุณค่ากับสิ่งที่เราใช้และเห็นถึงแนวทางในการรักษาป่าเพื่อจะเป็นที่พึ่งให้กับเราเอง งานวิจัยทำให้คิดซับซ้อนมากขึ้น...” (7 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 3 นายพัฒนา ศรีหاتا อายุ 44 ปี ตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่า บ้านโนนสูง บทบาทหน้าที่หลักในทีมวิจัย คือการบันทึกการประชุม

“เพิ่งรู้ว่าตระกูลของตนเองมีมากขนาดไหนในแถบบ้านดงหมูกี่ต่อเมื่อนั่งทำผังสายตระกูล แต่ละคนที่อพยพมาอยู่ก่อนก็มีความสำคัญในด้านการปกครองในชุมชนตั้งแต่ยังไม่เป็นหมู่บ้าน จนกระทั่งเป็นหมู่บ้าน...งานวิจัยทำให้เรียนรู้การทำงานพัฒนาอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความคิดที่ซับซ้อนขึ้น...การจัดการป่าภูบักดีเป็นเรื่องที่สำคัญกับชุมชนแต่จะอย่างไรให้เราได้มีป่าของตนเอง...วิจัยทำให้เรียนรู้ที่จะคิดสิ่งใหม่เพิ่มเติม งานวิจัยไม่ใช่งานที่มีข้อจำกัดในการเรียนรู้ เป็นงานที่ศึกษากว้างตั้งแต่ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ทุกอย่าง...” (7 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 4 นายเปิ่น ศรีหاتا อายุ 54 ปี ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโนนสูง บทบาทหลักในทีมวิจัย ร่วมค้นหาข้อมูลและเติมเต็มข้อมูลชุมชน

“ทำงานเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาหลายสมัย มีงานพัฒนาเข้ามาเยอะ พองานวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีเข้ามา คิดว่าจะทำอะไรให้เราได้ป่าคืน เพราะเขตป่าที่มีอยู่ในการดูแลของป่าไม้...พอเข้าไปอยู่ในการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าเราสามารถใช่ประโยชน์พื้นที่ป่าและดูแลป่าได้โดยไม่ต้องเป็นเจ้าของ...สิ่งสำคัญคืออย่างไรให้เด็กได้เรียนรู้ความสำคัญของป่าต่อไป” (11 พฤษภาคม 2552)

ภาพที่ 5 นายอนุรัก ศรีอ่อน อายุ 43 ปี ตำแหน่งกรรมการชุมชนโนนสูง บทบาทหลักในทีมช่วยในการจัดเวทีประชุม จับประเด็นและสรุปเวที

“เนื่องจากเป็นผู้ที่เคยอยู่ในกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงพอเห็นแนวทางในการทำงาน แต่การจัดการป่าเป็นเรื่องที่ยาก การค้นข้อมูลประวัติศาสตร์และบริบทชุมชนเห็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับคนในชุมชน และคนในชุมชนด้วยกันเอง...พื้นที่ป่าจำกัดแต่การหาอยู่หากินยังคงรูปแบบเดิม ที่ปรับการใช้ป่าในปัจจุบันนี้มีเพียงแค่การไม่เข้าไปจับจองเป็นเจ้าของเท่านั้น”(9 กุมภาพันธ์ 2552)

ภาพที่ 6 นายพิมพา ศรีหาคา อายุ 38 ปี ตำแหน่ง อสม.ประจำหมู่บ้านโนนสูง บทบาทหลักในทีมวิจัยช่วยในการบันทึกทุกเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประชุมทีมวิจัยทุกครั้ง

“งานวิจัยคือการที่ต้องค้นคว้า เช่น คนเป็นมะเร็งต้องค้นคว้าเพื่อการรักษา งานวิจัยเป็นการค้นหา ค้นคว้า หาแนวทาง งานวิจัยคือการค้นคว้าเพื่อการเรียนรู้ หรือการวิจัยเพื่อประเพณีซึ่งเป็นประเด็นเช่นหมอยา งานวิจัยต้องมีขั้นตอนการวิจัย ทีมวิจัยเพื่อการค้นคว้าและเรียนรู้แต่ต้องมีคำถามด้วย การศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีทำให้เข้าใจ

หมู่บ้านตนเองและทำให้สนิทสนมกับเด็กที่เข้ามาเรียนรู้ด้วย”(7 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 7 นางสาวพิพา ศรีอ่อน อายุ 43 ปี ตำแหน่งกรรมการชุมชนบ้านดงหมู บทบาทหลักในทีมวิจัยเป็นการจัดเตรียมเอกสารการเงินและการลงทะเบียนในกิจกรรม

“เราก็ได้เรียนรู้ทุกอย่างในสมัยก่อน เช่น ตระกูลใครเป็นยังไง มาจากไหนคือแต่ก่อนคนเฒ่าคนแก่ก็เล่าผ่าน ๆ ชุ ทีมวิจัยก็ได้มาศึกษาว่ามีความเป็นมายังไง ตอนนี้เราไม่ได้ใช้แต่คิดว่าในอนาคตเราจะได้ใช้กับรุ่นลูกรุ่นหลานเราต่อไป เราก็เรียนรู้มาจากผู้รู้ว่าจะอะไรเป็นยังไง...ในเรื่องการจัดการป่าภูบักดีเราทำได้แค่การเลี้ยงผีที่ทำให้กับปู่ตา เพราะป่าใหญ่มี

ป่าไม้ดูแลแล้ว”(7 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 8 นางสาวกฤษณา ไชยเทพ อายุ 36 ปี ตำแหน่งกรรมการชุมชน โนนสูง บทบาทหน้าที่หลักในทีมวิจัยช่วยในเรื่องการจัดเตรียมอาหาร และสวัสดิการในแต่ละกิจกรรมร่วมกับนางสาวพิลา ศรีอ่อน

“งานวิจัยเป็นงานที่มีแต่ปัญหากับคำถามตลอดที่เราต้องหาคำตอบและการแก้ไข การจัดการป่าที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยที่เราทำและเห็นชัดเจน คือเรื่องคอนเ้ากับการให้เด็กมาเรียนรู้ชุมชนร่วมกับเรา”(7 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 9 ทีมวิจัยรุ่นเยาว์ที่เข้าร่วมกระบวนการศึกษาเรียนรู้ชุมชน

ในกระบวนการศึกษาข้อมูลชุมชนนั้นมีกลุ่มเด็กเข้าร่วมในการวิจัยอย่างต่อเนื่อง 17 คน ซึ่งมีทั้งการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลในโครงการ เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ การสำรวจป่า การสำรวจทรัพยากรในชุมชน การทำผังหมู่บ้านและโมเดลป่า และการนำเสนอข้อมูลสรุปการเรียนรู้เรื่องการจัดรูปแบบการจัดการป่าภู-บักดี โดยมีกลุ่มเด็กที่เข้าร่วมในกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ ได้แก่ เด็กหญิงวิจิตรา คนชื่อ อายุ 9 ปี, เด็กหญิงสิริยาภรณ์ เพ็ญพิชัย อายุ 9 ปี, เด็กชายฉลองชัย พลกล้า อายุ 9 ปี, เด็กชายพิพัฒน์ ศรีเวิน อายุ 9 ปี, เด็กหญิงราตรี อุทโท อายุ 11 ปี, เด็กหญิงมิถุนา นรบดี อายุ 11 ปี, เด็กชาย-นนทวัฒน์ พลกล้า อายุ 11 ปี, เด็กชายไพวัฒน์ พลกล้า อายุ 11 ปี, เด็กหญิงเพ็ญภา เรืองไชย อายุ 12 ปี, เด็กหญิงชลิตดา เรืองรุ่ง อายุ 12 ปี, เด็กหญิงคาริน ศรีหาตา อายุ 12 ปี, เด็กหญิงอัจฉรา ศรีอ่อน อายุ 12 ปี, เด็กชายธีระ เหล่ากุดบอด อายุ 12 ปี, เด็กหญิงวชิรา แสงภักดี อายุ 13 ปี, เด็กหญิงไพริน บาลเพชร อายุ 13 ปี, เด็กหญิงสุภารัตน์ พลกล้า อายุ 13 ปี, เด็กชายพงษ์นิกร โคตรพัฒน์ อายุ 13 ปี นอกจากนี้เด็กกลุ่มนี้ยังมีคนอื่นที่สนใจเข้าร่วมเป็นบางกิจกรรมร่วมด้วย

ภาพที่ 10 ผู้รู้เรื่องความเป็นมาในชุมชนดงหมู – โนนสูง

(1) (2) (3) (4)

ผู้รู้หลักที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของบ้านโนนสูง ได้แก่

- (1) นายทองสุข กุลทอง อายุ 79 ปี บ้านดงหมู
- (2) นายดินทอง จันศรี อายุ 77 ปี บ้านดงหมู
- (3) นายสนแพง ศรีหาคา อายุ 83 ปี บ้านโนนสูง
- (4) นายแทน วัดข้าวหลาม อายุ 60 ปี บ้านม่วงไข่

ภาพที่ 11 ผู้รู้หลักเกี่ยวกับการเก็บหาของป่า เลี้ยงวัว และยาสมุนไพร

(1) (2) (3)

ตัวอย่างผู้รู้หลักเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากป่าที่มีส่วนในการให้ข้อมูลในงานวิจัย ได้แก่ (1) นายวาท นนท์ศิริ อายุ 56 ปี บ้านดงหมูเชี่ยวชาญการเก็บหาของป่า (2) นายแสวง พิมกอก อายุ 53 ปี เชี่ยวชาญเรื่องการเลี้ยงวัวในป่า (3) นางสุพัง อารมณีสวะ อายุ 56 ปี เชี่ยวชาญเรื่องสมุนไพร

3.2 แผนการดำเนินงานเพื่อการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม

จากการพัฒนาโครงการรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูง อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ มีการวางแผนเพื่อให้เกิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและทีมวิจัยชุมชน ซึ่งในการขั้นตอนการศึกษารวมการปฏิบัติการในชุมชน สามารถแสดงได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง

กิจกรรมที่ทำ	วัน/เดือน/ปี ที่ทำกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (คน)	การบทบาทหน้าที่/ วิธีการ	ผลที่ได้
-ป ร ะ ชุ ม ชี ้ แ จ ง โครงการวิจัยร่วมกับผู้นำ ชุมชน ภาคิ หน่วยงาน องค์กร	12 มิ.ย.51	50	ผู้วิจัย รับผิดชอบชี้แจง งาน นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ประสานงานในชุมชน นายพิมพาและพัฒนา ประสานผู้เข้าร่วม จนท. โครงการหนุนเสริม ฯ ช่วย ในการอธิบาย งานวิจัยอย่างง่าย	-สร้างความเข้าใจ เบื้องต้นต่อผู้เข้าร่วม รับฟัง แต่สมาชิกใน ชุมชนยังไม่เข้าใจ งาน วิ จั ย เ ช่ ง ปฏิบัติการ
-ประชุมทีมวิจัย เดือนละ 1 ครั้ง	มิ.ย.51- มิ.ย. 52	8-10	ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ แต่ละเดือน นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ทบทวนการประชุมและ กิจกรรมเดิม นำคุยเพื่อ วางแผน นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ประสานทีมวิจัยและ สถานที่ประชุม นายพิมพาและพัฒนา ศรี หาคา บันทึกประชุม	เกิดการทบทวนการ ทำงานและมีการวาง แผนการทำงานใน รูปแบบทีมในแต่ละ เดือน
- ศึกษาข้อมูลบริบท ชุมชน	ส.ค. - ธ.ค.51	9	ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่ เกี่ยวข้อง ทีมวิจัยชุมชนจับคู่กัน สัมภาษณ์และเก็บข้อมูล	ได้ข้อมูลชุมชน ซึ่ง เห็นการเปลี่ยนแปลง ภ า ย ใน ชุ ม ช น ทางด้านเศรษฐกิจ

ตารางที่ 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง (ต่อ)

กิจกรรมที่ทำ	วัน/เดือน/ปี ที่ทำกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (คน)	การพบปะทบทวนที่/วิธีการ	ผลที่ได้
(ต่อ)			กลุ่มเด็กเข้ามาเรียนรู้การทำผังชุมชนและศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน	สังคม วัฒนธรรม และ การ พึ่ง พ า ทรัพยากรธรรมชาติ ของคน ในชุมชน โนนสูง
- การสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล	23 ก.ค. 51	10	พี่เลี้ยง node ภาพสนธิ์ ช่วยดำเนินการรวบรวมประเด็น ทีมวิจัยชุมชนร่วมกันตั้งคำถาม	ได้แนวคำถามหลัก เพื่อศึกษาประวัติ - ศาสตร์ชุมชน
- สรุปผลการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล	1 ส.ค. 51	8	พี่เลี้ยง node ภาพสนธิ์ ช่วยดำเนินการรวบรวมประเด็น ทีมวิจัยชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไข	มีการสรุปปัญหาที่เกิดจากความไม่ถนัด ในการถาม และ บันทึก ต้องปรับวิธีการเก็บข้อมูล
- เด็กกับการเรียนรู้ชุมชน (ศึกษาริบทชุมชน)				
1) เด็กกับการทำผังชุมชน	10 ส.ค. 51	36	เด็กประถม 2 – 6 ช่วยกัน ทำผังชุมชนตน	1)กลุ่มเด็กได้ทำผังชุมชนอย่างง่าย
2) เด็กกับการศึกษา สถานการณ์ชุมชน	30 ส.ค. 51	18	กลุ่มเด็กที่สนใจเข้าร่วม ศึกษาข้อมูลชุมชน 20 คน (ตามรายชื่อด้านบน) ทีมวิจัยหลักช่วยในการหาข้อมูล	2)เด็ก ได้เรี ยน รู้ ความเป็น มาของ ชุมชนและสะท้อน ลักษณะของชุมชน ในปัจจุบัน
3) เด็กกับการสำรวจ ทรัพยากรธรรมชาติใน ชุมชน	2-12 ก.ย. 51	20	ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มเด็ก กำหนดโจทย์การเรียนรู้ กลุ่มเด็กเป็นผู้สำรวจ ข้อมูล	3)เกิดการเรี ยนรู้ เรื่องทรัพยากรใน ชุม ชน และ รอบ ชุมชนของตนเอง

ตารางที่ 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง (ต่อ)

กิจกรรมที่ทำ	วัน/เดือน/ปี ที่ทำกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (คน)	การแบ่งบทบาทหน้าที่/ วิธีการ	ผลที่ได้
4) เด็กกับการเล่น พื้นบ้านผู้ไท	15-22 ก.ย.51	16	ผู้วิจัยและทีมวิจัยค้นพบ ประเด็น กลุ่มเด็กค้นหาข้อมูล วิธีการและการปฏิบัติการ ผู้ปกครองให้ข้อมูล	4) มี ก า ร เรื ย น รู้ การเล่นพื้นบ้านที่ หายไปจากผู้อาวุโส ในชุมชน ส่งผลให้ ผู้ปกครองเกิดความ สนใจโครงการวิจัย
- ศึกษาข้อมูลป่าภูบักดี การสำรวจพื้นที่ป่า	13 ก.ย.51 และ 14 ก.พ. 52	26 22	นายพิมพ์ ศรีหาคา ประธานผู้รู้ นายพัฒนาและนายเป็น ศรีหาคา จัดการเรื่องการ เดินทาง นายเสกศักดิ์ เรืองไชย จัดการเรื่องอาหาร นางสาวพิพา ศรีอ่อน ดูแล เรื่องความปลอดภัยของ เด็ก ทีมวิจัยทุกคนร่วมวางแผน และเตรียมกระบวนการ เด็กหญิงวิจิตรา คนเชื้อ, เด็กหญิงเพ็ญภา เรือง ไชย, เด็กชายพงษ์-นิกร โคตรพัฒน์, เด็กชาย นนทวัฒน์ พลกล้าและ เด็กชายพิพัฒน์ ศิริเวิน ตั้ง คำถาม	ผู้รู้ให้ข้อมูลเรื่อง ความเป็นมาของป่า- ภูบักดีกับเด็กและทีม วิจัย พร้อมทั้งเขียน เส้นทางการเดินป่าภู- บักดีและพันธุ์ไม้ ต่างๆ นำมาสู่การ สร้างรายได้จากการ เก็บเห็ดและการใช้ ประโยชน์ในที่ดิน เพื่อการผลิตของคน ในชุมชนในรอบปี

ตารางที่ 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง (ต่อ)

กิจกรรมที่ทำ	วัน/เดือน/ปี ที่ทำกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (คน)	การแบ่งบทบาทหน้าที่/ วิธีการ	ผลที่ได้
- ศึกษารวบรวมบริบทชุมชน(เก็บข้อมูลสาเหตุปัจจัย ผลกระทบ) 1) เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนบ้านโนนสูง	13 ต.ค. 51	54	นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ประธานคนในพื้นที่ นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ดำเนินรายการ นายพิมพ์ ศรีหาคา บันทึกข้อมูล นายพัฒนา ศรีหาคา,นายเป็น ศรีหาคา จัดรถรับส่งผู้สูงอายุ นางสาวพิพา ศรีอุ่น, นางสาวกฤษณา ไชย-เทพ เตรียมอาหารและจัดการการเงิน	- ความคิดเห็นใน 5 กลุ่ม สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาตนเอง ทำให้มีการปรับวิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ส่งผลให้ในชุมชนโนนสูงเกิดความยากจนมากขึ้น ทำให้เกิดการแย่งชิงการใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดี
-รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดีจากกลุ่มผู้เลี้ยงวัว 3 คน กลุ่มหมอยาสมุนไพร 5 คน และกลุ่มผู้เก็บหาของป่า 3 คน	11 มี.ค. 52	27	นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ประธานคนในพื้นที่ นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ดำเนินรายการ นายพิมพ์ ศรีหาคา บันทึกข้อมูล นายพัฒนา ศรีหาคา,นายเป็น ศรีหาคา จัดรถรับส่งผู้สูงอายุ นางสาวพิพา ศรีอุ่น,	- การใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดีมีมาก่อนการตั้งหมู่บ้าน และยังคงมีคนเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง แต่ยังไม่มีการสืบทอดแนวคิดและภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน เพราะ

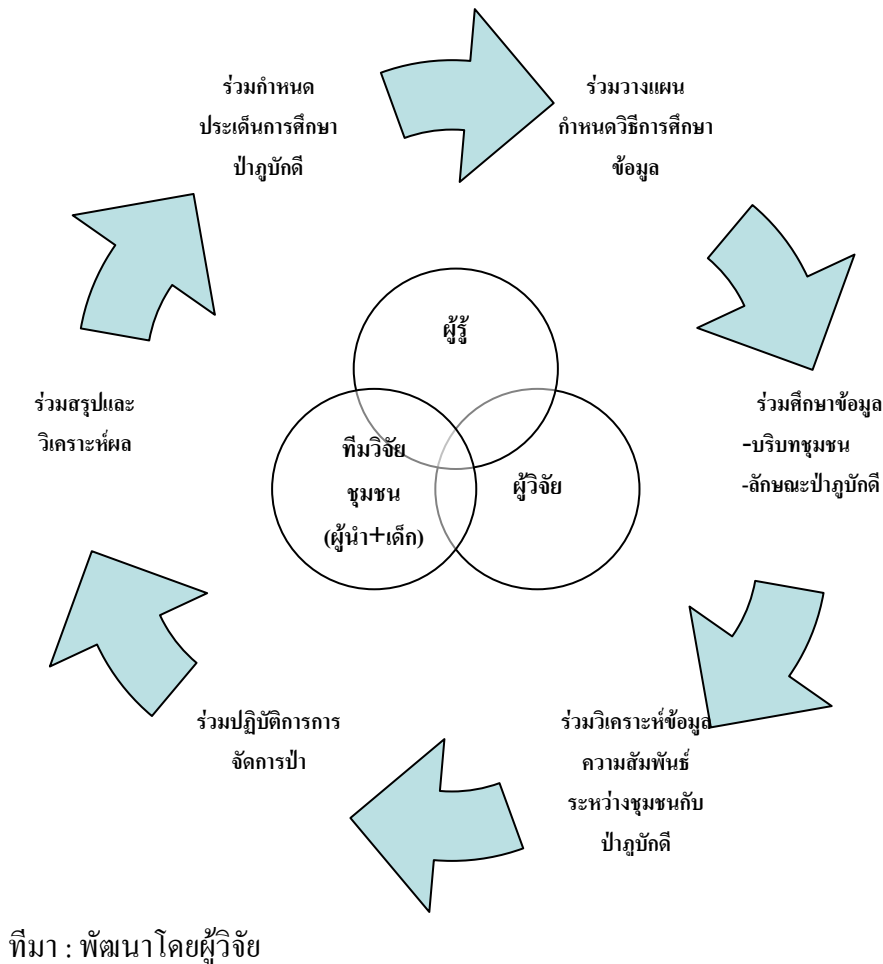
ตารางที่ 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง (ต่อ)

กิจกรรมที่ทำ	วัน/เดือน/ปี ที่ทำกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (คน)	การแบ่งบทบาทหน้าที่/ วิธีการ	ผลที่ได้
(ต่อ)			นางสาวกฤษณา ไชย-เทพ เตรียมอาหารและจัดการ การเงิน ผู้วิจัย รวบรวมข้อมูล ดำเนินรายการ สรุปรข้อมูล	คิดว่าเด็กยังไม่เห็น ความ-สำคัญ
วิเคราะห์ข้อมูลชุมชน เพื่อกำหนดแผนการ จัดการทรัพยากร- ธรรมชาติ 1) การวิเคราะห์ข้อมูล ชุมชน	9 ก.พ.52	10	นายวิศักดิ์ ประสานคนใน พื้นที่ นายเสกศักดิ์ ดำเนิน รายการ นายพิมพ์ บันทึกรข้อมูล นายพัฒนา,นายเป็น จัด รถรับส่งผู้สูงอายุ, นางสาว พิพาและนางสาวกฤษณา เตรียมอาหารและจัดการ การเงิน	1) เป็นการ วิเคราะห์ในทีม เพื่อให้เห็นปัจจัย และผลกระทบใน ชุมชนกับการจัดการ ป่าอนุรักษ์ร่วมกัน
2) วิเคราะห์ข้อมูลป่า เพื่อหาทางเลือกในการ จัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์	15 พ.ค.52	37	ผู้วิจัย รวบรวมข้อมูล ดำเนินรายการ สรุปรข้อมูล จนท.โครงการหนุนเสริม ฯ ร่วมสรุปงาน 4 คน ผู้แทนศูนย์อินแปงช่วย วิเคราะห์พื้นที่	2) วิทยากรจากอิน แปง อธิบายเรื่อง รูปแบบการจัดการ ป่าที่มีทั้งป่าชุมชน ป่าสาธารณะทั่วไป และป่าหัวไร่ปลาย นา พร้อมเสนอวิธี การดูแลจัดการป่า แบบธรรมชาติ และ การดูแลด้วยตนเอง

ตารางที่ 3 แสดงแผนการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนโนนสูง (ต่อ)

กิจกรรมที่ทำ	วัน/เดือน/ปี ที่ทำกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (คน)	การแบ่งบทบาทหน้าที่/ วิธีการ	ผลที่ได้
3) การศึกษาดูงาน	5-6 พ.ค. 52	27	ทีมวิจัยชุมชนและผู้สนใจ ในชุมชน ผู้วิจัยประสานพื้นที่ศึกษา ดูงาน	3) ได้ทางเลือกในการ ปรับวิถีการดำรงชีวิต ที่เหมาะสม
ปฏิบัติการรูปแบบการ จัดการป่า				
1) การเลี้ยงผีเจ้าปู่เพื่อ รักษาป่า	26 มี.ค. 52	4 หมู่บ้าน	ทีมวิจัยร่วมกับชุมชน	1) มีการรวมกลุ่มคน จาก 4 หมู่บ้านเพื่อ ร่วมพิธีกรรมในการ รักษาพื้นที่ป่า
2) การเรียนรู้ธรรมชาติ จากการข้อมฝ้ายสี ธรรมชาติ	14 มี.ค. 52	37	ทีมวิจัยประสานผู้รู้ใน ชุมชน ผู้วิจัยประสานผู้รู้ภายนอก	2) กลุ่มเด็กได้เรียนรู้ การใช้ประโยชน์จาก ป่าภูมิปัญญาในเรื่องการ ข้อมสีธรรมชาติจากผู้ อาวุโสในชุมชน
3) ปลุกป่า ปลุกสำนึก	11 พ.ค. 52	140	ทีมวิจัยร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยประสานป่าไม้เพื่อ ขอกกล้าไม้จากศูนย์เพาะชำ กล้าไม้ จังหวัดกาฬสินธุ์	3) สมาชิก ทั้ง 4 หมู่บ้านสนใจและให้ ความร่วมมือในการ ปลุกป่าในพื้นที่ดอน เจ้าปู่และวัดร้าง เนื่องจากไม่สามารถ เข้าไปดูแลป่าภูมิปัญญา ได้
4) การเพิ่มพื้นที่ป่าใน ที่ดินของตนเอง	20 มิ.ย. 52	20	นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ ประสานคนในพื้นที่ นายเสกศักดิ์ เรืองไชย ดำเนินรายการ นายพิมพ์ ศรีหาตา บันทึกข้อมูล	4) มีผู้สนใจในการ เพิ่มพื้นที่ป่าใน ครัวเรือนด้วยการตั้ง กลุ่มปลูกผักหวานป่า ขึ้น เพื่อจะได้ลดการ ใช้พื้นที่ป่าภูมิปัญญา

แผนภูมิ 10 แสดงภาพการสรุปกระบวนการศึกษาข้อมูล

จากแผนภูมิภาพเป็นการสรุปกระบวนการในการศึกษาข้อมูลรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของคนบ้านโนนสูง ซึ่งเริ่มต้นจากการค้นหาประเด็นที่ชุมชนสนใจจน ซึ่งประเด็นที่ทีมวิจัยชุมชนสนใจคือ เรื่องการจัดการป่าภูบักดี การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกิดจากทีมวิจัยชุมชนที่เป็นผู้นำทางการได้ร่วมกัน กำหนดประเด็นในการศึกษาความเป็นมาของชุมชนเพื่อให้เห็นโครงสร้างของชุมชนที่นำมาสู่การศึกษา พัฒนาการของพื้นที่ในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่กับป่าภูบักดี โดยการศึกษาข้อมูลในทีมวิจัยมีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ผลในแต่ละเรื่อง

การดำเนินการช่วงแรกซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลชุมชนอย่างรอบด้าน วิธีใช้การสัมภาษณ์โดยแบ่งกลุ่มในทีมวิจัยชุมชนเพื่อค้นหาข้อมูลจากผู้รู้ และมีการจัดเวทีระดมข้อมูลจากกลุ่มผู้รู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อให้มีการตรวจสอบข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วน ซึ่งในกระบวนการเก็บข้อมูลนี้เริ่มมีกลุ่มเด็กที่สนใจในการศึกษาบริบทชุมชนเข้าร่วมในกิจกรรม โดยกิจกรรมที่เด็กได้ศึกษาพร้อมทีมผู้นำชุมชนคือการศึกษาศาพชุมชนทั่วไป การทำผังชุมชนอย่างง่ายในกลุ่มเด็ก และการศึกษาความ

เป็นมาของป่าภูบักดีที่สัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งกระบวนการศึกษานี้ทำให้เกิดการทบทวนและถ่ายทอดความรู้ของผู้รู้ในชุมชนให้กับทีมวิจัยชุมชนทั้งผู้นำและกลุ่มเด็ก

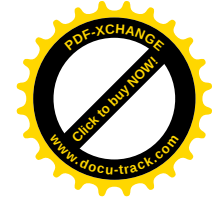
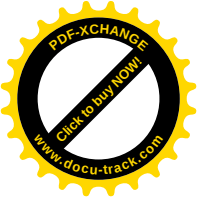
เมื่อมีการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้วได้มีการนำมาวิเคราะห์พบว่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากป่ามาตั้งแต่ก่อนการตั้งหมู่บ้าน ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ร่วมกับวัฒนธรรมของชุมชน โดยมีการจัดสรรพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าซึ่งเป็นทั้งที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย เพาะปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ป่าสมุนไพรและป่าคอนเ้าปูซึ่งเป็นป่าวัฒนธรรมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลามีทั้งปัจจัยภายในและภายนอกเป็นตัวกำหนดรูปแบบการจัดการพื้นที่ เมื่อมีการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชนทำให้เห็นพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างคนบ้านโนนสูงกับป่าภูบักดีที่เริ่มมีความสัมพันธ์กันน้อยลง แต่ยังคงมีการใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงชีพได้

ดังนั้นจากกระบวนการที่มีการศึกษาร่วมกับชุมชนและมีการวิเคราะห์รวมถึงการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนบ้านโนนสูง จึงนำมาสู่ผลการศึกษารูปแบบการจัดการป่าของบ้านโนนสูงที่สามารถแบ่งเนื้อหาออกได้ ดังนี้

บทที่ 4 บริบทชุมชนบ้านโนนสูงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการสะท้อนความเป็นชุมชนโนนสูงในปัจจุบัน

บทที่ 5 ผลการศึกษาความเป็นมาของพื้นที่ซึ่งอ้างอิงจากเรื่องเล่า ตำนาน นิทานและประสบการณ์ที่มีความแตกต่างหลากหลายจากกลุ่มผู้รู้ เพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวตั้งแต่อดีตก่อนการตั้งชุมชนพัฒนาการรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีระหว่างปี 2448 – 2463 และการเปลี่ยนแปลงชุมชนกับการจัดการป่าภูบักดีโดยแบ่งช่วงของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 2 ช่วง คือ 1) ระหว่างปี 2500 – 2525 และ 2) ปี 2526 -2552 และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า

ซึ่งผลการศึกษาจากที่กล่าวมานี้จะได้นำเสนอเนื้อหาต่อไป

บทที่ 4

บริบทชุมชนบ้านโนนสูง

4.1 ที่ตั้ง อาณาเขตและสภาพพื้นที่

จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเส้นละติจูดที่ 16-17 องศาเหนือ และลองจิจูดที่ 103-104 องศาตะวันออก ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ประมาณ 519 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 6,946.746 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 4,341,716 ไร่ หรือร้อยละ 4.5 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอำเภอเขาวงมีพื้นที่ทั้งหมด 104.03 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหารและกิ่งอำเภอนาคู ทิศใต้ติดกับอำเภอกุฉินารายณ์ ทิศตะวันออกติดอำเภอกำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ทิศตะวันตกติดกับกิ่งอำเภอนาคู

บ้านโนนสูง หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่าซึ่งมีพื้นที่ในตำบลทั้งหมด 1.64 ตารางกิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านดงหมู หมู่ 11 โดยมีพื้นที่หมู่บ้านประมาณ 0.80 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกสุดของจังหวัดกาฬสินธุ์ และอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอเขาวง หมู่บ้านโนนสูงอยู่ห่างจากอำเภอเขาวง ประมาณ 7 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านแคนสามัคคี หมู่ 13 และภูผาบักดี

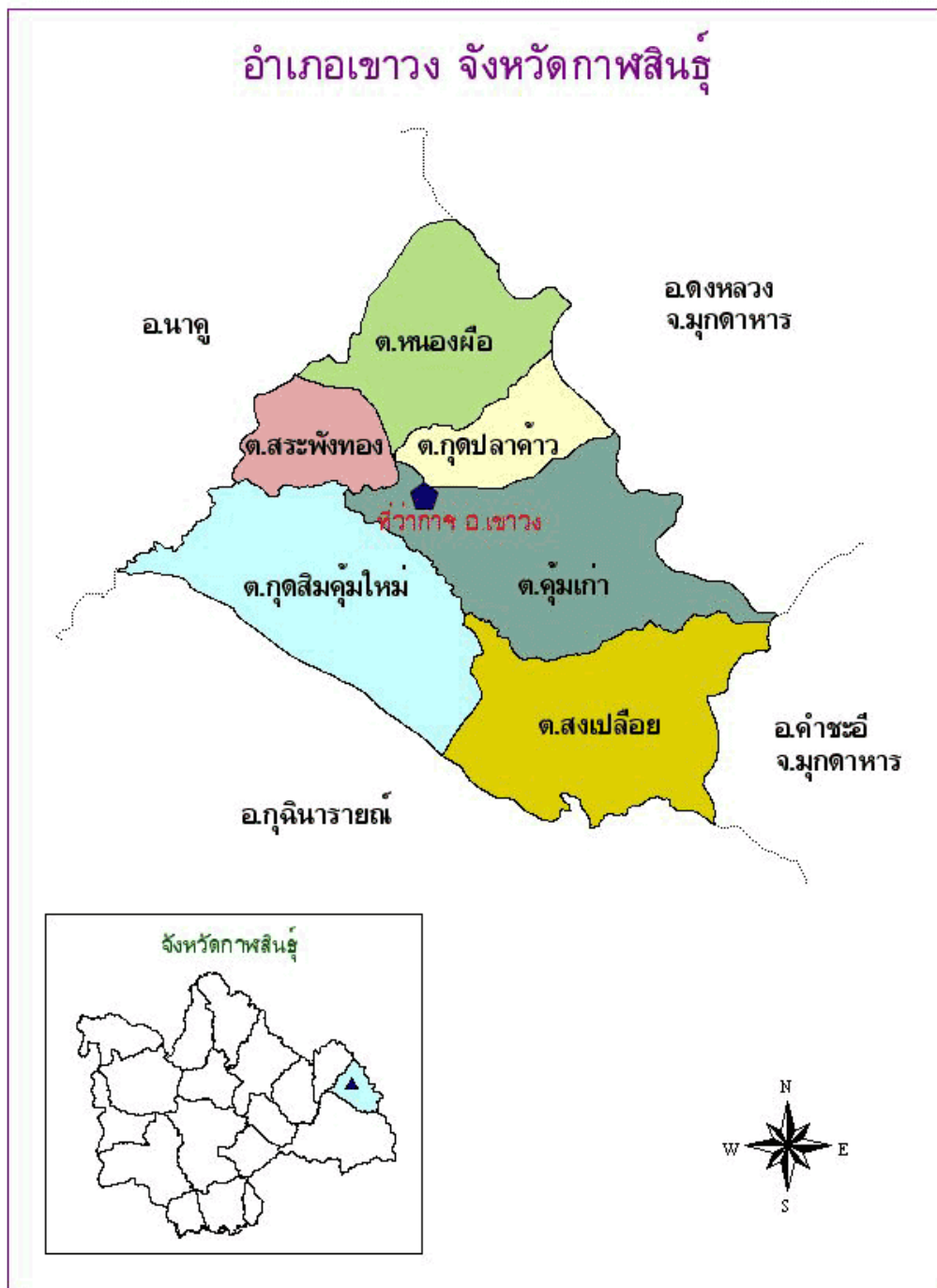
ทิศใต้ มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านโนนสวรรค์ หมู่ 12

ทิศตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อกับภูน้อยและอ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบนติดแนวเขตอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันตก มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านดงหมู หมู่ 11

ลักษณะโดยทั่วไปของหมู่บ้านโนนสูงมีการตั้งบ้านบนเนินตามการเรียกชื่อหมู่บ้านคือ “โนนสูง” หรือเนินสูง และมีที่ราบรอบหมู่บ้านประกอบด้วยพื้นที่บางส่วนติดกับภูเขา ในอดีตบริเวณหมู่บ้านเคยเป็นพื้นที่ป่าดิบและมีไม้ค่อนข้างหนาแน่นจนถึงบริเวณแนวเทือกเขาภูพาน ซึ่งมีลำห้วยไหลผ่านรอบหมู่บ้านและทุ่งนาหลายสาย ได้แก่ ห้วยลำพะยัง กุดดงหมู หนองแคน หนองสะโด และห้วยบง ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์เพียง 2 ลำห้วยเท่านั้น คือ ลำพะยัง และห้วยบง

แผนที่ 1 แสดงเขตการปกครองตามตำบลของพื้นที่อำเภอเขาวง ซึ่งประกอบไปด้วย ตำบลคุ้มเก่า ตำบลสระพังทอง ตำบลกุตปลาข้าว ตำบลหนองผือ ตำบลกุตสิมคุ้มใหม่ และตำบลสงเปลือย

ที่มา กรมการปกครอง

4.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านโนนสูง

เดิมชาวบ้านโนนสูงมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่บริเวณบ้านกุดบอด ตำบลสงเปลือย ต่อมา มีการขยายพื้นที่ทำกินและเลี้ยงสัตว์มายังบริเวณหมู่บ้านโนนสวรรค์หรือดงหมู่น้อยหรือบ้านน้อยในปัจจุบัน ก่อนที่จะมีการสร้างบ้านเรือนเพื่อก่อตั้งหมู่บ้าน พื้นที่บริเวณบ้านโนนสูงยังเป็นป่าผืนใหญ่ติดกับเทือกเขาภูพานตอนล่างและเป็นดงที่มีต้นไม้ใหญ่พร้อมกับมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากมาย เช่น กวาง ช้าง เสือ ลิง นก กระต่ายและสัตว์อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหมูป่า ประกอบกับมีหนองน้ำกลางป่าซึ่งมีน้ำขังตลอดปี ซึ่งหนองน้ำนี้คือ หนองแคน โดยเรียกตามลักษณะของพื้นที่รอบหนองน้ำที่มีต้นแคนขึ้นอยู่โดยรอบและยังเชื่อกันว่าในป่าแห่งนี้มีผีसाงเทวดาสถิตย์อยู่

มีเรื่องเล่าว่าเจ้าพระจารย์^{**} เป็นชาวผู้ไทที่มีความมั่นใจไม่เคยกลัวในภูตผีปีศาจหรืออันตรายใดๆ เจ้าพระจารย์ได้เดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่อหาที่ทำกิน จนกระทั่งมาถึงป่าดงหมูซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีหมูป่าอาศัยอยู่มาก จึงได้ทำการสร้างหอเจ้าปู่ในพื้นที่ดงหมูป่าก่อนที่จะลงมือถากถางป่าเพื่อทำไร่ฮ้อยปลูกฝ้าย เลี้ยงสัตว์และสร้างเพิงพักชั่วคราวเพื่ออาศัยในการทำกิน อยู่มาได้ไม่นานก็ได้ย้ายที่ทำกินไปอยู่บริเวณหนองเตาไหหรือบริเวณบ้านกุดบอดในปัจจุบัน

ก่อนที่จะมีการตั้งบ้านเรือนถาวรในพื้นที่ป่าดงหมู ชาวบ้านได้เดินทางมาทำนาโดยข้ามห้วยน้ำยังมาทางทิศเหนือเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีลำห้วยหลายสายไหลผ่านพื้นที่ที่สามารถทำนาได้และมีที่เนินสูงน้ำท่วมไม่ถึง ทำให้เหมาะแก่การนำวัวควายมาเลี้ยง ที่นาส่วนใหญ่อยู่บริเวณหนองสะโดและกุดดงหมู ชาวบ้านที่มาจากกุดบอดจะต้องข้ามลำห้วยบริเวณโขลงเลย^{***} มาบริเวณดงหมู(บ้านโนนสวรรค์ในปัจจุบัน)ตามทางควายผ่านดอนเจ้าปู่ถึงนาหนองสะโด การไปมาอยู่ทุกปีเพื่อทำนาทำให้มีผู้มาตัดไม้ทำสวนเพื่อปลูกพืชเพื่อยังชีพเก็บไว้ในฤดูทำนาและทำไร่ มีการทำสวนฝ้าย ปลูกพริกและฮ้อยไว้กิน พร้อมกับการจับจองที่ดินสร้างและสร้างคอกควายไว้ ณ บริเวณนี้

กลุ่มชาวบ้านที่อยู่บริเวณบ้านกุดบอดจึงได้นำสัตว์เลี้ยง เช่น วัวและควายมาเลี้ยงบริเวณนี้ แต่การนำสัตว์มาเลี้ยงในบริเวณที่ห่างไกลที่อยู่อาศัยทำให้ลำบากในการเดินทางไปกลับทุกวัน ดังนั้นจึงเริ่มมีการสร้างที่พักถาวรขึ้นพร้อมกับมีผู้ที่เข้ามาจับจองที่ดิน ในช่วงแรกมี ดาเบน กุลสร, ลุงสม สกลสุธาและตาอยู่ มาตั้งบ้านเพื่อทำมาหากินอย่างถาวร ต่อมาได้มีผู้อพยพเข้ามาเพิ่มเติมอีก 9 ครอบครัว ประมาณปี 2448 ที่มีการจับจองพื้นที่เพื่อสร้างที่พักและจับจองที่ดินเพื่อทำกินยังอยู่ห่างไกลกันและกระจ่ายอยู่ตามพื้นที่หมู่บ้านโนนสวรรค์ บ้านดงหมู และบ้านโนนสูงในปัจจุบัน

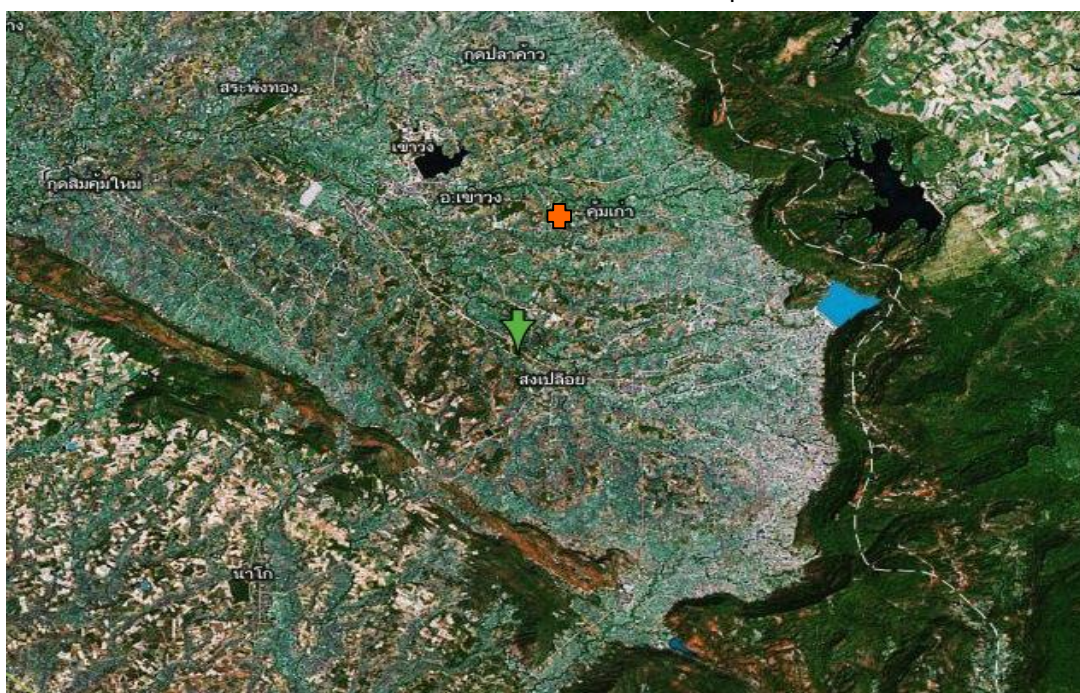
¹ ดันแคน หมายถึงต้นตะเคียน ซึ่งเรียกตามภาษาและสำเนียงของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทจึงออกเสียงเป็นต้นแคน

^{**} เจ้าพระจารย์ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการบวชเรียนและมีความรู้ทางด้านไสยศาสตร์ (ดาอินทอง ชันศรีศรี, สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2551)

^{***} โข หมายถึง ขั้วหรือสะพานไม้ข้ามน้ำ โขลงเลย คือ ลำต้นของต้นไม้ที่พาดข้ามลำห้วยบริเวณที่นาของลุงเลย ซึ่งการเรียกโขลงเลย หมายถึง สะพานที่ลุงเลยได้ทำขึ้นเพื่อสะดวกต่อการข้ามลำห้วยในพื้นที่ทำกินของตนเอง

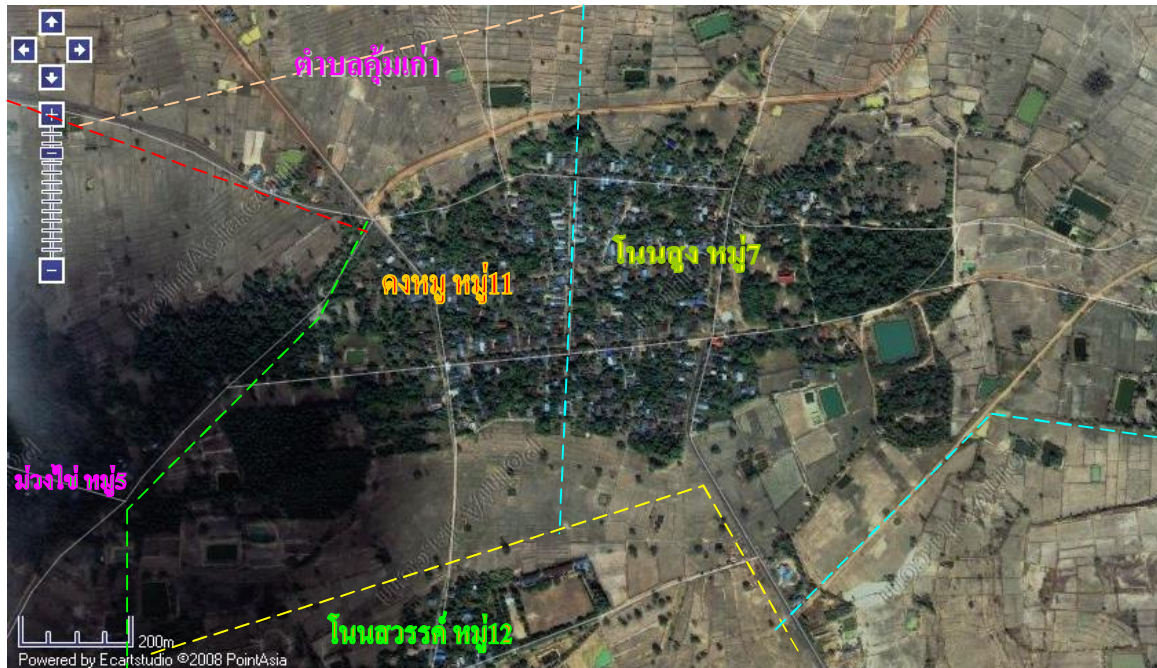
ในช่วงนั้นลุงสม ผู้มีฐานะเป็นปราชญ์หรือผู้นำทางวัฒนธรรมประเพณี ได้ชักชวนชาวบ้าน โดยการไปเรียกรอบบ้านให้มาประชุมพร้อมกันทุกครั้ง ลุงสมจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือและเป็นผู้ ดำเนินงานต่างๆในหมู่บ้าน มติที่ประชุมสมัยนั้นใช้การปรบมือเป็นการออกเสียง การรวมกันเป็น หมู่บ้านดงหมูในระยะแรกมีการปกครองที่ขึ้นอยู่กับอำเภอภูจินารายณ์จนกระทั่งเปลี่ยนเขตการ ปกครองมาเป็นอำเภอเขาวง (ต่อ เพ็ญธิดา : 28 กรกฎาคม 2551, สัมภาษณ์) ประมาณปี 2478 เริ่มมีการ ตั้งโรงเรียนบ้านดงหมูในบริเวณวัดโพธิ์ไทร หลังจากมีการตั้งหมู่บ้านเป็นบ้านดงหมูตามเขตการ ปกครองของราชการแล้ว ชุมชนได้มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและเริ่มแยกการปกครองออกเป็น หมู่บ้านต่างๆ คือ บ้านโนนสวรรค์ ได้แยกพื้นที่ เมื่อประมาณปี 2512 หลังจากนั้นได้แยกบ้านม่วงไข่ ออกจากบ้านดงหมูอีกครั้งประมาณปี 2521 ต่อมาจึงแยกการปกครองอีกครั้งเป็นบ้านโนนสูง เมื่อปี 2525

แผนที่ 2 แสดงภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ที่มา : Asger Mollerup 2008 : www.thai-isian-lao.com

แผนที่ 3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศลักษณะการตั้งหมู่บ้านโนนสูง ดงหมู ม่วงไข่ และโนนสวรรค์ในปัจจุบัน

ที่มา : www.PointAsia.com

4.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

4.3.1 ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านโนนสูงเป็นชาวผู้ไทที่สืบทอดเชื้อสายดั้งเดิมมาตั้งแต่อดีตและอาศัยอยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่เกิด จะมีบางส่วนที่เป็นเขหรือสะใภ้ที่เป็นผู้ไทจากหมู่บ้านอื่นๆในอำเภอเขาวง และได้สร้างครอบครัวอยู่ในชุมชน ขณะเดียวกันชาวผู้ไทในปัจจุบันบางครอบครัวได้แต่งงานกับคนต่างพื้นที่และต่างเชื้อสาย เช่น การแต่งงานกับคนไทยเชื้อสายลาว คนไทยภาคกลาง และคนไทยในภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งในอดีตคนผู้ไทมีข้อห้ามในการแต่งงานกับคนต่างเชื้อสาย เช่น การแต่งงานกับคนลาว เป็นต้น โดยมีความเชื่อว่าคนลาว* เป็นคนที่น่ากลัวและเป็นอันตรายต่อคนผู้ไท ทำให้คนผู้ไทส่วนใหญ่ในอดีตต้องแต่งงานกับคนผู้ไทด้วยกันเท่านั้น

จากข้อมูลในการสำรวจครัวเรือนขององค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่าในปี พ.ศ. 2551 พบว่า ครัวเรือนและประชากรของชุมชนโนนสูง ประกอบด้วยจำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 243 ครัวเรือน จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 758 คน แยกเป็นชาย 371 คน หญิง 387 คน โดยแบ่งช่วงวัยออกเป็น ดังนี้

* คนลาว หมายถึง คนที่มีเชื้อสายอื่นๆที่แตกต่างจากคนผู้ไท ไม่ใช่เฉพาะคนเชื้อสายลาว แต่หมายรวมถึงคนที่มีเชื้อสายอื่นๆด้วย

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนประชากรในช่วงวัยต่างๆ

ช่วงวัย	จำนวน(คน)
เด็กเล็ก อายุ 0-5 ปี	42
เด็กในวัยเรียน อายุ 6-17 ปี	168
วัยทำงาน อายุ 15-60 ปี	505
วัยชรา อายุมากกว่า 60 ปีเพิ่มขึ้นไป	43
รวม	758

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่า

4.3.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชนโนนสูงเป็นแบบญาติพี่น้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและติดต่อกันจนหนาแน่น นอกจากนี้บ้านแต่ละหลังยังไม่มีการสร้างรั้วกัน ทำให้สามารถเดินไปมาหากันได้สะดวก ลักษณะของบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้สองชั้น บ้านไม้ยกพื้นใต้ถุนสูง บ้านกึ่งไม้กึ่งปูน และบ้านปูนชั้นเดียวหรือสองชั้น ขึ้นอยู่กับการสร้างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและฐานะของผู้ปลูกสร้าง

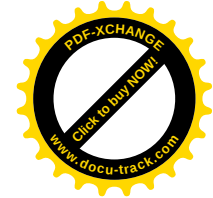
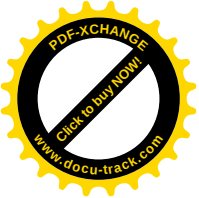
4.3.3 เส้นทางคมนาคม

ปัจจุบันบ้านโนนสูงมีถนนที่ใช้เข้าหมู่บ้านได้หลายเส้นทาง แต่เส้นทางหลักที่ส่วนใหญ่คนในชุมชนใช้เพื่อเดินทางเข้าสู่ตัวอำเภอเขาวงและอำเภอบัวขาว เพื่อเข้าสู่จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ทางบ้านกุดต่อแก่น — บ้านโนนสูง โดยผ่านหน้าองค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่าเข้าไปถึงหมู่บ้านระยะทางประมาณ 5.75 กิโลเมตร และจากบ้านกุดบอด ผ่านบ้านนาวิ ถึงบ้านโนนสูง ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร ยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางของชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้รถยนต์ส่วนตัวมากกว่าใช้รถโดยสาร โดยในหมู่บ้านมีรถยนต์ส่วนตัวและรถจักรยานยนต์มีเกือบทุกบ้าน

4.3.4 วัฒนธรรมและประเพณี

คนผู้ไทมีประเพณีที่ยึดถือตาม ฮีต 12 คอง 14 เช่นเดียวกับคนไทยเชื้อสายอื่นๆ ในภาคอีสาน ซึ่งประเพณีที่ยังถือปฏิบัติกันในปัจจุบันมี ดังนี้

ประเพณีเข้ากรรมของพระสงฆ์ ทำพิธีในช่วงเดือนหนึ่ง เดือนสอง ซึ่งเป็นฤดูหนาว ซึ่งถือว่าเป็นการแทนพระคุณพ่อแม่ และปฏิบัติธรรม,สมาธิอย่างเคร่งครัด พิธีเข้ากรรมจะทำกันเก้าวันเก้าคืน ผู้ประกอบพิธีกรรมคือเจ้าอาวาส

บุญกุ่มข้าวใหญ่ จะทำกันในเดือนสามของทุกปี โดยกำหนดเป็นวันขึ้น 3 ค่ำ เดือนสาม ทำขึ้นเพื่อคุณขวัญข้าว โดยดำเนินงานของกรรมการหมู่บ้าน สารวัดร่วมกับชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านนำข้าวมารวมกันที่วัดทุกครัวเรือน ให้นักปราชญ์อาจารย์สู่ขวัญข้าว ชาวผู้ไทถือว่าทำแล้วจะทำให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ “กินก็ไม่บ่ จกก็ไม่ลง ”

ในวันเดียวกันยังทำพิธีเส้าข้าวอีกในตอนเช้าโดยมีพาข้าว(ถาดใส่ข้าวหรือขันโตก) ในพาข้าวประกอบด้วย หมกปลา และปิ้งปลา ต้มไข่ ฝ้าย ใบคูณ ใบยอ กระติบข้าว น้ำ 1 ขวด ผู้นำทำพิธีเจ้าของเส้าหรือผู้เฒ่าผู้แก่ขึ้นไปวางที่กองข้าว แล้วเอาข้าวจุ่มหมกปลา ไข่ จุ่มไป 4 แฉเส้าข้าวแล้วหยดน้ำไปด้วย คำสู่ขวัญข้าว “เมื่อนี้เดือนสามออกใหม่ กบมีเป็นสุปาก นาคมีเป็นหูชี้ เมื่อนี้เป็นมือค้ำเมื่อคุณกินมิบ่ จกมิลง ปู่แดง แมงหะกอดขึ้น อ่องขึ้น ”

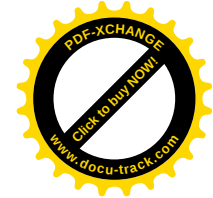
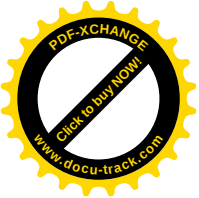
บุญดอกไม้ จะทำกันในเดือนสี่ เป็นฤดูดอกไม้บาน ทำขึ้นเพื่อ หดหรือบวชพระสงฆ์ในการอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วตามที่เจ้าภาพเขาสร้างขึ้นมานในแต่ละปี โดยศาลาวัดหรือผู้นำชุมชนกำหนดขึ้น ในเดือนสี่ใครจะสร้างกองบุญให้มาแจ้งที่กรรมการวัดหรือผู้นำ และให้ใส่ขันนิมล พระผู้ที่จะรับกองบุญแต่ละเจ้าภาพ เจ้าภาพจะต้องจัดซื้อชุดกองบุญ เครื่องบริขารและแพ จตุปัจจัยกับพี่น้องในหมู่บ้านมารวมเป็นกองบุญ ถวายให้พระที่จองไว้แล้วให้อุทิศส่วนกุศลผลบุญที่พี่น้องได้ทำขึ้นไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีสงกรานต์ จะทำกันในเดือนห้าทุกปี เพื่อเป็นการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปในวัด ดำเนินการโดยกรรมการหมู่บ้าน ศาลาวัด พร้อมผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อขอพรจากผู้ใหญ่ และเป็นการเล่นน้ำเพื่อขอฟ้าขอฝนจากเทวดา และให้อยู่ดีมีสุข

บุญประเพณีเลี้ยงปูตา จะทำกันในเดือนหก จัดทำขึ้นเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ จะมีเจ้าเจ้าเดียวเป็นผู้ดำเนินการจำ โดยมีเหล้าไห ไก่ตัว มาทำเป็นอาหารจำเลี้ยง โดยรับบริจาคทุกครัวเรือนเป็นค่าซื้อไก่หรืออาหาร คนละ 2 บาท 3 บาททุกคนในหมู่บ้าน เพื่อให้ปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข และขอ น้ำฟ้า น้ำฝน เพื่อที่จะลงทำนาในปีนั้นๆ ในการเลี้ยงปูตานี้จะมีทั้งการบนบานบอกกล่าว ขอบเข้า ขอบออก (ครอบผีเข้า ครอบผีออก) ของคนในหมู่บ้าน

บุญซำฮะ จะประกอบพิธีในเดือนเจ็ด เพื่อเป็นการชำระล้างสิ่งไม่ดีและสะเดาะเคราะห์ให้หมู่บ้านให้ชาวบ้านได้อยู่เย็นเป็นสุข

ประเพณีเข้าพรรษา จะทำกันในเดือนแปด ขึ้น 15 ค่ำของทุกปี และทำต้นเทียนถวายวัดให้พระสงฆ์ที่จะเข้าจำพรรษาที่วัดนั้นได้มีเทียนเป็นแสงสว่างในการสอนหนังสือหรือดูหนังสือ พระสงฆ์ในวัดนั้นๆเข้าพรรษาดังแต่ 15 ค่ำ เดือน 8 ไปจนถึง 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นระยะ 3 เดือน พระจะไม่สามารถไปค้างคืนที่อื่นได้ตลอดสามเดือนต้องอยู่แต่ในวัดนั้น

บุญห่อข้าวประดับดิน ทำกันในเดือนเก้า เพื่ออุทิศให้สัตว์เดรัจฉาน ภูตผีที่เร่ร่อน จะทำกันที่วัด โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธี ทุกบ้านจะทำข้าวห่ออาหารหวานคาว ข้าวเข้าไว้ในห่อ เอาลงไปร่วมกันที่วัดให้พระสวดแล้วแจกจ่ายไปตามริ้ววัดและที่ต่างๆ

บุญข้าวสาก ทำขึ้นในเดือนสิบของทุกปี เพื่ออุทิศอาหารให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วให้มีกิน จะทำเป็นห่อบ้านละห่อ มีปิ้งปลา อาหาร ผลไม้ น้ำพริก แล้วนำมาวมกันที่วัด ให้พระสวดแล้วนำไปแจกจ่ายตามริ้ววัดหรือที่หน้าบ้านเพื่อให้ภูตผีที่ไม่มีญาติได้อยู่ได้กินทุกคน

บุญออกพรรษาหรือบุญไต้ประทีป (เล่นไฟ) จะทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด นำโดยปราชญ์ชาวบ้านและพระสงฆ์เวียนเทียนและได้ฉันกา เพื่อบอกให้พระพุทธรเจ้าและเทวดาว่าได้ถึงเวลาออกพรรษาแล้ว จึงได้ติดรูปเทียนได้ฉันกาให้หอมฟุ้ง

ก่อนออกพรรษาทุกปีกรรมการหมู่บ้านหรือปราชญ์จะนำมะตูมมาทำเป็นที่ใส่น้ำมันมะพร้าวและเคี้ยวมะพร้าวเอาน้ำมันมาใส่หมากตูมกาเตรียมให้ชาวบ้านนำต้นการวางลงน้ำมันมะพร้าวแล้วได้พร้อมกันในวันออกพรรษา

บุญกฐินหรือผ้าป่าเป็นบุญใหญ่ในเดือนสิบสองของทุกปี จัดทำเพื่อสร้างบุญสร้างกุศลให้กับตัวเองและครอบครัวหลังจากการทำนาทุกปี มีกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์ชาวบ้านร่วมกัน โดยตั้งเป็นองค์กฐินขึ้นที่ใดที่หนึ่ง แล้วประกาศให้ชาวบ้านร่วมทำบุญรวบรวมปัจจัยเพื่อจะซื้อเครื่องอุปบริหารบุญ โดยมีผู้ตรั้ยผ้าซุมและผ้ากฐิน(ผู้ครองผ้าไตรและผ้ากฐิน) โดยชาวบ้านสามารถนำสิ่งของที่ตนเองมีมาบริจาคเป็นบริวารกฐิน เช่น ผ้า หมอน กระบวย(กระบวย-ใช้ตักน้ำ) ไม้กวาด กระติบข้าว ผ้าห่ม มารวมกันเป็นกองบุญ แล้วจึงแห่กองกฐินมาที่วัดเพื่อถวายพระ

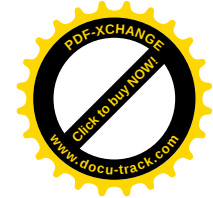
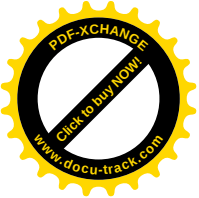
4.3.5 ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชุมชนโนนสูงมีวัดป่าซึ่งก่อสร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อใดไม่มีใครทราบได้ แต่จากหลักฐานพบว่าวัดป่าตั้งอยู่บริเวณหลังสระน้ำของหมู่บ้านในปัจจุบัน หลังจากนั้นได้ย้ายวัดมาก่อสร้างอยู่บริเวณชุมชนเมื่อ พ.ศ.2463 โดยวัดเป็นศูนย์รวมการประกอบพิธีกรรมตามพุทธศาสนา ในชุมชนโนนสูงมีผู้นับถือศาสนาพุทธ 650 คน และศาสนาคริสต์ 2 คน

นอกจากการนับถือพุทธศาสนาแล้ว คนผู้ไทยยังมีความเชื่อดั้งแต่เกิดจนตายซึ่งบางอย่างยังถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

1) การเกิด ใช้หมอดำแยทำคลอด ฟังหมอเหยา ยาสมุนไพรพร้อมกับอยู่ไฟตั้งแต่ 7-21 วัน และมีความเชื่อเกี่ยวกับเด็กตั้งแต่ก่อนคลอดจนจนแล้วมีขั้นตอน ดังนี้

ก่อนคลอด ภายในเดือนที่จะคลอด แม่จะต้องทำการ “เหยา” เพื่อให้มีการคลอดง่ายก่อน ซึ่งในปัจจุบันจะทำก็ได้หรือไม่ทำก็ได้เพราะเป็นความเชื่อทางจิตใจของแม่ที่ใกล้ชิดคลอด

ตอนคลอด หากหมอตำแย ซึ่งเป็นผู้ที่เคยทำคลอดแต่ไม่ได้มีการเรียนเฉพาะ เมื่อคลอดแล้วต้องหาผ้าขนหนู ผ้าเช็ด(ผ้าถู)เพื่อเป็นของกำนัล(ของสมมา)ให้แก่หมอตำแย และสายสะดือเด็กเกิดใหม่ในสมัยก่อนเมื่อตัดแล้วให้ฝังไว้ที่บันได ส่วนยาต้มที่ให้แม่กินซึ่งประกอบด้วยแก่นไม้แดงหรือยาสมุนไพรอื่นๆต้องเอาไปวางไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ เพราะเชื่อว่าจะแข็งแรงเร็ว

เด็กแรกเกิด จะต้องถูกป้ายหน้าผากหรือฝ่าเท้าด้วยขี้หม้อ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้กันหม้อหนึ่งเพราะเชื่อเรื่องสีดำหรือน้ำเงิน โดยเชื่อว่าทำให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวและทำให้เด็กดูไม่น่ารักและไม่สวยงาม “เชื่อว่าผีไม่ชอบคนขี้เหร่- ผีจะไม่เอา” และกลัวเด็กจะหลงทางกลับบ้าน

การอยู่กำ(อยู่ไฟ)ของแม่ แม่จะต้องคะล่ำ(เลี้ยง)เรื่องการกิน นอกจากนี้ต้องมีการเขี่ยขี้เถ้าจากกองไฟลงใต้ถุนบ้านในตอนดึก ส่วนเด็กก็เอนอนไว้ในกระด้ง

การออกไฟของแม่ ถ้าคลอดบ้านปู่ย่าจะต้องล้างบ้านให้ โดยทำพิธีหาคนแก่มาพูดทำพิธีพร้อมขันนํ้ามนต์ เพราะกลัวว่าจะเจ็บป่วย และเกิดอาการแพ้ทุกอย่าง

การส่งเท้าส่งดิน เป็นการขอลูกจากพ่อแม่ที่ส่งมาเกิด(แม่เบ้าแม่แถม) พร้อมกับสว้ขวัญเด็ก

อาหารสำหรับเด็ก เด็กสมัยก่อนกินเฉพาะนมแม่ พอเริ่มจะกินอาหารอย่างอื่นได้แม่จะเคี้ยวข้าวเหนียวให้ละเอียดแล้วนำไปใส่ใบตองไปหมกก็เอามาป้อน

2) การเจ็บป่วย มีการรักษาโดยการใช้หมอเหยาเพื่อตรวจสอบที่มาของโรคและยารักษาที่เป็นสมุนไพร ทั้งนี้การใช้วิธีการเหยายังคงมีอยู่แม้จะมีการรักษาทางการแพทย์สมัยใหม่ แต่ก็ยังคงมีการเหยาควบคู่กันเพื่อให้เกิดความสบายใจของผู้ป่วยและครอบครัว

3) การตาย เดิมให้มีการห้ามศพเพียง 2 คน และหากมีการตายโหงหรือเกิดอุบัติเหตุให้เก็บศพไว้หนึ่งคืนแล้วนำไปป่าช้า ในอดีตใช้การเผาบนกองฟืนแล้วเก็บกระดูกไปฝัง การฝังกระดูกคนตายจะต้องมีการเสี่ยงทายที่ในการฝัง ด้วยการโยนไข่ หากไข่แตกที่ใดให้ฝังที่นั่น เช่น บางคนไข่ไปแตกที่ทุ่งนาก็ให้ฝังที่ทุ่งนา บางคนต้องไปฝังบนเขา โดยเชื่อว่าวิญญาณคนตายมีความต้องการที่จะอยู่ตามสถานที่นั้นๆ ปัจจุบันเมื่อมีคนตายเกิดขึ้นจะมีขบวนแห่ไปยังป่าช้า โดยใช้รถยนต์และใช้วิธีการเผาและฝังกระดูกในบริเวณป่าช้าโดยไม่ต้องเสี่ยงทายหาพื้นที่

นอกจากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องเกิด เจ็บ ตาย ของคนผู้ไทที่มีมาตั้งแต่อดีตแล้วความเชื่อเกี่ยวกับปู่ตา ซึ่งหมายถึงการตั้งถิ่นฐานและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนผู้ไทนั้นมีการตั้งศาลไว้กลางป่า เพื่อให้เป็นที่สถิตของมเหศักดิ์หลักบ้านที่คอยปกป้องปกดูแลคนในหมู่บ้าน ซึ่งจะมีการทำพิธีเลี้ยงเจ้าปู่ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี และจะมีชาวบ้านจากทั้ง 4 หมู่บ้านเข้าร่วม เพื่อขอพรให้อยู่เย็นเป็นสุข และทำนาให้ได้ผลผลิตดี นอกจากนี้ให้คุ้มครองรักษาผู้ที่ไปทำงานที่อื่นด้วย ในปัจจุบันเป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน

ภาพที่ 12 แสดงบริเวณวัดโพธิ์ไทร ที่มีการก่อสร้างในปี พ.ศ.2463

ที่มา : โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 13 แสดงวิธีการเคลื่อนย้ายศพในงานศพแบบปัจจุบัน

ที่มา : โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 14 แสดงป่าคอนเจ้าปู่

ที่มา : โดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2551

4.4 การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ

บ้านโนนสูง อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคุ่มแก้ว โดยมีนายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายเป็น ศรีหาคาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายเสกศักดิ์ เรืองไชย เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 และมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คือ นายประถม ศรีหาคาเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคุ่มแก้ว นายพัฒนา ศรีหาคาและนายอำไพ ศรีหาคา เป็นสมาชิกองค์การฯ

ในหมู่บ้านได้แบ่งกลุ่มและคุ้มในชุมชน เพื่อช่วยต่อการปกครอง ดังนี้

คุ้มตะวันตกฟ้า มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 24 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายยอด ศรีหาคา

คุ้มดอนแคน มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 30 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายปอง ศรีไม้

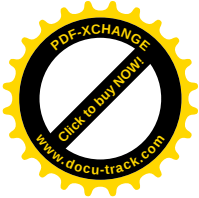
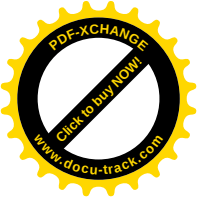
คุ้มหมอนทองพัฒนา มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 23 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายประถม

ศรีหาคา

คุ้มกลางพัฒนา มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 25 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายเพ็ก ศรีอ่อน

คุ้มบ้านเทิงพัฒนา มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 26 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายจุลละ ฤทธิ์

คุ้มกลางยาว มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 32 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายเพชร ศรีหาคา

คุ้มรวมใจ มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 22 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายสิงทอง อัยวรรณ
คุ้มชอยพัฒนา(สามัคคีพัฒนา) มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 31 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นาย
พิมพา ศรีหาคา

คุ้มอุโมงค์ มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 30 ครัวเรือน ประธานคุ้ม คือ นายเสกศักดิ์ เรืองไชย
นอกจากนี้ยังมีผู้นำในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. นายทะนงศักดิ์ ศรีหาคา ด้านการเล่นดนตรีพื้นบ้าน
2. นายประหยัด ศรีหาคา ด้านงานประดิษฐ์ศิลป์
3. นายวิไล ศรีหาคา ด้านพิธีกรรมศาสนา
4. นางทอง ศรีพิมพ์ ด้านจาริตประเพณี
5. นายธาร ชูระที ด้านศาลปู่ตา
6. นางสุพง อารมณีสวะ ด้านสมุนไพร
7. นายก่อ ไครตพิณ ด้านการจักสาน
8. นายวิวรรณ นนท์ศิริ ด้านปลูกพืชฤดูแล้ง
9. นายเจียง ประสาน ด้านหมอธรรม
10. นายบุญยอ ด้านหมอดิน
11. นายเพก ศรีอุ่น พืชฤดูแล้ง

4.5 การศึกษา

ปี 2478 ได้มาทำการเปิดโรงเรียนประถมต้นที่บ้านดงหมู โดยให้ชื่อว่าโรงเรียนบ้านดงหมู
สอนตั้งแต่ประถม 1 ถึงประถม 4 และเริ่มรับนักเรียนตั้งแต่อายุ 7 เข้าศึกษา ครูคนแรกที่ทำการสอนใน
โรงเรียนแห่งนี้ชื่อ ครู ต่อมาปี 2504 โรงเรียนบ้านดงหมูได้ย้ายไปเปิดสอนที่บริเวณบ้านโนนสวรรค์
ซึ่งได้ยกระดับเป็นโรงเรียนประถมศึกษา แต่ยังใช้ชื่อว่าโรงเรียนบ้านดงหมูเช่นเดิม

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านดงหมูเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาโดยเริ่มสอนตั้งแต่ระดับชั้น
อนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 โดยรับนักเรียนจากหมู่บ้านโนนสูง บ้านดงหมู บ้านม่วงไข่และบ้าน
โนนสวรรค์ นอกจากนี้ในหมู่บ้านโนนสูงยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอีก 1 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้าน
ดงหมู ซึ่งตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดโพธิ์ไทร ในอดีตบริเวณดังกล่าวเคยเป็นหนองแคนมาก่อนและได้มีการ
ถมดินเพื่อปรับสภาพพื้นที่และสร้างเป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในปี 2524

ในอดีตเมื่อจบการศึกษาจากระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านดงหมูแล้ว เด็กนักเรียนสามารถ
ที่จะไปศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนเขาวงพิทยาซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอเขาวงและโรงเรียนบัว
ขาวพิทยาที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอกุฉินารายณ์โดยการเดินเท้าประมาณ 2-3 ชั่วโมง ในปัจจุบันเด็กที่จบชั้น

ประถมศึกษาสามารถเข้าเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้ที่โรงเรียนบ้านนาวิ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ห่างไกลกันมาก ประกอบกับเป็นโรงเรียนขยายโอกาส ทำให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา หรือการเข้าศึกษาต่อในสายสามัญที่โรงเรียนเขาวงพิทยา โรงเรียนกาญจนาภิเษก โรงเรียนภวนาพุทธ-โร และสายอาชีพที่วิทยาลัยเทคนิคเขาวง

ตารางที่ 5 แสดงระดับการศึกษาของคนบ้านโนนสูง

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)
ไม่เคยศึกษา	6
ต่ำกว่า ป.4	20
ป.4 -ป.6	30
ม.ศ. 1 -3	9
ม.1-3	12
ม.ศ. 4-5	4
ม.4-6	2
ปวช.	4
ปวท.	2
ปวส.	6
ปริญญาตรี	16
ปริญญาโท	1
รวม	122

ที่มา : ข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลคูเมืองปี 2551

นอกจากการศึกษาในระบบแล้ว คนในชุมชนยังมีโอกาสในการศึกษานอกระบบกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และมีการศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีโดยเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยชีวิต ซึ่งเป็นระบบการศึกษาทางเลือกให้กับบุคคลทั่วไป ในส่วนของผู้นำชุมชนยังได้รับทุนเพื่อการศึกษาเพิ่มเติมระดับปริญญาตรีโดยการศึกษาในมหาวิทยาลัยเปิด

4.6 สาธารณสุข

เนื่องจากบ้านโนนสูงตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอเขาวงมาก การรับบริการด้านสาธารณสุขของชาวบ้านจึงใช้บริการที่โรงพยาบาลเขาวงเป็นส่วนมาก และมีบางส่วนหากมีความจำเป็นต้องตรวจรักษาโรคเฉพาะได้มีการใช้บริการที่คลินิก ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ใช้บริการคลินิกจะต้องเดินทางไปใช้บริการที่

จังหวัดสกลนครหรือเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบกับในปัจจุบันในชุมชนมีอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน(อสม.)ประจำแต่ละหมู่บ้าน โดยหมู่บ้านโนนสูงมีสมาชิก อสม. คือ นางสาวพ้ง อารมณีสวะ นางใบพัน เพ็งวัน นางไพสน์ คนชื่อ นางรุณ เพ็ญธิสาร และนายพิมพ์าศรีหาคา ทำหน้าที่ดูแลสุขภาพของคนในชุมชนเบื้องต้น เช่น การวัดความดัน การตรวจน้ำตาลของกลุ่มผู้ป่วยเบาหวาน การติดตามผู้ป่วยและการดูแลในด้านอื่นๆร่วมกับทีมแพทย์ของโรงพยาบาลเขาวง

4.7 เศรษฐกิจ

4.7.1 อาชีพ

จากข้อมูลด้านเศรษฐกิจ อาชีพ และรายได้ของหมู่บ้าน โดยการสำรวจขององค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่าในปี 2551 พบว่า ชุมชนโนนสูงมีครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยตั้งแต่ 23,000 บาทต่อคนต่อปี จำนวน 211 ครัวเรือน อาชีพหลักคือ ทำนา อาชีพรองคือ ทอผ้ากับจักสาน อาชีพเสริมคือการรับจ้างทั่วไป ทั้งนี้สามารถแยกรายละเอียดด้านอาชีพ ได้ดังนี้

อาชีพหลัก คือ การทำนา รายได้ต่อปีมาจากการขายข้าว นำมาใช้จ่ายในการทำนา ถ้าไรคือข้าวที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ส่วนข้อมูลการมีงานทำของคนวัยทำงาน รวมประชากรในวัยแรงงาน 496 คน แยกเป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงการแยกประเภทแรงงานในชุมชนโนนสูง

ประเภทแรงงาน	จำนวน(คน)
ไปทำงานต่างถิ่น	160
ทำงานอยู่ในหมู่บ้าน	327
ทำงานอยู่กับบ้านตนเอง	19
พิการหรือทำงานไม่ได้	5

ที่มา : ข้อมูล จปฐ.ปี 2550

อาชีพรอง คือ ทำไร่ ทอผ้า ทำสวน รับจ้าง ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ โดยมีรายละเอียด คือ

ทอผ้า ลงทุนมากทำได้น้อย แต่เป็นเงินหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัว ซื้อมือซักรีด ซึ่งจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อผ้าตลอด แม่บ้านในชุมชนเป็นเพียงผู้รับจ้างทอ ค่าแรงประมาณวันละ 50 บาท โดยคิดตามราคาต่อผืน

งานจักสาน(กระติบข้าว, มวย, ช้อง, กระดัง) ทำเพื่อใช้และขายซึ่งเป็นเงินหมุนเวียนรายวันในการใช้จ่ายในครอบครัวอีกอาชีพหนึ่ง แต่งานจักสานในปัจจุบันต้องมีการลงทุนเพื่อซื้อวัตถุดิบ ดังนี้

- ซื้อไม้ไผ่ไร่ มัดละ 100 บาท (40 ท่อน ไม้ไม่เกิน 12 ลูก)

- หวาย เส้นละ 10 บาท (ได้ใช้ร้อยกระบิ 2 ลูก)
- ดินกระบิ คุ้ละ 12 บาท (ได้ 2 ลูก)
- ขายได้ 65 –70 บาท/ลูก/วัน

ทำสวน ปลุกพืชฤดูแล้งเขตพื้นที่ชลประทาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วลิสง ผัก โดยเฉพาะผักต่างๆ ที่มีทั้งปลูกไว้เพื่อกินและขาย ใช้วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์เองแต่ต้องซื้อขำแม่ลง ส่วนการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เพื่อขายอย่างเดียว มีการลงทุน (เมล็ดพันธุ์, ปุ๋ย, ไร่, จ้างเก็บ, ค่าน้ำมัน)เฉลี่ยจ่ายประมาณ 2,000 บาท/ไร่ เฉลี่ยรายได้ประมาณ 5,000 บาท/ไร่ และถั่วลิสง เป็นการปลูกไว้สำหรับกินพร้อมกับบำรุงดินเท่านั้น

เลี้ยงสัตว์ มีทั้งการเลี้ยงวัวและควายเพื่อเอามูลไว้ทำปุ๋ยและขายเนื้อ เลี้ยงไก่เพื่อกินและขาย ส่วนไก่ชน เลี้ยงไว้เพื่อความบันเทิงหลังฤดูกลเก็บเกี่ยว ปัจจุบันมีที่ดินจำกัดต่อการเลี้ยงสัตว์

ทำไร่ มันสำปะหลัง ยางพารา

อาชีพเสริม คือ การรับจ้างทั่วไป ซึ่งมีทั้งการรับจ้างทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เช่น รับจ้างเกี่ยวข้าว ดำนา ถางหญ้า ไปทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ การรับจ้างตัดอ้อย กลุ่มนี้เป็นผู้ที่อยู่ในวัยกลางคน คือ อายุ 20 –50 ปี โดยไปทำงานระยะสั้นประมาณ 3- 4 เดือน ตั้งแต่ มกราคม ถึง เมษายน ของทุกปี และเด็กส่วนใหญ่ที่จบ ม.3, ม.6 จะไปทำงานต่างจังหวัดประมาณ 90 %

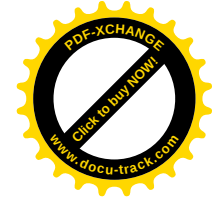
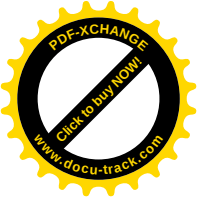
ส่วนแม่บ้านบางกลุ่มจะรวมตัวกันเพื่อไปขายครีม โดยมีเจ้าแม่เป็นผู้ออกทุนให้ ส่วนแม่บ้านเป็นผู้ขาย ถ้าไรเกิดจากการเสนอราคาขายของผู้ขายเอง รายได้ส่วนใหญ่เป็นการคิดจากเปอร์เซ็นต์ของราคาที่เสนอ ซึ่งเจ้าแม่จะได้กำไรในบางส่วน รายได้ที่เกิดจากการขายครีมในหนึ่งสัปดาห์ พบว่ามีรายได้ตั้งแต่ 500 บาท –10,000 บาท และการค้าขายตามงานบุญ เฉลี่ยรายได้งานละ 600 บาท

4.7.2 ภาวะหนี้สิน จากการทำข้อมูลของกองทุนต่างๆในหมู่บ้าน พบว่าชาวบ้านโนนสูงเป็นหนี้ถึง 95% ของสมาชิกในหมู่บ้าน โดยแยกได้ ดังนี้

หนี้ในระบบ มี ธกส., กองทุนหมู่บ้าน(เงินล้าน), กขคจ.(กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน), กลุ่มแม่บ้าน(กู้ซื้อฝ้าย), กองทุนเศรษฐกิจชุมชน(ปุ๋ยออมทรัพย์), CCF

หนี้นอกระบบ มี กู้กับญาติ, หนี้รายวัน, สินค้ำเงินผ่อน,ร้านค้า

สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตที่ก่อให้เกิดรายจ่าย ประกอบด้วย โทรศัพท์มือถือ จำนวน 260 เครื่อง รถยนต์/รถบรรทุก/รถโดยสาร จำนวน 10 คัน รถจักรยานยนต์ส่วนตัวและบริการ จำนวน 200 คัน รถไถและรถไถนาเดินตาม จำนวน 140 คัน

4.7.3 เงินออม มี กลุ่มออมทรัพย์ โดยออมประมาณ 80% ของสมาชิกทั้งหมดในหมู่บ้าน โดยในชุมชนมีการออมเงินผ่านกองทุนในชุมชน คือ

กองทุนฟื้นฟูหมู่บ้านหนึ่งล้านบาท ปีที่ก่อตั้ง 2544 จำนวนสมาชิก 147 คน เงินทุน 1,060,000 บาท มีนายป๋อง ศรีไมล์ เป็นประธาน

กองทุน กข.คจ. ก่อตั้งปี 2544 มีจำนวนสมาชิก 192 คน เงินลงทุน 280,000 บาท มี นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะ เป็นประธาน

กลุ่มออมทรัพย์ ก่อตั้งปี 2544 มีจำนวนสมาชิก 126 คน เงินลงทุน 40,000 บาท มีนายป๋อง ศรีไมล์ เป็นประธานคนแรก

กลุ่มผลิตภัณฑ์ทอผ้า ก่อตั้งปี 2542 มีจำนวนสมาชิก 125 คน เงินลงทุน 116,400 มีนางสายพิน อารมณ์สวะ เป็นประธาน

กองทุนสงเคราะห์หมู่บ้าน ก่อตั้งปี 2525 มีจำนวนสมาชิก .192.คน เงินลงทุน 12,000 บาท มี นายวิศักดิ์ อารมณ์สวะเป็นประธาน

กองทุนวิสาหกิจชุมชน ก่อตั้งปี 2551 มีจำนวนสมาชิก 20 คน เงินลงทุน 1,000 บาท

4.7.4 ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างรายได้ ได้แก่

- ข้าวปลอดสารพิษ ปริมาณการผลิตรวมทั้งหมู่บ้าน 20,000 บาท/เดือน
- ผักปลอดสารพิษ ปริมาณการผลิตรวมทั้งหมู่บ้าน 5,000 บาท/เดือน
- ยาสมุนไพร ปริมาณการผลิตรวมทั้งหมู่บ้าน 3,000 บาท/เดือน
- จักสานกระติบข้าว ปริมาณการผลิตรวมทั้งหมู่บ้าน 10,000 บาท/เดือน
- ผลิตภัณฑ์ทอผ้า ปริมาณการผลิตรวมทั้งหมู่บ้าน 10,000 บาท/เดือน
- ผลิตภัณฑ์ของเล่นเด็ก ปริมาณการผลิตรวมทั้งหมู่บ้าน 3,000 บาท/เดือน

4.8 ทรัพยากรธรรมชาติ

4.8.1 สภาพที่ดิน

บริเวณหมู่บ้านโนนสูงและบ้านดงหมูมีสภาพเป็นที่ราบลุ่ม ดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การเกษตร เช่น ปลูกข้าว ทำสวน ฯลฯ แต่ในช่วงฤดูร้อนดินมีสภาพแห้งแล้ง ขาดน้ำเพราะไม่สามารถซึมซับน้ำได้ดี พื้นที่หมู่บ้านทั้งหมดรวม 1,039 ไร่ แบ่งตามการใช้ประโยชน์ได้ ดังนี้

- พื้นที่เพื่อยู่ออาศัย 360 ไร่
- พื้นที่ทำการเกษตร (ทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกสัตว์ ฯลฯ) 929 ไร่
- พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านและชุมชน 20 ไร่

ที่ดินส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นที่ดินมีโฉนด ใบ นส.3 และที่ดิน สปก.4-01 โดยเฉพาะบริเวณที่ราบเชิงเขา เป็นใบ สก.3 ที่มีการรังวัดกันแนวเขตโดยเจ้าหน้าที่ สปก.ออกมาจากพื้นที่ป่าดงหมู ทั้งนี้ยังอยู่ในช่วงรอเตรียมการรับใบ สปก.4-01 เป็นจำนวน 10 ราย บางส่วนใช้ที่ดินเพื่อกู้ยืมเงินลงทุนจาก ธกส.

ในปัจจุบันที่ดินที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้คือที่นา เพราะส่วนใหญ่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินเอง การแบ่งพื้นที่ในการใช้ประโยชน์แบ่งเป็น ที่บ้าน ที่ดินสาธารณะหมู่บ้านและที่นา ซึ่งได้ถูกจำกัดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์จากที่ดินในป่าทำให้ไม่มีที่สวนเหมือนในอดีต

ภาพที่ 15 แสดงการใช้ประโยชน์ในที่นา

ที่มา : ผู้วิจัยถ่ายภาพเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม, 12 ตุลาคม และ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2551

4.8.2 แหล่งน้ำ

พื้นที่หมู่บ้านโนนสูงในอดีตมีลำห้วยหลายสายไหลผ่าน แต่ลำห้วยบางแห่งถูกปรับสภาพเป็นทุ่งนาและมีการจับจองเพื่อทำกิน จนถึงปัจจุบันเหลือลำห้วย คือ ลำพะยัง ห้วยบง และกุดคงหมู จนกระทั่งปี 2535 เกิดโครงการพระราชดำริในการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยัง มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการกสิกรรม ลำน้ำยัง มีแหล่งน้ำกำเนิดจากเทือกเขาภูพานไหลผ่านอำเภอเขาวง อำเภอภูผินารายณ์และอำเภอนามนตามลำดับ ลุ่มน้ำยังครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 1,687 ตารางกิโลเมตร อ่างเก็บน้ำลำพะยัง ความจุ 4,000,000 ลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่รับประโยชน์จากการส่งน้ำ 4,600 ไร่

1) แหล่งน้ำอุปโภค/บริโภค

ปัจจุบันแหล่งน้ำบริโภคของคนในชุมชนคือ น้ำฝน โดยมีการสร้างโอ่งน้ำขนาดใหญ่ตามโครงการ SML เพื่อรองรับน้ำฝนในปี 2548 นอกจากนี้คนในชุมชนบางกลุ่มยังซื้อน้ำถังจากพ่อค้าในตัวอำเภอเพื่อการบริโภค ส่วนน้ำที่ใช้ในการอุปโภคนั้นมาจากประปาหมู่บ้าน ซึ่งมีการขุดสระน้ำขนาดใหญ่ใกล้กับบริเวณดอนเจ้าปู่

2) เกษตรกรรม

บ้านโนนสูงตั้งอยู่ในเขตโครงการพัฒนาลุ่มน้ำลำพะยังตอนบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร

บ้านกุดสิมและบ้านกุดต่อแก่น ทรงทราบถึงความเร่งด่วนยากลำบากในการประกอบอาชีพ เนื่องจากพื้นที่นี้ไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำ หน้าน้ำมีน้ำมาก น้ำแล้งห้วยลำพะยังแห้ง ได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้กรมชลประทานพิจารณาวางแผนโครงการและก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบน (ห้วยวังคำ) บ้านดงหมู ตำบลคุ้มเก่า บ้านนาวิ ตำบลสงเปลือย เพื่อช่วยเหลือราษฎรในพื้นที่ดังกล่าว ให้น้ำมาใช้ทำการเกษตรและอุปโภคบริโภคตลอดปี

ในปีพ.ศ.2538 ได้มีการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำริให้ขยายพื้นที่ส่งน้ำจากเดิมกรมชลประทานออกแบบไว้เป็นระบบคลองเปิด ซึ่งจะสามารถช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกได้ 2,500 ไร่ แต่ได้มีการเปลี่ยนเป็นระบบท่อฝังในดินซึ่งสามารถช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นเป็น 4,600 ไร่ พร้อมกันนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็มีพระราชดำริในการขุดสระน้ำประจำไร่นาตามแนวทฤษฎีใหม่ ซึ่งปัจจุบันขุดให้เกษตรกรไปแล้ว 109 สระ ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำริให้ก่อสร้างอุโมงค์ผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร มาส่งให้กับพื้นที่เพาะปลูกในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ของกรมป่าไม้น้อยที่สุด จึงได้เกิดโครงการอุโมงค์ผันน้ำห้วยไผ่ขึ้น (<http://www.kinnaree.net> , 28 กรกฎาคม 2551)

ภาพที่ 16 แสดงงานการจัดการน้ำตามโครงการพระราชดำริฯ

ที่มา : ผู้วิจัยถ่ายภาพเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2551

4.8.3 ป่าไผ่

ผืนป่าภูผาบักคี่มีเขตป่าของรัฐ ซึ่งได้ประกาศไว้ 2 แห่ง คือ

1) ป่าดงหมู (กฎกระทรวงฉบับที่ 68 พ.ศ. 2508) มีเนื้อที่ประมาณ 88,075 ไร่ อยู่ท้องที่อยู่ในท้องที่อำเภอเขาวงและกิ่งอำเภอนาคู มีเนื้อที่อนุรักษ์ประมาณ 85,825 ไร่ มีพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่ควรสงวนไว้เนื้อที่ประมาณ 394 ไร่ มีพื้นที่ป่าไม้ถาวร เนื้อที่ประมาณ 479 ไร่ รวมเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั้งหมด 86,698 ไร่ เป็นพื้นที่ที่มอบให้ ส.ป.ก. ดำเนินการ เนื้อที่ประมาณ 1,857 ไร่ ไม่มีหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนฯ ป่าดงหมู (<http://www.rakbankerd.com>, 17 สิงหาคม 2551)

2) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูผาสีฐาน อยู่ในเขตท้องที่อำเภอภูผาสีฐานและเขาวง มีเนื้อที่ประมาณ 28,125 ไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงด้านแย้และป่าดงหมู

ในรอบหนึ่งปีชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งการเก็บหาของป่าเพื่อนำมาใช้เป็นอาหาร ยาสมุนไพรและเป็นที่อยู่อาศัย พร้อมทั้งการใช้เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์เช่น วัวและควาย สิ่งที่ได้ในป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักหวาน หวาย ไช้ผด เป็นต้น ส่วนใหญ่ของป่าที่หาได้จะนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อแล้วนำไปส่งตลาด

ภาพที่ 17 แสดงเห็ดชนิดต่างๆที่เกิดในพื้นที่ป่า

เห็ดตะไกร

เห็ดตาโล่

เห็ดไก

เห็ดก่อ

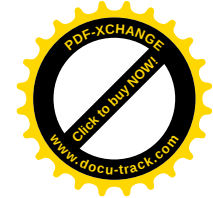
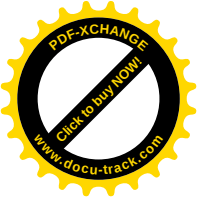

เห็ดผึ้งขม

เห็ดห้าฟัน

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย จากการไปเก็บเห็ดในป่าและนำไปขายที่ตลาด

บทที่ 5

รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง

การศึกษาวิจัยและการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ” โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนบ้านโนนสูง ด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการด้านความเชื่อและภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าภูบักดีของคนผู้ไทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษาสาเหตุปัจจัยและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวผู้ไทบ้านโนนสูงต่อการอนุรักษ์ป่า 4) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีร่วมกันของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตามกรอบแนวคิดที่ว่าพัฒนาการจัดการป่าของคนผู้ไทบ้านโนนสูงจะเกิดรูปแบบในอนาคตได้ต้องมีการศึกษาสาเหตุและปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อพัฒนาการและนำไปสู่รูปแบบการจัดการป่าที่ยั่งยืนได้

จากกระบวนการศึกษาข้อมูลร่วมกับชุมชนซึ่งมีระยะเวลาในการศึกษาข้อมูลพร้อมการปฏิบัติการร่วมกับพื้นที่ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2551 ถึงเดือนมิถุนายน 2552 สามารถนำเสนอผลการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดี ระหว่าง พ.ศ. 2448 –2552 ตามเนื้อหา ดังนี้คือ

5.1 การศึกษาความเป็นมาของพื้นที่ซึ่งอ้างอิงจากเรื่องเล่า ตำนาน นิทานและประสบการณ์ที่มีความแตกต่างหลากหลายจากกลุ่มผู้รู้ เพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวตั้งแต่อดีตก่อนการตั้งชุมชน

5.2 การศึกษาพัฒนาการรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีระหว่างปี 2448 –2500

5.3 การเปลี่ยนแปลงชุมชนกับการจัดการป่าภูบักดี โดยแบ่งช่วงของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 2 ช่วง คือ 1) รูปแบบการจัดการป่าภูบักดี ระหว่างปี 2500 –2525 และ 2) รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีระหว่างปี 2526 -2552

5.1 ความเป็นมาของชุมชนโนนสูง

ในการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชุมชนโนนสูงนั้น เริ่มต้นจากการสืบค้นความเป็นมาของชุมชนโนนสูงเพื่อทำความเข้าใจการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยเบื้องต้นทีมวิจัยชุมชนร่วมกับผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลเบื้องต้น ที่นำมาใช้ในการค้นหาผู้รู้ที่สามารถทบทวนเรื่องเล่าและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของชุมชนโนนสูง โดยผู้อาวุโสหลักที่มีส่วนในการให้ข้อมูลความเป็นมาของชุมชนตั้งแต่ก่อนการตั้งหมู่บ้าน ได้แก่ คุณตาทองสุญญ์ กุลสร, คุณตาลินทอง ชันศรีศรี, คุณตาเห็ด ศรีหาตา, คุณตาหาญ สี

หาคา และคุณตาสนแพง ศรีหาคา ซึ่งทีมวิจัยได้สืบค้นเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน โนนสูงตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานจากเรื่องเล่าดังนี้

ป่าดงหมูในอดีตนั้นขึ้นชื่อว่าเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีสภาพป่าเหมาะสำหรับเลี้ยงวัวและควายของชาวบ้านกุดบอด พร้อมกับเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านที่เข้าปาล่าสัตว์ แต่การที่ชุมชนจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ป่านั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากมีความเชื่อในเรื่องภูติและเทวดาอาศัยอยู่ในป่าและต้นไม้ โดยมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นในการสร้างชุมชนใหม่ของคนผู้ไทบ้านโนนสูงจากคุณตาลินทอง ชันศรีไว้ว่า

“...เจ้าพระจารย์ เป็นชาวผู้ไทที่มีความมั่นใจไม่เคยกลัวในภูติผีปีศาจหรืออันตรายใดๆ เจ้าพระจารย์ได้เดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่อหาที่ทำกิน จนกระทั่งมาถึงป่าดงหมูซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีหมูป่าอาศัยอยู่มาก จึงได้ทำการสร้างหอเจ้าปู่ในพื้นที่ตอนกลางป่าก่อนที่จะลงมือถากถางป่าเพื่อปลูกอ้อย ปลูกฝ้าย เลี้ยงสัตว์และสร้างเพิงพักชั่วคราวเพื่ออาศัยในการทำกิน อยู่มาได้ไม่นานก็ได้ย้ายที่ทำกิน ไปอยู่บริเวณหนองเตาไหหรือบริเวณบ้านกุดบอดในปัจจุบัน ”

(คุณตาลินทอง ชันศรี วันที่ 1 กันยายน 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

ภาพที่ 18 คุณตาลินทอง ชันศรี อายุ 77 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านดงหมู หมู่ 11 เป็นผู้อาวุโสรุ่นแรกที่มาใช้ชีวิตวัยเด็กในหมู่บ้านดงหมู

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับการถากป่าโดยมีเจ้าพระจารย์ที่มีความสามารถในด้านไสยศาสตร์เป็นผู้ที่เข้ามาทำพิธีขอพื้นที่ทำกินจากเจ้าป่าและได้สร้างหอเจ้าปู่ไว้เพื่อกู้คุ้มครองในพื้นที่กลางป่า เมื่อได้มาทำกินไม่นานก็ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นและปล่อยที่ดินที่มีการถากถางทิ้งไว้ ต่อมาเมื่อชาวบ้านที่อยู่บริเวณบ้านกุดบอดได้นำสัตว์เลี้ยง เช่น วัวและควายมาเลี้ยงบริเวณนี้ แต่การนำสัตว์มาเลี้ยงในบริเวณที่ห่างไกลที่อยู่อาศัยทำให้ลำบากในการเดินทางไปกลับทุกวัน ดังนั้นจึงมีชาวบ้านบางกลุ่มจึงเริ่มมีการสร้างที่พักถาวรขึ้นพร้อมกับมีผู้ที่เข้ามาจับจองที่ดิน ในช่วงแรกมีตาเบน กุลสร, ตาสม สกุลสุธาและ

ตาอยู่ (ไม่ทราบนามสกุล) มาตั้งบ้านเพื่อทำมาหากินอย่างถาวร ต่อมาได้มีผู้อพยพเข้ามาเพิ่มเติมอีก 9 ครัวเรือน ประมาณ พ.ศ.2448 ยังมีการจับจองพื้นที่เพื่อสร้างที่พักและที่ดินทำกินอยู่ห่างไกลและกระจายอยู่ตามพื้นที่หมู่บ้านโนนสวรรค์ บ้านดงหมู และบ้านโนนสูงในปัจจุบัน (นายหาญ ศรีหาคา, 26 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล) สอดคล้องกับเรื่องเล่าของคุณตาเห็ด ศรีหาคาและคุณตาทองสุขกุล ที่ได้กล่าวถึงการมาตั้งบ้านเรือนในระยะแรกที่เริ่มต้นจากกลุ่มคนบ้านกุดบอด ไว้ว่า

“ผู้ที่เข้ามาทำอะไรในช่วงแรกคือ เจ้าพระจารย์ทำให้ต้นไม้ใหญ่บางส่วนถูกตัดไป เมื่อป่าลดความหนาที่บลง จึงได้มีผู้มาจับจองทำสวนทำไร่ตั้งบ้านและสร้างคอกควายไว้ ณ บริเวณนี้”

(คุณตาเห็ด ศรีหาคา 2 สิงหาคม 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

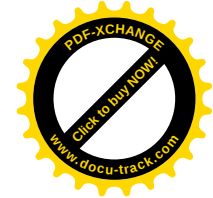
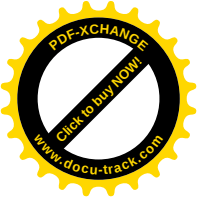
ภาพที่ 19 คุณตาทองสุขกุล อายุ 79 ปี อยู่บ้านดงหมู หมู่ 11 เป็นผู้อาวุโสที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์และเป็นพ่อล่าม* ให้กับสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชน

“เมื่อก่อนนี้คนดงหมูยังอยู่บ้านกุดบอด ตำบลสงเปือย กะไล้งมาเล้ง แลวมิน่า เมื่อนั้นมิได้ย้ายมาปูเ็น ช้างห้วยมา มิใช่ไม้น้อยๆ ไร่ข้าว ป่ายังใหญ่ หมูป่ากะมิได้ฮึด เอ็ดนากะได้กิน มิได้ฮึดแนวกินได้ ป่ามีเทิงเสอ ล้าง โพะมาอยู่ นี่ตอนน้อย พ่อกะแม่พามาเล้งโงเล้งควาย ป่ามันหนา เสอกะมิได้ฮึด มาเล้งมือเข้า ยามแลงกะไล่มื่อ โพะกะเมะมาถางแล้วปลูกตูปไว้ ยามเอ็ดนากะนอนนี้ มิได้ต้อนโงเมอกุดบอด อยู่เหิงละกะชวนหมู่มายู่น่า มีคนมาอยู่สามสี่ครัว แล้วกะหลายเหิงจนทุกเมื่อนี้ ตะกี้หัวบ้านท้ายบ้านอยู่ไกลกัน ฮ้องหากะมิได้ยินเสง สิต้องเทวไปหากันเอา มีเรื่องพะเลอได้เอนเดียวกะไปโนนบ้านเหนอโพน”

(คุณตาทองสุขกุล อายุ 79 ปี ผู้ให้ข้อมูล: 23 กรกฎาคม 2551)

* พ่อล่าม หมายถึง บุคคลที่ไม่ใช่คนในสายตระกูลเดียวกันกับคู่บ่าวสาวที่จะมีการแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่ เป็นกุศโลบายทางด้านการปกครองเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมเมื่อชีวิตครอบครัวมีปัญหาขัดแย้งเกิดขึ้น โดยจะมีทั้งพ่อล่ามและแม่ล่ามที่คอยแนะนำกับชีวิตคู่

คุณตาทองสุขเป็นคนกลุ่มแรกที่ย้ายมาอยู่บ้านดงหมู ซึ่งได้ย้ายตามบิดามารดาจากบ้านกุดบอดเพื่อมาเลี้ยงวัวบริเวณป่ากุดดงหมูและต่อมาได้สร้างบ้านขึ้นอย่างถาวรในบริเวณดงหมู ตาทองสุขเล่าถึงที่มาของบ้านโนนสูงว่าเป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านดงหมู เนื่องจากเป็นป่าที่มีหมู่ป่าอาศัยอยู่มากมายและเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ ทำให้มีการตั้งชื่อพื้นที่ป่าโดยอ้างอิงจากแหล่งที่ตั้งคือ “กุดดงหมู” ก่อนที่จะมีการก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการพื้นที่บริเวณบ้านโนนสูงยังเป็นป่าผืนใหญ่ติดกับเทือกเขาภูพานตอนล่าง ลักษณะเป็นดงที่มีต้นไม้ใหญ่พร้อมกับมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากมาย เช่น กวาง ช้าง เสือ ลิง นก กระต่ายและสัตว์อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่แถบการตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันเคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหมู่ป่า ประกอบกับมีหนองน้ำกลางป่าซึ่งมีน้ำขังตลอดปี คือ หนองแคน โดยการเรียกตามสภาพของพื้นที่รอบหนองน้ำที่มีต้นแคนหรือต้นตะเคียนขึ้นอยู่โดยรอบและยังเชื่อกันว่าในป่าแห่งนี้มีผีसाงเทวดาสถิตอยู่ ผู้คนจากบ้านกุดบอดได้นำสัตว์เลี้ยงมาปล่อยบริเวณนี้ทุกวัน เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีอาหารสมบูรณ์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณตาทองสุขที่เล่าถึงการเข้ามาอยู่ในบ้านดงหมูครั้งแรก โดยก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่นี่ ตาทองสุขยังมีบ้านอยู่ที่บ้านกุดบอดตำบลงเปือย ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับตำบลคุ้มเก่าในปัจจุบัน ครั้งแรกที่มาเป็นการนำวัวมาเลี้ยงในฤดูแล้ง เมื่อต้องด้อนวัวมาเลี้ยงทุกวันทำให้เกิดการจับจองพื้นที่เพื่อการทำนา ในสมัยพ่อและแม่ของตาทองสุขเริ่มมีการถางป่าโดยมีการจับจองพื้นที่ไว้อย่างถาวรเพื่อสร้างบ้านเรือนของตนเอง ซึ่งกลุ่มคนในพื้นที่แถบนี้เป็นเครือญาติกันถึง 4 หมู่บ้าน โดยมีหมู่บ้านหลักคือบ้านดงหมู หมู่ที่ 11 และมีการตั้งบ้านเรือนมาตั้งแต่ก่อนปี 2448

โดยสอดคล้องกับการจัดเวทีระดมข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของทีมวิจัยเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ.2551 ที่มีข้อมูลว่าก่อนจะตั้งบ้านเรือนถาวรในพื้นที่ป่าดงหมู ชาวบ้านได้เดินทางมาทำนาโดยข้ามห้วยน้ำยังมาทางทิศเหนือเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีลำห้วยหลายสายไหลผ่านพื้นที่ที่สามารถทำนาได้และมีที่เนินสูงน้ำท่วมไม่ถึง ทำให้เหมาะแก่การนำวัว ควายมาเลี้ยง ที่นาส่วนใหญ่อยู่บริเวณหนองสะโดและกุดดงหมู ชาวบ้านที่มาจากกุดบอดจะต้องข้ามลำห้วยบริเวณโขลงเลย มาบริเวณดงหมู(บ้านโนนสวรรค์ในปัจจุบัน)ตามทางควายผ่านนาดอนเจ้าปู่ถึงนาหนองสะโด การเข้าใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกในฤดูทำนาเป็นประจำทุกปีส่งผลให้มีผู้มาถางป่าไม้เพื่อทำสวนและปลูกพืชเพื่อยังชีพ และมีการทำไร่บริเวณภูเขาเพื่อเป็นสวนสำหรับปลูกฝ้าย คราม ปลูกพริกและพืชผักที่สามารถเก็บไว้รับประทานตลอดทั้งปี

ภาพที่ 20 แสดงการเขียนผังการย้ายถิ่นฐานเพื่อตั้งบ้านเรือนโดยเริ่มตั้งแต่ปี 2448 เป็นต้นมา

ที่มา : จากเวทีระดมข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนวันที่ 7 สิงหาคม 2551 ณ ศาลาการเปรียญ วัดโพธิ์ไทร

การสรุปจากเวทีระดมข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนโนนสูง วันที่ 7 สิงหาคม 2551 โดยการเขียนภาพพัฒนาการในการย้ายถิ่นฐานจากบ้านกุดบดมาอยู่บริเวณบ้านดงหมูก่อนที่จะมีการตั้งหมู่บ้านถาวร ในขณะนั้นยังคงมีสภาพเป็นป่าสมบูรณ์และจะมีการค้นพบวัดเก่าซึ่งมีใบเสมาอยู่บริเวณป่าใกล้กับหนองน้ำ นอกจากนี้ยังพบว่าการตั้งบ้านบริเวณหนองน้ำเดิมที่เรียกว่า “หนองแคน” ในเขตป่าดงหมูกยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนผู้ไทบ้านโนนสูง เมื่อมีการตั้งบ้านเรือนมากขึ้นและสมาชิกในชุมชนเพิ่มขึ้นจึงมีการขยายพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ทำกินออกไปจนกลายเป็นเขตชุมชนในปัจจุบัน

ภาพที่ 21 แสดง “ตอไม้แคน” หรือไม้ตะเคียน ซึ่งในอดีตถือเป็นจุดสำคัญในการรวมคนในหมู่บ้าน

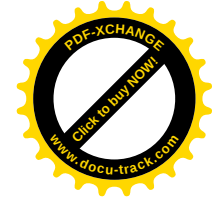
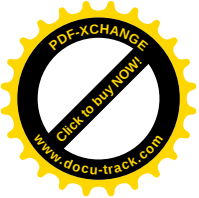
ที่มา : ถ่ายภาพวันที่ 24 กรกฎาคม 2551 โดยผู้วิจัย จากการให้ข้อมูลของดาทองสุญ กุลศร

ภาพตอของต้นไม้แคนหรือไม้ตะเคียน เป็นไม้ขนาดใหญ่ในอดีตและมีมาก่อนการตั้งหมู่บ้าน โดยเมื่อมีการตั้งหมู่บ้าน ต้นไม้แคนนี้เป็นจุดที่ชาวบ้านเรียกว่า “โนนบ้านเหนือ” ซึ่งดาทองสุญ บอกเล่าว่า ในสมัยก่อนจะเป็นที่รวมคนในหมู่บ้านเมื่อมีการประชุมร่วมกัน แต่จำไม่ได้ว่ามีการตัดต้นไม้ต้นนี้ตั้งแต่ตอนไหน เนื่องจากต้นไม้อยู่กลางหมู่บ้านและอยู่ในที่ส่วนบุคคล ทำให้ไม่มีข้อสังเกตเพิ่มเติม

ภาพที่ 22 การสรุปข้อมูลการศึกษาประวัติชุมชนจากกลุ่มผู้อาวุโสร่วมกับทีมวิจัย โดยนายอนุรัก ศรีอุ่น เป็นผู้นำเสนอ

ที่มา : การประชุมทีมวิจัยเพื่อสรุปข้อมูลประวัติชุมชนร่วมกันในทีมวิจัย วันที่ 3 กันยายน 2551 ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนสูง หมู่ที่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

จากข้อสรุปร่วมกันของทีมวิจัยเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนโนนสูงในเวทีสรุปข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนโดยทีมวิจัยเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2551 โดยนายอนุรัก ศรีอุ้นผู้รวบรวมและสรุปความเป็นมาของชุมชนโนนสูงไว้ว่า ที่มาของชื่อบ้านโนนสูง คือ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณเนินที่สูง ดังนั้นจึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านตามลักษณะพื้นที่ และก่อนที่จะมีการตั้งบ้านโนนสูงนั้นมีบ้านดงหมูเป็นบ้านหลัก เรื่องเล่าจากผู้อาวุโสของชุมชนสอดคล้องกันในเรื่องความเชื่อที่ว่าก่อนที่จะมีการตั้งชุมชนดงหมูหรือโนนสูงนั้น ได้มีเจ้าพระจารย์หรือผู้ที่มีเวทมนต์คาถามานุกเบิกพื้นที่ป่าดงหมูเพื่อใช้เป็นที่ทำกินของตนเอง โดยก่อนที่จะมีการถางป่านั้นได้มีการสร้างหอเจ้าปู่ไว้เพื่อบอกกล่าวถึงการมาขอใช้พื้นที่ป่าทำกินและเป็นความเชื่อที่ว่าผีบรรพบุรุษของคนผู้ไทจะได้ตามไปปกป้องคุ้มครองให้รอดพ้นจากอันตราย หลังจากได้ทำกินในพื้นที่ป่าดงหมูไม่นาน เจ้าพระจารย์ได้ย้ายที่ทำกินไปยังพื้นที่อื่นและปล่อยให้ดินให้ว่างเปล่า เมื่อชาวบ้านกุศบอดเห็นพื้นที่ป่ามีเส้นทางเข้าถึงและโล่งเตียนบางส่วนทำให้ชาวบ้านกุศบอดบางส่วนได้เข้ามาเลี้ยงสัตว์และจับจองพื้นที่ทำกินพร้อมกับการสร้างบ้านที่ถาวรในระยะต่อมาจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่

จากความเป็นมาของชุมชนโดยกลุ่มคนบ้านกุศบอดได้เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินและปลูกสร้างบ้านเรือนถาวรบริเวณชุมชนโนนสูงจนเกิดการขยายหมู่บ้านถึงปัจจุบัน เริ่มต้นด้วยความเชื่อในการเคารพบูชาที่คุ้มครองคนในชุมชน ทำให้คนบ้านโนนสูงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในระบบเครือญาติตามการสืบเชื้อสายของคนผู้ไทในชุมชนและยังคงยึดถือ ฮีต 12 กอง 14 เช่นเดียวกับคนไทยเชื้อสายอื่นๆ ในภาคอีสาน

การสรุปข้อมูลชุมชนในทีมวิจัยเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2551 พบว่าชุมชนโนนสูงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันคือ การเลี้ยงเจ้าปู่ในเดือนหก งานบุญดอกไม้นี้ในเดือนสี่ และพิธีกรรมเลี้ยงผี-ครอบผีเพื่อรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ซึ่งความเชื่อในการเคารพสิ่งเหนือธรรมชาตินี้ทำให้คนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจและสืบทอดพิธีกรรมร่วมกันใน 4 ชุมชน คือ ชุมชนโนนสูง ชุมชนดงหมู ชุมชนม่วงไข่และชุมชนโนนสวรรค์ นอกจากนี้ในชุมชนเองยังคงมีงานบุญประเพณีอื่นๆ ที่มีการปรับวิธีการให้สอดคล้องกับคนในชุมชน ได้แก่ ประเพณีเข้ากรรมของพระสงฆ์ในเดือนหนึ่งหรือสอง การจัดงานบุญกุ่มข้าวใหญ่ในเดือนสาม ประเพณีสงกรานต์ในเดือนห้า งานบุญซำฮะในเดือนเจ็ด ประเพณีเข้าพรรษาในเดือนแปด บุญห่อข้าวประดับดินในเดือนเก้า บุญข้าวสากเดือนสิบ บุญออกพรรษาเดือนสิบเอ็ด งานลอยกระทงและบุญกฐินในเดือนสิบสอง ซึ่งงานบุญเหล่านี้มีการประยุกต์ให้เข้ากับปัจจุบัน เช่น การมีหมอรา้งซึ่งมาแสดงในงานบุญหรือการประกวดนางนพมาศในงานลอยกระทง เป็นต้น

ภาพที่ 23 แสดงการประยุกต์งานบุญมหากรรมของชุมชนโนนสูง โดยมีการแสดงจากวงอี่เล็กโพนมา ร้องเพลงในงานพร้อมกับการจัดเวทีร่าย

ที่มา : ผู้วิจัยถ่ายภาพงานบุญมหากรรมชุมชนโนนสูง วันที่ 16 –17 ตุลาคม 2551 ณ วัดโพธิ์ ไทร บ้านโนนสูง

5.2 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของบ้านโนนสูง ตั้งแต่ปี 2448 - 2552

ในการศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูง โดยการศึกษาความเป็นมาของชุมชน พบว่า ชุมชนโนนสูงมีการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนเพื่อเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน โดยกลุ่มที่เข้ามาจับจองพื้นที่ในระยะแรกเป็นกลุ่มไทจากบ้านกุดบอดที่เข้ามาเลี้ยงสัตว์ในบริเวณป่าดงหมูเป็นประจำ จนกระทั่งได้มีการจับจองที่ดินเพื่อปลูกสร้างบ้านอย่างถาวรพร้อมกับการถางป่าเพื่อให้เป็นที่ดินสำหรับทำกิน เมื่อมีการเพิ่มขึ้นของประชากรจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ทำให้เกิดการปกครองชุมชนเป็นหมู่บ้านและได้มีการแยกหมู่บ้านโนนสูงออกจากบ้านดงหมูตามลำดับที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จากการสรุปข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีโดยทีมวิจัยชุมชนร่วมกับผู้วิจัยในวันที่ 16 พฤษภาคม 2552 ได้มีการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งส่งผลต่อการจัดการป่าภูบักดี โดยมีข้อสรุปร่วมกันในการแบ่งพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่มีปัจจัยมากระทบต่อรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีได้ดังนี้

5.2.1 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีแบบดั้งเดิม พ.ศ. 2448 –2463

การศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีเป็นการอธิบายลักษณะในการพึ่งพาป่าของชุมชนบ้านโนนสูงตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน โดยทีมวิจัยได้ศึกษาจากความเป็นมาของชุมชนที่เริ่มต้นจากการย้ายถิ่นฐานเพื่อหาที่ทำกินถาวรของชุมชนไทจากบ้านกุดบอดมายังบริเวณป่าดงหมู เพื่อให้เห็นพัฒนาการ

ของชุมชนโนนสูง ซึ่งอ้างอิงจากเรื่องเล่าหรือตำนานที่เกี่ยวข้องกับคนในพื้นที่ป่าดงหมู พร้อมกับการใช้เวทีศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในการตรวจสอบข้อมูลชุมชนร่วมกันของกลุ่มผู้อาวุโส และการสัมภาษณ์ข้อมูลจากกลุ่มผู้รู้ถึงความเป็นมาของชุมชนในด้านการปกครอง ลักษณะการพึ่งพาป่าภูมิภคิของคนบ้านโนนสูง ตลอดจนถึงการจัดสรรพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบนิเวศของคนผู้ไทบ้านโนนสูง

5.2.1.1 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

จากการรวบรวมข้อมูลทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากกลุ่มผู้รู้ในชุมชนโนนสูงพบว่า การตั้งหมู่บ้านเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยของคนผู้ไทในอดีตนั้นได้มีการเลือกพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ โดยครั้งแรกชาวบ้านโนนสูงเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยและตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณกุดบ่อหรือกุดบอด การอยู่ใกล้แหล่งน้ำกลับทำให้เกิดโรคระบาดและมีคนตายเป็นจำนวนมากจากโรคท้องร่วง จึงเป็นผลให้มีการอพยพเพื่อสร้างบ้านเรือนแห่งใหม่อีกครั้ง โดยบางกลุ่มได้ไปตั้งบ้านอยู่ที่บริเวณหนองแสง ซึ่งบริเวณนี้เป็นแหล่งที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ทำให้สามารถสร้างบ้านเรือนและตั้งเป็นชุมชนได้และเรียกว่าบ้านหนองแสงในปัจจุบัน ต่อมาสมาชิกในชุมชนบางส่วนได้อพยพกลับไปตั้งบ้านบริเวณบ้านกุดบอดเพื่อไปทำกินอีกครั้ง(นายประถม ศรีหาคา, วันที่ 7 สิงหาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

ในขณะเดียวกันมีเรื่องเล่าว่า เจ้าพระจารย์เป็นชาวผู้ไทที่เชื่อมั่นในตนเอง มีวิชาอาคมแก่กล้าและไม่เคยกลัวในภูตผีปีศาจหรืออันตรายใดๆ ได้เดินทางไปในที่ต่างๆ จนกระทั่งมาถึงป่าดงหมู ซึ่งเป็นบริเวณที่มีหมู่ป่าอาศัยอยู่มาก จึงได้ทำการแผ้วถางป่า ทำไร่ไถ่ ปลูกฝ้าย เลี้ยงสัตว์และสร้างกระท่อมไว้เพื่ออาศัย สภาพพื้นที่ดั้งเดิมบริเวณบ้านโนนสูงเมื่อประมาณปี 2448 ยังคงเป็นป่าดงดิบมีไม้หนาทึบและมีสัตว์ป่าอยู่ในพื้นที่มากมาย เช่น นกแร้ง หมูป่า ไก่ป่า ช้าง เก้ง เสือ เป็นต้น ในพื้นที่ป่าที่รกทึบนั้นคนผู้ไทมีความเชื่อว่าอาจไม่ได้เนื่องจากมีผีอาศัยอยู่ในป่า จนกระทั่งเจ้าพระจารย์ได้ย้ายที่ทำกินไปอยู่บริเวณหนองเตาไหหรือบ้านกุดบอดในปัจจุบัน ทำให้พื้นที่บริเวณดงหมูเป็นที่ว่างเปล่าบริเวณที่เคยเข้าไปแผ้วถางป่ากลายเป็นที่โล่ง(นายสนแพง ศรีหาคา วันที่ 2 สิงหาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

เนื่องจากคนผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่กันแบบสงบเรียบง่าย ประกอบกับมีความเคารพและเชื่อในเรื่องวิญญาณ ภูตผีตามแหล่งต่างๆ ทั้งผีป่า ผีนา ผีน้ำ ทำให้เกิดความเชื่อว่าหากไปอยู่ที่ใดจะต้องมีการขอใช้พื้นที่จากภูตผีหรือวิญญาณเสียก่อน การตั้งบ้านเรือนในสมัยก่อนจึงต้องอยู่กันเป็นกลุ่มเพื่อความปลอดภัย และหากจะต้องย้ายหมู่บ้านหรือสร้างเมืองนั้น จะต้องมีการตั้งห่อทะหลาเมืองหรือมเหศักดิ์หลักบ้านไว้กลางพื้นที่ป่าเสียก่อนเพื่อคุ้มครองให้เกิดการอยู่เย็นเป็นสุขของตนเอง โดยลำดับขั้นความสำคัญของผีผู้คุ้มครองนั้นคือ มเหศักดิ์ เป็นผีชั้นผู้ใหญ่และเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด

การตั้งหอมเหล็กดีจะอยู่ที่ศูนย์กลางเมืองที่มีคนผู้ไทอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก รองลงมาคือทะเลาเมืองที่เป็นผู้มีอำนาจรองในการดูแลรักษาคนผู้ไท และสุดท้ายคือหอเจ้าปู่ซึ่งเป็นผู้คุ้มครองคนในหมู่บ้าน ซึ่งบ้านโนนสูงต้องทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าบ้านหรือเจ้าปู่ในวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 6 ของทุกปี โดยทำพิธีหลังจากมีการเลี้ยงผีเจ้าเมืองแล้ว (ตาลินทอง ชันศรีศรี, วันที่ 1 กันยายน 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

“...เมื่อแรกตั้งบ้านนี้ แต่ละคนได้มาจับจองที่ดินห่างกันจนมีที่ว่าง เพื่อใช้ปลูกผักสวนครัวเช่น ฝรั่ง แตงโม แตงกวา ไปตามความพอใจของแต่ละคน”

(ดาทองสุญ กุลสร, วันที่ 24 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

“...การตั้งบ้านโนนสูงตอนแรก มีการซื้อไม้จากภูบักคิมมาเอ็ดเฮิน แลป่าไม้ตะกั่วก็ยังมี ผลเอะได้เฮินกะไปตัดมาขอ เอามาได้ทั้งเสากลมแบบไม้เม็ดคันแลเสาเหลี่ยม ยกสูง มีชาน เสาไม้แป้นแลเจาะเสาเพื่อตอกถั่วหรือตะปูตอก เน้นโลดล่ายโซยงาม สมัยก่อนนี้เอาไม้กลมมาเอ็ดเสา 9 ต้น ได้ข้างสอ ข้างพาดกลมแขวงเอ็ดจากไม้ฮวก แป้นไม้ไผ่ผ่าแปง หลังคามุงหญ้าคาหญ้าแฝก ใช้ตอกไม้ลิ้มเครือเขามัด บันไดใช้ 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้นเท่านั้น”

(ตากอ โคตรพัฒน์, วันที่ 20 กันยายน 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

“...เสาเรือนตั้งฝั่งดินสองสอก น้ำบังอิงย้ายเป็นห้อง ปองฝาล้อมแอบหัวทอดแป้นไม้ หญ้าใส่เอ็ง ทั้งทั้งสามห้อง (แล้วจึงแต่งงาน..)”

(ตาสนแพง ศรีหาคา, วันที่ 2 สิงหาคม 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้โดยทีมวิจัยชุมชนถึงลักษณะการตั้งบ้านเรือนของคนผู้ไทบริเวณหมู่บ้านคงหมเมื่อประมาณปี 2448 พบว่า คนผู้ไทจากบริเวณบ้านกุดบอด ตำบลสงเปลือยได้ค่อยๆ อพยพย้ายถิ่นฐานไปสร้างบ้านเรือนใหม่ใกล้กับบริเวณกุดคงหม และได้มีการจับจองพื้นที่บริเวณบ้านคงหมในปัจจุบันเพื่อเป็นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์และทำนาของตนเอง สภาพพื้นที่เพื่อใช้ตั้งบ้านเรือนยังคงเป็นป่าหนาทึบและเมื่อชาวบ้านจากบ้านกุดบอดได้เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน โดยมีการเลือกพื้นที่ในการสร้างบ้านที่ขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละคน ทำให้เลือกพื้นที่ห่างไกลกันเพื่อให้มีที่ดินสำหรับทำกินใกล้บ้านได้ จากความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติส่งผลให้คนผู้ไทในอดีตมีที่ดินเพียงเพื่ออยู่อาศัยและทำกินเล็กน้อย การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดินเป็นเพียงการปลูกผักสวนครัว ทำนา เลี้ยงวัว และยังคงวิธีการเข้าป่าเพื่อเก็บหาของป่าและถ่านป่าบริเวณจะราบภู* เพื่อทำการปลูกฝ้ายไว้ใช้สำหรับการทอผ้าทำเครื่องนุ่งห่มและเป็นผ้าห่มในฤดูหนาวเท่านั้น เมื่อจะสร้างบ้านนั้นได้ไปเอาไม้จากป่าภูบักคิมเพื่อมาสร้างบ้าน ลักษณะของการสร้างบ้านนั้นมีการใช้ไม้ทั้งต้นเพื่อทำเสาบ้าน มีทั้งเสากลม

* จะราบภู หมายถึง เชิงเขาหรือที่ดินที่ติดกับภูเขาเลขขึ้น ไปบนที่สูงมีลักษณะลาดเอียง

เสาเหลี่ยม ยกสูง มีชาน และใช้การตอกลิ้มไม้เพื่อยึดให้เป็นไม้อยู่กับเสา ใช้การมุงหลังคาด้วยหญ้าคาหรือหญ้าแฝก ข้างฝาบ้านทำจากไม้ไผ่ มีการทำบันไดตั้งแต่ 3 ชั้น 5 ชั้น และ 7 ชั้น ดังภาพนี้

ภาพที่ 24 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดีด้วยการใช้วัสดุที่มีในป่ามาสร้างบ้าน ซึ่งรูปแบบบ้านเป็นบ้านไม้เสา 9 ต้น บันได 5 ชั้น หลังคามุงด้วยหญ้าคา และฝาบ้านทำจากไม้ไผ่สานขัดแตะ มีการเปิดช่องสำหรับเป็นหน้าต่างเรียก ป่องเยียม

ที่มา : ผู้วิจัยร่วมกับทีมวิจัยเด็กสัมภาษณ์ผู้รู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดีในอดีต ซึ่งมีการนำไม้จากป่าภูบักดีมาใช้ในการสร้างบ้าน โดยได้ถ่ายภาพบ้านนายกอ โคตรพัฒน์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2551

จากลักษณะการตั้งบ้านเรือนของคนผู้ไทบ้านโนนสูงในช่วงการตั้งบ้านปี 2448 นี้เป็นการตั้งบ้านในรูปแบบการกระจายตามพื้นที่ที่ผู้ย้ายมาพอใจ ซึ่งกลุ่มที่ย้ายมาตั้งบ้านในระยะแรกนี้เพื่อมาเลี้ยงสัตว์และหาที่ทำกินที่เหมาะสม เนื่องจากมีการเลี้ยงวัวเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่ถาวรบริเวณป่าดงหมู การก่อสร้างบ้านจึงเป็นการใช้ประโยชน์จากไม้บริเวณป่าภูบักดีเป็นหลัก และการตั้งบ้านในยุคนี้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของกลุ่มคนภายในชุมชนช่วยเหลือกันตามลักษณะทางวัฒนธรรมและระบบเครือญาติดังจะกล่าวต่อไป

5.2.1.2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

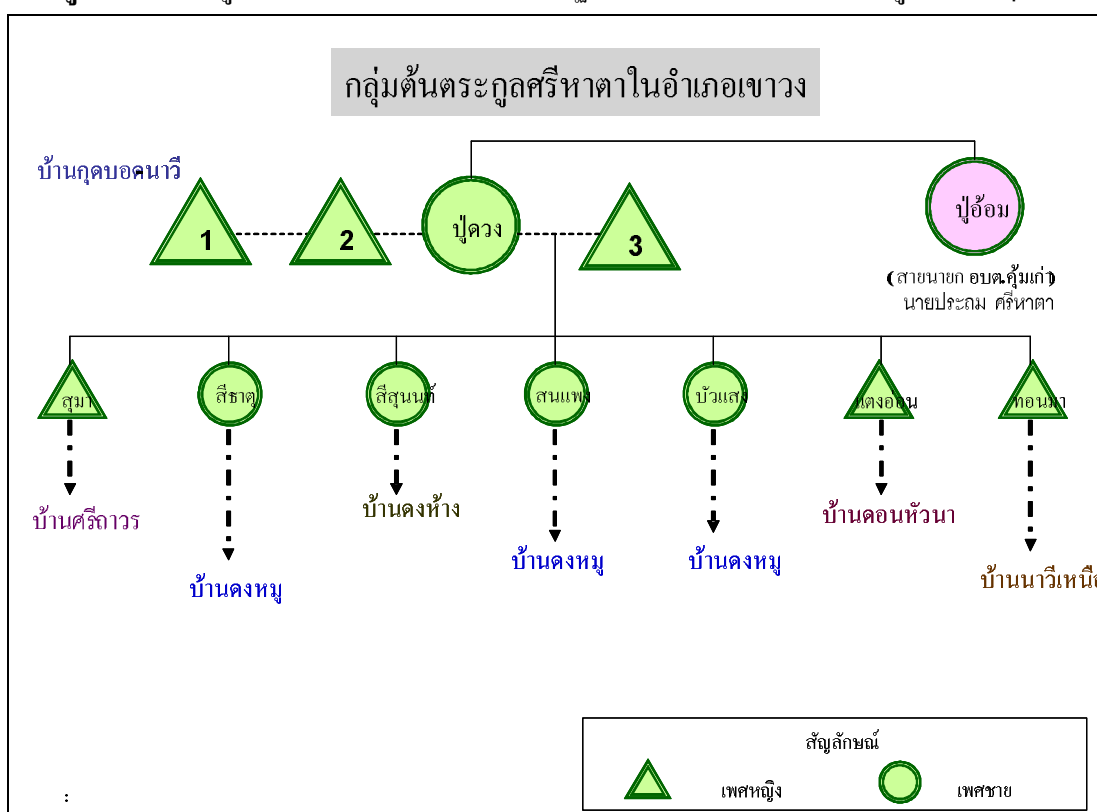
จากการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนบ้านโนนสูงโดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้อาวุโสที่เล่าถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนบ้านโนนสูงในช่วงปี 2448 — 2463 พบว่า คนผู้ไทบ้านโนนสูงมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ โดยเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากบ้านกุดบอดและมาตั้งบ้านอยู่ด้วยกัน

บริเวณกุดดงหมู นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มแล้ว ผู้ที่อพยพมายังมีความสัมพันธ์ในแบบเครือญาติกับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ที่บ้านกุดบอดเดิม จากการศึกษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการปกครองชุมชน สามารถแสดงให้เห็นการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนจากบ้านกุดบอดนาวิที่เข้ามาอยู่บริเวณบ้านดงหมูและหมู่บ้านอื่นๆ พร้อมทั้งความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโนนสูง จากการบอกเล่าในทีมวิจัยถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโนนสูงไว้ว่า

“...คนในหมู่บ้านโนนสูงกับบ้านดงหมูเราเป็นพี่น้องสืบสายตระกูลเดียวกัน คือ ศรีหาคา และเป็นตระกูลที่มีมากที่สุดหมู่บ้านนี้ เป็นพี่น้องที่อยู่กันมาตั้งแต่เป็นหมู่บ้าน...”

(นายพิมพ์ ศรีหาคา, วันที่ 26 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

แผนภูมิ 11 ผังตระกูลศรีหาคาที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อไปตั้งบ้านเรือนยังหมู่บ้านต่างๆ

ที่มา : ผู้วิจัย, นายพัฒนา ศรีหาคา และกลุ่มเด็ก ได้สัมภาษณ์คุณตาสนแพง ศรีหาคาและเขียนแผนผังเครือญาติของตระกูลศรีหาคาที่มีการย้ายถิ่นฐานจากบ้านกุดบอดเพื่อไปตั้งบ้านเรือนที่หมู่บ้านต่างๆ ในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2551

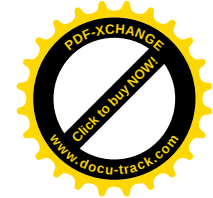
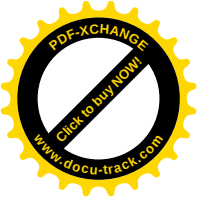
จากโครงสร้างสายตระกูลศรีหาคา พบว่าในสายของปู่ดวงซึ่งมีภรรยา 3 คน และในสายของภรรยาคนที่ 3 โดยมีลูก 7 คนและแยกย้ายกันอยู่ในหมู่บ้านต่างๆ ในเขตอำเภอเขาวงและอำเภอดง

หลวง โดยคุณตาสนแพง ศรีหาคา ได้มาอยู่บริเวณกุดคงหมูพร้อมกับบิดาคือปู่ดวง ศรีหาคาตั้งแต่ยังจำความไม่ได้ เป็นการมาบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อหาที่ทำกินใหม่ โดยพื้นที่ทำกินเดิมในหมู่บ้านกุดบอดนั้นไม่เพียงพอ เนื่องจากปู่ดวงมีลูกหลายคน ประกอบกับมีความต้องการในการหาที่ทำกินใหม่ที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงวัว ทำให้ย้ายมาอยู่กุดคงหมู(ตาสนแพง ศรีหาคา, วันที่ 22 พฤศจิกายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

ต่อมาเมื่อมีผู้เข้ามาอาศัยในพื้นที่ทำกินมากขึ้นโดยกลุ่มหลัก คือ ตาศิล ศรีหาคา, ตาโกติ จันศรี, ตาเบน กุลสร, ตาจันทร์, ตาใหม่ (ไม่ทราบนามสกุล) ตาแก้ว (ไม่ทราบนามสกุล) ตาฮู้ (ไม่ทราบนามสกุล), ตาแดง (ไม่ทราบนามสกุล) ตาส่ง่า สุนธะและในช่วงนั้นตาสม สกุลสุธา ผู้มีฐานะเป็นปราชญ์หรือผู้นำทางวัฒนธรรมประเพณี พร้อมกับมีบทบาทสำคัญในการประชุมชาวบ้านเพื่อจัดงานด้านวัฒนธรรม โดยการชักชวนชาวบ้านด้วยวิธีการไปเรียกให้สมาชิกในหมู่บ้านแต่ละหลังให้มาประชุมพร้อมกันทุกครั้งที่ต้นแคนใหญ่ใกล้กับหนองแคน ซึ่งมติที่ประชุมจะใช้การปรบมือเป็นการออกเสียง และต่อมาได้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการโดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือผู้ใหญ่คำ ศรีอ่อน เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ต่อมาคือผู้ใหญ่ม้อย ศรีอ่อน ซึ่งเป็นบุตรชายนายคำ มารับช่วงการเป็นผู้ใหญ่บ้าน(ตาทองสุก กุลสร, วันที่ 23 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล) ซึ่งการรวมกันเป็นหมู่บ้านคงหมูในระยะแรกมีการปกครองที่ขึ้นอยู่กับอำเภอกุฉินารายณ์ จนกระทั่งประมาณ พ.ศ.2478 ได้เปลี่ยนเขตการปกครองมาเป็นอำเภอเขาวงและมีนายสง่า สุนธะ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่เป็นตัวแทนของหมู่บ้านเพื่อเข้าไปรับทราบข้อมูลจากทางอำเภอ ในยุคนี้เริ่มมีการตั้งโรงเรียนประถมขึ้นในหมู่บ้านคงหมูซึ่งคือบริเวณวัดโพธิ์ไทร ในปี 2463 (ต่อ เพ็ญธิสาร, 3 สิงหาคม 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

นอกจากจะมีการคัดเลือกผู้นำด้วยตนเอง ในชุมชนโนนสูงยังมีผู้นำด้านอื่นๆ ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน เช่น ตาศิลหาคา ศรีหาคา เป็นผู้สืบทอดการเป็นผู้นำทางความเชื่อในระยะต่อมาตาสนแพง ศรีหาคา เป็นผู้นำทางศาสนาในชุมชนโนนสูง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบการปกครองของคนผู้ไทโดยผู้นำเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความเชื่อในการทำพิธีเลี้ยงเจ้าปู่ของคนในชุมชน คือเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทั้งทางศาสนาพุทธและพิธีพราหมณ์ตามประเพณีที่สืบทอดกันมา และเป็นหลักในการถ่ายทอดความเชื่อต่อการจัดการป่าภูบักดี ตั้งแต่การเลือกใช้ไม้แต่ละชนิด การใช้ยาสมุนไพร แหล่งน้ำที่ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เป็นต้น(พัฒนา ศรีหาคา, วันที่ 22 พฤศจิกายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

พร้อมกันนี้นักผู้ไทในชุมชนโนนสูงยังมีระบบการปกครองที่ส่งผลต่อพิธีกรรมที่นำไปสู่การจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่าภูบักดี คือ ระบบพ่อล่ำ-แม่ล่ำ ซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่ช่วยเหลือในการสร้างครอบครัวให้กับคนหนุ่มสาวที่แต่งงานกัน บทบาทพ่อล่ำ-แม่ล่ำเป็นการกำหนดหน้าที่

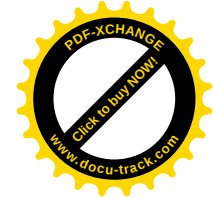
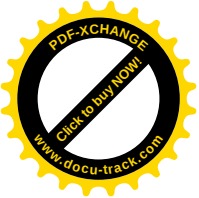
การดูแลปกครองลูกหลานให้ดำรงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมของคนผู้ไท พ่อล่อมและแม่ล่อมเป็นบุคคลอื่นที่ไม่ได้อยู่ในสายตระกูลของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่จะแต่งงาน อีกทั้งยังสามารถเป็นได้ทั้งผู้ที่อยู่ในชุมชนตนเองหรือชุมชนใกล้เคียงที่ได้รับความน่าเชื่อถือและมีชีวิตคู่ที่ยืนยาว ซึ่งกุศโลบายนี้บ่งบอกในความพยายามที่จะสร้างความเป็นธรรมให้กับคนที่มาใช้ชีวิตร่วมกัน เพราะหากเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีปัญหาการทะเลาะวิวาทขึ้นจะได้ไม่ทำให้เกิดการขัดแย้งในระบบตระกูลสองฝ่าย การปกครองเช่นนี้ทำให้เห็นการวางแผนเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในการดำเนินชีวิตของคนในยุคนี้ นอกจากนี้บทบาทในรูปของการปกครองคนชุมชนแล้วพ่อล่อมแม่ล่อมยังมีบทบาทในเชิงวัฒนธรรมที่มีการกำหนดในชุมชนเรื่องของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน โดยสื่อผ่านพิธีแต่งงาน บอกกล่าวและสั่งสอนวิธีการก่อนและหลังแต่งงานเพื่อใช้ชีวิตคู่ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างการใช้ชีวิตและเป็นการวางรากฐานการทำความดีให้กับครอบครัวใหม่ในชุมชน(ตาทองสุญญ กุลสร, วันที่ 26 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

การแต่งงานของชาวผู้ไทในยุคนี้จะต้องมีการสร้างบ้านในบริเวณเดียวกันกับพ่อแม่ฝ่ายหญิงซึ่งเรียกว่า “เฮือนซุ” นั้น ทำให้ในสมัยก่อนเมื่อบ้านใดมีลูกสาวมากจะต้องแบ่งที่ให้ลูกสร้างบ้านอยู่บริเวณเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ลักษณะการอยู่อาศัยจึงเป็นแบบญาติพี่น้องอาศัยอยู่เป็นกลุ่มเดียวกัน และลักษณะของบ้านจึงติดต่อกันจนหนาแน่น นอกจากนี้บ้านแต่ละหลังยังไม่มีการสร้างรั้วกัน ทำให้สามารถเดินไปมาหากันได้สะดวก มีการใช้พื้นที่ว่างร่วมกันในการเก็บฟืน ทำสวนครัวและทำครัวร่วมกัน โดยการตั้งบ้านนี้มีการกล่าวถึงในเรื่องการเตรียมตัวก่อนการแต่งงานไว้ว่า

“...ก่อนการแต่งงานฝ่ายชายจะต้องมีการเตรียมบ้านไว้สำหรับเป็นเรือนหอในพื้นที่บ้านฝ่ายหญิงภายใน 7 วัน เรียกกันว่า “เฮือนซุ” ดังนั้นการสร้างบ้านจึงต้องไปตัดไม้จากป่าภูบักดีและมีการช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน ในวันแต่งงานฝ่ายชายก็จะมีขันประเบ่ง (ขันหมากเบง) ขันหมากพลู พร้อมพ่อล่อม แม่ล่อมจะต้องสะพายธง(ยาม) ในถุงมีค้อนตีสิ่ว ตะปู น้ำเต้าแก้ว สะพายดาบเข้าพิธี โดยมีความหมายว่า เมื่อได้แต่งงานแล้วในสมัยก่อนฝ่ายชายจะต้องสร้างครอบครัวของตนเองและแยกบ้านของตนเองออกไปอยู่ที่ทำกินอื่น ดังนั้นอุปกรณ์ที่ใช้จึงมีทั้ง มีดดาบ ค้อน ตะปู เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างบ้าน ซึ่งบอกเรื่องวิธีการพึ่งพิงป่าของคนบ้านโนนสูง”

(นายอนุรัก ศรีอ่อนและนางสาวพิพา ศรีอ่อน, วันที่ 7 สิงหาคม 2551 :

เวทีสรุปข้อมูลชุมชน)

พิธีกรรมแต่งงานนั้นนอกจากจะเห็นรูปแบบการปกครองคนผู้ไทบ้านโนนสูงแล้ว ยังแสดงถึงหลักในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ โดยมีการกำหนดขอบเขตไม้ที่จะนำมาใช้ทำบ้าน มีข้อห้ามในการใช้ไม้ที่ถูกฟ้าผ่า ไม้สูงปลอดที่แบ่งเป็นเสาได้สองต้น ไม้ล้ม ไม้คดงอ และไม้ที่ไม่เป็นมงคล เช่น ไม้แดง ไม้ตะเคียน ไม้คู้ เป็นต้น การกำหนดชนิดของไม้และวิธีการนำมาใช้พร้อมทั้งระยะเวลาในการก่อสร้างบ้าน เป็นกุศโลบายให้เกิดการช่วยเหลือกันในหมู่บ้านที่หนึ่ง เพื่อให้สามารถสร้างบ้านได้และใช้ไม้อย่างจำกัด โดยมีการเลือกสรรไม้มาสร้างบ้านในขนาดที่สามารถอาศัยอยู่ได้และหลังไม้ใหญ่โตมาก ซึ่งถือเป็นข้อกำหนดเพื่อการรักษาสภาพพื้นที่ป่าอนุรักษ์ร่วมกัน (นายกอ โคตรพัฒน์, วันที่ 18 ตุลาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนโนนสูงยุคนี้ นอกจากระบบเครือญาติและความเป็นผู้นำของคนที่อยู่ร่วมกันแล้ว ยังมีเรื่องความเชื่อที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกำหนดพฤติกรรมในรูปแบบของพิธีกรรมร่วมกันของชุมชน โดยการอ้างอิงกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้มีการสร้างข้อกำหนดในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของคนผู้ไทบ้านโนนสูงตามพิธีกรรมและความเชื่อ

5.2.1.3 ความเชื่อและพิธีกรรม

ข้อมูลจากเวทีวิเคราะห์ชุมชนเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2551 และ 9 กุมภาพันธ์ 2552 โดยทีมวิจัยได้ร่วมกันสรุปเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งเชื่อมโยงกับลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโนนสูงตั้งแต่ปี 2448 -2463 ไว้ว่า จากการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อหาที่ตั้งบ้านเรือนใหม่ของคนผู้ไทตั้งแต่ก่อนปี 2448 นั้น ได้มีการเลือกพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อถากถางเป็นที่ทำกินใกล้บ้าน มีการปลูกไม้ใช้สอยในครัวเรือน โดยการแบ่งพื้นที่ตามระบบนิเวศเพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติและสัมพันธ์กับการดูแลสุขภาพผ่านพิธีกรรมของคนผู้ไทบ้านโนนสูง เช่น ความเชื่อตั้งแต่แรกเกิด ความเชื่อก่อนคลอด ความเชื่อในการแต่งงาน ความเชื่อเมื่อเกิดการเจ็บป่วย ความเชื่อเกี่ยวกับการตาย และความเชื่อที่เป็นสิ่งกำหนดการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเรื่องการเจ็บป่วยนั้นคนผู้ไทมีความเชื่อที่มีรูปแบบการรักษาจากความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและการใช้ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์เพื่อร่วมกัน ส่วนหนึ่งในการรักษาพยาบาลเกิดขึ้นจากการเหยา ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนผู้ไทที่ว่าอาการเจ็บป่วยทั้งหลายเกิดจากการกระทำของผี เช่น ผีเชื้อ(ผีบรรพบุรุษ) ผีป่า ผีฟ้าหรือผีแดน และอาจมีผีอื่นๆ ได้แก่ ผีปอบ เป็นต้น โดยความเชื่อเหล่านี้ส่งผลให้คนผู้ไทบ้านโนนสูงในยุคนี้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องนั้นๆ หลายกลุ่ม ได้แก่

ความเชื่อในการรักษาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของผีด้วยการรักษากับหมอมนต์หรือหมอเป่าที่รักษาด้วยการเป่าคาถา ซึ่งโรคที่นิยมในการให้หมอเป่า ได้แก่ ปวดหัว ปวดท้องอย่างไม่มี

สาเหตุ ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก และกระดูกหัก เป็นต้น ซึ่งไม่เพียงเป็นการเป่าคาถาให้หายจากการป่วย แต่การเป่าคาถานี้มีการรักษาพร้อมกับการใช้สมุนไพรที่หาได้ในป่าภูบักดีและมีน้ำมันใช้สำหรับการถูนวดเพื่อสมานแผลที่เป็นภูมิปัญญาของคนผู้ไทซึ่งได้จากการสกัดพืชและสัตว์ป่าได้แก่ น้ำมันเถียงผา น้ำมันงา น้ำมันมะพร้าว เป็นต้น

ความเชื่อที่เกิดจากการเจ็บป่วยเพราะการกระทำของผีโดยการรักษากับหมอเหยา โดยมีหมอที่เป็นแม่เมือง* และลูกเมือง** ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับผีหรือวิญญาณ ในการหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและการรักษาอาการเจ็บป่วยที่เชื่อว่ามีผีเป็นผู้กระทำ ซึ่งการหาสาเหตุบางครั้งจะต้องไปแก้หรือทำพิธีกรรมรักษابرเวณป่า ทั้งป่าภูบักดี ป่าดอนปู่ตา หรือป่าหัวไร่ปลายนา ทั้งนี้แล้วแต่ว่าจะสื่อสารพบว่ามีสาเหตุเกิดจากมาที่ใด เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าและความเชื่อในผ่านพิธีกรรมเหยา ได้แก่

1) การเกิด ที่มีการทำคลอดจากหมอดำแย และมีการพึ่งหมอเหยาในการดูแลคนป่วยไม่ให้ผีและวิญญาณร้ายมารบกวน พร้อมกับเป็นผู้กำหนดให้หมอยาสมุนไพรหายาสมุนไพรจากป่ามาใช้ในการอยู่ไฟหลังคลอด มีการทำพิธีแยกลูกผีลูกคนในวันที่เด็กเกิด โดยในช่วงของการอยู่ไฟหลังคลอดนี้ ผู้เป็นบิดาจะต้องมีการเตรียมไม้ฟันไว้ให้เพียงพอ ซึ่งในยุคนี้ยังสามารถหาไม้ในพื้นที่ใกล้บ้านได้แต่ต้องเก็บไว้ให้เพียงพอสำหรับการอยู่ไฟ ตั้งแต่ 7 – 21 วัน (นางสุพิง อารมณ์สวะ, วันที่ 22 พฤศจิกายน 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

2) การตาย ในยุคนี้มีการห้ามศพเพียง 2 คน และหากมีการตายโหงหรือเกิดอุบัติเหตุให้เก็บศพไว้หนึ่งคืนแล้วนำไปป่าช้า ในยุคนี้ใช้การเผาบนกองฟืนแล้วเก็บเถ้ากระดูกไปฝังดิน ดังนั้นญาติพี่น้องจะต้องไปเตรียมไม้เพื่อใช้ในการเผาศพให้เพียงพอ ส่วนคนอื่นในชุมชนจะมาช่วยกันทั้งการนำอาหารแห้งมาช่วยเหลือและอยู่ร่วมกับเจ้าบ้านในการเตรียมพิธีการ ส่วนวิธีการฝังเถ้ากระดูกคนตายจะต้องมีการเสี่ยงทายเพื่อหาสถานที่ในการฝังศพด้วยพิธีโยนไข่ หากไข่แตกที่ใดให้ฝังที่นั่น เช่น บางคนไข่ไปแตกที่ทุ่งนาให้ฝังที่ทุ่งนา บางคนต้องไปฝังบนป่าภูบักดีหรือบริเวณชายป่า โดยเชื่อว่าวิญญาณคนตายมีความต้องการที่จะอยู่ตามสถานที่นั้นๆ (นายเสกศักดิ์ เรืองไชย, วันที่ 11 สิงหาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

* แม่เมือง หมายถึง ตำแหน่งสูงสุดของการเป็นหมอเหยา เป็นผู้ที่สามารถสื่อสารกับผีได้โดยตรงและสามารถบอกการรักษาได้

** ลูกเมือง หมายถึง หมอเหยาที่ฝึกหัด สามารถสื่อสารกับผีได้ เป็นลักษณะคล้ายร่างทรง แต่ยังไม่สามารถบอกการรักษาได้

ภาพที่ 25 แสดงบริเวณป่าช้าตั้งแต่การตั้งหมู่บ้าน โดยการโยนไข่เสี่ยงทายหาสถานที่ในการฝังเจ้ากระดูกคนตาย

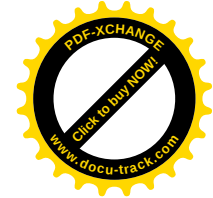
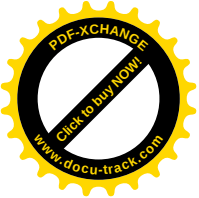

ที่มา : ผู้วิจัยร่วมงานศพของสมาชิกในชุมชน โดยพบสถานที่สำหรับประกอบพิธีการฝังเจ้ากระดูกถ่ายวันที่ 11 สิงหาคม 2551

ความเชื่อในการรักษาอาการเจ็บป่วยกับหมอธรรม ผู้มีคาถาที่เป็นผู้มีศีลธรรม จะมีการร่ายมนต์เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของผู้ป่วย ซึ่งเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ป่วยและญาติพี่น้อง

ความเชื่อในการรักษาอาการเจ็บป่วยกับหมอสมุนไพร ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากครูที่เป็นหมอชาหลักหรือบรรพบุรุษ โดยหมอชาสมุนไพรจะต้องเข้าป่าเพื่อไปเก็บหาสมุนไพรไปเพื่อรักษาคนป่วย และบางกรณีที่จะต้องใช้สมุนไพรสด หมอยาจะต้องไปเก็บหาจากพื้นที่ป่าภูบักดี ซึ่งตัวยาที่ใช้ในการรักษามีทั้งรากไม้ แก่นไม้ ใบ เถาหรือเครือ เปลือกไม้ หรือแร่ธาตุ (ทองสุก ฤๅษี วันที่ 25 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

สิ่งที่กล่าวมาเป็นการเชื่อและพิธีกรรมที่คนผู้ไทในยุคนี้ใช้ประกอบกับการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่สิ่งที่คนผู้ไทบ้านโนนสูงถือปฏิบัติมาตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านคือ การทำพิธีเสี่ยงปู้ตาที่เป็นผู้ปกป้องดูแลคนในชุมชนทุกวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลให้กับคนที่อยู่ในชุมชน ซึ่งคนส่วนใหญ่มีการเลี้ยงวัวปล่อยตามป่าและมีอาชีพเป็น “นายฮ้อย” ค้าวัวควายกับต่างถิ่น ซึ่งในยุคนี้มีการเจ็บป่วยจากโรคร้ายและสัตว์ป่าต่างๆ มาทำลายสัตว์เลี้ยงมากทำให้มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อขอเจ้าปู่ให้ช่วยคุ้มครองให้เกิดความปลอดภัย พร้อมทั้งมีการประกอบพิธีกรรมในการขอความอุดมสมบูรณ์จากเจ้าปู่ก่อนการทำนา (นายแสวง พิมกอก, วันที่ 12 กันยายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

ความเชื่อและพิธีกรรมในยุคนี้ เน้นความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีความเชื่อหลักอยู่ที่เจ้าปู่ซึ่งเป็นผู้คุ้มครองคนในชุมชนทั้งหมด และเป็นผู้ช่วยให้เกิดขวัญกำลังใจในการดำรงชีวิต เช่น การเพาะปลูกในฤดูทำนา การเข้าป่าล่าสัตว์ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดรูปแบบการดำรงชีวิตของคนบ้านโนนสูงต่อการจัดการป่าภูบักดี และในจุดนี้เองเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงในชุมชนโดยมีการสร้างวัดโพธิ์ไทรขึ้นในปี 2463 โดยจะกล่าวถึงต่อไป

5.2.1.4 วิธีการดำรงชีวิตและการจัดการป่า

เนื่องจากในช่วงปี 2448 –2463 นี้ พื้นที่บริเวณป่าดงหมูยังคงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและทรัพยากรป่าไม้ พร้อมทั้งยังคงมีสัตว์ป่ามากมาย ทำให้คนที่มาอาศัยบริเวณนี้ไม่ต้องขยายพื้นที่ทำกินออกไปไกลจากชุมชนและยังคงมีการเลี้ยงวัวเป็นจำนวนมากเช่นเดิม จากการสรุปเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนผู้ไทบ้านโนนสูง ในเวทีรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนโนนสูงเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2551 และการสัมภาษณ์ผู้รู้ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยทีมวิจัยพบว่า การดำรงชีวิตของคนผู้ไทยุคนี้เป็นการอยู่อาศัยกันในแบบธรรมชาติ มีการจัดสรรที่ดินไว้โดยแบ่งเป็นที่ป่าพิธีกรรม คือ ดอนเจ้าปู่ ซึ่งผืนป่ายาวไปจนถึงป่าภูบักดี การจัดสรรที่ดินสาธารณะเพื่อก่อสร้างวัดโพธิ์ไทรในปี 2463 ทดแทนวัดเดิมที่มีในชุมชนแต่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาและไม่ทราบปีที่มีการก่อสร้าง มีการแบ่งที่ดินข้างบ้านและรอบบ้านไว้เพื่อทำสวนครัว แบ่งที่นาเพื่อทำการเพาะปลูกข้าว และมีการถางพื้นที่บริเวณจะราบภูหรือที่เชิงเขาภูบักดีเพื่อใช้สำหรับการปลูกฝ้ายและคราม การดำรงชีวิตตั้งแต่ปี 2448 –2463 ของคนผู้ไทในแถบป่าดงหมู มีผู้ให้ข้อมูลไว้ดังนี้

บริเวณบ้านหรือวิธีการดำรงชีวิตบริเวณทุ่ง โดยส่วนใหญ่สร้างบ้านอยู่รวมกันเป็นกลุ่มพี่น้อง ใช้ที่ดินบริเวณเดียวกันในการปลูกผักสวนครัว ไม้ยืนต้น และสมุนไพรที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหลากหลายชนิด เช่น ชะอม ตะไคร้ ข่า จิง คันท่อม กล้วย มะละกอ มะพร้าว ว่านไฟขมิ้น หญ้าหนวดแมว ฯลฯ พร้อมกับการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ดาวเรือง บานไม่รู้โรย จำปา เป็นต้น

ภาพที่ 26 แสดงลักษณะการทำสวนของคนผู้ไทแถบบ้านดงหมู ซึ่งเป็นการสรุปข้อมูลโครงการสวนหลังบ้านกับการพึ่งตนเองของคนบ้านม่วงไข่ หมู่ 5 ที่อธิบายลักษณะการทำสวนตั้งแต่ช่วงปี 2460 ที่เริ่มมีกลุ่มคนมาจับจองพื้นที่

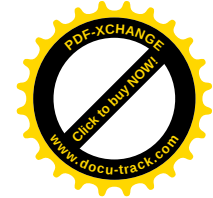
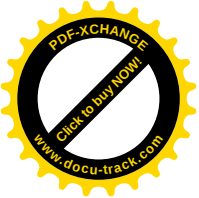

ที่มา : เวทีสรุปข้อมูลโครงการสวนหลังบ้าน บ้านม่วงไข่ หมู่ 5 วันที่ 6 ตุลาคม 2551

จากภาพเป็นการแสดงถึงการใช้พื้นที่ในบริเวณชุมชนเพื่อการเพาะปลูก และมีความสำคัญในการหาอยู่หากินแล้ว บริเวณที่นี่ยังเป็นแหล่งอาหารตามฤดูกาลเช่น หาปู ปลา ในยุคนี้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันแบบเอื้ออารี มีการแลกเปลี่ยนอาหารหรือทรัพยากรธรรมชาติที่ตนเองหาได้กับเพื่อนในชุมชน วิธีในการช่วยเหลือกันในชุมชนเรียก “นาละวาน” หรือการเอาแรงเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันทุกเรื่อง เช่น การดำนาจนถึงการเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน หรือการจัดพิธีกรรมต่างๆ คนบ้านโนนสูงนอกจากจะช่วยเหลือกันในหมู่เครือญาติแล้ว กลุ่มสามีภรรยาจะต้องเอื้อถึงพ่อล่ำแม่ล่ำหรือผู้อาวุโสของฝ่ายหญิงและฝ่ายชายซึ่งเป็นผู้ดูแลทั้งสองฝ่ายตั้งแต่ก่อนการแต่งงานจนกระทั่งตายจากกัน (นางกนกนาถ โพธิสัย วันที่ 22 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

“...ยามนี้ไปหาปลาในนาตลอด..มีแต่ว่าไปหากินมิได้หาซื้อ หาได้มียากหาอยู่ซึ่เหลืออะไร...มีแล้วกะแบ่งปัน แม้มิได้ปันพี่น้องกะแบ่งเฮ้อ...ควายนี้กะปล่อยมันตายเอง แล้วแบ่งเนื้อกันมิได้เอาไปขาย...”

(ตาลินทอง จันทร์ศรี, วันที่ 26 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

ในขณะเดียวกันนอกจากจะมีสวนบริเวณรอบบ้านแล้ว คนบ้านโนนสูงยังนิยมนำเมล็ดพันธุ์พืชไปเพาะปลูกในพื้นที่ป่าภูบักดีหรือบริเวณเชิงเขาที่ชาวบ้านเรียกว่า **จะราบภู** ซึ่งเป็นเสมือนการยกสวนครัวจากบ้านขึ้นไปตั้งบริเวณเชิงเขา เพราะมีการปลูกผักตั้งแต่เดือนเมษายนจนถึงเดือนพฤษภาคม โดยมีการแผ้วถางบริเวณเชิงเขาประมาณ 1 —2 ไร่ต่อครอบครัวและมีการแบ่งที่ทำกินสำหรับเพาะปลูกร่วมกันในหมู่เครือญาติ ผักที่นำไปปลูก ได้แก่ ถั่วแปบ ถั่วแระ ฝ้าย ข้าวโพดข้าวเหนียวดำ แตง พริก มะเขือ ฟักทอง ฟัก ถั่วปลี งาม มะระขี้นก ดอกหงอนไก่ มันเทศ กถั่วย มะละกอ ใบแมงลัก สะแงะ บวบ หอม และพืชชนิดอื่นๆที่หาได้ในพื้นที่ พืชหลักที่สำคัญ คือ ฝ้าย ครามและโป เนื่องจากในยุคนี้ผู้หญิงต้องทอผ้าไว้ใช้เอง และวัตถุดิบที่สำคัญคือ ฝ้าย ที่ต้องปลูกเอง โดยการนำมาย้อมสีครามจนเป็นสีดำ เนื่องจากสีฟ้าของคนผู้ไทแถบดงหมูเป็นสีดำจึงเป็นที่มาของการถูกเรียก “ผู้ไทดำ” ตามสีของเสื้อผ้า ดังนั้นเครื่องนุ่งห่มของชาวผู้ไทจึงต้องอาศัยฝ้ายที่ปลูกไว้บริเวณเชิงเขา มีทั้งการทอผ้านุ่ง ผ้าห่มสีเข้ และปลอกหมอนเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันและงานพิธีกรรม การทอผ้าต้องอาศัยผู้หญิงเป็นผู้ทอและเนื่องจากเวลาในแต่ละวันมีงานในไร่ในสวนมาก เวลาส่วนใหญ่ในการทอผ้าจึงเป็นช่วงเวลากลางคืนและทำให้ผู้ชายสามารถไปคุยผู้หญิงได้ในช่วงเวลานี้ เรียกว่าการลงช่วงจีบสาว พร้อมกับการร้องเพลงเกี่ยวพาราสักัน แต่ช่วงเวลาที่มีการลงช่วงทั้งหมู่บ้านนั้นจะอยู่ในช่วงบุญเดือนสี่ หลังการเก็บเกี่ยวและมีการเลี้ยงเจ้าปู่แล้ว (นายแทน วัดข้าวหลาม วันที่ 22 สิงหาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

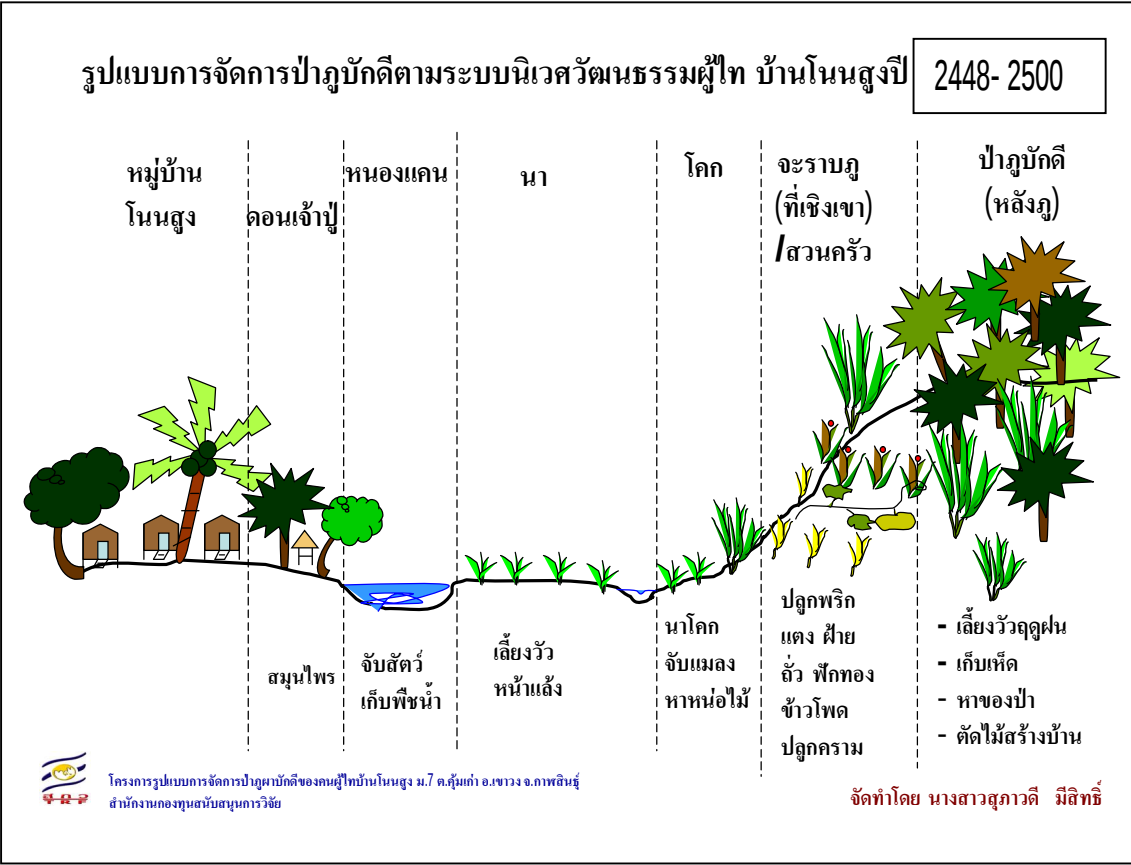
การใช้พื้นที่ป่าภูบักดีของคนผู้ไท นอกจากจะใช้บริเวณเชิงเขาเพื่อทำสวนทำไร่แล้วยังใช้พื้นที่บริเวณป่าโลกหรือที่เรียกว่าสันเขา เพื่อเป็นที่สำหรับตัดไม้มาใช้ในการสร้างบ้าน ทำกระท่อม เลี้ยงวัว เก็บเห็ด หาหน่อไม้และผักป่าอีกหลายชนิด ในยุคนี้ความอุดมสมบูรณ์ของป่ายังมีมาก ต้นไม้ขนาดใหญ่ไม่สามารถที่จะโค่นได้เพราะเป็นที่สิงสถิตย์ของดวงวิญญาณ การตัดต้นไม้แต่ละครั้งเพื่อนำมาสร้างบ้านเรือนจะต้องมีพิธีกรรมเพื่อขอไม้มาใช้สอย โดยมีแม่เมืองของหมอเหยาเป็นผู้ทำพิธีให้ การใช้ไม้จึงใช้ตามความจำเป็น ดังนั้นสิ่งที่คนผู้ไทหาได้จากป่าบริเวณโลก คือ ไม้สำหรับทำบ้านเห็ด หน่อไม้และเลี้ยงสัตว์ หรืออาจจะล่าสัตว์บางชนิดเท่านั้น วิธีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวและควายใช้วิธีการปล่อยเข้าป่าในช่วงฤดูทำนา คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงธันวาคมของทุกปี หลังจากนั้นจึงด้อนกลับมาบริเวณทุ่งนาหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว (นายเป็น ศรีหาคา, วันที่ 20 พฤศจิกายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

ในยุคนี้มีการเลี้ยงวัวไว้เพื่อขายในรูปแบบของ “นายฮ้อย” ซึ่งในชุมชนดงหมูผู้ชายส่วนใหญ่จะไปเป็นนายฮ้อย เมื่อถึงฤดูกาลด้อนวัวไปขายในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน โดยจะเดินเท้าผ่านแนวเขาเพื่อไปยังจังหวัดร้อยเอ็ดและมุ่งตรงไปจังหวัดนครราชสีมา ดังนั้นการปล่อยวัวเพื่อไปอาศัย

อยู่ในป่าในฤดูฝนและฤดูหนาวจึงทำให้ชาวผู้ไทได้ทำนาเต็มที่ การดูแลวัวและควายที่ปล่อยเข้าป่าก็อาศัยคนในหมู่บ้านที่เข้าไปหาเก็บของป่าช่วยดูแลและสังเกตให้ (นายแสวง พิมกอ, วันที่ 12 กันยายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

นอกจากนี้ที่หลังเขาหรือ**บริเวณดง** เป็นแหล่งในการล่าสัตว์ป่า โดยในยุคนี้สัตว์ป่ายังมีอยู่มากมาย เช่น เสือ ช้าง ลิง กวาง นกป่า หมูป่าและสัตว์อื่นๆ อีกหลายชนิด มีพรานที่ล่าสัตว์เพื่อยังชีพ โดยหากใครล่าสัตว์ชนิดใดได้ก็จะนำมาแบ่งให้กับสมาชิกในครอบครัว พ่อล่าแม่ล่า และญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนบ้าน (ตาลินทอง จันทร์ศรี, วันที่ 1 กันยายน 2551 : สัมภาษณ์)

แผนภูมิ 12 แสดงรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไทของที่บ้านโนนสูง ปี 2448 –2500

ที่มา : เวทีการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนเพื่อหาแนวทางการจัดการป่า วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552

โดยสรุปรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีบ้านโนนสูงปี 2448 –2463 เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นของการสร้างชุมชน และสอดคล้องกับพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(2550) ที่กล่าวถึงพัฒนาการของประเทศไทยในการตั้งถิ่นฐานว่าเป็นยุคบ้านป่า ซึ่งเป็น

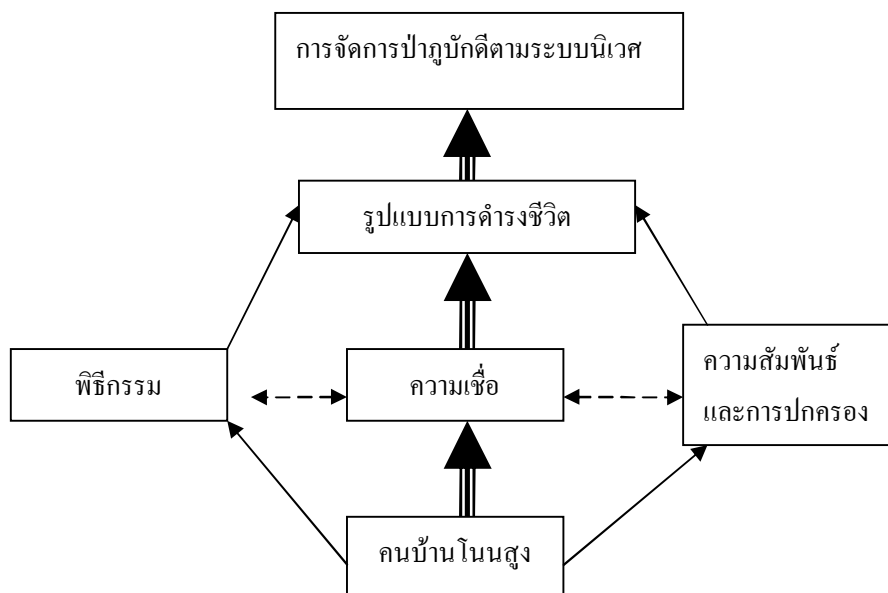
ยุคตั้งถิ่นฐานของคน มีการอพยพโยกย้ายเพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน โดยยุคนี้ประชากรยังมีน้อย ทรัพยากรมากและเป็นการผลิตเพื่อยังชีพโดยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยชุมชนโนนสูงมีการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคนตามความเชื่อเพื่อรักษาระบบนิเวศของพื้นที่ เนื่องจากตามความเป็นมาของชุมชนนั้นเป็นการตั้งบ้านเรือนใกล้แหล่งน้ำและภูเขา ดังนั้นพื้นที่ในการดำรงชีวิตของคนผู้ไทแถบบ้านโนนสูงจึงมีการเลือกพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ ที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกตลอดทั้งปี มีการทำสวนครัวในหมู่เครือญาติเพื่อช่วยเหลือกัน ใช้ระบบผู้นำที่เป็นปราชญ์ผู้รู้ในการตัดสินใจปัญหาพร้อมกับมีระบบพ่อล่ำแม่ล่ำที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาครอบครัว และสำคัญที่สุดคือการยึดถือเจ้าปู่ ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติในการสร้างข้อกำหนดร่วมกันในการใช้พื้นที่ป่าภูบักดีเพื่อทำกิน รูปแบบการจัดการป่าในยุคนี้จึงเป็นยุคที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ ที่มากำหนดวิธีการทำกินของคนผู้ไท ภายใต้ระบบความสัมพันธ์และการเคารพผู้อาวุโสและผู้รู้ที่สามารถติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมของ Julian H.Steward และวิธีการศึกษาชุมชนภาคอีสานของบัญชา แก้วส่อง ที่มองว่าคนปรับตัวตามสิ่งแวดล้อมภายใต้ข้อกำหนดโดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด และรูปแบบการดำรงชีวิตของคนผู้ไทที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติตามระบบนิเวศที่หลากหลายพร้อมกับการกำหนดแบบแผนในการใช้พื้นที่เพื่อดำรงชีวิตร่วมกันในชุมชนตามแนววัฒนธรรมของคนผู้ไท ซึ่งสามารถสรุปพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในยุคปี 2448 –2500 ตามตารางพัฒนาการและแผนภูมิได้ ดังนี้

ตาราง 6 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโนนสูง ปี 2448 –2500

ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ผลกระทบ
- ปี 2448 มีกลุ่มคนเข้ามาใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์และสร้างบ้านเรือน - ปี 2463ตั้งวัดโพธิ์ไทร	- ปี 2478 ตั้งโรงเรียนบ้านบ้านดงหมูในวัดโพธิ์ไทร	- พื้นที่ป่าเริ่มถูกจับจอง มีการปลูกฝ้าย พริก มะเขือ คราม ฯลฯ ไว้บริเวณสันภู - มีการจัดสรรที่สาธารณะสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา - การเปิดสอนประถมศึกษาและมีครูประชาบาลมาสอนหนังสือ

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย จากการสรุปพัฒนาการชุมชนร่วมกับทีมวิจัย

แผนภูมิ 13 สรุปความสัมพันธ์ในการจัดการป่าภูบักดีตามลักษณะทางนิเวศของคนบ้านโนนสูง ปี 2448 –2500

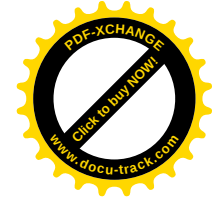
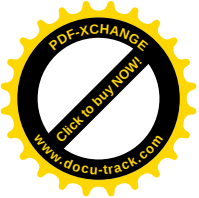

ที่มา : สรุปโดยผู้วิจัย จากการรวบรวมเนื้อหาพัฒนาการที่เชื่อมโยงให้เห็นลักษณะของชุมชนโนนสูงในปี 2448 –2463

จากแผนภูมิแสดงการสรุปข้อมูลในทีมวิจัยที่มีเนื้อหาในยุคการตั้งบ้านเรือน ซึ่งมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชุมชนและมีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ เนื่องจากมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติระบบการจัดการดูแลรักษาป่าภูบักดีจึงมีการแบ่งเป็นระบบนิเวศที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต มีกลุ่มผู้รู้ ผู้อาวุโสหรือผู้ที่เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นหลักในการประกอบพิธีกรรมและสร้างแนวทางวัฒนธรรมให้สืบทอดมา เช่น ป่าหลังภู จะมีการดูแลรักษาโดยการสร้างข้อกำหนดในการใช้ไม้จากผู้อาวุโสโดยมีข้อห้ามเพื่อให้ใช้ไม้เฉพาะที่มีความจำเป็น หรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มหมอสมนไพรจะต้องมีการทำพิธีขอใช้ไม้แต่ละชนิดก่อนนำออกมาจากป่า เป็นต้น

5.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการป่าภูบักดี

จากช่วงปี 2448 –2500 ยังเป็นช่วงของการเริ่มก่อตั้งชุมชน ซึ่งมีการขยายพื้นที่ทำกินตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังคงระบบการนับถือผู้อาวุโส มีการปกครองทั้งตามแบบผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นผู้นำทางความคิดความเชื่อ จนส่งผลให้เกิดการจัดการป่าภูบักดี โดยมีการจำแนกพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ตั้งแต่การก่อนการตั้งหมู่บ้านโดยมีการตั้งศาลเจ้าปู่

ไว้เพื่อดูแลคุ้มครองคนในชุมชนซึ่งเป็นป่าดอนปู่ตา มีการสร้างบ้านบนเนินและมีที่ทำกินติดกับหนองน้ำ ที่นา ที่โคกสำหรับการเพาะปลูกและที่ดงสำหรับการเลี้ยงสัตว์ เก็บหาของป่า และการตัดไม้มาสร้างบ้าน ซึ่งในช่วงนั้นยังมีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นแบบญาติพี่น้องที่ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

การศึกษาร่วมกันในทีมวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2551 พบว่าชุมชนโนนสูงเริ่มมีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับชุมชนแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ 1) ช่วงปี 2500 –2525 และ 2) ช่วงปี 2526 –2552 ซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการพัฒนาจากภายนอกที่เข้าไปกระทบชุมชน ซึ่งในช่วงแรกชุมชนโนนสูงยังไม่แยกออกจากบ้านดงหมู ส่วนในช่วงที่สองเมื่อชุมชนโนนสูงแยกการปกครองและมีรูปแบบการพัฒนาเฉพาะของตนเอง ซึ่งสามารถอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของทั้ง 2 ช่วงเวลา ได้ดังต่อไปนี้

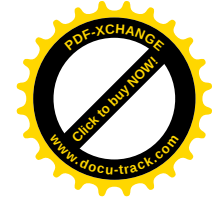
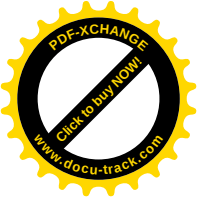
5.3.1 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีช่วง พ.ศ. 2500 –2525

จากการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนในทีมวิจัยเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552 ได้สรุปสถานการณ์ชุมชนโนนสูงในปี 2500 –2525 ไว้ว่า หากนับกระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้นกับชุมชนตั้งแต่มีการสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้านประมาณปี 2490 ภายหลังจากที่ชุมชนโนนสูงในบริเวณป่าดงหมูมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น มีการขยายพื้นที่ทำกินออกไปเป็นหย่อมบ้านขนาดใหญ่ พร้อมกับการส่งเสริมการศึกษาให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2478 เป็นต้นมา จนกระทั่งปี 2504 รัฐบาลได้ส่งเสริมให้มีการตั้งโรงเรียนขึ้นอย่างถาวรคือ โรงเรียนบ้านดงหมูและตั้งอยู่ในบริเวณบ้านดงหมูน้อย (บ้านโนนสวรรค์ในปัจจุบัน) การส่งเสริมการศึกษาในระยะแรกเป็นเพียงการสอนหนังสือให้มีการอ่านออกเขียนได้ให้กับคนในชุมชน โดยมีการบอกเล่าจากผู้เข้ารับการศึกษาในยุคนี้นี้ว่า

“...โพะเป็นนักเรียนรุ่นแรกของโรงเรียนบ้านดงหมู ตอนที่เข้ามาตั้งโรงเรียนที่วัดปีแรกก็ได้เรียนเลย ครูก็สอนให้อ่านให้เขียนในกระดานหิน เสร็จแล้วก็ให้ไปชุดต่อไม้ออกจากวัด ตอนที่เรียนนั้นโพะอายุ 11 ปีแล้ว พออยู่ประถม 4 ก็เป็นหนุ่มแล้ว...”

(ตาสนแพง ศรีหาคา, วันที่ 14 พฤศจิกายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

การศึกษาในช่วงนี้จึงเป็นยุคของการบุกเบิกที่เรียนจนกระทั่งมีการย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียนจึงมีการขยายโอกาสทางการศึกษาถึงชั้นประถม 6 ส่วนการทำมาหากินของคนในชุมชนยุคนี้ยังคงทำนาและปลูกพืชสวนครัวบริเวณจะราบภูเช่นเคย แต่เริ่มมีการถางพื้นที่ป่าเพื่อปรับสภาพเป็นที่นาเพิ่มขึ้น ประกอบกับยังคงเลี้ยงวัวและเข้าป่าล่าสัตว์ พร้อมกับมีการเก็บหาของป่ามาแลกเปลี่ยนกันระหว่าง

ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงซึ่งถือเป็นการพึ่งพากันระหว่างกลุ่มคน ซึ่งเห็นได้จากเหตุการณ์ที่ตาทองสุญกล่าวไว้ คือ

“.. เขาเอ็ดนาได้ข้าว พวกข้าเทิงภูเขาเอาเนื้อเอาหนังมาแลก แลกเทิงพริก เกอกะเอา เขามีได้ข้าวกิน พรานบ้านเฮาจะได้ของป่า เทิงน้ำผึ้ง ฮังมัน กวาง ลิง น้าง เสอกะยังเห็นอยู่..เขาได้ของป่ามากะเอาไปแลกกับเกออยู่บั่วขาว ใช้เทิง ข้าวและของป่าไปแลกมา...พวกข้าอยากได้กะมาแลกเฮา..เปลี่ยนกัน ลางที่เขากะเอาฝ้ายมาแลกกะมี...”

(ตาทองสุญ กุลสร, วันที่ 23 กรกฎาคม 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

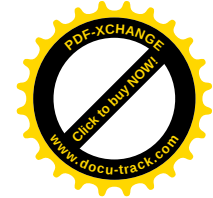
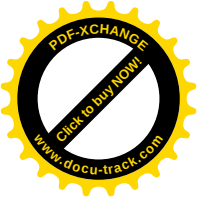
นายแสวง พิมกอ ให้ข้อมูลกับกลุ่มเด็กในชุมชนโนนสูงเกี่ยวกับความเป็นมาของป่าภูบักดี การใช้ประโยชน์และเส้นทางในการเก็บหาของป่า ในกิจกรรมการสำรวจป่าภูบักดีเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2551 โดยเล่าถึงสภาพพื้นที่ป่าในอดีตว่า

“ ทรัพยากรในป่ามีมากมายทั้งสัตว์ป่า ต้นไม้ใหญ่ แหล่งอาหาร สมุนไพรในการรักษาโรค รวมถึงเครื่องนุ่งห่ม เนื่องจากชาวผู้ไทบ้านโนนสูงต้องใช้พื้นที่แถวเชิงเขาเพื่อทำเป็นสวนครัว ที่มีการปลูกตั้งแต่พืชที่กินได้ในชีวิตประจำวันจนถึงฝ้ายที่ใช้เพื่อทอผ้า...”

(นายแสวง พิมกอ, วันที่ 13 กันยายน 2551: ผู้ให้ข้อมูล)

ความเป็นอยู่ของชุมชนขณะนั้นยังคงพึ่งพาป่าในการล่าสัตว์และหาของป่ามาเพื่อเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน นอกจากในชุมชนจะแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกันแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนสิ่งที่หาмаได้กับคนอื่น ๆ ด้วย เช่น คนข่าที่อยู่บนเขานำเอาเนื้อสัตว์มาแลกข้าวสาร เนื่องจากคนกลุ่มนี้ไม่สามารถปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคได้ทั้งปี เนื่องจากมีที่ดินที่ไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก หรือการที่นำเอาฝ้ายมาแลกข้าวและเกลือ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนข่าไม่สามารถผลิตได้เช่นกัน หรือคนดงหมูต้องนำของป่าไปแลกเกลือกับพ่อค้าที่อำเภอบั่วขาว เป็นต้น ซึ่งมีเรื่องเล่าถึงการประกอบอาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าวัวของคนดงหมูที่มีพ่อค้าวัวอยู่เป็นจำนวนมาก และอาศัยป่าภูบักดีเป็นสถานที่สำหรับปล่อยวัว คุณตาตินทองเล่าเหตุการณ์ช่วงนี้ไว้ดังนี้

“เจ้าคำแพงเป็นพ่อค้าวัวหรือที่เรียกกันว่านายฮ้อยวัวควายคนสุดท้ายของหมู่บ้าน ที่มีการนำวัวควายออกไปค่านอกหมู่บ้าน บางครั้งก็ไปทางร้อยเอ็ด บางครั้งก็ไปทางมหาสารคาม การค้าวัวทำให้มีรายได้ เนื่องจากพวกนายฮ้อยจะ

ออกจากหมู่บ้านช่วงเดือน 4-5 และในเดือน 6 ก็จะกลับมาทำนา ครั้งสุดท้ายที่เจ้า
คำแพงออกไปค้าวัวเกิดกินน้ำไม่สะอาดก็เลยเกิดอาการท้องร่วงตาย ”

(คุณตาลินทอง ชันศรีศรี, ผู้ให้ข้อมูล :1 กันยายน 2551)

จากการบอกเล่าของตาลินทองถึงการสืบทอดการเลี้ยงวัวเพื่อการค้าของคนในชุมชนแถบดง
หมูในยุคปี 2500 ซึ่งถือเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในการค้าขายวัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเหล่านี้ได้
ใช้พื้นที่ป่าภูบักดีเป็นที่สำหรับเลี้ยงวัวและมีการเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนทางการค้าที่เรียกกันว่า “นาย
ฮ้อย ” ในยุคนี้จึงถือเป็นการใช้สิทธิในการใช้พื้นที่ในแบบไม่มีใครเป็นเจ้าของป่าอย่างเด็ดขาด

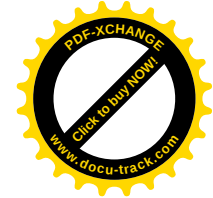
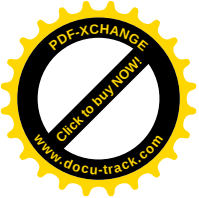
การดำเนินชีวิตตามแนววัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนโนนสูงเริ่มเปลี่ยนแปลงอีกครั้งเมื่อปี
2509 มีการจัดตั้งชุดคุ้มครองหมู่บ้านขึ้นชุดแรก เนื่องจากพื้นที่แถบบ้านดงหมูอยู่ติดกับป่าภูบักดีที่
เป็นแนวเขตเทือกเขาภูพานตอนล่าง และในขณะนั้นได้มีพวกคอมมิวนิสต์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ากลุ่ม
นักศึกษาได้เข้ามาสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน โดยมีการแบ่งพื้นที่การทำกินระหว่างชาวบ้านและ
พวกนักศึกษาในบริเวณป่าภูบักดี ซึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เข้ารับการฝึกอบรมในเรื่อง
ประชาธิปไตยร่วมกับกลุ่มนักศึกษา ซึ่งทำให้ทางราชการต้องเข้ามาดูแลพื้นที่แถบบ้านดงหมู

“ โปะะเป็น กอ.รมน.เฟ้ออำเภอเฮตอนปี 2512 จำได้ว่าเดือนกันยายนนั้น
ได้ลุงของขวัญจากจอมพลดอนมกับจอมพลประพาส เข้าเวรตอนนั้นรับเบี้ยเลี้ยง
15 วันต่อครั้ง ครั้งหนึ่งได้ถึง 450 บาท...เทียบแล้วสมัยนั้นทองบาทละ 400... โปะะ
กะได้เงินเดือนนั้นเก็บไว้เลี้ยงลูกเมีย... ตอนนั้นบ้านเฮามีหลายอย่าง...คนข้างนอก
เข้ามาอยู่ โปะะได้ไปเข้าเวรป้องกันอำเภอกับหมู่ทหาร...”

(ตาลินทอง ชันศรีศรี, วันที่ 1 กันยายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นทำให้ทางราชการต้องมีการเกณฑ์กำลังพลจากชุมชนเข้า
สู่ระบบราชการ จากการบอกเล่าของตาลินทอง ชันศรีศรีถึงการเข้าราชการในสมัยนี้เพื่อเป็นการ
ป้องกันประเทศและคนในชุมชนแถบอำเภอเขาวงจากการเข้าร่วมเป็นคอมมิวนิสต์ของชาวบ้าน ทำ
ให้หน่วยงานภาครัฐส่งเสริมการพัฒนาชุมชนแถบบ้านดงหมูอย่างรวดเร็ว ซึ่งในปี 2512 รัฐได้ทำการ
ตัดถนน รพช.สายบ้านนาวิถึงวัดป่า โดยจากเดิมเป็นเพียงทางเกวียนในการเดินทางติดต่อระหว่าง
บ้านกุดบดคนาวีและบ้านดงหมู พร้อมกับเปลี่ยนเส้นทางคมนาคมภายในชุมชนและแยกการปกครอง
หมู่บ้านในแถบบ้านดงหมู คือ แยกบ้านดงหมูน้อยออกจากบ้านดงหมูและเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านโนน
สวรรค์ หมู่ 12 ตำบลคุ้มเก่า เพื่อให้ง่ายต่อการปกครองจากรัฐ

เมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นทำให้ชุมชนโนนสูงเริ่มมีการติดต่อค้าขายกับคนภายนอกมากขึ้น
โดยในปี 2513 เกิดร้านค้าชุมชนร้านแรกในชุมชนชื่อร้านเจ็กม้วน ซึ่งได้ทำการนำสินค้าจากตลาดเข้า

มาขายให้กับคนในชุมชน และสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนตื่นเต้นมากคือการนำผ้าโรงงานมาขายพร้อมกับขนมและลูกอมสำหรับเด็ก

“ผมเป็นคนแรกในบ้านดงหมูที่เห็นกางเกงยีนส์และได้ใส่ จำได้ว่าตอนนั้นมันปี 2514 ดีใจมากที่ได้ใส่ พอใส่แล้วเพื่อนๆ ทุกคนจะมาขอจับดูแล้วไปบอกพ่อแม่ให้ซื้อให้...”

(นายพัฒนา ศรีหาคา, วันที่ 7 สิงหาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

การแลกเปลี่ยนสินค้าและการนำเข้าสินค้าโรงงานผ่านร้านค้าในชุมชนนั้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าอื่น ๆ ในชุมชนเช่นกันโดยในปีเดียวกันนี้มีรถหกล้อเข้ามารับซื้อข้าวเปลือกถึงในชุมชนในราคาถึงละ 4 บาท ต่อจากนั้นประมาณปี 2514 ทางหน่วยทหารได้ให้ตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) เข้ามาตั้งค่ายประจำที่บ้านดงหมู เพื่อป้องกันไม่ให้ชุมชนเข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์

“...ปีนั้นทหารเข้ามาอยู่ที่บ้านดงหมูแล้วตั้งแคมป์อยู่ใกล้ๆ ประปาหมู่บ้านม่วงไข่ตอนนั้น ทหารมาอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน บางทีก็ได้ยินเสียงปืนในป่า คำมาแต่ละคนก็อยู่แต่บนบ้านดับไฟหมด...ตอนไหนเค้าจะรบกันเค้าก็ส่งข่าวให้อยู่แต่ในบ้าน”

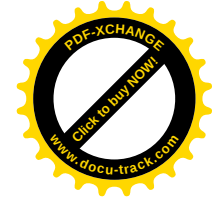
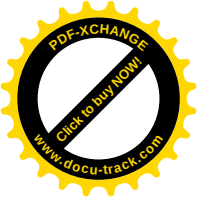
(พ่อแทน วัดข้าวหลาม, วันที่ 14 กันยายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

“..พ่อเป็น อส. ไม่ใช่คนแถวนี้แต่ถูกย้ายมาประจำการที่ดงหมูในปี 2514 โดยไม่รู้ว่าทำไมนายถึงให้มาประจำการที่นี่ ตอนมาใหม่ๆ ที่นี่ยังเป็นป่าไม้สมบูรณ์ก็อยู่รกรอกอยู่ บ้านแต่ละหลังก็อยู่ห่างกัน แคมป์ที่ตั้งก็ไกลจากหมู่บ้าน เราเป็นคนต่างถิ่นก็กลัวเหมือนกัน...แต่เค้าให้มาอยู่ในหน่วยมวลชนสัมพันธ์ได้คุยกับคนนั้นคนนี้ มีเพื่อนก็ตาทองสุยนั่นแหละ ..เลยได้อยู่มาเรื่อยจนปลดประจำการ.”

(พ่อจันดา ไชยเทพ, วันที่ 21 กรกฎาคม 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

“...โพี่มิได้สู้ฝเหลือ มือเข้ากะเอ็ดเวกลงนากับเอาโงไปเลง บ่ายสามพอได้ยินเสียงนกฮูกกะหลบมาเฮิน ไฟฟ้ากะมิได้ ใช้ได้เอา แลงมากะจิ้นเฮิน มิทันมีคกะงบละ..”

(ตาทองสุย กุลสร, วันที่ 1 กันยายน 2551 : ผู้ให้ข้อมูล)

จากข้อมูลที่ผู้รู้ในชุมชนกล่าวถึงสถานการณ์แถบบ้านดงหมูในสถานการณ์การปราบปรามคอมมิวนิสต์ในปี 2514 โดยคนในชุมชนดงหมูบางส่วนได้เข้าร่วมในการฝึกกองกำลังประชาธิปไตยร่วมกับกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนนั้น บางส่วนถูกเกณฑ์เพื่อเข้ารับการเป็นทหารเพื่อเฝ้าระวังความปลอดภัยในตัวอำเภอ อีกทั้งมีการนำกองกำลังอาสาสมัครรักษาดินแดน (อส.) เข้ามาประจำการในพื้นที่ โดยทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนชุมชนโนนสูงกับคนภายนอกมากยิ่งขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ถือเป็นการปรับความเชื่อของคนผู้ไทบ้านโนนสูงเกี่ยวกับคนต่างถิ่นที่มาอยู่ร่วมกัน ประกอบกับในช่วงเวลานั้นเริ่มมีรถเข้าออกเพื่อซื้อขายสินค้ากับหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ทำให้มีผู้คนที่หลากหลายเข้ามาในชุมชน จนกระทั่ง พ.ศ.2515 เริ่มมีรถยนต์โดยสารเข้ามาวิ่งรับส่งคนในหมู่บ้านซึ่งมีกำหนด(ไม่ทราบนามสกุล) เป็นเจ้าของรถวิ่งรับส่งผู้โดยสารจากบ้านดงหมูไปอำเภอบัวขาว(ภูจินารายณ์) เป็นผลให้เกิดความสะดวกสบายแก่คนในชุมชนเพิ่มขึ้นอีก

การพัฒนาจากภาครัฐที่เข้าไปยังหมู่บ้านในแถบบ้านดงหมูที่สร้างความแปลกใหม่ให้กับคนในชุมชนอีกครั้งเมื่อหน่วยงานชลประทานได้เข้าไปขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคของคนในชุมชน ตั้งแต่ปี 2516 โดยบ่อแรกที่ชลประทานได้ขุด คือ บริเวณวัดโพธิ์และมีการกระจายไปยังจุดอื่นๆในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น

ในขณะที่การพัฒนาที่มาพร้อมกับการแก้ปัญหาสถานการณ์ทางการเมือง และการค้าขายที่กระจายตัวไปสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว วิธีการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไทในการใช้ประโยชน์จากป่าภูผาบักดีก็ได้เริ่มปรับจากการเพาะปลูกเพื่อดำรงชีพมาเป็นการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ก่อนจะมีการสร้างถนนสายแก้งนางใน พ.ศ.2516 –2519 ชาวผู้ไทยังมีการไปปลูกฝ้าย ข้าวโพดและผักสวนครัวชนิดต่างๆ บริเวณด้านไม้ก่อนที่มีลักษณะเป็นลานหินสลับกับที่ดินและป่าโปร่ง แต่เมื่อมีการสร้างถนนสายดงหมู-แก้งนางเพื่อเป็นการเปิดทางเข้าป่าและปราบปรามคอมมิวนิสต์นั้น ทำให้ชาวบ้านดงหมูได้เข้าไปจับจองพื้นที่ป่าเพื่อปลูกข้าวโพดเพิ่มขึ้น ส่วนในชุมชนเกิดการปะทะกันระหว่างทหารที่ค่ายและกลุ่มคอมมิวนิสต์ใน พ.ศ. 2518 เหตุปะทะกันครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านไม่กล้าออกไปทำมาหากินและเริ่มมีนโยบายเมืองล้อมป่าเข้ามาจัดการในพื้นที่ ทั้งการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคด้วยการส่งกรมทรัพยากรธรณีเข้ามาขุดบ่อน้ำบาดาลให้ชาวบ้าน การติดตั้งไฟฟ้าใน พ.ศ.2516 และการวางผังชุมชนใหม่เพื่อการก่อสร้างถนนสายเปรมพัฒนาเข้าไปยังเขตป่าภูพานเพื่อเปิดทางเป็นถนนสายเศรษฐกิจและป้องกันการเกิดขบวนการคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ โดยเริ่มโครงการตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ทำให้ชาวบ้านหันไปเป็นแรงงานรับจ้างในการก่อสร้างถนน และมีการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในปี 2524 ในหมู่บ้าน ซึ่งทำให้ต้องถมดินบริเวณที่เรียกว่า หนองแคน เพื่อปรับปรุงพื้นที่และเปลี่ยนเส้นทางคมนาคม

นามในชุมชนใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่พร้อมกับการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองใหม่นี้ทำให้ลักษณะพื้นที่ป่าเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือ

“การแยกหมู่บ้านออกจากการปกครองเดียวกันไม่มีผลกับความสัมพันธ์แบบเครือญาติให้เปลี่ยนแปลง แต่ความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนประชากร ส่งผลให้พื้นที่บริเวณรอบป่าคอนเจ้าปู่ได้ถูกลักลอบตัดไม้จากรอบนอกจนเหลือพื้นที่เพียง 20 ไร่”

(นายพัฒนา ศรีหาคา, วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552 : ผู้ให้ข้อมูล)

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2523 –2524 เพราะชาวบ้านได้ไปถางป่าเพื่อทำไร่บริเวณหลังภู ซึ่งมีการจับจองพื้นที่ถึงครอบครัวละ 20-30 ไร่ และมีการปลูกมันสำปะหลังอย่างต่อเนื่องประมาณ 10 ปี ต่อจากนั้นชาวบ้านได้ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ผลักดันให้ออกจากพื้นที่ป่าเนื่องจากสภาพป่าถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว เพราะบริเวณป่าภูบักดีได้รับการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแล้วตั้งแต่ปี 2508 ในขณะเดียวกันในชุมชนที่มีป่าคอนปู่ตาสำหรับประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อนั้น กลับเหลือพื้นที่เพียง 20 ไร่ ในระยะเวลาเพียงไม่นาน ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกจับจองและขายเป็นแปลงนา พร้อมกับการปักปันเขตแดนแสดงความเป็นเจ้าของ ซึ่งพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงการจัดการป่าภูบักดีและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน สามารถสรุปได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 7 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโนนสูง ปี 2500 - 2525

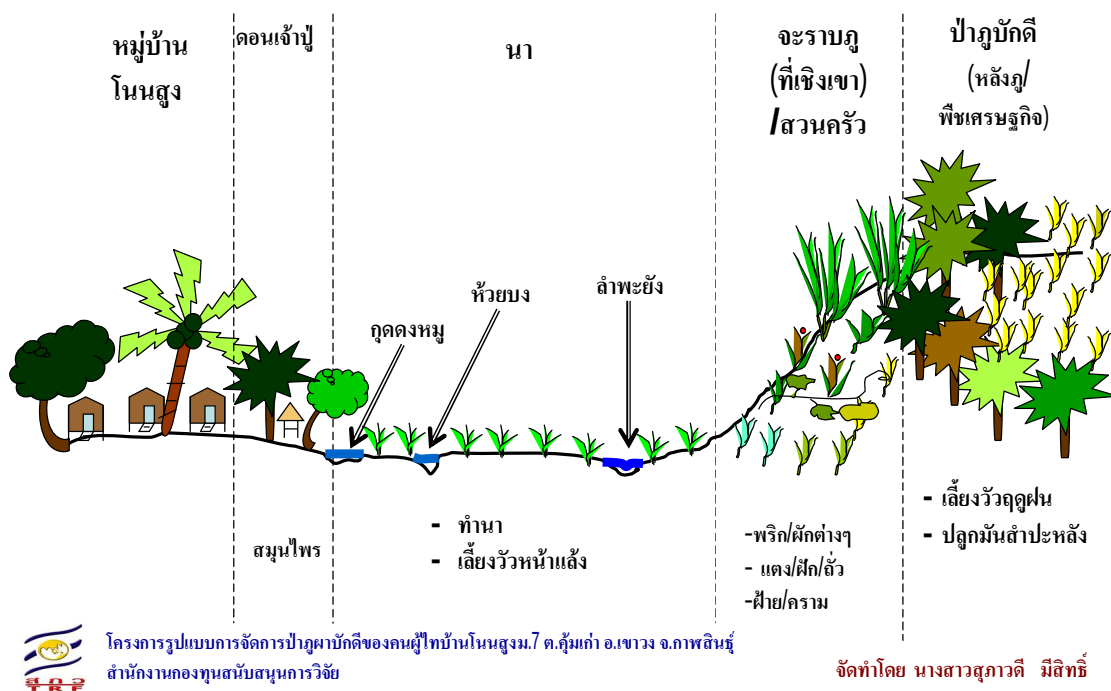
ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ผลกระทบ
- ปี 2513 มีร้านค้าในชุมชนร้านแรก (เจ๊กม้วน) - ปี 2520 มีรถไถนาแบบเดิมตามคันแรก	- ปี 2508 ป่าดงหมูถูกประกาศเป็นเขตป่าสงวน - ปี 2512 ก่อสร้างถนนสายบ้านนาวิ –วัดป่า / แยกการปกครองบ้านโนนสวรรค์ออกจากบ้านดงหมู / มีรถ 6 ล้อจากภายนอกเข้ามารับซื้อข้าวเปลือก - ปี 2518 นโยบายเมืองล้อมป่า (การปะทะกันระหว่างทหารและคอมมิวนิสต์) - ปี 2521 แยกบ้านม่วงไข่ออกจากดงหมู - ปี 2523 ตัดถนนเปรมพัฒนาผ่านเขาภูพาน - ปี 2525-2527 รัฐเปิดลัมปทานไม้ในแถบภูพาน	- มีการปักหลักเขตป่ารอบพื้นที่ป่าดงหมู - การขนส่งสะดวกและมีการแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตรเป็นเงินตรา กับภายนอก - เปิดพื้นที่ทำนามาขึ้นและประกอบพิธีเลี้ยงผีนาบ่อยลง/ตัดไม้ง่ายขึ้น / ถางป่าเพิ่มขึ้น / ปลูกมันสำปะหลังและเลิกปลูกฝ้าย คราม - เกิดการแบ่งพื้นที่ปกครองแบบภาครัฐ - การเร่งพัฒนาระบบสาธารณสุขปกอกในชุมชน

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย

โดยสรุปรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของคนผู้ไทบ้านโนนสูงในปี 2500 – 2525 นี้ มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาจากภายนอกเข้ามากระทบ ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ทำกินจำนวนมากเพื่อสนองนโยบายการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง ซึ่งเป็นผลให้เกิดการจับจองที่ดินทำกินเข้าไปยังเขตป่า พร้อมกับการส่งเสริมการปลูกข้าวเพิ่มขึ้นของรัฐบาลทำให้ชุมชนมีการขยายที่นาจนกระทั่งพื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้านเหลือจำนวนพื้นที่ที่น้อยลง แม้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะยังคงความเป็นเครือญาติเช่นเคย แต่การแบ่งเขตการปกครองของพื้นที่เท่ากับเป็นการสร้างให้เกิดการแบ่งแยกที่ดินทำกินร่วมด้วย ซึ่งรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีนี้สามารถอธิบายได้ตามแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ 14 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท ปี 2500 - 2525

รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท บ้านโนนสูงปี 2500 – 2525

ที่มา : สรุปโดยผู้วิจัย

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่าเมื่อมีการพัฒนาเข้ามาในพื้นที่ระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติกลับหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ของคนผู้ไทได้หายไปพร้อมกับการมีรถยนต์ขนาดใหญ่เข้ามาทางพื้นที่เพื่อสร้างถนน ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การสนับสนุนจากภาครัฐกลับทำให้ป่าไม้เปลี่ยนสภาพจากป่าที่หนาทึบเป็นพื้นที่สำหรับปลูกมันสำปะหลัง และความกลัวต่อสิ่งเหนือธรรมชาติกลับลดลงตามความเจริญของวัตถุที่เข้ามา

5.3.2 รูปแบบและพัฒนากิจการการจัดการป่าภูบักดี ปี 2526 –2552

การพัฒนาบ้านดงหมูจากหน่วยงานภาครัฐที่เข้าไปส่งเสริมชุมชนยังคงต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมา โดยการสร้างถนนและพัฒนาระบบสาธารณูปโภค พร้อมกับส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออกตามนโยบายการพัฒนาประเทศที่ให้เกษตรกรปลูกข้าวและมันสำปะหลังพร้อมกับการสัมปทานป่าไม้ของรัฐใน พ.ศ. 2525 –2527 จึงทำให้มีการขยายพื้นที่ทำกินและการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในช่วงนั้น ได้แก่ มันสำปะหลัง (ตาลินทอง ชันศรีศรี วันที่ 1 กันยายน 2551 : สัมภาษณ์)

จนกระทั่ง พ.ศ.2530 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ทำการผลักดันให้ชาวบ้านที่เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อปลูกมันสำปะหลังในเขตป่าให้ออกมาจากพื้นที่ป่า ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่เข้าไปจับจองพื้นที่ทำกิน จนเป็นเหตุให้มีการรวมตัวกันประท้วงเพื่อให้ได้ที่ทำกินคืน แต่การประท้วงครั้งนั้นชาวบ้านจำนวนมากต้องอพยพพลัดลงมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนใหม่อีกครั้งและมีการจำกัดพื้นที่ทำกินให้ชาวบ้านบางส่วนที่อยู่บริเวณบ้านแก่งนาง พร้อมกับมีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูบักดีใน พ.ศ.2533 ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องในด้านการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เนื่องจากป่าภูบักดีคือแหล่งอาหารและเป็นที่สำคัญสำหรับเพาะปลูกฝ้ายที่ใช้ในการทอเครื่องนุ่งห่ม ผลที่ตามมาคือชาวผู้ไทไม่สามารถจะปลูกฝ้ายได้และไม่สามารถที่จะทำสวนบนภูเขา หรือแม้กระทั่งการเข้าไปเก็บยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้านก็ไม่สามารถทำได้

การเปลี่ยนแปลงในยุคนี้ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านการสร้างความเจริญทางวัตถุและความสะดวกสบายให้กับคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนกลับกลายเป็นการซื้อขายระหว่างกัน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มถูกนำเข้าจากตลาดภายนอกเพื่อทดแทนผ้าฝ้ายของชุมชน ในขณะเดียวกันการปรับตัวทางสังคมของคนผู้ไทมีสูงขึ้น โดยมีการจัดการปกครองตามรูปแบบของกรมการปกครอง มีผู้นำหมู่บ้านที่มาจากเลือกตั้ง ซึ่งหากวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าชุมชนดงหมูถูกการพัฒนาของรัฐเข้ามามีบทบาทในการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีคอมมิวนิสต์อาศัยอยู่ใกล้ชุมชน การพัฒนาให้เกิดความเจริญจึงมุ่งตรงเข้าสู่ชุมชน โดยที่คนผู้ไทเป็นเพียงผู้รับกระแสและปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะการกดทับทางชาติพันธุ์ การสร้างให้คนผู้ไทเป็นคนขายขอบในวิถีการพัฒนาโดยส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของการเป็นคนผู้ไทที่ละน้อย ความเชื่อดั้งเดิมในการรักษาผืนป่าว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยในพื้นที่ป่า เปลี่ยนเป็นเรื่องของการสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจและรายได้ให้กับตนเอง การพัฒนาที่มาจากเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ทำให้ผีหรือวิญญาณไม่ได้ดำรงอยู่ในวิถีการผลิตของคนผู้ไทได้อีก แต่หากวิเคราะห์ในมุมของการดำรงอยู่ในด้านชาติพันธุ์กลับเห็นได้ว่ากลุ่มคนผู้ไทยังคงความเป็นชาติพันธุ์ในสายตระกูลของตนเองไว้อย่าง

หนาแน่น เพราะระบบการเชื่อถือผู้อาวุโส พ่อล้าแม่ล้าและหมอเหยายังคงดำรงอยู่คู่กับการพัฒนาที่เกิดขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคนี้สามารถสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้

ตาราง 8 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโนนสูง ปี 2526 - 2552

ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก	ผลกระทบ
- ปี 2547 -2548 ยุคตื่นทอง ชาวบ้านไปร่อนทองจากการระเบิดหินเพื่อขุดอุโมงค์ผันน้ำห้วยไผ่	- ปี 2525-2527 รัฐเปิดสัมปทานไม้ในแถบภูพาน - ปี 2526 แยกบ้านโนนสูงออกจากดงหมู - ปี 2535 โครงการพระราชดำริสร้างอ่างวังคำ - ปี 2535 -2537 เกิดการเวนคืนที่ดินบริเวณสร้างอ่างวังคำ(ลำพะยัง) มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ - ปี 2542 เกิดโครงการพระราชดำริในการสร้างอุโมงค์ผันน้ำห้วยไผ่	- เจ้าของที่ดินเปลี่ยนอาชีพจากทำนาเป็นการรับจ้าง - มีแรงงานที่เป็นกรรมกรรับจ้างสร้างอ่างและอุโมงค์ผันน้ำ - ความเชื่อเรื่องผีปามีน้อยลง - ที่ทำกินน้อยลง ปลูกพืชเศรษฐกิจพืชอุตสาหกรรม

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย

นอกจากนี้สาเหตุในการที่ชุมชนไม่สามารถจัดการป่าภูบักดีในรูปแบบของชุมชนได้อย่างเต็มที่นั้น นายปอง ศรีไมล์ อดีตผู้ใหญ่บ้านได้ให้ข้อมูลถึงสาเหตุหลักว่า

“การที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาตั้งหน่วยป่าไม้ห้วยม่วงประมาณปี 2530 และมีการปักแนวเขตป่า โดยเริ่มจากการสำรวจป่าตั้งแต่ภูน้อยถึงอุโมงค์ โดยให้บ้านโนนสูงและบ้านโนนสวรรค์รับผิดชอบสำรวจแนวเขตร่วมกัน ตอนนั้นบ้านโนนสูงมีผู้ช่วยสำรวจร่วมกับป่าไม้คือ นายเปิ่น ศรีหาตา และนายอำไพ ศรีหาตา การสำรวจครั้งนั้นคือเพื่อให้มีการตั้งกรรมการดูแลรักษาป่า โดยจะมีการอบรมให้ มีหนังสือจากทางอำเภอส่งมาที่หมู่บ้านให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศเรื่องการห้ามตัดไม้ในป่าภูบักดี แต่อ่อนญาติให้มีการเลี้ยงสัตว์ได้ เก็บไม้ตายมาทำฟืนได้ หาเห็ด หาหน่อไม้ได้เหมือนเดิม แต่หลังจากที่มีการสำรวจป่าโดยหน่วยป่าไม้เขตขอนแก่นและมีการให้เสนอโครงการของงบประมาณสนับสนุนในการดูแลป่าของชุมชนไปในปี 2548—2549 แล้วนั้น ยังไม่มีงบประมาณลงมาในหมู่บ้าน แต่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาลาดตระเวนและจับกุมชาวบ้านมากขึ้น

ทำให้เกิดการทะเลาะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านและชาวบ้านเองที่ไม่เห็นด้วยกับการกันแนวเขตป่า การดำเนินการที่ผ่านมาไม่มีการประชาสัมพันธ์ก่อน ผู้ใหญ่บ้านต้องรับผิดชอบเอง”

(นายป๋อง ศรีโหม้ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2552 : ผู้ให้ข้อมูล)

วิธีการเข้ามาปักแนวเขตป่าของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ตั้งแต่มีประกาศแนวเขต จะมีการทำหนังสือแจ้งให้กับผู้ใหญ่บ้านรับทราบและมีการลงชื่อเพื่อยินยอมในการคืนพื้นที่ให้กับป่าไม้ จากเวทีวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนพบว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาปักแนวเขตตั้งแต่เมื่อใดไม่ทราบชัด เนื่องจากบางจุดมีการมาปักในเวลากลางคืน เป็นหลักปูนที่มีความสูงประมาณสองเมตร และบางจุดเข้ามาอยู่ในพื้นที่ทำกินของชุมชน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้าน แต่สิ่งที่ยืนยันในการจัดการป่าของเจ้าหน้าที่คือหนังสือยินยอมที่ผู้ใหญ่บ้านทุกคนต้องรับทราบ และเป็นผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันในเรื่องการเข้าไปดูแลรักษาพื้นที่ป่าภูบักดี เนื่องจากชุมชนไม่มีความชัดเจนในการเข้าไปมีบทบาทร่วมกันรักษาป่ากับป่าไม้ เป็นผลสืบเนื่องให้ชุมชนต้องหันกลับมารักษาป่าในพื้นที่ของตนเองมากกว่าป่าที่เป็นพื้นที่สาธารณะส่วนรวม และในปี 2533 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานมีการอพยพคนออกจากป่าพร้อมกับเกิดการเรียกร้องสิทธิในการครอบครองที่ดินของชาวบ้าน จึงได้เกิดโครงการจัดสรรที่ดินทำกิน(คจก.)ให้กับชาวบ้าน บริเวณบ้านศรีถาวร และบ้านฟ้าประทาน โดยให้มีการสร้างบ้านอย่างถาวรและปลูกป่าเสริม มีการจัดสรรที่ดินให้ครอบครัวละ 9 ไร่ โดยแบ่งเป็น 1 ไร่สำหรับที่อยู่อาศัยและ 8 ไร่สำหรับที่ดินทำกิน บางส่วนมีการอพยพจากหลังฤดูเมื่อประมาณปี 2530-2535 การอพยพลงมามีสาเหตุจากขณะนั้นมันสำปะหลังราคาถูก ดังนั้นพื้นที่ไร่จึงถูกปล่อยทิ้งให้ร้าง โดยส่วนใหญ่อพยพแรงงานไปทำการก่อสร้างที่กรุงเทพฯ

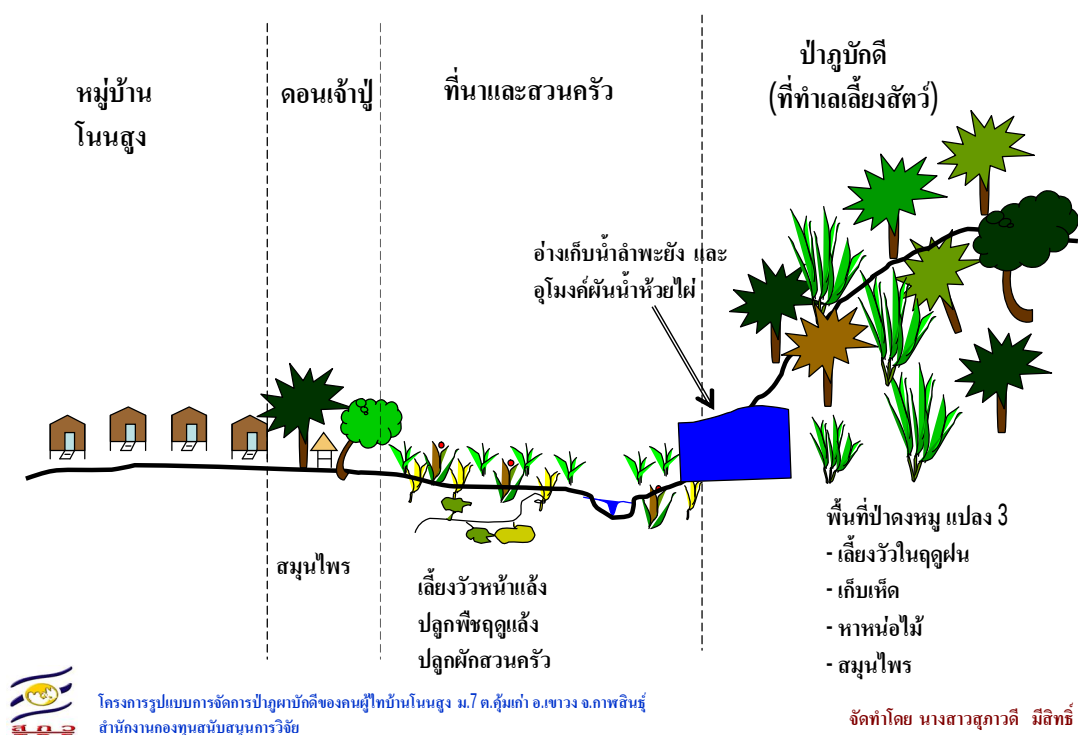
จากเวทีวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนโนนสูง นอกจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแล้ว การปรับรูปแบบการผลิตที่ต่อเนื่องของรัฐในการพัฒนาพื้นที่ยังพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ.2535 – 2537 มีโครงการตามแนวพระราชดำริฯ คือ โครงการสร้างอ่างเก็บกักน้ำลำพะยังเพื่อใช้ในการเกษตรฤดูแล้งในพื้นที่ โดยโครงการนี้ส่งผลให้ชุมชนเสียที่ดินในการทำกินและได้เปลี่ยนอาชีพเพื่อไปทำงานรับจ้างแทนการทำไร่ทำสวน บางส่วนต้องเป็นแรงงานรับจ้าง กรรมกรก่อสร้างในพื้นที่การสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยัง การอพยพแรงงานเริ่มมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา เมื่อป่าไม้กลายเป็นพื้นที่ป่าของรัฐ ลำห้วยกลายเป็นการจัดการน้ำของรัฐ พืชที่เพาะปลูกเป็นพืชที่ได้รับการส่งเสริมจากนักวิชาการเกษตร ซึ่งเป็นพืชเชิงเดี่ยวและใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มปริมาณผลผลิต พร้อมกับเครื่องจักรกลการเกษตรแทนสัตว์เลี้ยว มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยัง ชาวบ้านหลายคนขายที่ดินเพื่อไปเป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่

อื่นๆ บางคนขายที่ดินเพื่อนำมาซื้อรถยนต์ เครื่องจักรกลการเกษตรและเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันกลุ่มคนวัยแรงงานในชุมชนประมาณร้อยละ 85 ต้องทิ้งบ้านเรือนและผู้อาวุโสเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้าง เด็กและเยาวชนร้อยละ 70 หยุดเรียนหนังสือเพราะไม่ต้องการอยู่ในระบบการศึกษา จากการวิเคราะห์สาเหตุพบว่าเดิมคนผู้ไทเป็นกลุ่มคนที่รักสงบและอยู่อย่างเรียบง่ายตามวิถีธรรมชาติ เมื่อความเจริญจากการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการคล้อยตามการพัฒนาเนื่องจากเป็นชุมชนที่ต้องคอยตั้งรับกับการพัฒนาจากภายนอก

วิธีการผลิตเพื่อยังชีพ เช่น การเก็บหาของป่าแต่พอกิน เปลี่ยนเป็นการหาเพื่อขายให้คนในชุมชน คนในชุมชนที่มีอาชีพทอผ้า เปลี่ยนจากการปลูกฝ้ายไว้ทอใช้เอง เป็นแรงงานรับจ้างของเจ้าของธุรกิจเพื่อทอผ้าตามความต้องการของตลาดโดยไม่ต้องลงทุนเองแต่ต้องใช้แรงงาน งานจักสานที่ต้องอาศัยวัสดุธรรมชาติจากป่า กลายเป็นการรอผู้ไปหาของป่า เช่น การตัดไม้ไผ่เพื่อนำมาขายให้ ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นเพราะไม่สามารถไปหาไม้ในป่าได้เอง

แผนภูมิ 15 รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท ปี 2526 - 2552

รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีตามระบบนิเวศวัฒนธรรมผู้ไท บ้านโนนสูง ปี 2526 –2552

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย

การปรับตัวของคนผู้ไทบ้านโนนสูงตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมจึงมีความชัดเจน โดยเริ่มจากการปรับวิธีการผลิตของคนในพื้นที่และลดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาป่า นอกจากนี้ผู้ที่ให้ความสำคัญต่อการรักษาป่าและการสืบทอดทางพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ เจ้าจำ หมอเมือง หมอสมุนไพร ซึ่งเป็นผู้สืบทอดตามสายเลือดและมีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ส่วนคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้ นอกจากจะไม่เชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติแล้ว ยังคงไม่มีผู้เรียนรู้สืบทอดหลักการปฏิบัติและพิธีกรรมในการเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติต่อเนื่องจากคนในอดีต ผลคือแนวทางในการจัดการป่าตามระบบธรรมชาติที่มีผู้นำไม่เป็นทางการถูกปรับเปลี่ยนเป็นพิธีกรรมเฉพาะในหมู่บ้านเพื่อแสดงความเคารพเท่านั้น

ภาพที่ 27 แสดงบางส่วนของขั้นตอนการ “เลียบหิ้ง” เพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่าทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย

ที่มา : ผู้วิจัยเข้าร่วมพิธีกรรมเลียบหิ้งเพื่อรักษาอาการป่วยของคุณยายที่เป็นลูกเมืองในกลุ่มหมอเหยาแต่ไม่ได้เข้าร่วมในพิธีบูชาหมัดศักดิ์จึงทำให้เกิดการเจ็บป่วย ดังนั้นจึงต้องมีการทำพิธีขอขมาผีที่บ้าน โดยใช้เวลาทำพิธีตั้งแต่ 09.00 –16.00 น. ถ่ายภาพวันที่ 25 กรกฎาคม 2551

จากเวทีวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน วันที่ 13 ตุลาคม 2551 มีข้อสรุปถึงการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีพของคนในชุมชนโนนสูง ส่งผลให้ปัจจุบันคนในชุมชนโนนสูงมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตในเชิงเศรษฐกิจ แต่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติจากป่าภูบักคีน้อยลง

เนื่องจากมีข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์ ดังนั้นคนในชุมชนจึงมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่การเพาะปลูกในไร่นาตนเองเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่มากที่สุด

ผู้ใหญ่วิศักดิ์ อารมณ์สวะถึงการปรับระบบพื้นที่เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจได้นั้น ในชุมชนมีการทดลองปลูกพืชหลายชนิดและในขณะที่ทำการศึกษาในชุมชน โนนสูงได้ทำการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง ซึ่งเป็นการส่งเสริมจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมกับชลประทานจังหวัดกาฬสินธุ์ในการใช้พื้นที่หลังการเก็บเกี่ยวเพื่อทดแทนการดำรงชีพจากการเก็บหาของป่า

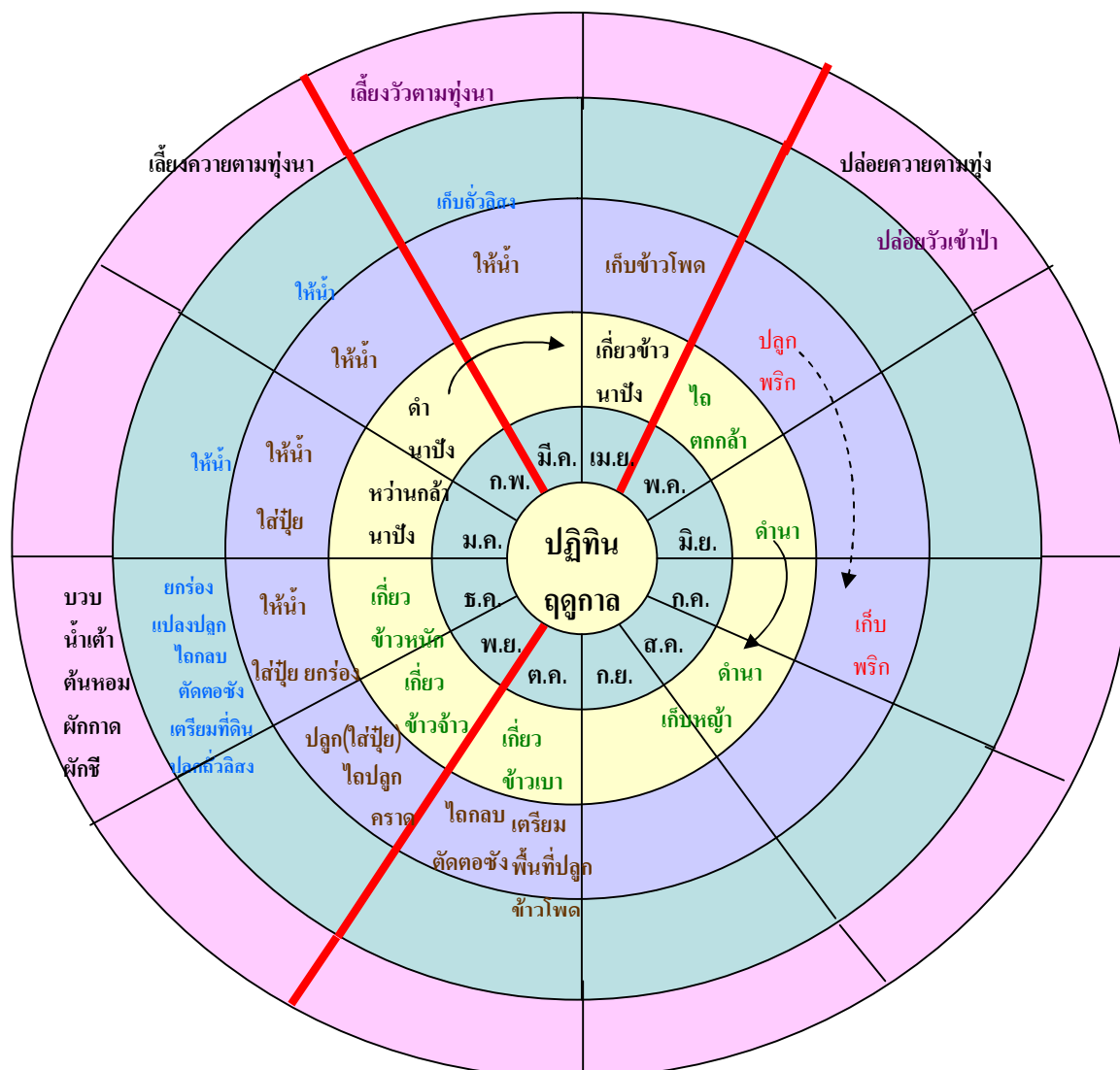
ภาพที่ 28 แสดงการไถกลบปรับสภาพที่ดินหลังฤดูกาลเกี่ยวข้าวเพื่อปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ที่มา : ภาพถ่ายวันที่ 15 พฤศจิกายน 2551 โดยผู้วิจัยสังเกตขั้นตอนการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแปลงของผู้ใหญ่วิศักดิ์ อารมณ์สวะ

ผู้ใหญ่วิศักดิ์ อารมณ์สวะ ให้ข้อมูลในการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของชุมชนเพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์และสร้างรายได้ เนื่องจากในชุมชนอยู่ใกล้อ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำลำพะยังและอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ ซึ่งมีชลประทานจังหวัดกาฬสินธุ์มีแนวทางในการพัฒนาพื้นที่อำเภอเขาหวงให้เป็นพื้นที่ทางการเกษตร และเนื่องจากในชุมชนมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นแต่ที่ทำกินมีจำนวนน้อยลงตามการจัดสรรแบ่งปันที่ทำกินให้กับลูกหลาน และได้ถูกจำกัดการพึ่งพาป่าภูบักดี ทำให้ต้องมีการคิดเรื่องการสร้างรายได้ทดแทนให้กับชุมชน ดังนั้นกิจกรรมเพื่อการผลิตของชุมชนในรอบปีจึงมีอย่างต่อเนื่องและมีกิจกรรมตลอดปี ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ 16 แสดงระบบการผลิตด้านการเกษตรในรอบ 1 ปี

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นายแสวง พิมกอ, นางสาวพิณ อารมณ์สวะ, นางสาวพ้ง อารมณ์สวะ, นายเสกศักดิ์ เรืองไชย และนางสาวพิวา ศรีอ่อน รวบรวมโดย เด็กชายนนทวัฒน์ พลกล้า, เด็กหญิงชลิตา เรืองรุ่ง, เด็กหญิงเพ็ญนภา เรืองไชย และผู้วิจัย

จากแผนภูมิแสดงกิจกรรมทางการเกษตรในรอบหนึ่งปีของชุมชนโนนสูง เป็นการระดมข้อมูลจากกลุ่มแม่บ้านร่วมกับทีมวิจัยในชุมชน ได้แก่ นางสาวพิณ อารมณ์สวะ, นางสาวพ้ง อารมณ์สวะ, นายแสวง พิมกอ, นางสาวพิวา ศรีอ่อน และนายเสกศักดิ์ เรืองไชย ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อจัดทำปฏิทินการผลิตใน 1 รอบปีของชุมชน โดยมีกิจกรรมที่แสดงเป็นการเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพา

ทรัพยากรธรรมชาติป่าบุ๋กคิมาเป็นพื้นที่นาเพื่อการผลิตในการตอบสนองเชิงเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบัน โดยมีอาชีพที่ทำนาและการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น การปลูกพริก การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การปลูกถั่วลิสงและการปลูกพืชอายุสั้นหรือพืชล้มลุกเพื่อขาย

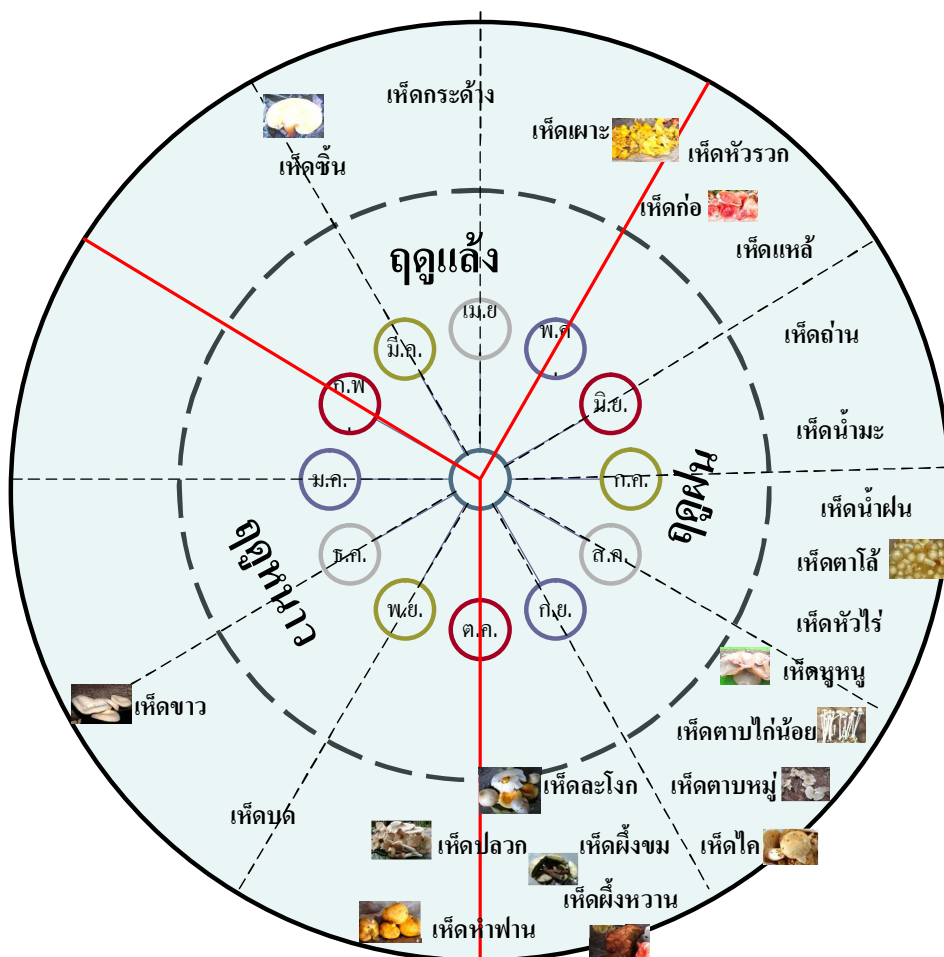
นอกจากการปลูกพืชเศรษฐกิจแล้วในปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนโนนสูงที่เป็นกลุ่มเก็บหาของป่ายังคงมีการใช้ประโยชน์จากป่าด้วยการเก็บหาเห็ดเพื่อนำมาขายในชุมชน ด้วยเหตุผลที่ว่าคนส่วนใหญ่มีกิจกรรมในการดำเนินชีวิตรูปแบบอื่น เช่น การทอผ้า การจักสานกระติบข้าว การปลูกพืชในฤดูแล้ง และมีปัญหาในการที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเนื่องจากเกรงว่าจะทำผิดกฎหมายป่าไม้ ดังนั้นกลุ่มผู้เก็บหาของป่าในชุมชนโนนสูงจึงเหลืออยู่เพียง 15 คน โดยการสำรวจของทีมวิจัยชุมชนเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้ได้ข้อมูลจากนายแสวง พิมกอ, นางสุพัง อารมณ์สวะ, นายพิมพา ศรีหาคา และนางสาวพิพา ศรีอ่อน ซึ่งเป็นทั้งผู้เก็บหาของป่ามาขายในชุมชนและเป็นผู้เชี่ยวชาญในการคำนวณฤดูกาลเก็บเห็ดในป่าบุ๋กคิ จากการสอบถามข้อมูลจากนายแสวง พิมกอในเรื่องรายได้จากการขายเห็ดตลอดทั้งปี พบว่าสามารถสร้างรายได้ปีละ 15,000 –17,000 บาทต่อปี ซึ่งถือเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวนอกจากการทำนาและการรับจ้างเลี้ยงวัว ซึ่งนายเสกศักดิ์ เรืองไชยได้รวบรวมข้อมูลเห็ดชนิดต่างๆ ที่เกิดในป่าบุ๋กคิจากกลุ่มที่กล่าวมาแล้วนั้นได้แผนภูมิเห็ดชนิดต่างๆ ที่สามารถเก็บหาได้ตลอดปี ดังนี้

“ในปัจจุบันชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าน้อย เนื่องจากไม่ได้ทำการเพาะปลูกพืชแล้ว แต่ทรัพยากรธรรมชาติในป่าที่ชุมชนยังสามารถเข้าไปเก็บหาได้มี 1) หน่อไม้ ได้แก่ ไม้รวก, ไม้ไร่, ไม้กระแสน, ไม้ป้อ, ไม้บา, ไม้โก๊ะ 2) เห็ด ได้แก่ เห็ดหัวรวก, เห็ดก่อ, เห็ดแฮล, เห็ดถ่าน, เห็ดน้ำมะ, เห็ดน้ำฝน, เห็ดตาโล้, เห็ดหัวไร่, เห็ดหูหนู, เห็ดตาบไถน้อย, เห็ดตาบหมู, เห็ดไค, เห็ดละโงก, เห็ดผึ้งขม, เห็ดผึ้งหวาน, เห็ดปลวก, เห็ดหำฟาน, เห็ดบด, เห็ดขาว, เห็ดขึ้น, เห็ดกระด้าง, เห็ดเผาะ เป็นต้น...”

(นายแสวง พิมกอ, วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2552: ผู้ให้ข้อมูล)

แผนภูมิ 17 แสดงการสำรวจชนิดของเห็ดและรายได้ที่เกิดจากการหาเห็ดในป่าภูบักดีในรอบ 1 ปี

ปฏิทินทรัพยากรธรรมชาติในรอบ 1 ปี : เห็ด เพื่อยังชีพและเศรษฐกิจ

ข้อมูลโดย นายแสวง พิมกอ
นางสุพ้ง อารมณ์สวะ
นางสาวพิพา ศรีอ่อน
นายพิมพา ศรีหาคา
รวบรวมโดย นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ์

โครงการรูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชนผู้ไทบ้านโนนสูง ม.7 ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นายแสวง พิมกอ, นางสุพ้ง อารมณ์สวะ, นางสาวพิพา ศรีอ่อน, นายพิมพา ศรีหาคา รวบรวมโดยผู้วิจัย

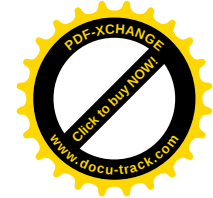
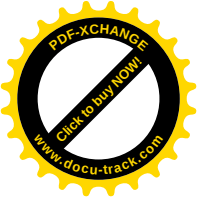
5.4 รูปแบบและแนวทางในการจัดการป่าภูบักดีในปัจจุบัน

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีคนผู้ไทบ้านโนนสูงที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าภูบักดี ทั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดแบบแผนในการดำรงชีวิตควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีการพัฒนาจากภาครัฐเป็นปัจจัยภายนอกที่กระตุ้นให้เกิดการปรับตัวของชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นรูปแบบการจัดการป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ส่งผลต่อพัฒนาการและนำไปสู่รูปแบบการจัดการป่าที่ยั่งยืนได้

การจัดการป่าไม่ใช่การอนุรักษ์หรือการกันเขตพื้นที่โดยไม่ใช้ประโยชน์ แต่เป็นวิธีการที่จะทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้คุ้มค่าและเกิดความยั่งยืนได้ในอนาคต ทั้งนี้ทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้เรื่องนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงว่าการดำรงชีวิตของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศ และการทำมาหากินกับธรรมชาติเช่นเดียวกับสัตว์อื่นๆ แต่การดำรงชีวิตของมนุษย์มีต่างจากสัตว์อื่น คือ การปรับตัวทางชีววิทยาเพื่อความอยู่รอดของชีวิตนั้น มนุษย์มีความสามารถและเปลี่ยนแปลงธรรมชาติแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า วัฒนธรรม

ในขณะที่ทำการศึกษานี้พบว่า วิธีการดำรงชีพของคนผู้ไทปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนาเนื่องจากพื้นที่ชุมชนลดลง ความผูกพันในการใช้ประโยชน์จากป่าถูกจำกัด ความเชื่อบางส่วนถูกผลัดและกดทับให้หายไปตามความเจริญ เช่น ความเชื่อเรื่องการขอผีป่าก่อนการเข้าหาของป่าถูกเปลี่ยนเป็นการเข้าหาได้ตลอดทุกช่วงเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บเห็ดและหาของป่าในช่วงเวลากลางวัน ซึ่งแต่เดิมคนผู้ไทจะไม่เข้าป่าในช่วงเวลากลางวัน แต่ด้วยเพราะความต้องการในการบริโภคของตลาดมีสูง อีกทั้งการให้ราคาแก่ทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างสูง ทำให้ความกลัวในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติถูกเปลี่ยนเป็นความต้องการเอาตัวรอดในการใช้ชีวิตตามภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งหากเพียงเข้าหาของป่าในช่วงเวลากลางวันจะไม่ทันคนอื่นที่เข้าไปเก็บหาของป่าในพื้นที่ด้วย

ความเชื่อในการตัดไม้ที่ต้องเลือกไม้เนื้อแข็งเพื่อใช้สำหรับทำบ้าน ห้ามตัดไม้คด ไม้งอ ไม้มีง่าม ไม้ฟ้าผ่า หรือไม้ล้ม ถูกเปลี่ยนเป็นสามารถตัดได้ทุกรูปแบบทุกชนิดตามความต้องการของผู้ใช้ เนื่องจากสภาพพื้นที่ป่ามีต้นไม้ที่สามารถนำมาใช้ได้ตามความเชื่อค่อยๆ ลดลง ทำให้ความต้องการใช้ไม้สูงขึ้น เมื่อความต้องการสูง ชนิดไม้ที่มีในป่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าที่ถูกปลูกเสริมหลังจากมีการกันเขตเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่ความต้องการในการใช้ไม้เพื่อสร้างบ้านเรือนกลับมีสูงขึ้น จึงส่งผลต่อการปรับความเชื่อในการเลือกไม้เพื่อการใช้สอย

การทอผ้าที่ต้องอาศัยการปลูกฝ้ายและเก็บฝ้ายตามฤดูกาลเปลี่ยนเป็นการใช้ฝ้ายโรงงานมาทอ โดยการเป็นผู้รับจ้างทอตามที่เจ้าของกิจการต้องการ รายได้เกิดจากการเป็นแรงงานไม่ใช่ผู้ผลิต หรือแม้กระทั่งงานจักสานที่เดิมทำเพื่อใช้ในครัวเรือน กลายเป็นการผลิตเพื่อขายให้พ่อค้าคนกลาง แต่การลงทุนในการผลิตสูงขึ้น โดยผู้ทำงานจักสานจะต้องซื้อไม้ไผ่และอุปกรณ์ต่างๆ เอง ส่วนการกำหนดราคาของผลิตภัณฑ์ขึ้นอยู่กับความต้องการของพ่อค้า ซึ่งการปรับตัวเช่นนี้ในแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมหมายถึง คนผู้ไทเปลี่ยนตนเองจากการเป็นผู้ควบคุมทรัพยากรมาเป็นผู้ถูกทรัพยากรธรรมชาติกำหนดบทบาทการใช้ประโยชน์ ซึ่งผ่านระบบกฎหมายหรือตามแนวคิดการจัดการป่าแบบรัฐ ส่งผลต่อการปรับตัวและวิถีการดำเนินชีวิตของคนผู้ไทในปัจจุบัน

ขณะเดียวกันจากการศึกษาพบว่า การปรับตัวในฐานะของทุนนิยมยังส่งผลให้กลุ่มคนวัยแรงงานต่างไปเป็นแรงงานรับจ้างในเขตอุตสาหกรรม โดยทิ้งลูกหลานไว้กับผู้สูงอายุ เด็กรุ่นใหม่ไม่รู้จักพืชพันธุ์ในป่า ความเป็นตัวตนของคนผู้ไทยังคงอยู่ได้เพียงแค่การใช้ภาษา เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สนใจความเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทของตนเอง เนื่องจากการสื่อสารผ่านโทรทัศน์ทำให้เด็กสนใจความร่ำรวยในแบบของละคร มีวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ ที่สำคัญคือการไม่รู้จักวิธีการสืบทอดวัฒนธรรมของตนเอง การศึกษาในห้องเรียนสอนให้ทุกคนต่างคนต่างอยู่และขาดความเอื้อเฟื้อในหมู่เครือญาติดังที่เคยสืบทอดกันมา จากการจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนพบว่า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและกลุ่มคนในวัยแรงงานรวมทั้งเยาวชนมองเห็นความสำคัญของปัญหาในเรื่องเศรษฐกิจ แต่ไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีสาเหตุใดบ้างที่ทำให้ต้องดิ้นรนในเชิงของเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันเด็กกลับมองว่าตัวตนในการเป็นคนผู้ไทของตนเองไม่ได้รับการถ่ายทอดและไม่เคยได้มีส่วนร่วมในการรับรู้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และมองว่าหากตนเองไม่ตระหนักในความเป็นคนผู้ไทแล้ว การที่จะดำรงอยู่ตามวิถีของคนผู้ไทก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

จากแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบรัฐที่เห็นความสำคัญของปริมาณพื้นที่ ปริมาณต้นไม้มากกว่าความสอดคล้องในการจัดการป่ากับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในทุกพื้นที่ของประเทศไทย ในกรณีพื้นที่ป่าภูผาบักดี ซึ่งเป็นพื้นที่ในการดำรงชีพด้วยการเก็บหาของป่าและการทำสวน การรักษาด้วยสมุนไพรและพืชตระกูลกลับถูกปรับให้เป็นเพียงความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิม การครอบงำด้วยวิธีการแบบรัฐด้วยการปักป้ายอาณาเขตและข้อห้ามต่อการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นการผลักดันปัญหาของคนผู้ไทให้คนผู้ไทต้องปรับตัวเองในโลกของสังคมอุตสาหกรรมอย่างเร่งรีบ ความสงบและแนวทางตามธรรมชาติเปลี่ยนเป็นการต่อสู้แย่งชิงการผลิตเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้และทำลายทรัพยากรในส่วนอื่นของชุมชน

การศึกษาวิจัยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือเพื่อให้ชุมชนเข้าถึงข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองนั้น พบว่าแม้กระแสสังคมภายนอกเป็นตัวกระตุ้นให้วิถีการดำรงชีวิตของคนผู้ไทบ้านโนนสูงถูกปรับเปลี่ยนไป แต่สิ่งที่คนผู้ไทบ้านโนนสูงยังคงดำรงได้นั้นยังคงอาศัยปัจจัยสี่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้เกิดการดำรงไว้ซึ่งฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม เนื่องจากคนผู้ไทบ้านโนนสูงยังมีการแบ่งเขตพื้นที่ป่าเพื่อการใช้สอยของตนเอง แม้จะมีการปรับเปลี่ยนแต่ยังคงใช้ประโยชน์เช่นเดิม คือ การปรับจากการแบ่งนิเวศวัฒนธรรมของตนเองจากที่บ้าน คอนเจ้าปู่ กุดหรือหนอง พุงนา ห้วย ป่าโลก จะราบภู และดง มาเป็นการใช้พื้นที่ในแบบปัจจุบัน คือ ที่บ้าน คอนเจ้าปู่ พุงนา ห้วย ป่าโลก และดง ซึ่งโดยหลักจะยังคงเหลือพื้นที่สำหรับทำกินและเลี้ยงสัตว์ไว้ สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) ด้านอาหาร จากการศึกษาพบว่าป่าถูกจัดมิใช่เป็นเพียงแค่แหล่งอาหารจากป่า แต่หากแต่ในอดีตยังเป็นแหล่งสำหรับเพาะปลูกพืชอาหารหลายชนิด ซึ่งเกิดจากการทำไร่ของคนผู้ไทบ้านโนนสูง เนื่องจากสภาพอากาศเหมาะแก่การปลูกพืชอาหารไว้สำหรับฤดูแล้ง ดังนั้นในหนึ่งครัวเรือนจึงมีการถากถางพื้นที่แถบเชิงเขาเพื่อทำการเพาะปลูกพืชในจำนวน 2-3 ไร่ สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์เกิดจากการสะสมตัวของจุลินทรีย์ในดิน ซึ่งเกิดจากการการปล่อยวัวเข้าไปเลี้ยงในป่า ทำให้เกิดการเพิ่มคุณภาพดิน นอกจากนี้ยังช่วยทำให้พืชป่าหลายชนิดเกิดขึ้นได้ เช่น เห็ด เป็นต้น

ปัจจุบันแม้จะไม่มีการใช้พื้นที่บริเวณเชิงเขาหรือจะราบภูเพื่อทำการเพาะปลูกแล้ว แต่ชุมชนยังสามารถเก็บหาของป่าได้ อีกทั้งยังสามารถเลี้ยงวัวในป่าได้เช่นเดิม แต่ระบบวัฒนธรรมในการทำสวนบนพื้นที่ป่าถูกเปลี่ยนให้กลายมาเป็นการทำสวนครัวหรือไร่นาสวนผสมทดแทน

2) ด้านเครื่องนุ่งห่ม เนื่องจากบริเวณจะราบภูเป็นพื้นที่ทำสวนหลักของชุมชน ในสมัยก่อนจึงมีการนำเมล็ดพันธุ์พืชทั้งที่กินได้และไม่ใช้สอยเข้าไปปลูกในพื้นที่สวนด้วย ดังนั้นจึงมีการนำฝ้ายเข้าไปปลูกในสวน ดันครามสำหรับการย้อมสีผ้าฝ้าย ป่านเพื่อใช้สำหรับทำกระสอบ เป็นต้น เมื่อมีการปิดป่าและไม่สามารถทำสวนได้ทำให้คนในชุมชนเลิกปลูกฝ้ายและคราม แต่ปรับตัวมาใช้เสื้อผ้าสำเร็จรูปหรือที่เรียกกันว่าผ้าแจ็กแทน ในขณะที่การทอผ้าในปัจจุบันเป็นการใช้ฝ้ายจากโรงงานและรับจ้างนายทุนเพื่อทอผ้าส่งเจ้าของฝ้าย ซึ่งกลายมาเป็นอาชีพหลักของกลุ่มแม่บ้าน

3) ที่อยู่อาศัย ในอดีตการจะออกเรือนของกลุ่มสาวจะต้องมีการสร้างบ้านเพื่อเป็นการวางรากฐานชีวิตก่อน ซึ่งไม้ที่ใช้จะมีให้เลือกหลากหลายและเลือกใช้ได้โดยไม่ต้องเกรงการผิข้อยห้ามหรือความเชื่อ อีกทั้งการสร้างบ้านในสมัยก่อนเพื่อทำเป็นที่อยู่อาศัยเท่านั้น ทำให้ไม่สิ้นเปลืองไม้ที่ใช้และแรงงานก่อสร้าง เมื่อมีการปิดป่าชาวบ้านจึงไม่สามารถไปตัดไม้มาทำบ้านได้ แต่การก่อสร้างบ้านในลักษณะปัจจุบันมีการก่อสร้างโดยใช้วัสดุอื่น เช่น อิฐและปูน ซึ่งจะมีขนาดหลังที่ใหญ่และทันสมัยมากขึ้น แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการนำไม้ในป่ามาใช้เพื่อต่อเติมบ้านเช่นเดิม เช่น

การนำไม้ไผ่มาทำฟาก หรือนำมาทำเล้าสัตว์ เป็นต้น ดังนั้นลักษณะและวิธีการตัดไม้ตามความเชื่อในแบบคนผู้ไทจึงหายไป เพราะส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ไม้ในการสร้างบ้านเรือนแล้ว

4) ยารักษาโรค คนผู้ไทให้ความสำคัญกับการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยการแพทย์พื้นบ้านมาก เห็นได้จากการดำรงอยู่ของหมอเหยา หมอธรรม หมอยา หมอส่อง เจ้าจ้ำ และอีกหลายหมอที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือธรรมชาติ การรักษาอาการเจ็บป่วยของคนผู้ไทต้องมีการวินิจฉัยโรคหลายชั้นเพื่อให้รู้สาเหตุและอาการเจ็บป่วยที่แท้จริง ดังนั้นการรักษาจึงขึ้นอยู่กับหมอที่วินิจฉัยในแต่ละชั้น เช่น หมอส่องจะเป็นผู้ดูอาการเบื้องต้น หากมีการเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติอาจแก้ไขโดยการไปเลี้ยงผีซึ่งต้องใช้หมอเหยาในการทำพิธี และมีการรักษาต่อโดยหมอธรรมและให้หอยาสมุนไพรเป็นผู้จัดหาหาให้ ซึ่งยาสมุนไพรที่หาส่วนใหญ่จะใช้ในพื้นที่ป่าภูบักดีและบริเวณดอนเจ้าปู่

ในปัจจุบันนอกจากการรักษาแบบพื้นบ้านแล้วยังมีการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันร่วมด้วยแต่ยาสมุนไพรที่ใช้ลดลงเหลือเพียงยาบำรุงร่างกายและยาบำรุงกำลังทั่วไปเท่านั้น

จากการกระบวนการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวที่เกิดขึ้นไม่ได้มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกคือ นโยบายการพัฒนาพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น หากแต่มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในเช่นกัน คือ เมื่อมีการพัฒนากระแสหลักคนผู้ไทในชุมชนโนนสูงเองรับเอากระแสการพัฒนาจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชนจนล้มการรักษารากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม แม้การปรับตัวจากการพัฒนาประเทศของชนกลุ่มอื่นจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่การปรับตัวอย่างรวดเร็วของคนผู้ไทบ้านโนนสูงกลับส่งผลให้เด็กและเยาวชนไม่ได้เรียนรู้ตนเอง ไม่รู้จักคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมและอายุที่จะใช้ชีวิตในแบบของคนผู้ไทกับชนกลุ่มอื่นที่ตนเองสัมพันธ์ด้วย

ดังนั้นเมื่อมีการศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้านแล้วพบว่า คนผู้ไทบ้านโนนสูงมีการปรับตัวในการดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการพัฒนาจากภายนอก โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบและส่งเสริมให้เกิดกลุ่มอาชีพที่หลากหลายทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ผลให้การศึกษาวิจัยเข้าไปสู่กระบวนการสร้างการเรียนรู้ตนเองของกลุ่มเด็ก โดยมีทีมผู้นำเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรม เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนตนเอง กิจกรรมศึกษาและสำรวจทรัพยากรธรรมชาติทั้งในชุมชนและบริเวณป่าภูบักดี การศึกษาฮีดคองของคนผู้ไท การละเล่นแบบผู้ไท การข้อมผ้าสีธรรมชาติและการร่วมกับกลุ่มนำและทีมวิจัยในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน พร้อมกับดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟูป่าด้วยการรักษาพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าปู่ การปลูกป่าเสริมบริเวณดอนเจ้าปู่ และการรวมกลุ่มปลูกผักหวานป่า ซึ่งเป็นแนวทางในการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มและเป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

ภาพที่ 29 การจัดการป่าที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้

ที่มา : กิจกรรมปลูกป่า ณ คอนเจ้าปู่ วันที่ 11 พฤษภาคม 2552

ภาพที่ 29 กิจกรรมต่อยอดการจัดการป่า โดยการรวมกลุ่มปลูกผักหวานป่าในที่ดินเอง

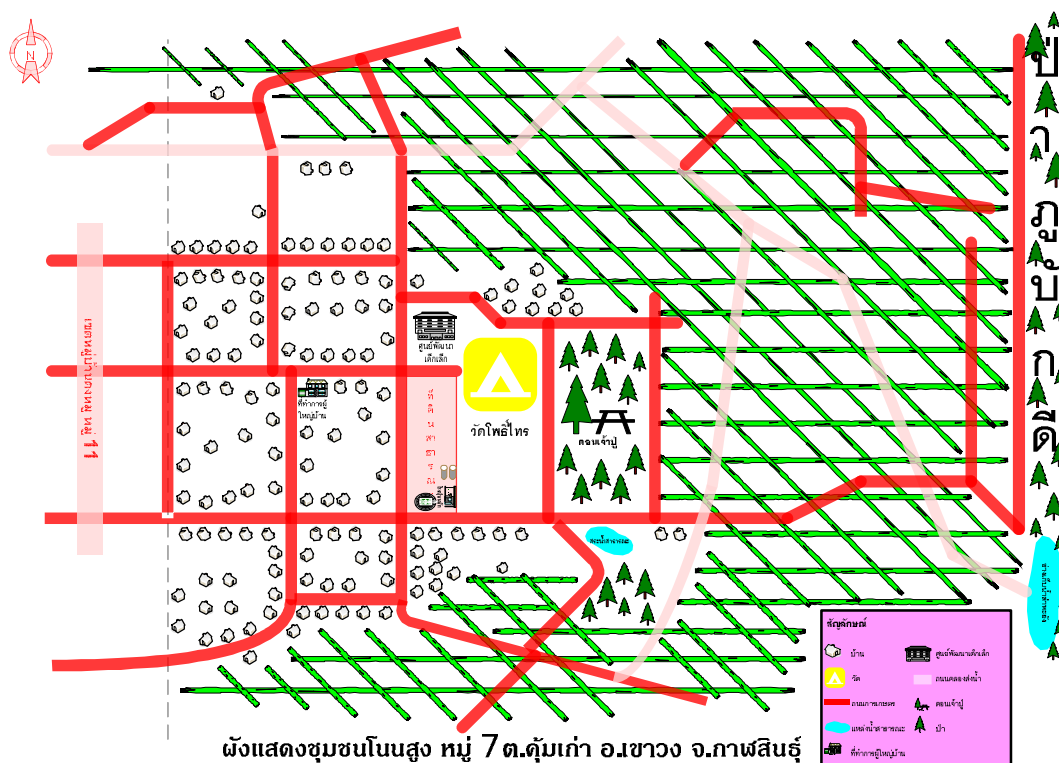
ที่มา : กิจกรรมอบรมการปลูกป่าห้วยไร่ปลายนาสริมพื้นที่ วันที่ 15 กรกฎาคม 2552

จากการดูแลรักษาพื้นที่ป่าของตนเองตั้งแต่อดีตตามพิธีกรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดการอยู่ร่วมกันของคนผู้ไทบ้านโนนสูง จนพัฒนามาสู่การปันแนวเขตเพื่อทำกินของคนในพื้นที่ การจัดการป่าที่มีความหลากหลายตั้งแต่การใช้ระโยชน์ร่วมกันตามแนวคิดเชิงซ้อนที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ

กรรมสิทธิ์ในทรัพยากรธรรมชาติที่หาเพื่อยังชีพได้ร่วมกัน มาสู่การกำหนดบทบาทและพิธีกรรมของตนเองในรูปแบบอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทที่มีความเชื่อเป็นแบบแผนในการกำหนดพิธีกรรมจารีตเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ในชุมชน จนมาถึงการเปลี่ยนแปลงการจัดการป่าตามกระแสการพัฒนาที่ทำให้คนผู้ไทบ้านโนนสูงบุกรุกป่าเพื่อสร้างที่ทำกินให้กับตนเอง พร้อมกับแนวทางการจัดการป่าในแบบของป่าไม้ที่กันพื้นที่ให้คนออกจากป่า และได้พึ่งพาพื้นที่ป่าน้อยลง

การศึกษาที่ผ่านมาพบว่าทางออกที่สำคัญต่อการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมของคนผู้ไทบ้านโนนสูงคือ การรักษาป่าภูบักดีร่วมกับชุมชนอื่นรอบข้างตามแนวทางของป่าไม้ และรักษาวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าพร้อมกับวิถีการดำรงชีพของตนเองภายใต้พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา และสิ่งที่สำคัญที่สุดต่อการจัดการป่าของคนผู้ไทบ้านโนนสูงในปัจจุบันคือ การเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าในชุมชนของตนเอง เช่น ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเห็นได้จากการวางผังชุมชน ดังนี้

แผนที่ 4 แสดงลักษณะการจัดการพื้นที่ชุมชนโนนสูงและป่าภูบักดีในปัจจุบัน

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย

บทที่ 6

บทเรียนและข้อเสนอแนะ

6.1 บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยและการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าภูบักดีของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์” โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนบ้านโนนสูง ด้านประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการด้านความเชื่อและภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าภูบักดีของคนผู้ไทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษาสาเหตุปัจจัย และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวผู้ไทบ้านโนนสูงต่อการอนุรักษ์ป่า 4) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าภูบักดีร่วมกันของชาวผู้ไทบ้านโนนสูง ตามกรอบแนวคิดที่ว่า พัฒนาการการจัดการป่าของคนผู้ไทบ้านโนนสูงจะเกิดรูปแบบในอนาคตได้ต้องมีการศึกษาสาเหตุและปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อพัฒนาการและนำไปสู่รูปแบบการจัดการป่าที่ยั่งยืนได้

การจัดการป่าไม่ใช่การอนุรักษ์หรือการกันเขตพื้นที่โดยไม่ใช้ประโยชน์ แต่เป็นวิธีการที่จะทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้คุ้มค่าและเกิดความยั่งยืนได้ในอนาคต ทั้งนี้ทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้เรื่องนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงว่าการดำรงชีวิตของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับสภาพที่อยู่อาศัย และการทำมาหากินกับธรรมชาติเช่นเดียวกับสัตว์อื่นๆ แต่การดำรงชีวิตของมนุษย์มีต่างจากสัตว์อื่นๆ คือ การปรับตัวทางชีววิทยาเพื่อความอยู่รอดของชีวิตนั้น มนุษย์มีความสามารถและเปลี่ยนแปลงธรรมชาติแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า วัฒนธรรม

ในขณะที่ทำการศึกษานี้พบว่า วิธีการดำรงชีพของคนผู้ไทปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนาเนื่องจากพื้นที่ชุมชนลดลง ความผูกพันในการใช้ประโยชน์จากป่าถูกจำกัด ความเชื่อบางส่วนถูกผลัดและกดทับให้หายไปตามความเจริญ เช่น ความเชื่อเรื่องการขอผีป่าก่อนการเข้าหาของป่า เปลี่ยนเป็นการหาได้ตลอดช่วงเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บเห็ดและหาหอยเกล็ดในช่วงเวลากลางวัน ความเชื่อในการตัดไม้เปลี่ยนเป็นสามารถตัดได้ทุกรูปแบบทุกชนิด การทอดผ้าที่ต้องอาศัยการปลุกฝ้ายและเก็บฝ้ายตามฤดูกาลเปลี่ยนเป็นการใช้ฝ้ายโรงงานมาทอโดยการเป็นผู้รับจ้างทอตามที่เจ้าของกิจการต้องการ รายได้เกิดจากการเป็นแรงงานไม่ใช่ผู้ผลิต หรือแม้กระทั่งงานจักสานที่เดิมทำเพื่อใช้ในครัวเรือน กลายเป็นการผลิตเพื่อขายให้พ่อค้าคนกลาง แต่การลงทุนในการผลิตสูงขึ้น โดยผู้ทำงานจักสานจะต้องซื้อไม้ไผ่และอุปกรณ์ต่างๆเอง ส่วนการกำหนดราคาของผลิตภัณฑ์ขึ้นอยู่กับความต้องการของพ่อค้า ซึ่งการปรับตัวเช่นนี้ในนิเวศวิทยาวัฒนธรรมหมายถึง คนผู้ไทเปลี่ยนตนเองจากการเป็นผู้ควบคุมทรัพยากรมาเป็นผู้ถูกทรัพยากรธรรมชาติกำหนดบทบาทการใช้ประโยชน์ ซึ่ง

ผ่านระบบกฎหมายหรือตามแนวคิดการจัดการป่าแบบรัฐ ส่งผลต่อการปรับตัวและวิถีการดำเนินชีวิตของคนผู้ไทในปัจจุบัน

ขณะเดียวกันจากการศึกษาพบว่า การปรับตัวในฐานะของทุนนิยมยังส่งผลให้กลุ่มคนวัยแรงงานต่างไปเป็นแรงงานรับจ้างในเขตอุตสาหกรรม โดยทิ้งลูกหลานไว้กับผู้สูงอายุ เด็กรุ่นใหม่ไม่รู้จักพืชพันธุ์ในป่า ความเป็นตัวตนของคนผู้ไทยังคงอยู่ได้เพียงแค่การใช้ภาษา เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สนใจความเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทของตนเอง เนื่องจากการสื่อสารผ่านโทรทัศน์ทำให้เด็กสนใจความร่ำรวยในแบบของละคร มีวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ ที่สำคัญคือการไม่รู้จักริธีการสืบทอดวัฒนธรรมของตนเอง การศึกษาในห้องเรียนสอนให้ทุกคนต่างคนต่างอยู่และขาดความเอื้อเฟื้อในหมู่เครือญาติดังที่เคยสืบทอดกันมา จากการจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนพบว่า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและกลุ่มคนในวัยแรงงานรวมทั้งเยาวชนมองเห็นความสำคัญของปัญหาในเรื่องเศรษฐกิจ แต่ไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีสาเหตุใดบ้างที่ทำให้ต้องดิ้นรนในเชิงของเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันเด็กกลับมองว่าตัวตนในการเป็นคนผู้ไทของตนเองไม่ได้รับการถ่ายทอดและไม่เคยได้มีส่วนร่วมในการรับรู้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่มองว่าหากตนเองไม่ตระหนักในความเป็นคนผู้ไทแล้ว การที่จะดำรงอยู่ตามวิถีของคนผู้ไทก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

จากแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบรัฐที่เห็นความสำคัญของปริมาณพื้นที่ปริมาณต้นไม้มากกว่าความสอดคล้องในการจัดการป่ากับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในทุกพื้นที่ของประเทศไทย ในกรณีพื้นที่ป่าภูผาบักดี ซึ่งเป็นพื้นที่ในการดำรงชีพด้วยการเก็บหาของป่าและการทำสวน การรักษาด้วยสมุนไพรรและผีตระกูลกลับถูกปรับให้เป็นเพียงความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิม การครอบงำด้วยวิธีการแบบรัฐด้วยการปักป้ายอาณาเขตและข้อห้ามต่อการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นการผลักดันปัญหาของคนผู้ไทให้คนผู้ไทต้องปรับตัวเองในโลกของสังคมอุตสาหกรรมอย่างเร่งรีบ ความสงบและแนวทางตามธรรมชาติเปลี่ยนเป็นการต่อสู้แย่งชิงการผลิตเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้และทำลายทรัพยากรในส่วนอื่นของชุมชน

จากการศึกษาในระยะแรกจึงเห็นได้ว่าปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีองค์ประกอบจากหลายภาคส่วนที่ต้องช่วยกันจัดการ ความรู้ความเข้าใจในเชิงวัฒนธรรมจะต้องถูกถ่ายทอดให้กับเด็กรุ่นใหม่ได้เรียนรู้เพื่อให้เกิดความตระหนักในตัวตนของตนเองในด้านชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ สาเหตุและปัจจัยที่เกิดขึ้นทั้งในเรื่องความเจริญทางวัตถุที่กระทบต่อภูมิปัญญาและความเชื่อของชุมชนต้องได้รับการพิจารณาหาทางแก้ไข แม้จะมีความตระหนักแต่หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ให้ความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้ว การสร้างรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าของคนผู้ไทตามภูมิปัญญาของคนผู้ไทคนไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง ดังนั้นแนวทางใน

การปฏิบัติการเพื่อกำหนดรูปแบบการจัดการป่าของคนผู้ไทให้สอดคล้องกับสถานการณ์วัฒนธรรม และกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อความยั่งยืนในอนาคต

6.2 บทเรียนที่ได้จากการวิจัย

6.2.1 การเรียนรู้ของทีมวิจัยและชาวบ้าน (เครื่องมือ/เทคนิค/วิธีการต่างๆ)

ทีมวิจัยและชุมชนยังไม่เข้าใจเรื่องงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากส่วนใหญ่เคยเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ไม่ได้ศึกษาตนเอง ทำให้สับสนในวิธีการที่จะทำการศึกษาวิจัย ดังนั้นสิ่งที่ง่ายและเป็นที่น่าสนใจของทีมวิจัยเบื้องต้นคือการรวมกลุ่มเพื่อคิดค้นสิ่งที่ตนเองอยากรู้ร่วมกัน เสนอความคิดเห็นผ่านกลุ่มเพื่อให้เกิดการถกเถียงและหาแนวทางร่วมกันในทีม จนได้เครื่องมือเพื่อใช้สัมภาษณ์ แต่ยังขาดการเชื่อมโยงประเด็น ส่วนคนในชุมชนส่วนใหญ่ยังรอเป็นผู้ให้ข้อมูล และสนใจติดตามการทำงานของทีมงานของทีมวิจัยด้วย

(1) ผลที่เกิดกับชุมชน

- การวิจัยช่วงแรกสามารถทำให้คนในชุมชนได้มานั่งทบทวนประวัติศาสตร์และบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น พร้อมกับวิเคราะห์ปรากฏการณ์ สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในปัจจุบันมากขึ้น
- การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนส่งผลให้ทีมวิจัยชุมชนเกิดการทบทวนความเป็นมาของตนเอง และสร้างความสำคัญให้กับกลุ่มผู้สูงอายุในการให้ข้อมูล พร้อมกับเด็กเยาวชนได้เรียนรู้
- การศึกษาสภาพพื้นที่ป่าทำให้เด็กเห็นความสำคัญต่อการใช้ประโยชน์ และนำมาซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร การซ่อมผ้าด้วยสิริธรรมชาติ การปลูกป่า และการปลูกป่าทดแทน
- นายพิมพา ศรีหาตา สรุปไว้ว่า “การวิจัยคือการค้นคว้าเพื่อการเรียนรู้ กระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้นในหนึ่งปีทำให้มีการเรียนรู้ตนเองมากยิ่งขึ้น และมั่นใจที่จะบอกคนอื่นในเรื่องที่ตนเองเรียนรู้และข้อมูลของชุมชนตนเอง อีกทั้งยังฝึกฝนให้เป็นคนคิดและค้นหาร่วมกับคนอื่น พุดจาเป็นระบบมากขึ้น”
- พ่อแสวง พิมกอ กล่าวว่า “ชุมชนเริ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนเป็นกันเอง เมื่อมีการประชุมก็มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลกันมากกว่าเดิม งานวิจัยทำให้มีเรื่องพูดคุยกันมากกว่าเป็นผู้ฟังเพียงอย่างเดียว”

(2) ปัญหาอุปสรรค ที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัย

1. ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินโครงการ

- ในระยะแรกของการเข้าศึกษาชุมชนบ้านโนนสูง เนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไททำให้มีปัญหารื่องการสื่อสารบ้าง การตีความหมายที่ผิดจากคำพูดทำให้ต้องศึกษาเพิ่มเติม
- ในชุมชนไม่เคยมีนักวิจัยหรือผู้ศึกษาอาศัยอยู่ในชุมชน ดังนั้นการปรับตัวของชุมชนต่อการรับนักศึกษาเข้าไปอยู่ร่วมบ้านจึงเป็นการยากทั้งเจ้าของบ้านและนักศึกษา เนื่องจากเกรงใจและไม่รู้จะปฏิบัติตัวอย่างไร
- เนื่องจากชุมชนเป็นผู้รับผลและนโยบายการพัฒนาตลอด ดังนั้นการที่จะให้เสนอแนวคิดต่อการทำงานก่อนจึงยังทำไม่ได้ในระยะแรก ซึ่งต้องใช้ความคุ้นเคยและปรับตัวเข้าหาสมาชิกเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน
- ไม่มั่นใจว่าจะใช้วิทยานิพนธ์หรือโครงการวิจัยเป็นหลักในการเก็บข้อมูล ซึ่งขณะนี้ใช้การเก็บข้อมูลทั้งสองอย่างพร้อมกัน

2. ปัญหาของทีมวิจัย

- ยังไม่กล้าแสดงออก
- งานในชุมชนมีมาก ทำให้ไม่มีเวลาแลกเปลี่ยนวิธีการทำงาน
- ยังไม่เข้าใจวิธีการในการวิจัย
- คิดได้แต่ไม่กล้าพูด
- เขียนสรุปเนื้อหายังไม่ได้

แนวทางการแก้ไขปัญหามีการแบ่งบทบาทให้ทีมวิจัยได้ดำเนินรายการหน้าเวที แบ่งบทบาทหน้าที่ตามความถนัดและปรับเวลาในการประชุมแลกเปลี่ยน เช่น ประชุมทีมในตอนกลางคืน

3. ปัญหาด้านการบริหารจัดการโครงการ

- ต้องปรับกิจกรรมหลักให้เกิดกิจกรรมย่อยหลายกิจกรรม เนื่องจากมีการทำงานกับกลุ่มเด็กเพิ่มเติม
- เนื่องจากไม่มีงบประมาณในหมวดค่าตอบแทนทีมวิจัย ดังนั้นต้องปรับงบบางส่วนเพื่อใช้ในการดำเนินงานร่วมกันของทีม
- หลักฐานการเงิน เช่น ใบเสร็จรับเงินไม่สมบูรณ์

(3) ด้านการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยและชาวบ้านต่อกระบวนการวิจัย

ชุมชนเริ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนเป็นกันเองมากกว่าระยะแรกในการเข้าชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้วิธีการเข้าถึงชุมชนและชุมชนเข้าถึงนักศึกษามากขึ้น เมื่อมีการประชุมระดมความคิดเห็นมีการ

แลกเปลี่ยนข้อมูลและเสนอความคิดเห็นมากขึ้น พร้อมกับการเข้ามามีส่วนในการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ชุมชนของกลุ่มเด็กเพิ่มขึ้น

6.3 ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย

เนื่องจากการทำงานวิจัยมุ่งให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมองว่าประเด็นงานวิจัยเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องสนใจพร้อมกับรับผิดชอบในการดำเนินงานร่วมกันกับนักศึกษาจึงไม่มีคำตอบแทนในส่วนของทีมวิจัย แต่ในความเป็นจริงการทำงานย่อมเกิดค่าใช้จ่ายแม้ในชุมชนก็ตาม ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการทำงานร่วมกันของนักวิจัยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกและทีมวิจัยซึ่งมีหลายบทบาทหน้าที่ในชุมชน พร้อมกับการเสียสละทั้งเวลาและงบประมาณตนเอง ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาในครอบครัวตามมามากกว่าความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตนเอง ดังนั้นการพิจารณาค่าใช้จ่ายต่อผู้ปฏิบัติงานร่วมกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการทำงานในอนาคต

- ควรส่งเสริมกิจกรรมที่ต่อเนื่องในการจัดการป่าอนุรักษ์ให้กับชุมชน พร้อมทั้งให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดูแลรักษาป่า เพื่อให้ชุมชนเกิดกระบวนการจัดการป่าร่วมกัน
- ส่งเสริมการปลูกป่าหัวไร่ปลายนาตามวิถีดั้งเดิม เพื่อให้เกิดพื้นที่สำหรับใช้ประโยชน์ของชุมชน
- ส่งเสริมกิจกรรมสำหรับเยาวชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านวิถีชีวิตของตนเองควบคู่กับการพัฒนาในปัจจุบัน

ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้กับหน่วยงานในพื้นที่เพื่อเพิ่มศักยภาพการพัฒนาพื้นที่ด้านอื่นๆ ร่วมกับการจัดการป่าได้ เช่น การวิเคราะห์ผลในเรื่องการเกษตร กิจกรรมที่ส่งเสริมอาชีพชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความสืบเนื่องในการใช้กิจกรรมด้านวิถีชีวิตสอนเด็กและเยาวชนในชุมชน เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ของแนวคิดและวิถีความเป็นอยู่ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับพื้นที่ต่อไป

บรรณานุกรม

หนังสือและเอกสาร

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. “แผนแม่บทการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ (พ.ศ.2547-2556)”, ใน การประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนแม่บทการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ, 2546 (เอกสารอัคราณา)
- โกเมธ ทองบุญชูชัย. “การรักษาสิ่งแวดล้อมกับมิตินการมีส่วนร่วมของประชาชน(สิทธิที่หายไปหรือสิทธิที่ถูกปฏิเสธ?)” (2540 : 84)
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, 2540.
- เดโช ไชยทัต. คนอยู่ป่า 2. ในหนังสือชุดประสบการณ์ ความรู้ การจัดการทรัพยากรของชุมชน. พิมพ์ครั้งแรก. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2545
- บุญยงค์ เกสเทศ. วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์. พิมพ์ครั้งแรก. มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- บุญเทียน ทองประสาน. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. สำนักเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531
- บำรุง บุญปัญญา. สามทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “ขบวนการป่าชุมชน และการทำทนายการจัดการป่าของประเทศไทย” ใน 3 ทศวรรษป่าชุมชน ท่ามกลางความสับสนของสังคมไทย. บุญตา สืบประดิษฐ์ และ อัจฉรา รักยุติธรรม บรรณาธิการ. น.15-34, พิมพ์ครั้งแรก. เชียงใหม่ : บี.เอส.การพิมพ์, 2542
- _____. “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติ” ใน การเมืองป่าไม้ไทยยุคหลังสัมปทาน. สยามล ไกรยูรวงศ์และพรพนา ก้วยเจริญ บรรณาธิการ. น.67-109, พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2548
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. รวมบทความป่าชุมชน. น.49-69, พิมพ์ครั้งแรก. เชียงใหม่ : บี.เอส.การพิมพ์, 2543
- ยศ สันตสมบัติ. ทำเกวียน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม, 2539 (เอกสารอัคราณา)

- ยศ สันตสมบัติ, วิทยุชัย ปัญญากุล แปล, “ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเวศ”. น. 116-120, พิมพ์ครั้งที่สอง. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, สำนักพิมพ์คบไฟ. 2537
- _____, อริยญา สิริผล, “สภาพแวดล้อมนิยมในสังคมไทย” ใน วารสารสังคมศาสตร์. น. 171, ปีที่ 12. ฉบับที่ 2, 2543
- วิทยากร เชียงกูร, อธิบายศัพท์สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพฯ : สายธาร, 2550
- วิเชิด ทวีกุล. พลวัตการเมืองภาคประชาชน : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ.2530 – 2547. พิมพ์ครั้งที่ 1, เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, 2548
- สยามล ไกรยวงศ์. “แนวคิดสิทธิชุมชนกับการจัดการป่า – ที่ดิน”, ใน สู่การปฏิรูปฐานทรัพยากร. จักรกฤษณ์ ควรวจน์ และ บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ บรรณาธิการ. น.121-166, พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : โครงการยุทธศาสตร์นโยบายฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2546
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. “การจัดการทรัพยากรป่าเชิงพลวัต”, ใน การจัดการทรัพยากรป่าแบบพหุภาคี. สุรินทร์ อ้นพรหม บรรณาธิการ. น. 11-18, พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : บริษัท จุฑทอง จำกัด, 2545
- _____, “การจัดการป่าชุมชน : เพื่อคนและเพื่อป่า”, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : บริษัททิวทัศน์การพิมพ์, 2550
- สมใจ ดำรงสกุล. “สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย”. สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย อากเนย์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. น. 5-6, พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2545-2546
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. “การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน” เอกสารประกอบงานวิถีสถิตไทสู่ชุมชนพึ่งตนเอง โดยเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, วันที่ 21 – 23 มกราคม 2546
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. “ความเชื่อเรื่องผีปู่-ตา ในหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใน สังคมหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511
- _____. “หมู่บ้านอีสานยุค ‘สงครามเย็น’” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), 2548.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. นิเวศประวัติศาสตร์: พรหมแดนความรู้. น. 147-182, พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2545

แอนดรู อิงเกิลส์ และ สมศักดิ์ สุขวงศ์. “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบพหุภาคี : แนวความคิดพื้นฐาน และกระบวนการในการจัดการร่วมกัน”, ใน การจัดการทรัพยากรป่าแบบพหุภาคี. สุรินทร์ อ้นพรหม บรรณาธิการ. น.: 1-9, พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : บริษัท จุดทองจำกัด, 2545

Prasong Jantakad and Don Gilmour. “FOREST REHABILITATION POLICY AND PRACTICE IN THAILAND”. In National workshop on FOREST REHABILITATION POLICY AND PRACTICE IN THAILAND : Chiangmai 24-25 November. 1999

Stavenhagen.R. “Marginality, Participation Agrarian Structure in Latin America”. In Bulletin of the International Institute of Labour studies. 1970

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

กนกนาถ โพธิ์สัย. รูปแบบและกระบวนการจัดการชุมชนพึ่งตนเองของบ้านม่วงไข่. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2551

ขวัญชีวัน บัวแดง. การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มชนกะเหรี่ยงเขตอำเภอแม่แจ่ม เชียงใหม่. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541

ชยุดิ ผลชวนปัญญา. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนววัฒนธรรมชุมชนกรณีศึกษาย่านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543

ณัชภัทร พานิช. การสืบทอดวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนไทลื้อ : กรณีศึกษาดำบลออบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545

ถิร จงตระกูล. การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชนตำบลด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต(วนศาสตร์) : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543

วรรณิ ธงเชียร. การจัดการป่าชุมชนบ้านด้าในกับหลักการจัดการของกรมป่าไม้ กรณีศึกษาย่านด้าใน ตำบลด้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545

วาสนา ต่อชาติ. การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านคำโพน ตำบลคำโพน อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผนทางสังคม สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, 2537

ธันวา ใจเที่ยง. นิเวศวิทยาชาวนา : ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาทางนิเวศของกลุ่มชาวนาลุ่มแม่น้ำโขง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549

ข้อมูลจากเว็บไซต์

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม “Cultural Ecology,” <http://cyberlab.lh1.ku.ac.th/elearn/faculty/social/soc65/11.html>. 23 มิถุนายน, 2551.

พัชรินทร์ พันธุ์แน่น. “ความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม,” <http://www.krirk.ac.th/faculty/graduate/environment/teaching/teach15.pdf>. 14 มิถุนายน, 2551

สมชาย นิลอาธิ. “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม,” http://reg.ksu.ac.th/bai_laen/CE002.pdf. 10 มิถุนายน, 2551

สมเกียรติ ตั้งนโม : บทความเรื่องทฤษฎีวิพากษ์สังคม – ทฤษฎีวิพากษ์วรรณกรรมในตำราทฤษฎีการวิพากษ์งานศิลปะ <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9550.html> ; 10 มิถุนายน, 2551

ชูพนิจ เกษมณี ป่าไม้กับชนเผ่า : บทบาทของรัฐและพันธะสัญญาระหว่างประเทศ จากภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ http://av.sac.or.th/Subdetail/seminar/sum_of_seminar/seminar69.html ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ภาคผนวก ก

แนวคำถามและประเด็นในการเก็บข้อมูลบริบทชุมชน

1. ความเป็นมาของชุมชน

- ความเป็นมาของชุมชนโนนสูงตั้งแต่ก่อนตั้งหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- ครอบครัวใดเป็นผู้มาตั้งบ้านเรือนครั้งแรก
- ทำไมจึงมีการตั้งบ้านเรือนบริเวณนี้
- สภาพพื้นที่ก่อนการตั้งหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- หมู่บ้านโนนสูงแยกมาจากที่ไหน เมื่อไหร่ ทำไมจึงแยก
- เดิมมีการทำมาหากินอย่างไร
- สายตระกูลใดมีสมาชิกมากที่สุดในชุมชน
- การปกครองในสมัยก่อนเป็นอย่างไร

2. ด้านความเชื่อ/ประเพณี/พิธีกรรม

- ในรอบปีมีประเพณีอะไรบ้าง
- ประเพณีแต่ละอย่างทำในช่วงเดือนไหน
- ทำไมถึงต้องมีประเพณีนั้น ๆ
- ใครเป็นผู้ดำเนินงานประเพณีนั้น
- ประเพณีที่ดำเนินการต้องใช้วัสดุอะไรบ้าง
- อุปกรณ์แต่ละอย่างมีความหมายหรือแสดงถึงอะไร
- สถานที่ใดที่ใช้ประกอบกิจกรรมตามประเพณี
- ชาวบ้านมีส่วนร่วมในงานประเพณีอย่างไรบ้าง
- งานประเพณีที่ทำอยู่ในปัจจุบันแตกต่างจากอดีตอย่างไรบ้าง

3. การสร้างบ้านเรือน

- โดยทั่วไปบ้านเรือนของชาวผู้ไท มีลักษณะเป็นอย่างไร
- ทำไมจึงสร้างลักษณะนั้น
- วัสดุอะไรในการสร้าง / มีวัสดุอะไรบ้าง
- ทำไมจึงใช้วัสดุประเภทนั้น
- การสร้างบ้านในปัจจุบันแตกต่างจากอดีตอย่างไรบ้าง
- เพราะเหตุใดจึงแตกต่าง หรือไม่แตกต่าง

4. ครอบครัว

- ครอบครัวชาวผู้ไท มีลักษณะอย่างไรบ้าง
- ครอบครัวในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตอย่างไรบ้าง

5. เครือญาติ (Social mapping)

- เครือญาติในชุมชนโนนสูงเกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นๆในพื้นที่เดียวกันหรือไม่ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการใช้ป่าพิธีกรรมอย่างไร
- ระบบเครือญาติส่งผลต่อการดูแลรักษาป่าและมีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์จากป่าหรือไม่ อย่างไร

6. การผลิต

- ในช่วงหนึ่งปีมีการผลิต(เพาะปลูก) พืชไร่อะไรบ้าง/แต่ละอย่างสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ในช่วงเดือนไหนบ้าง (Season Calendar)
- ในที่นา ที่สวน มีการเพาะปลูกอะไร มีไม้ผลกี่ชนิด (Map)
- การผลิตในรอบหนึ่งปีเพียงพอต่อการบริโภคในชุมชนหรือไม่ (วิเคราะห์)

7. ทรัพยากรธรรมชาติ

● ดิน

- มีพื้นที่ของชาวบ้านรวมทั้งหมดกี่ไร่
- ใช้พื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์กี่ไร่ / เลี้ยงอะไรบ้าง
- มีที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านกี่ไร่ / ใช้ประโยชน์อะไร

● น้ำ

- มีลำห้วยกี่แห่ง มีชื่อเรียกอะไรบ้าง
- ใช้ประโยชน์อย่างไร
- สามารถนำมาใช้ในการเกษตรได้หรือไม่

● ป่า

- มีการแบ่งพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นอย่างไรบ้าง
- ป่าใช้สอย ใช้ทำอะไร / มีพื้นที่เท่าใด/อยู่บริเวณใด
- มีป่าอนุรักษ์หรือป่าชุมชนหรือไม่
- พื้นที่ป่ามีขนาดเท่าใด/อยู่บริเวณใดของหมู่บ้าน
- มีการใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง
- รูปแบบการจัดการป่าตั้งแต่อดีตเป็นอย่างไร

- รูปแบบการจัดการป่าในปัจจุบันเป็นอย่างไร มีใครเกี่ยวข้องบ้าง

● การเก็บหาของป่า

- ในรอบหนึ่งปี มีการเก็บหาของป่าชนิดใดบ้าง / ในฤดูกาลใด
- การเก็บหาของป่านำมาใช้บริโภคในชุมชนหรือค้าขาย
- ปัจจุบันการเก็บหาของป่ามีความแตกต่างจากอดีตอย่างไรบ้าง
- ทำไมจึงแตกต่าง หรือไม่แตกต่าง

● การอนุรักษ์

- มีการอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า อย่างไรบ้าง
- คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อย่างไร
- มีการป้องกันการใช้ ดิน น้ำ ป่า ของชุมชนอย่างไรบ้าง
- ปัจจุบันมีผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และสัตว์ป่าอย่างไรบ้าง

ข้อมูลที่ทีมวิจัยต้องการเพิ่มเติม

1. วัฒนธรรม เรื่องการทำนาของคนผู้ไท เป็นอย่างไร สืบทอดอย่างไร และมีความเชื่ออย่างไร
2. ประเพณี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นอย่างไร ปัจจุบันเหลืออะไรบ้าง
3. พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการเกิด การแต่งงานและการตาย เป็นอย่างไร
4. ความเชื่อ เรื่องผีกับการเกิด เจ็บ ตาย
5. เรื่องเล่าของคนในชุมชน ทั้งนิทานและตำนาน

รายนามผู้ให้ข้อมูล

1. นายเจียง ปรงเรณู อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
2. นายสนแพง ศรีหาคา อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
3. นายทัน พันธุ์ศรี อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
4. นายทองสุข กุลสร อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 11 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
5. นายลีนทอง อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 11 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
6. นายก่อ โคตรพัฒน์ อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 59 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
7. นายต่อ เพ็ญธิดา อายุ 74 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
8. นายลอง อัยวรรณ อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 14 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
9. นางฉลอง ศรีพิมพ์ อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
10. นางจ่อม สุนทร อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 11 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
11. นางทอง ศรีพิมพ์ อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
12. นางพัน ศรีไม อายุ 67 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
13. นางคันซ้ง ดลศรี อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
14. นางพันสินธุ์ อัยวรรณ อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 14 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
15. นายชอย เหล่ากุดบอด อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 63 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
16. นายเห็ด ศรีหาคา อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
17. นายหาญ ศรีหาคา อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ หมู่ที่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
18. นายกา พลกล้า อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ หมู่ที่ 11 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
19. นายเทียม พลกล้า อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 12 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
20. นายแทน วัชข้าวหลาม อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 5 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
21. นายคั้ง ศรีพิมพ์ อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 72 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
22. นางสุพั่ง อารมณ์สวะ อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
23. นายอำไพ ศรีหาคา อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
24. นายแสง พิมก่อ อายุ 51 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

25. นางลุน ศรีหาคา อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 21/3 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
26. นางเพลินจิต บาลเพชร อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 60/2 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
27. นายทองศักดิ์ ศรีหาคา อายุ 41 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
28. นางกนกนถ โพธิสัย อายุ 41 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 5 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
29. นางสาวพิน อารมณีสวะ อายุ 38 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
30. นางอุทัย ศรีหาคา อายุ ปี อายุ ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
31. นางไพลัน คนชื้อ อายุ ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
32. นางใบพัน เพ็งวัน อายุ ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
33. นางพลอยพร เครือศรี อายุ ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
34. นางคำมาลา ศรีหาคา อายุ ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
35. นางพงษ์ศรี เรืองไชย อายุ 34 ปี บ้านเลขที่ 85/2 หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
36. นางสุมาลี พลกล้า อายุ 33 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 7 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ภาคผนวก ค

Curriculum Vitae

ประวัติผู้เขียน

Name: Ms.SUPHAWADI MISIT
ชื่อ – สกุล นางสาวสุภาวดี มีสิทธิ์

Date of Birth: June 24, 1977
วัน เดือน ปีเกิด 24 มิถุนายน 2520

Place of Birth: Ubonratchathani, Thailand
สถานที่เกิด จังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย

Contact Address: 123 Moo 10 Srisaket Road, Tambon Khamnumzab, Varinchamrab District, Ubonratchathani 34190
Tel +66897179894, +6671183332
E-
mail: s.meesit@gmail.com, smeesit3@fastmail.fm, smeesit4@hotmail.com

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ 123 หมู่ 10 ถนนศรีสะเกษ ตำบลค่าน้ำแซบ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190
โทรศัพท์มือถือ : 089 – 717 – 9894, 087-118-3332
อีเมล: s.meesit@gmail.com, smeesit3@fastmail.fm, smeesit4@hotmail.com

Education: Benjamamaharat school, Ubonratchathani

BA. Human and Social Science (Community Development), Mahasarakham University

MA. Social of Art (Social Development), Ubonratchathani University

การศึกษา โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช จังหวัดอุบลราชธานี
ปริญญาตรีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (อยู่ระหว่างการศึกษา)

Expertise: Research and Training
ความสามารถ งานวิจัยและการฝึกอบรม

Work Experiences: ประสบการณ์ทำงาน

- 1999** Community Development Fieldwork of Nature Care
Ubonratchathani
- 1 เม.ย. – 30 พ.ย. 2542 ฝึกงานตำแหน่งเจ้าหน้าที่สนามของมูลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต จังหวัด
อุบลราชธานี โดยการลงปฏิบัติการในชุมชนชะจอม ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขง
เจียม จ.อุบลราชธานี เพื่อทำงานพัฒนาและวางแผนงานร่วมกับกลุ่มเยาวชน
- 2000** Thai Volunteer Service (TVS) at Project for Recovery of Life and Culture
(PRLC) in Mae Hong Son Province
- พ.ค.43 – พ.ค.45 อาสาสมัครของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมประจำโครงการฟื้นฟูชีวิตและ
วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปฏิบัติงานตำแหน่งเจ้าหน้าที่สนาม รับผิดชอบ
งานด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้แผนงานการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ อำเภอเมือง อำเภอปางมะผ้า และอำเภอปาย
- 2000** Researcher of Research Action “The Alternative Eco-tourism for
Supporting Natural Resource Management” published by Thailand
Research Fund (TRF)
- มิ.ย.43 – เม.ย.45 นักวิจัยโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมใน
ชุมชนย่านแม่ละนา อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน สนับสนุนการวิจัยโดย
สำนักงานสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- 2002** Information officer of Northern Peasants Federation
- ก.ค.45 – ส.ค.47 เจ้าหน้าที่ข้อมูลสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) ปฏิบัติงานด้านข้อมูลใน
กลุ่มประเด็นปัญหาป่าไม้และที่ดินในเขตป่า มีหน้าที่จัดทำข้อมูลปัญหา
เร่งด่วนในกลุ่มประชากรที่มีปัญหาและจัดการฝึกอบรมพร้อมกับจัดทำ
หลักสูตรในการสร้างพื้นที่รูปธรรม พื้นที่ยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาด้าน
ที่ดินในเขตป่าอนุรักษ์

- 2004** Research assistant “Discovery Natural Resource Management by People Organization at Khao Phang Ma” published by Thailand Research Fund (TRF)
- พ.ย.47 – ก.ค.48 ผู้ช่วยนักวิจัยในโครงการวิจัยเพื่อค้นหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชนรอบเขาแผงม้า สนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทำหน้าที่ฝึกอบรมเพื่อสร้างทีมวิจัยในพื้นที่ให้เกิดการทำงานวิจัยโดยคนในชุมชน และเขียนรายงาน
- 2005** Research assistant “Land Management by Government in Chantaburi and Rayong Province” by Mahidol University
- ม.ค. – เม.ย.48 ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการศึกษาการจัดการที่ดิน โดยรัฐในจังหวัดชลบุรีและระยอง โดยมหาวิทยาลัยมหิดล มีเป้าหมายในการสรรหาที่ดินให้กับคนจนเป็นการศึกษาข้อมูลที่ดินที่รัฐครอบครองและมีการบุกรุก/บุกเบิกโดยประชาชน
- 2005** Coordinator of LCAP in Mahasarakham
- 1 มี.ค.-30 พ.ย.48 ผู้ประสานงานจังหวัดมหาสารคามภายใต้โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ โดยการทำงานกับกลุ่มผู้มีปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัยในเขตเมือง และกลุ่มคนจนเมืองที่สนใจการพัฒนาสังคมให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงวัฒนธรรม
- 2006** Information officer of Baanmunkhong Ubonratchathani Project
- 1ม.ค. 49 – 31 มี.ค.50 เจ้าหน้าที่ข้อมูลโครงการบ้านมั่นคงอุบลราชธานี ปฏิบัติงานในพื้นที่เทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ โดยกลุ่มเป้าหมายคือคนจนเมืองที่มีปัญหาด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพ และมีปัญหาในการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานในระบบสาธารณูปโภคให้ได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น โดยเน้นการรวมกลุ่มในการออมทรัพย์พร้อมกับการสร้างงานเป็นทีมในระบบชุมชนและระบบเมือง ด้วยการลงพื้นที่ชุมชนในการประชุมระดมความคิดเห็น สร้างเวทีแลกเปลี่ยนและศึกษาดูงานพร้อมทั้งสร้างทีมงานในการปฏิบัติงานและตรวจสอบประเมินผล

Workshop & Training: การประชุม/สัมมนาเชิงปฏิบัติการและการฝึกอบรม

- 2000** Training Course in Ecological Tourism under the Social Funding (16 – 20 October 2000) by Tourism Authority of Thailand & Chiang Mai University
- 16 – 20 ต.ค.43 การอบรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้กองทุนทางสังคม โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2001** Training Course in Community-based Tourism for Conservation and Development (19 February – 16 March 2001) in Thailand by RECOFTC
- 19 ก.พ.-16 มี.ค.44 การฝึกอบรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการดูแลและพัฒนา โดยศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก
- 2003** Advocacy Strategy and Techniques Development Internship Project (3-23 February 2003) in Manila, Philippines by SEACA & IPD
- 3 – 23 ก.พ.46 โครงการฝึกอบรมเพื่อใช้เครื่องมือในการพัฒนาและส่งเสริมงานนโยบาย ณ กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ โดยSEACA & IPD
- 2003** Conference for The Forestry Policy and Natural Resource in South-east Asia (14 -18 October 2003) in Bali, Indonesia by SPARK
- 14 – 18 ต.ค.46 ประชุมแลกเปลี่ยนแนวทางด้านกฎหมายป่าไม้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย โดย SPARK
- 2005** Mekong Learning Initiative – Research Exchange “The National Water Grid System in Thailand : Lam Dom Noi Water Grid Project” (15 - 21 October 2005)
- 15 – 21 ต.ค.48 โครงการแลกเปลี่ยนงานวิจัยในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยการศึกษาประเด็นการจัดการน้ำทั้งระบบในประเทศไทย : กรณีศึกษาโครงการชลประทานระบบท่อพื้นที่ลุ่มน้ำน้อย
- 2005** Mekong Learning Initiative – Research Exchange “Fishery Resource Management and Policy in Cambodia : Community Fishery in Thon le zab” (4 – 10 December 2005)

4 – 10 ข.ค.48

โครงการแลกเปลี่ยนงานวิจัยในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยการศึกษาประเด็นการ
จัดการประมงและกฎหมายกัมพูชา : กรณีศึกษาชุมชนประมงในพื้นที่โดนเล
สาป

รายชื่อทีมวิจัย

นายวิศักดิ์ อารมณฺ์สวะ เกิดวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2511 ปัจจุบันอายุ 40 ปี ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านโนนสูง หมู่ 7 จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนบัวขาววิทยา ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาบริหารการปกครองท้องถิ่น รัฐประศาสนศาสตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช

ที่อยู่ 32/1 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

โทรศัพท์มือถือ 084-719-8942

นายเปิ่น ศรีหตา เกิดวันที่ 11 กันยายน 2499 ปัจจุบันอายุ 52 ปี ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโนนสูง หมู่ 7 ที่อยู่ 54/1 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

นายเสกศักดิ์ เรืองไชย เกิดวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2518 ปัจจุบันอายุ 33 ปี ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโนนสูง หมู่ 7 จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ที่อยู่ 85/2 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

โทรศัพท์มือถือ 089-230-3504

นายพัฒนา ศรีหตา เกิดวันที่ 25 มกราคม 2510 ปัจจุบันอายุ 41 ปี ตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่า (ส.อบต.) หมู่ 7 จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ที่อยู่ 8/2 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

โทรศัพท์มือถือ 087-949-0368

นายพิมพ์ ศรีหตา เกิดวันที่ 15 มีนาคม 2515 ปัจจุบันอายุ 36 ปี ตำแหน่งอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานชุมชน (อ.ส.ม.) หมู่ 7 จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ที่อยู่ 21/4 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

นายอนุรัก ศรีอุ้น เกิดวันที่ 23 มิถุนายน 2510 ปัจจุบันอายุ 41 ปี ตำแหน่งประธานกองทุน SML หมู่บ้านโนนสูง จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนเขาวงพิทยาคาร ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ที่อยู่ 34/1 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

โทรศัพท์มือถือ 080-1767441

นางสาวกฤษณา ไชยเทพ เกิดวันที่ 2 มีนาคม 2517 ปัจจุบันอายุ 34 ปี ตำแหน่งกรรมการหมู่บ้านโนนสูง

ที่อยู่ 114/1 หมู่ 7 บ้านโนนสูง ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

นางสาวพิภา ศรีอ่อน เกิดวันที่ 23 เมษายน 2510 ปัจจุบันอายุ 41 ปี ตำแหน่งอาสาสมัครชุมชน(อ.ช.)
หมู่ 11

ที่อยู่ 67 หมู่ 11 บ้านดงหมู ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ 46160

โทรศัพท์มือถือ 086-235-3832

ภาคผนวก ข

สัมภาษณ์ประวัติชุมชนวันที่ 26 กรกฎาคม 2551

ผู้ให้ข้อมูล นายเห็ด ศรีหาคา อายุ.....ปี บ้านเลขที่.....
 และ นายหาญ ศรีหาคา อายุ.....ปี บ้านเลขที่.....
สัมภาษณ์โดย พัฒนา ศรีหาคา และนายเป็น ศรีหาคา

ความเป็นมา

ความเป็นมาของชุมชนโนนสูงตั้งแต่ก่อนๆตั้งหมู่บ้านมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่บ้านกุดบอด ตำบลสงเปลือย และบ้านโนนสวรรค์ สมัยก่อนบริเวณบ้านโนนสูงยังเป็นป่าดงที่มีต้นไม้ใหญ่ มีหนองน้ำกลางป่า มีน้ำตลอดปี และหมู่บ้าน หนองน้ำที่ว่าคือ หนองแคน มีคันแควรอบหนองน้ำ แล้วยังเชื่อกันว่าในป่านี้มีผีสิงเวทาศถิตอยู่

ก่อนชาวบ้านจะมาอยู่ ชาวบ้านได้เดินทางมาทำนาอยู่ฝั่งนี้ ที่นาส่วนมากที่สายหนองสโค และสายกุดคงหมู โดยสายทางจากกุดบอดข้ามมา โขลุงเลย มาโนนสวรรค์ตามทางควายมาดอนเจ้าปู่ปัจจุบันถึงนาหนองสโค เทียวไปเทียวมาอยู่ทุกปี ต่อมาจึงได้มีผู้มาตัดไม้ทำสวนทำไร่ ทำสวนฝ้าย พริก และไร่อ้อย ผู้ที่เข้ามาทำไร่ในช่วงแรกคือ เจ้าพระจาน ทำให้พื้นที่ไม่มีต้นไม้ใหญ่ จึงได้มีผู้มาจับจองทำสวนทำไร่ตั้งบ้านและคอกควายไว้ ณ บริเวณนี้ ผู้ที่เข้ามาจับจองในช่วงแรกก็มี คาเบน กุลสร, ลุงสม สกุลสุธา, ตายู มาตั้งบ้านทำมาหากิน

ในช่วงนั้นลุงสม เป็นปราชญ์ หรือผู้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ชักชวนชาวบ้านโดยการไปเรียกรอบบ้านให้มาประชุมพร้อมกันทุกครั้ง ลุงสมจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือมากและเป็นผู้ดำเนินงานต่างๆในหมู่บ้าน มติที่ประชุมสมัยนั้นโดยการปรบมือเป็นการออกเสียง

การทำมาหากินในสมัยนั้น ทำนา เลี้ยงควาย เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู หาอยู่หากินตามธรรมชาติ ไม่ได้ซื้อไม่ได้ขาย อยู่กันแบบพี่น้อง ช่วยกัน อาศัยซึ่งกันและกัน(ผู้ได้รับแหวด ลุงหวัด)

หลังจากนั้นได้ตั้งซื้อบ้านเป็นดงหมู หมู่ 11 ปัจจุบัน โดยนายทองงา สุคนธะเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อ พ.ศ..... ครบ 60 ปี จึงได้เลือกใหม่เป็นนายประเดิม ศรีหาคา เมื่อพ.ศ.....จึงได้แยกบ้านอีกครั้งเพราะมีพื้นที่กว้างดูแลไม่ทั่วถึง จึงได้แยกเมื่อ พ.ศ..... ได้มีผู้ใหญ่ ฮู่ ปรงเรณู ผู้ใหญ่บ้านคนแรก อายุครบ 60 ปี ออกจากผู้ใหญ่ แล้วมาเป็นผู้ใหญ่ปอง ศรีไมล ในปี พ.ศ..... สองสมัย 10 ปี ครบวาระแล้วเลือกใหม่ก็ได้ผู้ใหญ่วิศักดิ์ อารมณฺสวะปัจจุบันนี้

ความเชื่อ / ประเพณี / พิธีกรรม

ในรอบปีมีประเพณี ดังนี้

1. ประเพณีเข้ากรรมของพระสงฆ์ ทำพิธีในช่วงเดือนหนึ่ง เดือนสอง ซึ่งเป็นฤดูหนาว ซึ่งถือว่าเป็นการแทนพระคุณพ่อแม่ และปฏิบัติธรรม,สมาธิอย่างเคร่งครัด พิธีเข้ากรรมจะทำกันถ้วนทั่วกัน ผู้ดำเนินงานคือเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ

2. บุญข้าวจี หรือบุญคูณข้าว จะทำกันในเดือนสามของทุกปี บุญข้าวจีนี้ทำขึ้นเพื่อทำคุณขวัญข้าว โดยดำเนินงานของกรรมการหมู่บ้าน สารวัดร่วมกับชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านนำข้าวมารวมกันที่วัดทุกครัวเรือน ให้นักปราชญ์อาจารย์ผู้ขวัญข้าว ชาวผู้ไทถือว่าทำแล้วจะทำให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ “กินก็ไม่บ่ก จกก็ไม่ลง”
ในวันเดียวกันยังทำที่เล่าข้าวอีกในตอนเช้าโดยมีพาข้าว(ถาดใส่ข้าวหรือขันโตก) ในพาข้าวประกอบด้วย หมกปลา และปิ้งปลา ต้มไข่ ฝ้าย ใบคูณ ใบยอ กระต๊อบข้าว น้ำ 1 ขวด ผู้นำทำพิธี เจ้าของเล่าหรือผู้เฒ่าผู้แก่ขึ้นไปวางที่กองข้าว แล้วเอาข้าวจ้ะหมกปลา ไข่ จ้ะไป 4 แฉ่เล่าข้าวแล้วหยคน้ำไปด้วย คำขวัญข้าว “เมื่อนี้เดือนสามออกใหม่ กบมีเป็นสุปาก นาคมีเป็นหูจี เมื่อนี้เป็นมือค้ำเมื่อคูณ กินมิบก จกมิลง ปูแดง แม่งหะกอดขึ้น อ่องขึ้น”
3. บุญดอกไม้ จะทำกันในเดือนสี่ เป็นถูดอกไม้บาน ทำขึ้นเพื่อ หดหรือบวชพระสงฆ์ในการอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วตามที่เจ้าภาพเขาสร้างขึ้นมาในแต่ละปี โดยศาลาวัดหรือผู้นำชุมชนกำหนดขึ้น ในเดือนสี่ใครจะสร้างกองบุญให้มาแจ้งที่กรรมการวัดหรือผู้นำ และให้ใส่ขันนิมลพระผู้ที่จะรับกองบุญแต่ละเจ้าภาพ เจ้าภาพจะต้องจัดซื้อชุดกองบุญ เครื่องบริชาคและแพ จตุปัจจัยกับพี่น้องในหมู่บ้านมารวมเป็นกองบุญ ถวายให้พระที่จองไว้แล้วให้อุทิศส่วนกุศลผลบุญที่พี่น้องได้ทำขึ้นไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว
4. ประเพณีสงกรานต์จะทำกันในเดือนห้าทุกปี เพื่อเป็นการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปในวัด ดำเนินการโดยกรรมการหมู่บ้าน ศาลาวัด พร้อมผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อขอพรจากผู้ใหญ่ และเป็นการเล่นน้ำเพื่อขอฟ้าขอฝนจากเทวดา และให้อยู่ดีมีสุข
5. บุญประเพณีเลี้ยงปู่ตาจะทำกันในเดือนหก จัดทำขึ้นเพื่อเลี้ยงปู่ตา จะมีเจ้าจำเดียวเป็นผู้ดำเนินการจำ โดยมีเหล่าไห ไก่ตัว มาทำเป็นอาหารจำเลี้ยง โดยรับบริจาคนทุกครัวเรือนเป็นค่าซื้อไก่หรืออาหาร คนละ 2 บาท 3 บาททุกคนในหมู่บ้าน เพื่อให้ป่กป่กักษาคคนในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข และขอน้ำฟ้าน้ำฝน เพื่อที่จะลงทำนาในปีนั้นๆ ในการเลี้ยงปู่ตานี้จะมีทั้งการบนบานบอกกล่าว ขอบเข้า ขอบออก (ครอบผีเข้า ครอบผีออก) ของคนในหมู่บ้าน
6. บุญสั้มหะ จะทำกันในเดือนเจ็ด เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ในหมู่บ้านให้กับชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข
7. ประเพณีเข้าพรรษา จะทำกันในเดือนแปด ขึ้น 15 ค่ำของทุกปี และทำคันเทียนถวายวัดให้พระสงฆ์ที่จะเข้าจำพรรษาที่วัดนั้นได้มีเทียนเป็นแสงสว่างในการสอนหนังสือหรือดูหนังสือ พระสงฆ์ในวัดนั้นๆเข้าพรรษาดังแต่ 15 ค่ำ เดือน 8 ไปจนถึง 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นระยะ 3 เดือน พระจะไม่สามารถไปค้างคืนที่อื่นได้ตลอดสามเดือนต้องอยู่แต่ในวัดนั้น
มีเรื่องเล่าทำไมจึงเข้าพรรษา

คือ มีฆวนาทำนาอยู่ได้ปานคันแทนใหม่ๆ(การสร้างकुคันดินรอบแปลงนา) แล้วในคันนั้นได้มีพระสงฆ์ธุดงค์มา เลยมาเหยียบคันแทนที่ปานใหม่นั้นพัง ฆวนาเลยเดือดร้อน จึงขอให้เทวดาช่วย เทวดาจึงให้มีการเข้าพรรษาเพื่อไม่ให้พระสงฆ์ออกจากวัดในตอนค่ำจนถึงทุกวันนี้

8. บุญห่อข้าวประดับดิน ทำกันในเดือนเก้า เพื่ออุทิศให้สัตว์เดรัจฉาน ภูตผีที่เร่ร่อน จะทำกันที่วัด โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธี ทุกบ้านจะทำข้าวห่ออาหารหวานคาว ข้าวเข้าไว้ในห่อ เอาลงไปร่วมกันที่วัดให้พระสวดแล้วแจกจ่ายไปตามรั้ววัดและที่ต่างๆ
9. บุญข้าวสาก ทำขึ้นในเดือนสิบของทุกปี เพื่ออุทิศอาหารให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วให้มีกิน จะทำเป็นห่อบ้านละห่อ มีปิ้งปลา อาหาร ผลไม้ น้ำพริก แล้วนำมารวมกันที่วัด ให้พระสวดแล้วนำไปแจกจ่ายตามรั้ววัดหรือที่หน้าบ้านเพื่อให้ภูตผีที่ไม่มีญาติได้อยู่ได้กินทุกคน
10. บุญออกพรรษาหรือบุญไต้ประทีป (เล่นไฟ) จะทำกันในเดือนสิบเอ็ด ขึ้น 15 ค่ำ นำโดยปราชญ์ชาวบ้านและพระสงฆ์เวียนเทียนและไต้คันกา เพื่อบอกให้พระพุทธเจ้าและเทวดาว่าได้ถึงเวลาออกพรรษาแล้ว จึงได้คิดรูปเทียนไต้คันกาให้หอมฟุ้ง
ก่อนออกพรรษาทุกปีกรรมการหมู่บ้านหรือปราชญ์จะนำมะตูมกามาทำเป็นที่ใส่น้ำมันมะพร้าว และเลี้ยวมะพร้าวเอาน้ำมันมาใส่หมากตูมกาเตรียมให้ชาวบ้านนำคันการาวลงน้ำมันมะพร้าวแล้วไต้พร้อมกันในวันออกพรรษา

11. บุญกฐินหรือผ้าป่าเป็นบุญใหญ่ในเดือนสิบสองของทุกปี จัดทำเพื่อสร้างบุญสร้างกุศลให้กับตัวเองและครอบครัวหลังจากการทำนาทุกปี
มีกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์ชาวบ้านร่วมกัน โดยตั้งเป็นองค์กฐินขึ้นที่ใดที่หนึ่ง แล้วประกาศให้ชาวบ้านร่วมทำบุญรวบรวมปัจจัยเพื่อจะซื้อเครื่องอุปบริขารบุญ โดยมีผู้ตรัฟผ้าซุมและผ้ากฐิน(ผู้ครองผ้าไตรและผ้ากฐิน) แล้วชาวบ้านมีผู้มีอะไรก็นำมาบริจาคเป็นบริวารกฐินเป็นผ้า หมอน กระบวย(กระบวย-ใช้ตักน้ำ) ไม้กวาด กระติบข้าว ผ้าห่ม มาร่วมกันเป็นกองแล้วพากันล้างกองบุญ แล้วยกกองบุญจิกเคลื่อนกองกฐินมาที่วัด(ยกขบวนเคลื่อนกองอุปบริขารในกองกฐินเคลื่อนมาที่วัด) ถวายพระ รับศีลรับพรให้มีบุญวาสนา อยู่ดีมีสุข
อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ในการทำบุญทุกเดือนต้องมี

1. ดอกไม้ รูปเทียน เพื่อบูชาพระรัตนตรัย
2. ผี้ง ทำเป็นดอกผึ้งหรือสีเทียน
3. ในฝ้าย ทำเป็นฝ้ายบุญคุณหรือฝ้ายผูกแขน
4. ไหมภักย์ ทำเป็นเครื่องบริขาร
5. ปัจจัย ซื้อสิ่งของในการทำบุญ ถวายพระ เก็บไว้สร้างวัด

การทำบุญประเพณีแตกต่างจากอดีตอย่างไร

ในอดีตการทำบุญประเพณีคนในอดีตมีความเชื่อว่า

- ทำบุญจะได้บุญได้กุศลมาก
- การทำบุญใช้ปัจจัยน้อย เขาจะหาได้ตามธรรมชาติ
- การทำบุญด้วยความละเอียดดีกว่าปัจจุบัน
- ยึดถือประเพณีจริงๆ ในการปฏิบัติ ในปัจจุบันทำบุญประเพณี ทำไปตามเดือนในแต่ละปีให้ผ่านไป
- ในการทำบุญต้องใช้ปัจจัยมากสิ้นเปลือง
- บางอย่างบุญประจำปีก็ไม่สืบทอดทำให้จะหายไปแล้ว เช่น บุญเข้ากรรม บุญสัสมะ
- ชาวบ้านในปัจจุบันให้ความสำคัญน้อยลง

การสร้างบ้านเรือน

การสร้างบ้านเรือนในอดีต

สมัยก่อนนิยมเอาไม้กลมมาทำเสาจำนวน 9 ต้น ข้างสอด ข้างพาดกลม แหว่งทำจากไม้ฮวก พื้นไม้ไผ่ฝาแฝง หลังคามุงหญ้าคาหรือหญ้าแฝก ใต้ถุนไม้ลิ้ม เกรื่อเขามัด บ้านได้ใช้ 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้นเท่านั้น ในสมัยนั้นผู้ใดจะแต่งงานต้องสร้างบ้านชุก่อน จะสร้างที่บ้านฝ่ายหญิงก่อน ทำมาหากินอยู่ก่อน 1 ปี 2 ปี การสร้างบ้านเรือนชุก มีการบอกไว้ว่า

“เสาเรือนตั้งฝั่งดินสองซอก น้ำบึงอิงย้ายเป็นห้อง ปองฝาล้อมแอม หัวทอดเป็นไม้ หญ้าใส่ถึง ทั้งทั้งสามห้อง (แล้วจึงแต่งงาน)”

วัฒนธรรมการทำนา

การทำนา ก่อนลงทำนาจะต้องมีการเสกนาขวัญ การเสกนาขวัญจะต้องหามือจบบมือดี หลีกแต่วันใหม่ 1 เดือนจะใหม่อยู่ 1 วัน

ในการไถนา มักจะไถในวันจันทร์ เพราะเป็นวันอ่อน แต่ถ้าปักดำ นิยมปักดำวันพุธ-ศุกร์ ก่อนปักไถ จะต้องปักไถตามทิศ(การวางไถตามทิศ) จะไถจากหัวนาไปหาง และสามเดือนนาจะกลับหัวครั้งหนึ่ง จะต้องไถไครงนาทุกสามเดือน

“ไครงนาเดือนเจียง ยี่ สาม หัวเหนือท้องตก จะต้องปักไถจากทิศเหนือไปหาทิศตะวันตก จะเหยียบหัวนาไปหาหาง

สี่ ห้า หก หัวตกท้องได้ หัวนาจะอยู่ทางทิศตะวันตก

เจ็ด แปด เก้า หัวใต้ท้องแดด จะต้องปักไถจากทางทิศใต้ไปทิศเหนือ”

ถ้าปักไถไม่ถูกทิศทาง หรือย้อนเกร็ดนาจะทำให้การทำนาไถหัก หรือมักมีอันเป็นไปในสิ่งที่ไม่ดี ก่อนปักดำข้าว จะต้องมีการแห่นาในวันดีก่อน 9 คืน (เสกนา) ไกล่กับผีตาแฮก ก่อนดำจริง เชื่อว่า

การเสกนาเป็นการเสี่ยงทาย ถ้าข้าวตาเสกขึ้นดีไม่เป็นอะไร ชาวนาจะถือว่าในการทำนาจะดีทั้งข้าวและผู้
ปักดำในปีนั้นๆ

มีคำเสกนาด้วย 9 คำ พร้อมปักคันข้าว

“.....ปักคันหนึ่ง ไค้โง่แม่ลาย (ปักคันหนึ่ง ไค้วัวตัวเมียมาก)

ปักคันสอง ไค้ควายเขาย่อง (ปักคันที่สอง ไค้ควายเขาโง้ง)

ปักคันสาม ไค้ฆ้องเก้ากำ

ปักคันสี่ ไค้กำเก้าหมื่น (ปักคันที่สี่ ไค้ทองเก้าหมื่น)

ปักคันห้า ไค้ข้าวหมื่นมาเย

ปักคันหก ไค้เมียสาวนอนฝางข้าง

ปักคันเจ็ด ไค้ช้างใหญ่มาโฮม (ปักคันที่เจ็ด ไค้ช้างใหญ่มารวม)

ปักคันแปด ไค้ชายทรวงมานอนเฝ้าเล่า (ปักคันที่แปด ไค้...มานอนเฝ้าเล่า)

ปักคันเก้า ไค้ผู้เฒ่ามานอนเฝ้าเรือน

อุซะ มุลมา มหามุลมัง

เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วข้าว ก็เก็บโหมลานก่อน จะต้องซ่อนขวัญข้าวในทุ่งนาเพื่อเก็บรวงข้าว
(เก็บข้าวขึ้นลานแล้วทำการเรียกขวัญ) และซ่อนขวัญข้าว โหมลาน ในการซ่อนจะมีสวิงหรือกระหยัง มี
ข้าว มีไข่ต้ม แล้วถือเดินรอบที่นาแล้วพูดว่า “...ขวัญข้าวข้าว ข้าวข้าวเหนียว ข้าวหน นางคาย อีลำข้าว
ดำ มาโหมเล่า โหมลาน มีเหอ เห่ สอยควาย มีเหอ ย่าย สอยช้าง เมื่ออยู่บ่อนประทุมชุ่มเย็นมาโหมเล่า
โหมลาน เตอ...”แล้วถึงได้ตีข้าวหรือเป็นเมล็ดข้าวเปลือกขึ้นเก็บที่เล่าหรือสาขข้าว

+ แต่ก่อนถ้ายังไม่คูณขวัญข้าวในเดือนสามจะยังไม่กินหรือขาย

ฟาดข้าว(ตีข้าว) ก่อนขึ้นเล่า เตรียมเล่าข้าวโดย หาใบคูณ ใบยอและรวงข้าว 7 ที่แสกไว้มาเสียบ
หรือเหน็บไว้หน้า (คนเล่า เป็นผู้ทำพิธี)

พิธีกรรมการเกิด

ในการทำคลอดคือจะทำคลอดด้วยหมอดำแย เมื่อเด็กเกิดมาแล้วย่อมมีความเชื่อเด็กที่เกิดมามีแม่เฒ่าแทนผู้
สงมาเกิดจึงได้นำหมอยามาเยาส่งเครื่องตอบแทนแม่เฒ่าแม่แทนเพื่อขอลูกขอหลาน จะมีเสื้อ ผ้าแพร
อาหาร ตอบแทนแล้วจึงผูกแขนเด็กที่เกิดมาพร้อมกับแม่ให้เป็นแม่เป็นลูกต่อไป

การแต่งงาน

การแต่งงาน “คู่บ่าว-สาว”

ก่อนจะมีการแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะให้มิเฒ่าแก่ไปหรือพ่อแม่ไปตักกับฝ่ายหญิงว่าจะตกลงเอาหรือไม่เอา
ถ้าเอาจะเรียกค่าดองเท่าไร แล้วจากนั้นเฒ่าแก่ฝ่ายชายจะหาวันดีในเดือนคู่และยังไม่เข้าพรรษา โดยมาก
จะเป็นเดือนสอง ลี หก ลีบเอ็ด ลีบสอง

ฝ่ายชายจะหาพ่อล่ำไว้ก่อน พ่อล่ำจะต้องไม่เป็นญาติหรือพี่น้องของฝ่ายชายและเป็นผู้มีอายุมากกว่า หรือคนเฒ่าคนแก่

ในการไปขอสาวก็จะมีพ่อล่ำพร้อมผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้ขอ

ในการขอก็จะมีขันดอกไม้ เทียนคู่ หมากลู เฒ่าแก่จะยกขันขึ้นแล้วพูดว่า “...ได้ดอกไม้ เทียนคู่ มาขอ ยกไว้ มีขันหมาก หลุมขอนำพ่อแม่ ลูกตาพาข้าวของ เชื้อผักแพรว (เชื้อผักแพว) แแนวผักบัว เมื่อ เป็นเชื้อเป็นแนว คำมีหลายไหวขอได้แล้ว...ทั้งสองฝ่ายตกลงหาวันหาเดือนแต่งงาน ก่อนแต่งงานพ่อล่ำ จะเป็นผู้ไปสับห่อฝาก ให้ลูกตาพาข้าว ฝ่ายหญิงบอกให้ทราบวันแต่งงานจริงๆ

พ่อล่ำจะพูด พร้องหอไม้ขีดไฟด้วยไปสับห่อฝาก ได้ห่อมะพลับ มาบอกแม่นวันปันแม่นมือๆอื่นเป็น เมื่อแต่งงานกินดองสองคำสองฝ่ายคำมีหลาย ไหว้

เมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงชายจะหาพี่น้องมาร่วมการแห่พาวัว

ฝ่ายหญิงจะเตรียมเครื่องสมมาญาติฝ่ายชายและพาวัว

ฝ่ายชายก็จะมีขันประเบ่ง (ขันหมากเบง) ขันหมากหาคพร พร้อมพ่อล่ำ แม่ล่ำจะต้องสะพายธง ลงมี ค้อนตีลิ่ว ตะปู น้ำเต้าแก้ว สะพายดาบ ว่าคำดอก เข้าพิธี พ่อล่ำจะเป็นคนผู้แขน (ผูกแขน)บอกฮิตคองกับ ลูกชาย ลูกสะใภ้คนละครึ่งและมีปราชญ์พูดคำผูกแขนบ่าวสาว บอกฮิตบอกคองคู่บ่าวสาว เสร็จแล้ว สมบัติสมมาพ่อล่ำแม่ล่ำด้วยชุดผ้า หมอน เสื้อ ผ้าขาวม้า ผ้าถุงไหม ชุดใหญ่ และญาติพี่น้องทุกคน ตกตอนเย็นให้พี่น้องหรือเพื่อนฝูงมาส่งเจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าหอ บูที่นอนให้ก่อน หลังจากนั้นคู่บ่าวสาว จะต้องนอนในบ้านนั้นสามคืนก่อนจึงจะไปที่อื่นได้

ถ้าผิวเมียจะเล็กกันก็ต้องส่งขันผึ้ง ขันเทียน ให้พ่อล่ำ ถึงจะถือว่าขาดจากกันได้จากความเป็นพ่อลูก ผิว เมีย

มีนิทาน “.....ผิวเมียนั่งอยู่กินกันมานานแล้ว ได้มีการทะเลาะกันบ่อยๆ ทะเลาะกันที่ไรฝ่ายผิวก็เอาเมีย ไปส่งที่บ้าน แต่ฝ่ายเมียก็ไม่ไป คือ ไปส่งฝ่ายเมียก็กลับมาด้วยทุกครั้ง หลายครั้งเฝ้าเห็นจึงคิดว่าจะทำ อย่างไรให้คู่นี้เลิกกันได้ เพราะมีแต่ทะเลาะกันด่ากันทุกวัน จึงได้แปลงกายมาเป็นรังผึ้งมาอยู่ที่ต้นไม้ อยู่ บนทางไปส่งเมีย เมื่อทะเลาะกันในวันหนึ่ง ฝ่ายผิวได้ทะเลาะกับฝ่ายเมียอีก จึงได้ไล่เมียไปที่บ้านพร้อม ไปส่ง พอกลับมาเมียก็ตามมาอีก บังเอิญได้มาทะเลาะกันที่ต้นไม้ที่มีรังผึ้ง เฝ้าจึงทำให้ผึ้งต่อยสอง ผิวเมีย ทั้งสองจึงวิ่งหนีไปคนละทางบ้านใครบ้านมัน และไม่มาหากันอีกเพราะกลัวผึ้งจึงได้อย่ากัน ตลอดไป....”

ผึ้งและเทียนจึงเป็นที่มาของการยื่นขันผึ้ง ขันเทียน ในการหย่าร้างของคู่บ่าวสาวตลอดมา

ประเพณีการตาย

อดีต ถ้าเด็กเล็กตายจะต้องฝังเท่านั้น ถ้าตายเวลาใดก็ต้องเอาไปเวลานั้น ไม่ว่าจะกลางคืนหรือกลางวัน เอา เสื้อห่อแล้วมัดสะพายไป

ผู้ให้ ถ้าตายแล้ว, แก่ ชาวบ้านจะมาช่วยกันทำหีบใส่ศพโดยใช้ไม้อัดและไม่ไฟทำกันเอง การเคลื่อนศพก็
หามเอาจนถึงป่าช้า จะมีเขยคอนหูปางไปก่อน โดยไม่ให้หันหลังกลับมาดูให้เดินไปก่อนเรื่อยๆ
ในหีบหูปางก็มี ข้าว อาหาร น้ำ มีน้ำหอม 1 ขวด น้ำมะพร้าว 1 ขวด ไม้ 1 ท่อน ทำเป็นหีบไม้ให้
เปลี่ยนข้าง

ถ้าตายโหงจะไม่ให้เอาไว้น้ำขมกิน

การเผาศพ ก็ใช้ไม้เป็นคันทาเป็นกองฟอนแล้วเอาศพขึ้นตั้งเผา

ถ้ามีผีตายก่อนแล้วมีผู้ตายทับจะให้คนที่ตายทีหลังไปก่อน

ถ้าตายธรรมดาจะมีลูกหลานบวชให้ ถ้าตายโหงจะไม่มีพระนำหน้า

ความเชื่อเรื่องผีกับการเกิด เจ็บ ตาย

ในอดีตชาวบ้านโนนสูงยังไม่มีโรงพยาบาล จะต้องอาศัยหมอเหยาและยาสมุนไพร จะมียาร้อน
และยาเย็นให้ดื่มกิน บางครั้งผู้ป่วยจะต้องเหยา ก็รู้ว่าผีทำให้เจ็บป่วย ต้องนำไปแก้ในที่ต่างๆ ส่วนใหญ่
ขณะนั้นมักจะแก้กันที่ หนองแคน, กุดคงหมู ถ้าใครตัดไม้หรือถางป่าทำสวนมักจะป่วยทันที แม้แต่สัตว์
เจ็บป่วยเหยาครูก็จะรู้ว่าผีผิ พ้อแก้แล้วก็หาย แต่ในสมัยนั้นมีคนๆหนึ่งซึ่งไม่กลัวผีคือ เจ้าพจน ที่ไหน
บอกว่ามีผีเขาจะไปทำ แต่ไม่เป็นอะไร เพราะเขาเชื่อว่าเจ้าพจนมีวิชาแก่กล้า

เรื่องเล่าจากพื้นที่

ในสมัยก่อนบ้านโนนสูงมีคณะกองเต๋อยู่คณะหนึ่ง ซึ่งมีผู้ติดอยู่ 5-6 คน วันหนึ่งคณะจะไปตีแข่งขันกันที่
บ้านกุดบอด ในเวลากลางคืน ทางคณะและกองเชียร์ประมาณ 15 คน เดินทางไปโดยใช้โขลงเลย (สะพาน
ขุดเลย) เป็นทางข้ามน้ำยัง พอไปข้ามโขลงเลยได้ไปพ้อมกันทำให้โขหัก ทำให้คณะกองเต๋ตกลงห้วย
ขณะนั้นยังไม่มีน้ำเป็นดินทรายจึงไม่เป็นอะไร แต่นายทอนขาหัก ต้องถูกหามกลับบ้าน แล้วทางคณะ
ต้องไปแข่งต่อ ในการแข่งขันให้ตีกล่องครั้งละ 1 คน 3 ครั้ง ครั้งที่สามใครตีดังจะชนะ โดยใช้ก้อนจี้กั่วตี
แต่ไม่ได้ชนะเลย

ปัจจุบันคณะกองเต๋ยังมีชีวิตอยู่คนหนึ่งคือ นายซ้อน ศรีหาคา คนเดียว

สรุปอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร

- ประเพณี ชาวบ้านจะถือว่าประเพณีเป็นสิ่งที่ดำรง คนส่วนใหญ่จะถือปฏิบัติกันอย่างละเอียด
ตามขั้นตอน
- ปัจจุบันไม่ถือเท่าไร บางอย่างก็ลืมนไป ที่ปฏิบัติก็ทำไปตามเดือนตามปี เพื่อไม่ให้สูญหายเท่านั้น
- ในการสร้างบ้านในอดีตจะทำไม้กลมหั้ดออก เครือเหมาดทั้งบ้าน เครื่องบ้านหาเอาตาม
ธรรมชาติ สร้างที่ว่างพื้นที่นอในบ้าน
- ปัจจุบันจะต้องซื้อจะมีทั้งไม้ เหล็ก ต้องใช้ทุนในการสร้างมาก เพราะอุปกรณ์ต้องซื้อทุกอย่าง
แม้แต่ค่าช่าง

ครอบครัว

ครอบครัวชาวผู้ไทมีลักษณะเป็นครอบครัวเดียวกัน พ่อแม่และลูกจะช่วยกันทำมาหากิน โดยจะไม่ค่อยแยก จะอยู่รวมกัน ไม่หนีจากบ้านไปทำงานที่ใดๆ อยู่กินแบบธรรมชาติ ไม่ชิงดีชิงเด่น เรียบง่าย แตกต่างจากปัจจุบันมาก ต้องดิ้นรนรับจ้าง หาเงิน ลูกหลานจะไม่ค่อยอยู่บ้าน เรียนจบก็ไปหางานทำ ไปกรุงเทพฯ มีครอบครัวต่างถิ่น มักทิ้งถิ่นฐาน ชิงดีชิงเด่น จะนอกฮึดประเพณีอันดีงามจากอดีตไปเกือบหมด

ข้อมูลโดย พิมพา ศรีหาคา และวิศักดิ์ อารมณ์สวะ

- แต่ก่อนเป็นป่าทึบ มีหมูป่าและเสียมามากมาย มีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่
- ครอบครัวที่ย้ายมาอยู่บริเวณนี้เป็นครอบครัวแรกคือ ครอบครัวตาชู แด่ตาเปียน กุลละกร
- แต่ก่อนกุศบอดมีโรคระบาดคือ อีสุกอีใส จึงได้ย้ายมาก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ และขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้
- กาทำมาหากินจากการลงหาปลา หาเห็ด หน่อไม้ เป็นหลัก
- ตระกูลที่มีสมาชิกมากที่สุดในชุมชนคือ ตระกูลศรีหาคา
- การปกครองสมัยก่อนมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในชุมชน มีการประชุมทุกเดือนโดยการใช้การตีเกราะ(กะลอ)เรียกประชุม
- บุญประเพณีของชุมชน ถือฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ มีบุญห่อข้าวเดือนสิบ เดือนสิบเพ็งงานคู่ขวัญบายศรี งานบุญตั้งตุงมีการฟ้อนรำ
- ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม คือ ตาชู แด่ตาเปียน ตาสม สกุลสุธา และผู้ใหญ่บ้าน
- วัสดุในการประกอบพิธีกรรม คือ ใบตองกล้วย ฐูปเทียน จี๊ผึ้งแท้ ดอกไม้ เพื่อทำขันมะเบง (หมากเบง)
- สถานที่ประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่อยู่ที่วัด เพราะถือเป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน
- ความแตกต่างของประเพณีตั้งแต่อดีตกับปัจจุบัน
 - งานในอดีตชาวบ้านมีความพร้อม ความสามัคคีในงานบุญประเพณีนั้นมากและมีความเชื่อถือมากกว่าในปัจจุบัน
 - งานประเพณีในปัจจุบัน มักง่ายไม่ค่อยนับถือเท่าไร เช่น งานแต่งงาน งานบุญ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ งานศพ
- การสร้างบ้านเรือน

- สมัยก่อนเป็นบ้านทรงไทยโบราณ ออกแบบลวดลายสวยงาม มีบันไดเป็นขั้นๆ น่าเกรงขาม เหมือนมีผีสิงนางไม้อาศัยอยู่ การสร้างบ้านแบบสบายๆ แข็งแรงและสวยงาม โดยใช้ไม้ในการสร้างทั้งหมด เพราะมีไม้เป็นจำนวนมาก
- ปัจจุบัน การสร้างบ้านต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากเพราะไม่มีไม้ในการสร้างบ้าน
- ครอบครัวชาวผู้ไทมีความปรองดองสามัคคีอยู่แบบฉันทะพี่น้อง มีอะไรแบ่งกันกิน “ฮักแพง แบ่งปัน สร้างบ้านแปงเมือง” ยกตัวอย่างเช่น นายแดงจะปลูกบ้าน ทุกครอบครัวจะต้องช่วยเหลือนายแดงในการปลูกบ้าน พร้อมทั้งห่อข้าว อาหารการกินไปช่วยเหลือ ถ้าบ้านใดมีความตายหรือมีเนื้อสัตว์มาจะต้องแบ่งปันให้ทุกครัวเรือน จะไม่มีการขายใดๆทั้งสิ้น
 - ในอดีตนั้นสัตว์สาวสี ลิง บ่าง ค่างป่า ทั้งปลูกทาน้ำนั้นมันหลาย ออกไปใต้กบเขียด ได้หาบได้หามรวมสิงหสาวสัตว์ ไม่เหมือนในปัจจุบันหรือเดี๋ยวนี้ ข้าวยากหามากรวมทั้งอาหารการกินมันหายาก จำเอนตอขาย จำเป็นต้องจ้างแรงงาน ทางด้านการช่วยเหลือหรือทางด้านอาหารการกินยังพอมีอยู่แต่ไม่มาก (เฉพาะพี่น้อง) พ่อลำนนำ
- เครือญาติ เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกันเพราะเป็นเครือญาติกันในอดีตมายาวนาน นับถือเจ้าที่(เจ้าป่า)ที่ครอบครองในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโนนสูงมานาน การทำพิธีกรรม เช่น งานบุญต่างๆ งานเลี้ยงเจ้าปู่ตา ชุมชนจะต้องมาร่วมด้วย เพราะเชื่อว่าปู่ตาจะคุ้มครองครอบครัว โดยเชื่อว่าเป็นของเจ้าที่เจ้าทาง ห้ามผู้ใดเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าอย่างเด็ดขาด (ยกเว้นการหาเห็ด)
- การผลิต (การเพาะปลูก)
 - ถั่วลิสง เดือน เมษายน – พฤษภาคม
 - ในที่นาปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วลิสง ฟักทอง พริก แตง กระเทียม
 - ในสวนปลูก ยาง ไม้ยูคา ไม้ผล เช่น (กล้วย มะละกอ) มะม่วง
- ทรัพยากรธรรมชาติ
 - ที่ดิน รวมทั้งหมดในหมู่บ้าน.....ไร่ ใช้ในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ 100 กว่าไร่ เลี้ยงวัว ควาย หมู
 - ที่ดินสาธารณะ 30 ไร่ เป็น สระน้ำ วัด และใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ
 - น้ำ มีลำห้วย 2 แห่ง คือ ห้วยกุดดงหมู ห้วยน้ำยัง ใช้ในการทำนาและเป็นแหล่งหาอยู่หากินของชาวบ้าน
 - ป่าไม้ ไม่มีการแบ่งพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นของส่วนรวม มีป่าใช้สอยเพื่อเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน บริเวณลุ่มน้ำลำพะยังตอนบน
 - การจัดการป่าในอดีต? แบ่งที่เป็นที่สาธารณะ และปัจจุบันมีการกันเขตพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์และป่าชุมชน ของ 4 หมู่บ้าน
- การเก็บหาของป่า

- เห็ดหอบ (เห็บเผาะ) หน่อไม้ เก็บในฤดูฝน และอิงอ่าง
- ผักหวาน ดอกกระเจียว ในฤดูแล้ง
- มีทั้งการเก็บหามาเพื่อบริโภค เพื่อขายและแบ่งปันพี่น้อง การเก็บหาของป่าไม่แตกต่างจากในอดีต?

● ประเพณี / พิธีกรรม / ความเชื่อ

- การทำนา ก่อนอื่นต้องเลี้ยงเจ้าปู่ในหมู่บ้านก่อน จากนั้นจึงเลี้ยงผีตาแฮกในนา ก่อนจึงลงมือทำนา
- ฮีต 12 กอง 14 ประกอบด้วย เดือน 12 - 3 บุญกุ่มข้าว (บุญคูณลาน หรือบุญกุ่มข้าวใหญ่ บุญกองข้าว) เดือน 4 บุญประจำปี เดือน 5 บุญสงกรานต์ เดือน 6 บุญบั้งไฟ เดือน 7 บุญเสียวเคราะห์บ้าน เดือน 8 บุญเข้าพรรษา เดือน 9 บุญข้าวประดับดิน เดือน 10 บุญข้าวสาก เดือน 11 บุญออกพรรษา เดือน 12 บุญลอยไฟ
- การเกิด ต้องทำพิธีสู่ขวัญแม่เสียก่อนแล้วไปหาหมอตำแยมาทำการคลอดลูก และเข้าอยู่ไฟ(อยู่กำ)ประมาณ 3, 7, 21 วัน
- การแต่งงาน หากฤกษ์ยามเสียก่อนแล้วบอกเทวัญดีทั้งสองฝ่าย ตกลงกันแล้วหา.....มาปลูก.....ให้เป็นคู่หัวฟัวเมีย(คู่ฟัวตัวเมีย) มีพานบายศรีพร้อม
- การตาย อันดับแรกต้องห่อศพด้วยผ้ามีสีแดง เพราะสมัยก่อนไม่มีโลงศพ แล้วหาพระมาสวด 1 วัน พอไปถึงป่าช้าต้องมีการเสี่ยงไข่ไก่ว่าจะฝังที่ไหน เมื่อไข่แตกที่ไหนก็ฝังศพที่นั่น
- ความเชื่อ – ความเชื่อเรื่องผีกับการเกิด เจ็บ ตาย
 - การเกิด – เวลาพาลูกไปไร่ นาหรือสวน ต้องเอาขมิ้นหม้อ (ขมิ้นก้นหม้อ – ขี้ดินหม้อ) แด้ม(ป้าย)ที่หน้าผากของเด็ก เชื่อกันว่าจะทำให้ขวัญของเด็กอยู่กับเนื้อกับตัวไม่หนีไปไหน
 - การเจ็บ – เวลามีการเจ็บป่วยต้องไปหาหมอผี หมอเป่า หมอเหยา หมอสมุนไพร แล้วจึงนำไปแก้ที่หลังตามสถานที่นั้นๆ เช่น ดันไม้ ห้วย หนอง คลอง บึง แล้วจึงหายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย
 - การตาย – การตายสมัยก่อนนั้นเชื่อว่าผีทำให้ตาย เนื่องจากทำอะไรทำสวน ทำนา ลบถั่วหมื่นเจ้าที่เจ้าทาง เป็นต้น

ผู้ให้ข้อมูล นายกา พลกล้า อายุ.....ปี อยู่บ้านเลขที่.....

ผู้สัมภาษณ์ เสกศักดิ์ เรืองไชย

- บ้านโนนสูงแยกมาจากบ้านคงหมู ครอบครัวแรกที่ย้ายมา คือ ตระกูลศรีหาตา มาเพื่อจับจองที่ทำกิน เส้นทางคมนาคมลำบากจึงตั้งบ้านเรือนที่นี่
- บริเวณนี้เดิมเป็นป่ากุ่ม? ป่าคงหมู
- เลี้ยงชีพด้วยการหาปู ปลา
- การปกครองในสมัยก่อนมีผู้ใหญ่บ้านเหมือนกัน
- ประเพณี มีทั้งบุญกุ่มข้าว เข้าพรรษา ออกพรรษา กลืน
- การสร้างบ้านเรือน สมัยก่อนสร้างแบบไม้ทั้งหลัง หลังยัง หลังสูง เพื่อมิให้เปียกฝน เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีตะปูหรือสากะลิจึงใช้ไม้ทั้งหมด สมัยปัจจุบัน บ้านหลังต่ำ ฝนรั่ว สร้างด้วยปูน เหล็ก ตะปู
- ครอบครัว....แต่ก่อนฮักแพงแบ่งปัน ได้อะไรมาก็ไม่ต้องซื้อ ปัจจุบันแตกต่างจากอดีตคือ เห็นแก่ตัวมากขึ้น อยากได้อะไรก็ต้องซื้อ ถ้าไม่มีเงินญาติก็น้อยลง ไม่ค่อยแบ่งกันกินเหมือนสมัยก่อน
- เครือญาติ.....สัมพันธ์เพราะต้องเลี้ยงผีในป่าด้วยกัน
- การผลิต ปลูกมัน เดือน 5 ถึงปีใหม่ สมัยก่อนปลูกฝ้าย เดือน 6 เดือน 12-1 ปลูกถั่ว เดือน 7 เดือน 11-12
- แหล่งน้ำ ได้แก่ ห้วยสาขนา ห้วยบง ห้วยกบ ห้วยทราย(ตาบุญแพง) ห้วยน้ำยัง กุดคงหมู หาอยู่หากินตามลำห้วย
- ป่าไม้ มีหอเจ้าปู่ตา ประมาณ 4-5 ไร่ ไม่มีการจัดการโดยชุมชน ป่าไม้เป็นคนจัดการ
- การเก็บหาของป่า ถูสุ่น เก็บ หน่อไม้ หอยเกล็ด เห็ด หน้าแล้ง? เก็บผักหวาน หาไข่มดแดง
- การอนุรักษ์ป่า ใช้อย่างเดียว ขึ้นไปหากินลำบาก
- ผู้ที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในชุมชน ได้แก่ ตาอยู่ นายกล้วย ลูกกลอง มาจากกุดบอด ย้ายมาอยู่คงหมูน้อยก่อน ตาเที่ยง ตาเอ้า มาอยู่คงหมูใหญ่
- วัฒนธรรม
 - เลี้ยงตาแฮก (แฮด) เดือน 4-6 แฮกไร่แฮกนา ไถวันแรก วันจันทร์ก่อนที่สุด, วันดำพรุ พุท พุหัส สุกร

ข้อมูลโดย นายทุน พันธุ์ศรี อายุ.....ปี บ้านเลขที่.....

ผู้เก็บข้อมูล พิวา ศรีอุ้น และ กฤษณา ไชยเทพ

ความเป็นมาของชุมชน

บ้านโนนสูงแยกออกมาจากบ้านดงหมู ตั้งแต่ปี..... ครอบครัวย้ายอยู่ ตาเถา ตาก่อน ตาจันดี ตาเชียงโกด ได้มาตั้งรกรากอยู่ดงหมู สาเหตุที่มาตั้งรกรากที่นี่เนื่องจากที่ดินทำกินยังกว้างขวาง สภาพพื้นที่เป็นป่าซึ่งมีหมูปาก เลี้ยงซื้อหมูบ้านตามสภาวะแวดล้อม

ตระกูลที่มีมากที่สุดคือ ตระกูลศรีหาตา และศรีอุ้น

การปกครองมีผู้ใหญ่เป็นผู้นำ อยู่กันแบบพี่น้อง

ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม

- เดือน 3 บุญข้าวจี บุญกุ่มข้าว (เข้มีด ขึ้นกล้า เตรียมของ ห่อหมก – หมกปลา ข้าวต้มมัด ผลไม้ ฝ้าย ใบคูณ ใบยอ)
- เดือน 4 บุญพระเวสสันดร (บุญใหญ่ เครื่องร้อย เครื่องพัน) เข้มีพิธีกรรมทางศาสนา บ่ายสาม เจริญพระเวสเข้าวัด เทียงคีนมีเทศมหาชาติ
- เดือน 5 สงกรานต์ วันสงกรานต์มีการอาบน้ำเข้าวัด ในน้ำมีขมิ้น เติยหอม สงกรานต์จัดสามวัน วันสุดท้ายมีการก่อเจดีย์ทราย
- เดือน 6 บุญบั้งไฟ
- เดือน 7 บุญล้างบ้าน (สั้มหะ) มีกระทงสามเหลี่ยม(หน้าวัว) ข้าวแดง ข้าวดำ เปลือกหอย หุ่น ผลหมาก เมี่ยง ก้อยมะจีบ? ประกอบพิธีตอนเที่ยงวัน
- เดือน 8 เข้าพรรษา ตอนเช้าทำบุญตักบาตร บ่ายสามโมงเย็นแห่ภายในวัด ตอนเย็นเวียนเทียนที่วัด
- เดือน 9 ข้าวประดับดิน ตอนเช้าตักบาตรที่วัด เตรียมของห่อ ในห่อมีของควาวหวาน ผลไม้ตามฤดูกาล ใช้ใบตองกล้วยห่อ
- เดือน 10 เพิ่งบุญข้าวสาก เตรียมเครื่องเหมือนบุญเดือนเก้า
- เดือน 11 ออกพรรษา เข้าทำบุญที่วัด เย็นได้ดินกา? ใช้มะตูมกาเป็นภาชนะ
- เดือน 12 บุญกฐินสามัคคี นิยมทำตอนออกพรรษา

การสร้างบ้าน

ลักษณะของบ้านสร้างแบบทรงไทยโบราณ หลังคามุงหญ้าคา ฝาไม้ปอสานลายหัน (สพบาก) คนที่มีฐานะดีจะใช้หลังคาไม้(แป้นน้อย) ฝาไม้ บันได จะนิยมใช้บันไดเป็นขั้น ลงท้ายด้วยเลขคู่

ความเชื่อในการสร้างให้ลงท้ายด้วยเลขคู่ เช่น บันได 7 9 11 กลอนประตู ไล่จากกลอน การ

ครอบครัว

ความเป็นอยู่ หาอยู่หากินตามธรรมชาติ ขอแบ่งกันกินได้

วัฒนธรรม การทำนา

ก่อนลงนามีการบวงสรวงปู่ตาเดือน 6 7 ค่ำ มีการรวบรวมเงินซื้อไก่ต้ม มีการเลี้ยงทาย ต้มไก่ ถ้าต้มไก่น้ำในหม้อเดือดจนล้นมีการเลี้ยงทายว่าน้ำจะดีในปีนี้

พิธีกรรม

การเกิด คลอดเองโดยดูแลกันเอง แล้วพัฒนามาเป็นหมอดำเยา หลังคลอดมีการอยู่ไฟ 15-21 วัน ต้มน้ำไม้แดงอาบ ท้องใช้ก้อนหินเอาไฟประกบ

การแต่งงาน หนุ่มสาวต้องมีการจีบกันก่อน ดอຍការທີ່ຜູ້ໝູ່ນັ່ງເງິນຝ້າຍຮອຝ້າຍໝາຍມາຈີບ(จะเกาะ) ฝ้ายชายเป่าแคน คิดพิณเป็นสัญลักษณ์จีบคุยกัน จนรู้ใจกันตกลงกันให้ฝ่ายชายสู่ขอ ฝ่ายชายให้ผู้ใหญ่มาสู่ขอ คำสินสอดเป็นบ้าน 1 หลัง 6 คำลึง โดยฝ่ายชายเป็นคนจัดหาพ่อล่ำ หมายถึงคนประกันความรับผิดชอบในผู้ชายคนนี้

การตาย ถ้ามีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน กฎของชาวผู้ไทคือถ้าทำภารกิจอันใดอยู่ก็ให้หยุดไว้ตรงนั้น แล้วให้ไปช่วยงานไปดຸ່ມໄປໂສມ(ไปรวมกัน) ทอผ้าก็ให้หยุด ทำงานอยู่ก็ให้หยุด และให้นำข้าวสารไปรวมที่บ้านงาน เนื่องจากว่าข้าวจะไม่พอกินจึงต้องนำไปจากบ้านไปช่วยในงาน สมัยก่อนโลงช่วยกันทำขึ้นเอง โดยชาวบ้านจะช่วยกันทำ

ข้อห้าม ห้ามนำพินเข้าบ้าน(กะล่ำ)

ความเชื่อ เรื่องผีกับการเกิดเจ็บตาย

ถ้ามีคนในครอบครัวไม่สบายอยู่ในบ้านก็จะมีการเหยา โดยหมอเหยาแล้วแก้

เรื่องเล่าจากพื้นที่

?????